

EĞİTİM
yayınevi

DİJİTAL DEMOKRASİ

Editör
Serdar ÇİL

DİJİTAL DEMOKRASİ

Editör

Serdar ÇİL

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Suat GEZGİN

Prof. Dr. Ceyhan KANDEMİR

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL

Prof. Dr. Besim YILDIRIM

Doç. Dr. Ülhak ÇİMEN

Doç. Dr. Onur AKYOL

EĞİTİM
yayınevi

DİJİTAL DEMOKRASİ

Editör: Serdar Çil

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayinevi Grafik Birimi

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayinevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 47830

E-ISBN: 978-625-8108-32-3

1. Baskı, Mart 2022

Kütüphane Kimlik Kartı

DİJİTAL DEMOKRASİ

Editör: Serdar Çil

211 s., 165x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-8108-32-3

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayinevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM

yayinevi

Yayinevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayinevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayinevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayinevi Amerika Ofis: New York: Eğitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
DEMOKRASİ ARAYIŞINDA İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE YÖNETİM MODELLERİ Neşe KARS TAYANÇ, Serdar ÇİL	7
TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN KULLANILMASI BAĞLAMINDA DİJİTAL TEKNOLOJİLER Hakan YÜKSEL	33
SİYASAL KATILIM VE DİJİTALLEŞME Yelda KORKUT	55
TWITTER DİPLOMASİSİ: TWITTER'DA EN FAZLA TAKİP EDİLEN SİYASİ LİDERLERİN TWITTER KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Prof. Dr. Metin IŞIK, Öğr. Gör. Ebru YILMAZ, Mehmet ÖNEL	71
DİJİTAL DEVLETİN DEMOKRATİK KATILIM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ Bülent ULUTÜRK	93
DİJİTAL SİNEMA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ Mesut AYTEKİN	113
EDİMSÖZSEL BİR İNDİRGEME OLARAK DİJİTAL AKTİVİZM Bir Özne-Fiil ve Nesne-Fiil İkilemi Savaş KESKİN	129
YENİ MEDYA OLANAKLARIYLA YENİ BİR KAMUSALLIK DENEMESİ: AÇIK RADYO 95.0 ÜZERİNE BİR İNCELEME Bermal BEKALP, Emre KOPARAN	151
YENİ NESİL BİR TEMSİL ALANI METAVERSE Ümit SARI	173
YENİ MEDYA ALANLARININ SİYASAL KATILIMA ETKİSİ: TÜRKİYE FEMİNİST HAREKETİNDE DİJİTAL AKTİVİZM TARTIŞMASI Aysun EYREK	195
YAZARLAR HAKKINDA	208

ÖNSÖZ

İnsanlığın Antik Yunan'da başlayan demokrasi serüveni günümüze kadar farklı arayışlarla devam etmiştir. Toplumsal dönüşümler, yönetsel değişim ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiş ve buna bağlı olarak farklı demokrasi kuramları geliştirilmiştir. Liberal temsili demokrasi kuramı bu anlamda en fazla yaygınlık kazanan ve uygulanan (uygulanabilen) yönetim sistemi olarak ön plana çıkmaktadır.

Ancak değişen ve dönüşen toplumsal yapılarda bireylerin ihtiyaç ve öncelikleri değişmekte ve bu bağlamda yönetimlerden talepleri de artmakta ve farklılaşmaktadır. Bu talepleri karşılanmadığında ise bireyler mevcut sistemi sorgulamakta, sistemle olan bağlarını zayıflatmakta ve demokrasinin en somut yansımalarından olan seçimlere dahi ilgi göstermemektedirler.

Yönetimler ise halkın demokratik kurum ve sistemlere olan güvenini tekrar kazanmak, sistemin işlerliğini artırmak ve devam ettirmek adına farklı arayışlara girmektedirler. Bu bağlamda halkın katılımına daha fazla olanak tanıyan katılımcı demokrasi modelleri veya Atina'da olduğu gibi doğrudan demokrasi modelleri denenmektedir. Bu süreçte ise bilgi toplumunun teknik anlamda temel yapısını oluşturan dijital iletişim teknolojilerinden önemli katkılar beklenmekte ve ideal demokrasi arayışında bu teknolojiler adından sıkça söz ettirmektedirler. Demokrasinin temel ilkelerine işlerlik kazandırmak ve daha katılımcı demokrasi modelleri geliştirmek adına özellikle internet ve sosyal paylaşım siteleri ön plana çıkmaktadır.

Öte yandan dijital iletişim teknolojilerinin ideal demokrasi arayışına bir çözüm üretemeyeceği gibi ortaya çıkardığı kitleleri yönlendirme, gözetim toplumu, kişisel verilerin ihlali gibi sorunlarla mevcut sistemlerin daha anti-demokratik bir yapıya dönüşmesine neden olacağı yönünde eleştiriler de yapılmaktadır. Dijital demokrasi modellerinin uygulanması ülkelerin toplumsal, siyasal, demografik yapıları gibi birçok nedene bağlı olarak değişirken yönetimlerin ellerindeki gücü halkla paylaşmak isteyip istememesi de uygulamalarda etkili olmaktadır.

Bu bağlamda "**Dijital Demokrasi**" kitabında demokrasinin temel ilkeleri, temel hak ve özgürlüklerin kullanımı, siyasal iletişim, siyasal katılım ve demokratik yönetim modelleri demokrasinin dijital halleri ekseninde değerlendirilerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Katkı sağlayan tüm yazarlara teşekkür eder, keyifli okumalar dilerim.

Mart 2022, Muğla

Serdar ÇİL

DEMOKRASİ ARAYIŞINDA İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE YÖNETİM MODELLERİ¹

Neşe KARS TAYANÇ², Serdar ÇİL³

Giriş

Teknoloji, -günümüzdeki teknoloji çağrışımından bağımsız olarak düşünülerek- insanlık tarihinin her döneminde önemli dönüm noktaları oluşturmuştur. Tekerlekten, baruta, pusulaya, elektrige, bilgisayar ve uydu teknolojisine kadar birçok icat beraberinde önemli toplumsal dönüşümler de ortaya çıkarmıştır. Innis insanlık tarihini teknoloji merkezli değerlendirir ve insanı var edenin kendi teknolojisi olduğunu söyler. Tarih de dâhil olmak üzere her şeyi yapan teknolojidir ve insan ise teknolojinin edilgen bir unsurudur. Teknolojik anlamda ise iletişim teknolojilerini merkeze konumlandıran Innis, toplumsal ve kültürel değişimleri iletişim teknolojilerindeki değişimlere bağlamaktadır (Innis, 2006, s. 26). Innis'in de belirttiği gibi tarım toplumundan sanayi toplumuna ve sonraki süreçte bilgi toplumuna geçişte teknolojik gelişmeler etkili olmuştur. Sanayi devriminde buhar gücünün üretim ve ulaşım teknolojilerinde yarattığı gelişmelerle birlikte önemli toplumsal ve kültürel dönüşümler de yaşanmıştır. Köyden kente göçlerle birlikte büyük kentlerin oluşumu, işçi sınıfının ortaya çıkışı, bu sınıfın hak ve özgürlük talepleri ve sonrasında ortaya çıkan sınıf temelli özgürlük hareketleri, ulus devlet fikrinin gelişmesi gibi birçok değişim ve dönüşüm buna örnek gösterilebilir.

Benzer şekilde bilgi toplumuna geçişle birlikte hammaddenin yerini bilginin, işçi sınıfının yerini beyaz yakalılarının alması, sınıf temeline dayanmayan küresel toplulukların oluşması ve aynı zamanda bireyin de önem kazanması, bunun sonucunda değişen hak ve özgürlük talepleri gibi birçok toplumsal ve kültürel dönüşümün temelinde teknolojik gelişmeler yatmaktadır.

---

1 Bu çalışma Prof. Dr. Neşe Kars Tayanç danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Ana bilim Dalı Doktora Programında Serdar Çil tarafından hazırlanan ve 2016 yılında kabul edilen "Sosyal Paylaşım Siteleri ve Demokratikleşme İlişkisi: Facebook Örneği" başlıklı tezden üretilmiştir.

2 Prof. Dr., Fenerbahçe Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü, ORCID: 0000-0002-9874-546X, neşe.kars@fbu.edu.tr

3 Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Meslek Yüksekokulu Radyo TV Teknolojileri Programı, ORCID: 0000-0002-4868-7994, serdarcil@mu.edu.tr,

Teknolojinin insan hayatına bu denli dâhil olmasını olumlayan görüşler olmakla birlikte bu durumun yaratacağı sorunlara dikkat çeken olumsuz görüşler de bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerin daha iyi bir gelecek için kritik olduğunu savunan görüşlerle birlikte Innis’le benzer şekilde, toplumsal değişimi teknolojik gelişmelere bağlayan teknolojik determinist görüşler de mevcuttur. Öte yandan teknolojik gelişmelerin toplumsal ve ekonomik bir gelişme yaratacağı görüşüne teknolojik mülkiyet, toplumsal ve bireysel değerlerde yarattığı yıkımlar gibi sebeplerle karşı çıkan görüşler de vardır. Bazı görüşler ise tamamen teknoloji karşıtlığı içermeyip mülkiyet ve kullanım biçimlerinin değişimi halinde teknolojinin toplumsal gelişime katkı sağlayacağını öne sürmektedirler.

Teknolojiyi savunan görüşler veya teknolojiye karşı çıkan görüşler olumlu ya da olumsuz, teknolojinin bir değiştirme ve dönüştürme gücü olduğunu kabul etmektedirler. Teknolojinin bu gücüne ilişkin tartışmalar siyasal anlamda da kendini göstermektedir. İnsanlığın Antik Yunan’dan günümüze süregelen ideal demokrasi arayışına ilişkin tartışmalara teknoloji de taraf olmuştur. Bu doğrultuda karşıt görüşler teknolojinin demokrasinin gelişmesine ve idealize edilmesine katkı sağlamayacağı gibi mevcut anti demokratik durumları teknolojinin mülkiyet yapısı, gözetim toplumu oluşturması veya mahremiyetin ihlali gibi birçok yönüyle pekiştireceğini savunmaktadırlar. Teknoloji taraftarları ise teknolojinin tıkanan ve halkın ilgisini kaybeden temsili demokratik sistemler ve alternatif katılımcı demokrasi modelleri için bir umut olduğunu öne sürmektedirler. Bu amaçla da dijital iletişim teknolojilerinin özelliklerinden faydalanarak alternatif yönetim modelleri oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Bu modeller, iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak her geçen gün çeşitlilik kazanmaktadır. Yerel ve ulusal çaplı bu modellerle birlikte iletişim teknolojileri ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi demokrasinin temel ilkelerini desteklemeye yönelik olarak da kullanılmaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak ortaya atılan yönetim modellerinin ele alınacağı bu çalışmada teknoloji kavramı ve kavrama ilişkin görüşler, dijital iletişim teknolojileri ve teknoloji toplum ilişkisi konuları öncelikle ele alınarak çalışmaya zemin oluşturulacaktır. Sonrasında ise ortaya çıkan yönetim modellerinin olumlu ve olumsuz tecrübelerini aktarmanın, iletişim teknolojilerinin daha demokratik bir toplum yapısı oluşturma çabalarında nasıl konumlandırılabileceğine ilişkin katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Teknoloji Üzerine

Antik Yunan’da zanaat ve beceri anlamlarında kullanılan “tekhne” ve bilgi anlamında “logos” kelimelerinin birleşiminden oluşan teknoloji “bir hizmet veya malı üretmenin toplumsallaşmış bilgisi” olarak tanımlanmaktadır (Atabek, İletişim ve Teknoloji, 2001, s. 17). Türk Dil Kurumu ise teknolojiyi kelime anlamı olarak ele almakta ve farklı tanımlamalar da bulunmaktadır. “*Bir sanayi dalı ile ilgili*

yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri, bunların kullanım biçimlerini kapsayan uygulama bilgisi” olarak insanın üretim ilişkileri çerçevesinde tanımlanan teknoloji bir diğer tanımda “*İnsanın maddi çevresini denetlemek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümü*” şeklinde insanın doğa ile olan mücadelesi bağlamında tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Atabek teknik ve teknoloji arasındaki farka değinirken tekniği bir şeyi elde etmenin, üretmenin bilgisi, teknolojiyi ise daha çok bu bilginin toplumsallaşması yani toplumsal yansımaları olması, toplumsal bağlam, toplumsal anlam kazanması olarak tanımlamakta ve bu sayede teknolojinin toplumsal boyutuna vurgu yapmaktadır (Atabek, 2005, s. 63). Postman da Atabek gibi teknolojinin toplumsal boyutuna vurgu yaparken onun toplumsal değişimdeki veya toplumsal yapıdaki belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Postman’a göre iyice yerleşmiş her teknoloji, dünyayı özgün bir biçimde inşa eden, bir şeyi diğerlerinden değerli sayan, bir düşünceyi, bir beceriyi, bir tutumu diğerlerine göre daha sesli dile getiren ideolojik bir önyargıdır (2006, s. 24). Postman’ın da belirttiği gibi teknolojik değişimlerle birlikte yeni ve geçmişle arasındaki farkı giderek açan bir dünya oluşurken bu dünyadaki değerler, yaygın düşünceler ve yaşam tarzları teknolojiyi daha etkin olarak kullanabilen güçler tarafından, yine teknoloji etkin bir biçimde kullanılarak belirlenmektedir. Teknolojik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ve bu alandaki yatırımlara öncelik veren ülkeler, yine dünyada kendi etkinlik alanlarını genişleten ve Postman’ın belirttiği özgün biçimde inşa edilen dünyanın inşasında mimar ülkelerdir. Bu bağlamda teknolojinin toplumsal değişimler üzerinde büyük etkisi olduğuna ve teknolojinin bu süreçte itici ve belirleyici bir güç olduğuna inanan teknolojik determinizm kavramı ön plana çıkmaktadır.

Teknolojik determinist görüşler teknolojik gelişmelerin insanlığın refah ve gelişimi için önemli katkılar sunduğunu önerme noktasında uzlaşmakla beraber teknolojik gelişmelerin toplumdan bağımsız olarak gelişip gelişmediği noktasında farklılaşmaktadırlar.

Adler teknolojik determinizm kavramının çeşitli zeminlerde analiz edildiğini ve teknolojik determinizmin en çok sosyo-ekonomik yapılanmalardaki feodalizmden kapitalizme geçiş, 20. yüzyıldaki işgücünün mesleki ve emek yapısındaki değişimler, 2. Dünya Savaşı sonrası dönüşümler, sonrasında bilgi toplumu kavramının ortaya çıkması, Post-Fordizm ve küreselleşme gibi bir çok değişimin analiz edilmesinde ve açıklanmasında kullanıldığını belirtmektedir (2013, s. 2). Atabek teknolojik determinizmi yaygın görüşe paralel olarak değerlendirmekte ve teknolojik gelişmelerin ekonomik kalkınmayı ve toplumsal değişimi sağladığını belirtmektedir (2001, s. 24). Timisi ise teknolojik determinizmin temel yaklaşımının, teknolojiyi toplumsal değişimlerin itici gücü olarak görme ve değişimin içinde gerçekleşeceği ortamı belirleme olduğunu belirtirken teknolojinin sadece toplumsal değişimi sağlamakla kalmayıp bu değişimi sağlayacak ortamların oluşmasında da etkili olduğuna değinmektedir (2003, s. 35).

Innis de determinist bir yaklaşımla teknolojiyi merkezi bir konuma yerleştirmekte ve insanı teknolojinin edilgen bir ögesi olarak görmektedir. Buna göre tarih dâhil her şeyi yapan insan değil teknolojidir. İnsanın kendi teknolojisi ile birlikte var olduğunu söyleyen Innis, toplumsal biçimlerdeki ve kültürdeki değişikliklerin ise iletişim teknolojisindeki değişimlerin bir fonksiyonu olduğunu belirtmektedir (Akt. Erdoğan & Alemdar, 2005, ss. 139-142). Innis toplumdaki rekabetçi uğraşın temel eksenini de yeni iletişim araçlarını elde etmek için oluşan rekabete dayandırmaktadır. Var olan iletişim araçlarının, toplumsal örgütlenme biçimlerini çok güçlü biçimde etkilediğini savunan Innis'e göre yeni teknolojik yapılar eski düzenlerin ortadan kalkmasına neden olacaktır ve iletişimin denetimi hem bilincin hem de toplumsal örgütlenmenin denetimini sağlayacaktır. Yani egemenlik iletişim araçlarının denetimi ile ancak mümkün olabilir veya karşı taraftaki yeni örgütlenmeler de ancak yeni iletişim araçları ile oluşabilir ve toplumsal değişim gerçekleşebilir (Akt. Erdoğan & Alemdar, 2005, ss. 139-141).

Innis teknolojik gelişmeleri toplumsal dönüşümün temelini yerleştirirken yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışının ve kontrolünün egemenliğin el değiştirmesi noktasında da dönüşümlere neden olacağını savunmaktadır. Innis'in yeni oluşacak örgütlenmelerin ancak kendi yeni iletişim teknolojileri ile ortaya çıkabileceği görüşüne karşılık olarak Erdoğan ve Alemdar Avrupa'da feodalitenin çöküş sürecini sunmaktadırlar. Bu süreçte yeni ortaya çıkan sınıfın kendi iletişim araçlarını oluşturmadığını, var olan iletişim araçlarını kendi çıkarlarına uygun olarak kullandığını belirten Erdoğan ve Alemdar'a göre toplumdaki mahrum gruplar Innis'in belirttiği gibi yeni ve alternatif iletişim teknolojileri aramada önderlik edemeyecekleri gibi egemen güçlerin denetim mekanizmaları ve teknolojik üstünlüğü ve mevcut iletişim sistemlerine olan hâkimiyeti de zaten buna izin vermeyecektir (Erdoğan & Alemdar, 2005, ss. 139-141).

Williams ise teknolojik determinizm görüşünün teknolojik gelişimi toplumsal etkenlerden bağımsız olarak ele aldığını ve teknolojik değişimlerin ve ilerlemelerin toplumsal değişimlere neden olduğunun varsayıldığını söylemektedir. Wajcman da bu doğrultuda yeni teknolojileri üreten bilim insanları ve teknisyenlerin, buldukları toplumsal ortamdan bağımsız ve belli grupların çıkarlarının üzerinde kabul edildiğini belirtmektedir (Akt. Çelebi, 2009, s. 23) Castells de teknolojik değişimlerin yeni toplumsal biçimlerin ortaya çıkmasını sağladığı görüşüne karşı çıkmakla birlikte toplumun da teknolojik değişimlerin yönünü çizemeyeceğini söylemektedir. Castells bu düşüncesinin nedenini ise bilimsel keşif, teknolojik yenilik ve bunların toplumsal uygulanma süreçlerine bireysel yaratıcılık ve girişimcilikle birlikte birçok etkenin dahil olmasına bağlamakta ve sonuçta karmaşık bir etkileşim sürecinin olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda da teknolojik determinizm kavramına karşı çıkarak teknoloji ve toplum kavramlarının birbirine değmeden değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir (2005, ss. 5-8). Williams da bütün teknik deney ve çalışmaların, zaten mevcut toplumsal ilişki ve kültürel biçimler dâhilinde, genellikle zaten önceden

tahmin edilen amaçlarla yapıldığını belirtir. Planları belirleyen teknolojinin kendisi olmadığını, seçimlerin mevcut toplumsal ve ekonomik ilişkiler içerisinde gerçekleştiğini belirten Williams, dolayısıyla teknik bir keşfin toplumsal ve kültürel kurumlara yol açmasının söz konusu olmadığını söylemektedir (1989, ss. 125-127). Teknolojik determinizme ilişkin bu görüşlerin diğer tarafında ise teknoloji karşıtı görüşler yer almaktadır.

Teknolojinin toplumun her alanına dâhil olmasını, değişimler başlatmasını ve bu sayede toplumsal refahın artacağını savunan görüşlerin karşı tarafında ise teknolojinin mülkiyeti, bireyler ve toplum ile toplumsal değerler üzerinde yarattığı yıkımlar üzerinden hareket ederek teknoloji karşıtı bir konuma yerleşen görüşler mevcuttur. Teknoloji karşıtı görüşlerde teknolojiyi tamamen reddeden görüşler olmakla birlikte bugünkü mülkiyet yapısını ve kullanım amacını eleştirerek ancak bu durumun düzeltilmesi sonucu teknolojinin toplum ve birey için faydalı olabileceğini savunan, radikal olmayan teknoloji karşıtı görüşler de bulunmaktadır. Zira sanayi devriminin ilk yıllarında, İngiltere de ortaya çıkan Ludizm hareketinde insanlar teknoloji ve makineler yüzünden işsiz kalacakları korkusuyla makinelere saldırmış ve onları kırmaya çalışmıştır. Marx bu konuda ortaya konulan tepkinin makinelere değil onların kullanım tarzı ve mülkiyet yapısına yönelmesi için zaman ve deneyim gerektiğini söylemektedir (2007, s. 411). Freud ise insanların önceleri tanrılarında bedenleştirdiği ülküsel bir her şeye gücü yeterlik ve her şeyi bilirlik kavramına bilim ve teknolojideki gelişmelerle çok yaklaştığını ve neredeyse kendisini bir tanrı haline getirdiğini belirtmektedir. İnsanın deyim yerindeyse bir Tanrı protezi haline geldiğini belirten Freud, tüm yardımcı organlarını takındığında gerçekten görkemli olduğunu ancak bu organlar onun üzerinde büyümediğinden bazen büyük sorunlar da yarattığını belirtmektedir. Uygarlığın gelecekte daha da gelişeceğini ve insanın Tanrıya benzerliğinin daha da artacağını belirten Freud yine de günümüz insanının Tanrı benzeri niteliklerden mutlu olmadığını söylemektedir (2004, ss. 258-259). Freud teknolojik gelişmeler ve toplumsal dönüşüm arası ilişkinin sürekli pozitif yönde ilerlemediğine vurgu yapmaktadır. Teknoloji karşıtı görüşler çevre, kültür, demokrasi, bireysel hak ve özgürlükler vb. çerçevelerde toplanmakla birlikte içinde yaşadığımız dünyanın teknoloji ve teknolojik gelişmeler olmadan yaşanabilir bir ortam olamayacağını savunan görüşler de azımsanamayacak derecede kendilerine taraftar bulabilmektedir. Öte yandan teknoloji son hızla ve yeni ürünleriyle hayatımızdaki rolünü artırmakta ve yerini sağlamlaştırmaktadır.

2. Dijital İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm

Gerek teknolojinin gelişim süreci gerekse teknolojinin toplumsal düzen üzerindeki belirleyiciliğinin gelişimi gözlemlendiğinde, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan teknolojik gelişmelerin insanlık tarihinin tamamındaki gelişmelerden daha fazla olduğunu ve dolayısıyla toplum üzerindeki etkilerinin de bir o kadar köklü olduğunu veya hâlen olmakta olduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki bu süreçte özellikle

iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler önemli bir faktör olarak gösterilebilir. 1960 ve 1970’lerde “yeni” olarak adlandırılmaya başlanan ve bilgi, enformasyon vb. adlandırmalarla tanımlanan toplum yapısının oluşmasına olanak tanıyan dijital iletişim teknolojileri, radyo, gazete, televizyon gibi geleneksel iletişim araçlarının sağladığı iletişim ortamlarına alternatif iletişim ortamları sunarak toplumsal değişim/dönüşümde önemli bir unsur olarak ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

Timisi “Yeni” kavramını açıklarken iletişim teknolojilerini farklı özellikleriyle ele almış ve “yeni” yi öncekinden bağımsız olarak tanımlamamıştır. Teknolojik devrimin öznesini oluşturan iletişim altyapısında meydana gelen değişimler, iletişim teknolojilerinin zamansal olarak eski ve yeni ayrımları içinde sıralanmasına neden olmuştur. Farklı tanımlamalarla verilen bu gelişmeler, iletişim teknolojilerinin kullanım boyutu, sunulan içerik ve teknolojilerin olanakları açısından değerlendirilir ve yeni sıfatı bir önceki teknolojiyle karşılaştırma içinde verilir (2003, s. 80). Bu bağlamda Rice yeni iletişim teknolojilerinin tipik bir mikroişlemci ya da bilgisayar yetilerini kullanan ve kullanıcılar arasında ve kullanıcıyla enformasyon arasında etkileşime olanak tanıyan ya da bunu zorunlu kılan iletişim teknolojileri olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir (Akt. Timisi, 2003, ss. 80-81).

Bu teknolojilerin ortak teknik özellikleri, enformasyonun toplanmasında, saklanmasında, işlenmesinde ve aktarımında sayısal teknik kullanan sistemlerden yararlanmasıdır. Enformasyon teknolojileri olarak da adlandırılan yeni iletişim teknolojileri üç önemli alanda, bilgisayar, telekomünikasyon ve mikro elektronik alanında meydana gelen gelişmelerin sonucudur (Timisi, 2003, s. 81). Yeni enformasyon teknolojileri yayılır yayılmaz, başka ülkelerce, farklı kültürlerce, çeşitli örgütlerce, değişik amaçlarca benimsenir benimsenmez, bütün uygulamalar ve kullanımlarda, yine teknolojik yenilikleri besleyen, hızı artıran, teknolojik değişimin ölçeğini genişleten, kaynaklarına çeşitlilik katan bir patlama yaşandı (Castells, 2005, s. 7). Teknolojik yeniliklerde yaşanan bu değişim toplumsal yapı üzerinde de önemli etkiler bırakmaktadır. Lister vd. yeni iletişim teknolojilerinin post endüstriyel toplum savunusu içerisinde birbiriyle bağlantılı dört önemli tartışmada merkezi rol oynadığını savunmaktadırlar. Bunlar moderniteden post moderniteye geçiş, küreselleşme, post endüstriyel bilgi çağına geçiş ve merkezi jeopolitik ulusal düzenin dağıtılması tartışmalarıdır (Akt. Hepkon, 2011, s. 122). Dijital iletişim teknolojileri yapısı gereği hem kendi içerisinde hem de diğer alanlarda şimdiye kadar görmediğimiz bir hızda gelişim ve dönüşüm sağlamaktadır. Bu teknolojiler sayesinde, gelişmişlik düzeylerine göre ülkelerin katılım oranları değişse de, insanlığın ortaklaşa gerçekleştirdiği bir teknolojik devrim ve bununla birlikte gerçekleşen bir toplumsal dönüşüm görmekteyiz.

İkinci Dünya savaşı sonrası özellikle ABD ve Japonya gibi gelişmekte olan ülkelerde Sanayi Toplumunun başat faktörü olan sanayinin ekonomideki payının giderek azalması ile hizmet ve bilgi işlem sektörünün ağırlık kazanması, bu

sektörlerde çalışanların sayısının diğer sektörleri geçmesi dikkat çekmiş ve yeni bir toplum yapısı olduğu gözlemlenerek buna dair çalışmalar ve adlandırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda yeni oluşan toplum yapısına yönelik “Endüstri Ötesi Toplum”, “Bilgi Toplumu”, “Enformasyon Toplumu” ve “Tüketim Toplumu” gibi tanımlamalar yapılmış ve farklı boyutlarıyla bu yapı ele alınmıştır.

Bu yeni toplumu Amittai Etzioni “modernlik sonrası çağ” (post-modern era), George Lichtheim “burjuva sonrası toplum” (post-bourgeois society), Herman Kahn “ekonomi sonrası toplum” (post-economic society), Murray Bookchin “kıtlık sonrası toplum” (post-scarcity society), Kenneth Boilding “uygarlık-sonrası toplum” (postcivilized society), Daniel Bell “endüstri sonrası toplum” (post-industrial society), Peter F. Drucker “bilgi toplumu” (knowledge society), Paul Holmes “kişisel hizmet toplumu” (the personel service society), Ralf Dahrendorf “hizmet-sınıflı toplum” (the service class society) veya “kapitalizm sonrası toplum” (post-capitalist society), Zbigniew Bryezinski “teknokratik çağ” (the technetronic era) ve Y. Masuda ise “enformasyon toplumu” (information society) olarak adlandırmaktadır (Bozkurt, 2000, ss. 20-21).

M. U. Porat ABD’de 1967’de sosyal hasılanın %25’inin bilgi-iletişim mal ve hizmetlerinin üretim, işleme ve dağıtımından kaynaklanmasını, 1970’te ise çalışanların yaklaşık yarısının bilgi işçisi olarak adlandırılabilirliğini ve bunların toplam işgücü gelirinden %53 pay almalarını dayanak göstererek ortaya çıkan yeni toplum yapısını “bilgi toplumu” olarak ilk tanımlayan kişiler arasında gösterilir (Bayram, 2010 , s. 162). Sanayi toplumu sonrası oluşan bu topluma ilişkin diğer bir tanımlama ise “enformasyon toplumu” şeklindedir. McQuail enformasyon toplumunu enformasyona verilen değer nedeniyle; enformasyonun en önemli kaynak, üretim aracı ve ana ürün kabul edildiği toplum şeklinde tanımlamaktadır (1994, s. 82). Tarım toplumundaki toprağın, sanayi toplumundaki hammaddenin yerini bu yeni toplum düzeninde artık bilgi almaktadır. Geray ise bilgi toplumunu insani ve sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik gelişme doğrultusunda etkileşimli iletişim ağlarını (yeni medya) kullanan ve bu kullanım için gerekli teknoloji ve uygulamaların üretildiği uluslararası sektörlerde payı olan toplumlar olarak tanımlamaktadır (2003, s. 133).

Bu paralelde içinde bulunduğumuz toplumu bilgi veya enformasyondan öte ‘ağlar’ın önem kazandığı bir toplum olarak gören Castells ise bu toplumu “ağ toplumu” olarak tanımlamaktadır. Castells ağ toplumunu oluşturan ağların her alanda var olduğunu ve bu ağların finans, yönetim, siyaset ve iletişim dâhil birçok alanda mevcut ve etkin olduğunu belirtmektedir (2005, ss. 621-622). Bilgi, enformasyon, tüketim veya ağ toplumu; nasıl adlandırılırsa adlandırılınsan sanayi toplumu sonrası ortaya çıkan bu yeni toplum düzeninin oluşumu ve gelişiminde kitle iletişim araçları ve dijital iletişim teknolojilerinin önemli roller üstlendiği ve üstlenmeye devam ettiği bir gerçektir.

19. yüzyılda görüntü ve ses teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu telgraf, telefon, fotoğraf, fonograf ve kinetograf gibi icatlarla iletişim alanında araşsal anlamda birçok yenilik ortaya çıkmıştır (Korkut Y. , 2020, s. 98). Sinemanın ardından 20. yüzyılda görüntü ve sesi bir arada sunabilen televizyon, kitle iletişiminde farklı bir boyut kazandırırken toplumsal anlamda da önemli dönüşümleri tetiklemiştir. Bu dönüşüm sürecinde kitle iletişim araçlarına toplumları yönlendirmek için yoğun olarak başvurulmuştur. Örneğin kentleşmeyle birlikte oluşan toplumsal yapıdaki rollerin bireylere benimsetilmesi ve cinsiyet politikalarının belirlenmesi sürecinde kitle iletişim araçları etkin olarak kullanılmıştır (Korkut & Yurdigül, 2015, s. 126). Dijital iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin geleneksel kitle iletişim araçları ile entegre olması bu dönüşüm sürecini daha da hızlandırmıştır. Çankaya'nın da belirttiği üzere dijital iletişim teknolojileri sinema ve televizyonun bir adım ötesinde yer alan postmodern enformasyon kaynaklarıdır. Dijital iletişim teknolojileri sinema ve televizyon gibi bu postmodern dünyaya eklenmemiş, bu dünya içerisinde ve bu dünyanın mantığına uygun olarak ortaya çıkmışlardır (2021, s. 38). Sonuç olarak bu yeni toplum düzeninde iletişim araç ve teknolojileri çok önemli rol oynamaktadırlar. Özellikle internetin, bilginin paylaşımı ve yaygınlaşmasında sağladığı avantajlar, bu teknolojiyi elinde bulunduran ve kullanabilen ülkelerin sosyo-ekonomik anlamda üst sıralara yükselmesini sağlayabilmektedir. İletişim teknolojileri ekonomik, sosyal birçok alanda değişime aracı olduğu gibi siyasal bağlamda da idealize edilen demokratik toplum yapısına kavuşmak için bu teknolojilerden önemli katkılar beklenmektedir. Bu süreçte gerek yönetimler gerekse yurttaşlar daha demokratik bir sistem oluşturmak adına bu teknolojileri etkin olarak kullanmaktadır. Öte yandan egemen güçler de mevcut durumlarını korumak adına bu teknolojilerden yoğun olarak faydalanmaktadır. Sonuç olarak ise iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin demokratik bir toplum yapısı oluşumundaki rolü literatürde önemli ve yaygın bir tartışma alanını oluşturmaktadır.

3. Dijital İletişim Teknolojileri ve Demokrasi

İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim ve buna bağlı olarak toplumsal yapıda yaşanan dönüşüm, bilgi toplumu ve ortaya çıkarmış olduğu yeni yurttaş modeli, yönetim modellerinde ve devlet-yurttaş ilişkilerinde de büyük bir değişim ve dönüşüm beklentisi yaratmış, mevcut sistemlerdeki aksaklıkların iletişim teknolojileri sayesinde aşılacağı öne sürülmüştür. Bu görüşün aksine iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin demokratik bir toplum yapısının oluşumuna katkı sağlamayacağını hatta tam tersine mevcut sistemlerin anti-demokratik gelişimine katkı sunacağı yönünde görüşler de mevcuttur. Kesin olan ise iletişim özgürlüğünün demokratik bir toplumun olmazsa olmaz unsurlarından olduğu ve iletişim araçlarının gelişimine paralel olarak bu özgürlüğün kullanımına yönelik tartışmaların da arttığıdır.

Graham Murdock ve Peter Golding iletişim ve yurttaşlık arasındaki ilişkileri üç temel unsurun oluşmasına dayandırmaktadırlar: Birincisi; insanlar kendi haklarının

neler olduğunu bilmek ve bu hakları etkili bir biçimde kullanmak için enformasyon ve bilgiye erişmek zorundadır. İkincisi; siyasal tercihleriyle ilgili enformasyon, yorum ve tartışmaya erişebilmeli ve eleştirilerini duyuracakları, muhalefetlerini harekete geçirebilecekleri ve alternatif eylem önerilerini gerçekleştirebilecekleri iletişimsel kolaylıklara erişebilmelidir. Üçüncüsü; kendilerini ve isteklerini iletişim sektöründe temsil edebilmeli ve kendi temsiliyetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilmelidirler (Akt. Timisi, 2003, ss. 18-19). Murdock&Golding'in de belirttiği üzere demokratik toplumlarda vatandaşların benliklerini bulmaları, diğer vatandaşlarla etkileşime geçerek kendilerini ifade edebilmeleri, temsiliyet düzeylerini artırabilmeleri veya yönetime dair ortaklık veya adaylık talepleri, özgür bir iletişim ortamı ve iletişim araçlarına bağlıdır. Özgür bir iletişim ortamı demokratik sistemlerin de gelişim ve değişiminin önünü açacaktır.

Bu çerçevede Masuda enformasyon toplumunda, endüstri toplumundaki parlamenter demokrasinin yerini katılımcı demokrasinin alacağını öne sürmektedir. Masuda'ya göre oluşan bu yeni demokrasi modelinde işçi hareketlerinin yerini ise vatandaş hareketleri alacaktır (Akt. Bozkurt, 2000, s. 43). Toffler'a göre de bu yeni toplumda sanayi toplumundaki kitle demokrasisi son bulacaktır ve yeni demokrasi modeli "mozaik demokrasisi" -Masuda'nın deyimiyle "katılımcı demokrasi"- olacaktır (Akt. Bozkurt, 2000, s. 44). Katılımcı bir demokrasi modelinin oluşmasının temelini özgür bir iletişim ortamına bağlayan bu görüşlere göre bireyler bilgiye ulaşım bilgiyi yayabildikleri ölçüde demokratikleşme sağlanabilecektir.

Enformasyon toplumu savunucuları iletişim teknolojilerinin modern demokrasilerde siyasal katılımın önündeki geleneksel zaman ve mekân engellerinin ortadan kaldırılmasında önemli bir potansiyeli olduğunu vurgulamakta ve bilginin yurttaşlara eşit olarak yayılması, erişim kolaylığı, ulusal ve uluslararası yeni kamusal alanların ortaya çıkması, ifade özgürlüğü ve özyönetimin sağlanması anlamında katılımcı demokrasiyi gerçekleştirecek potansiyelleri içerdiğini söylemektedirler. Yeni teknolojiler, yurttaşların siyasal konularda daha bilgili ve ilgili olmalarının sağlanmasında bir fırsat olarak görülmektedir. İnternet ise, etkileşimci teknolojik niteliği nedeniyle doğrudan demokrasi tartışmalarının merkezinde yer almaktadır (Timisi, 2003, s. 184). Bilgi yayma mekanizması ve bireylerle bilgisayarlar arasındaki konumdan bağımsız olarak işbirliği ve etkileşim kanalı olan internetten (Korkut C. , 2018, s. 462) siyasal katılım, temsil, ifade özgürlüğü gibi temel demokrasi ilkelerinin etkin olarak uygulanması noktasında önemli katkılar beklenmektedir. İletişim teknolojilerinin, özellikle internetin gelişimiyle birlikte vatandaşların sadece bilgi edinmekle kalmayıp temsilcileriyle iletişime geçebildiği, alınacak kararlarda oylama veya görüş bildirme gibi yöntemlerle karar alma sürecine dâhil olduğu "e-katılım" olarak da adlandırılan bir süreç de öngörülmektedir. Rethmeyer bilgi teknolojilerinin kamu görevlileri, örgütler ve bireyler arasındaki siyasal iletişimi/ siyasa iletişimini öngörülemez bir düzeyde yapılabilir kılmasından bahsederken Sanford ve Rose ise bu bağlamda ortaya çıkan e-katılım olgusunun yönetsel katılımı

genişletip derinleştirerek, siyasal sistemin veya yönetsel yapının yeniden organize edilmesini sağlayabileceğini belirtmektedir (Akt. Karkın, 2012, s. 52). Teknolojik determinist bu görüşlerde dijital iletişim araçlarının daha demokratik bir toplum yapısı geliştireceğine yönelik büyük umutlar bulunmaktadır. Ancak bu görüşlerin aksine siyasi otorite, birey ve toplum unsurlarını göz ardı ederek sadece iletişim araçlarından demokratik gelişime öncülük etmesini beklemenin doğru olmadığını savunan görüşler de mevcuttur.

İnternetin demokratik potansiyeline yönelik eleştirileri üç başlık altında toplayan Polat, ilk olarak; internetin herkesin erişimine açık olmadığını, aksine akılcı eleştirel kamusal tartışmaya erişimi olma açısından hali vakti yerinde olanlarla sınırlı olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak ise; internet, kamusal alan için esas olan bütünlük ve akılcı uyumdan yoksundur. Çevrimiçi söylem bir kamusal alan yaratabilmek için çok fazla parçalı ve merkezsizdir. Çevrimiçi müzakere aynı kafada insanlar arasında gerçekleşmektedir ki, bu siber söylemin birbirini dışlayan siber cemaatler boyunca parçalanması anlamına gelmektedir. Üçüncü olarak ise; internet reklam gelirleri potansiyeli sebebiyle hâlihazırda ticari çıkarlar tarafından sömürgeleştirilmiştir (Akt. Doğu, ve diğerleri, 2014, ss. 38-39). Benzer şekilde Golding de dijital iletişim ve enformasyon teknolojilerinin elde edilmesiyle girilen bu kaçınılmaz sürecin daha fazla eşitlik, katılımcılık ve ilerici yapılar getireceğinin söylendiğini ancak pratikte bu teknolojilerin hızla, gerçek eşitsizliğe ve sömürünün bilindik yapıları ile işbirliğine yöneldiğini belirtmektedir (Akt. Hepkon & Aydın, 2011, s. 151). İnternet sayesinde küçük gruplar, egemen olan ideolojinin mesajlarından kendilerini kurtarıp özel haberleşme ağlarını kurabilmektedir ancak teknoloji ile yeterince tanışmamış veya egemen ideolojinin dayattığı fikirlerden arınamayan büyük bir çoğunluk dijital iletişim teknolojilerini kullansa dahi burada da hâkimiyetini devam ettiren egemen ideolojiye maruz kalmaya devam etmektedir. Umberto Eco ise dijital uçurum kavramına vurgu yaparak internetin yaygınlaşmasının eşi görülmemiş katılımda yeni bir sınıfsal bölünme türüne yol açacağını belirtmektedir. Eco'ya göre büyük olasılıkla epeyce insan iletişim ağını kullanmak için gerekli temel yeterliliği geliştirme becerilerinden ve isteğinden yoksun olacaktır. İnternette sınırlı yeterlilik ve ilgi, yanı sıra gerekli donanımı satın almanın önündeki ekonomik engeller, uzun erimde internet kullananlar ve kullanamayanlardan oluşan iki sınıflı bir topluma doğru eğilimi hızlandıracaktır (Akt. Meyer, 2002, s. 134). Oluşan yeni iletişim ortamında, bireylerin düşük maliyetlerle dünyanın başka bölgelerindeki bireylerle iletişime geçebileceğini ve dolayısıyla her yerde olabileceklerini belirten McLuhan bu sayede ulusal sınırların ortadan kalkacağını, ulusalcılık kavramının zayıflayarak yeni bir dünya devleti oluşurken bölgesel devletlerin düşeceğini ve sonuçta bombaların değil ikonların savaşının başlayacağını öne sürmektedir (McLuhan & Powers, 2001, ss. 192-193). McLuhan'ın önermesinde dikkat çeken ve konumuzla kesişen kısım; mevcut devletlerin ve yönetim süreçlerinin ortadan kalkarak yeni bir dünya devletinin ve yönetim modelinin ortaya çıkacağı önermesidir. McLuhan'ın

bu önermesine paralel olarak demokratik sistemlerin onarılması ve geliştirilmesinde kullanılmaya çalışılan iletişim teknolojileri, kökten bir dönüşüme de aracı olması ve yeni dijital demokrasi modelleri ortaya çıkarması bağlamında da tartışılmaktadır. Bu süreçteki siyasal dönüşümlerin ortaya çıkaracağı yönetim modellerinin odak noktası ise demokrasinin işleyiş şekli ve yapısı üzerine yoğunlaşmaktadır.

4. İletişim Teknolojileri Ekseninde Dijital Demokrasi Arayışları

İletişim teknolojilerinin yönetsel amaçlarla siyasal sürece dahil edilmeye çalışılmasıyla birlikte farklı ve yeni yönetim ve demokrasi modelleri de konuşulmaya başlanmıştır. Barnett modern toplum ve demokrasilerin giderek artan oranda kitle iletişim araçlarının dolayına soktuğu bilginin üzerinde temellendiğini ancak geleneksel iletişim araçlarının çeşitli nedenlerle demokrasiyi zedelediği ve demokrasinin gerektirdiği katılımcı yurttaşlık pratiğini pasif tüketiciliğe dönüştürdüğünü ifade ederken bunun karşısında yeni iletişim teknolojilerinin yurttaş katılımını içeren doğrudan ya da güçlü bir demokrasinin gerçekleşmesine izin verecek potansiyellere sahip olduğunu söylemektedir (Akt. Timisi, 2003, s. 184). İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve yeni araçlar, temsili demokrasi sistemlerindeki yurttaş katılım sorunu ve yurttaşların tekrar demokratik süreçlere dahil edilmesi, sistemle barışması noktalarında büyük umutlar barındırmaktadır. E-Demokrasi, dijital demokrasi, e-katılım gibi ortaya atılan bu yeni yönetim modelleri ile Antik Yunan'da ortaya çıkan demokrasinin ilk haline; doğrudan demokrasiye dönüş arzulanmaktadır.

Dahl yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle ortaya atılan yeni yönetim modelleri olarak elektronik demokrasi türlerini sınıflandırmak için demokratik süreçle ilgili iki temel karakteristikten yola çıkar; kararlara katılım süreci ve gündemin kontrolü. Bu doğrultuda da elektronik demokrasi modellerini Tablo 1'de gördüğü gibi sınıflandırmaktadır (Päivärinta & Sæbø, 2006, s. 823):

Gündemi Yurttaşlar Belirler	Partizan Demokrasi	Doğrudan Demokrasi
Gündemi Devlet (Politikacılar ve İdareciler) Belirler	Liberal Demokrasi	Müzakereci Demokrasi
	Yurttaşlar ağırlıklı olarak dolaylı şekilde karar verme süreçlerine dâhil olurlar	Yurttaşlar karar alma süreçlerinde açıkça tanımlanmış bir role sahiptirler.

Tablo 1. E-Demokrasi Modelleri

Dahl'ın sınıflandırmasında geleneksel demokrasi modellerinin elektronik uygulamaları kararlara katılım ve gündemin belirlenmesi noktalarında ayrılmaktadır.

Bununla birlikte iletişim teknolojilerinin yönetsel amaçlarla siyasal sürece dahil edilmeye çalışılmasıyla birlikte farklı ve yeni yönetim ve demokrasi modelleri de konuşulmaya başlanmıştır. Elektronik demokrasi (doğrudan) ve elektronik temsili demokrasi modelleri literatürde yaygın olarak tartışılan ve çeşitli ülkelerde, yerel bölgelerde uygulanması denenilen/uygulanan yeni modeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun haricinde ideal demokrasi arayışında iletişim teknolojilerinden faydalanılan farklı yönetim arayışları da olmuştur.

4.1. Elektronik Demokrasi

Mattelart her teknik kuşakta, evrensel anlaşma, adem-i merkeziyetçi demokrasi, toplumsal adalet ve genel refah üzerine kurtarıcı söylemlerin canlanacağını belirtmektedir. Ancak her seferinde bir önceki teknoloji konusunda bellek yitimi olduğunun doğrulandığını söyleyen Mattelart, telgraftan internete değin gelişen toplumsal dokunun uzamsal-zamansal yapısını aşmaya yönelik bu araçların Attika sitelerinin agoralarını yeniden bulma söylemini sürdüreceklerini ifade etmektedir (Mattelart, 2004, s. 24). Bu demokrasi ütopyası internetin yaygınlaşmasıyla birlikte taraftar sayısını artırmış ve gerçekleştirilebilirliğine olan inanç en güçlü seviyesine ulaşmıştır. Daha eşitlikçi bir toplum projesinin gerçekleştirilebilmesi, Atina tipi demokrasinin işlerlik kazanabilmesi ve düzenlenmesi, güç siberuzamın demokrasi bilincine sahip netizenler tarafından düzenlenmesi ve demokratik bir tartışma ortamının hazırlanması beklenmektedir. Hauben ortaya attığı “netizen” yani net yurttaşları terimini coğrafi ayrılıkların aynı sanal uzamın varlığıyla ortadan kalkması sonucu farklı coğrafyada yaşasa da birbiriyle kapı komşusu olan, Net’in gelişmesi için çabalayan, bilinçli ve sorumlu net yurttaşları şeklinde tanımlamaktadır (Akt. Kılıçbay, 2005, ss. 26-27). İletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte yönetim ve demokrasi anlayışında da değişimler yaşanacağı ve doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği tartışılmaya başlamıştır. Ancak bu tartışmaların hepsinde bu değişimi sağlayacak en önemli unsurun bilgi toplumuyla birlikte gelişen yurttaşlık anlayışındaki değişimler olduğu vurgulanmaktadır.

Elektronik teknoloji aracılığıyla doğrudan katılımcı bir demokrasinin inşa edilebileceğini belirten Masuda da bu görüştedir. Elektronik demokrasi kavramının öncülerinden biri olan Masuda, enformasyon toplumunda siyasal sistemin temsili sistemden, katılımcı demokrasiye doğru evrilmesinin gerekçelerinden birisini, bilgi toplumunda sıradan yurttaşın davranış kalıplarının değişmesiyle açıklamaktadır. Bu davranış değişikliği, maddi arzulardan ziyade bireyin kendini gerçekleştirme arzusudur. Bu arzu, yurttaş ekonomik, sosyal ve siyasal sistemde hükümet ve yerel yönetim merkezlerinde daha fazla etkili olmaya itmektedir (Akt. Timisi, 2003, ss. 185-186). “Enformasyon toplumu” kuramları, tüm yurttaşların daha fazla oranda bilgiye sahip olması gereğinin özellikle vurgulandığı ve iktidarın, yönetici elit kesimin elinden, sadece bir elektrik düğmesine basmakla gerçekleştirilebilen bir referandum olgusunun var olduğu gerçek demokratikleşme sürecine doğru bir dönüşümün yaşandığı bir yapı önermektedir (Hamelink’ten Akt. Şener, 2006, s. 1).

Şener internetin gelişiminin de demokrasi açısından önemli değişimler yaşatacağını savunmaktadır. Bu doğrultuda internetin adem-i merkezileştirilmiş yapısının, kullanıcıların istedikleriyle iletişim kurmalarını ve geleneksel hiyerarşik yapıların dışına çıkarak yatay iletişime olanak sağlayacağını belirten Şener, böylelikle şeffaf, merkezsiz, hiyerarşik olmayan bir iletişim modelinin topluma egemen olacağını belirtir ve bu durumun da tam olarak “doğrudan demokrasi” kavramını tarif ettiğini ifade eder (Şener, 2006, s. 5).

Westen’e göre siyasal demokrasiyi bugün bildiğimizden çok farklı bir şekle dönüştürebilecek “elektronik demokrasi” gibi bir modele karşı büyük bir heyecanla yaklaşılmasının temelinde iki önemli gelişme yatmaktadır. İnternetle başlayan ancak nihai olarak sesin, bilginin, grafiklerin ve görüntünün dijital bileşimlerini içererek gelişen interaktif teknolojilerin hızla ilerlemesi. Diğeri ise temsili yönetim kurumlarına gittikçe artan öfkeyle birlikte siyasal sisteme doğrudan etki etme yönünde bir arzunun olması (Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 198). Elektronik demokrasi halka dönük referandumların artırılması, kitlesel siyasal eğitim fırsatı ve siyasal katılımı yükselişi ima etmektedir. Buna karşılık hiçbir şekilde oy verme sorumluluk duygusunun azalacağı anlamına gelmemektedir (Dworetzky’den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 199). Hatta Amerika’da yapılan bazı araştırmalara göre, interneti kullananların politikaya ve aktüaliteye olan ilgisi ve oy verme oranları interneti kullanmayanlara göre daha yüksektir (Levy P.’den Akt. Ersöz, 2013, s. 123). Daha dar anlamda elektronik demokrasi iletişim araçlarının kullanıldığı doğrudan demokrasi anlamında da kullanılmaktadır. Vatandaşlar ülkenin karşılaştığı sorunlar hakkında düşünecekler ve oturdukları odalarından bu sorunların nasıl çözüleceği konusunda düşüncelerini bildireceklerdir. Temsili kurumlar ve siyasi partiler ortadan kaybolacak ve vatandaşlar kendi kendilerini yöneteceklerdir (Sitembölükbaşı, 2003, s. 199). Kumar da benzer şekilde iletişim teknolojileri ve internet sayesinde yurttaşların siyasi partilere veya günlük hayatta yaşanan siyasal etkinliklere katılma gibi bir zorunluluğunun kalmayacağını, alternatif siyasal yapıların oluşabileceğini ve devletlerin toplumlar üzerindeki kontrol gücünün zayıflayacağını düşünmekte ve doğrudan demokrasinin uluslar üstü küresel bir boyuta kavuşacağını belirtmektedir (Kumar, 2004, ss. 191-194). Bu beklentiyi halkın katılımı ve bu katılımı sağlayan koşullar açısından hayalci bulan görüşler olduğu gibi temsil kurumlarının tamamen ortadan kalkmasını da gerek halkın örgütlenmesinde gerekse ortak bir paydada buluşma konusunda sakıncalı bulan görüşler de mevcuttur.

Öte yandan elektronik demokrasinin savunucuları ise bu sistemin temsil sisteminin iki önemli sorununa çözüm getireceğini belirtmektedirler. Elektronik demokrasi sayesinde temsil sistemindeki kişisel ve özel çıkarların etkisi kaldırabilecektir çünkü kararlar elektronik oylarla halk tarafından alındığından halkın tamamını parayla satın almak mümkün olmayacak ve ortak çıkarları koruyan kararlar alınabilecektir. Ayrıca temsil sistemindeki istikrarsızlık yaratan kavga ve çekişmelere son verilecek ve daha etkili kanunlar yapılabilecektir (Georges C.’den Akt. Sitembölükbaşı, 2003,

s. 201). Westen ise eğer internetin desteğiyle doğrudan demokrasi uygulanmaya kalkılırsa seçmenlerin her yıl binlerce yasama kararı çıkartmak zorunda kalacağını ve bu durumun da onlara olağanüstü bir yük getireceğini ifade etmekte ve bu nedenle doğrudan demokrasinin şu an için uygulanamaz olduğunu söylemektedir (Westen D.'den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 204). Elektronik katılımcı demokrasi görüşünün uygulanabilirliğinin mümkün olmadığını savunan bu ve benzeri görüşler mevcut temsili sistemin teknolojik gelişmeler doğrultusunda düzenlendiği ve aksaklıklarının giderilmeye çalışıldığı “Elektronik Temsili Demokrasi” görüşü üzerine yoğunlaşmaktadır.

4.2. Elektronik Temsili Demokrasi

Küresel ağ ilişkileri devletleri yurttaşlarından uzaklaştırmakta, siyaset sistemi güvenilirliğini kaybetmekte, yurttaşların erişim ve katılım imkanları azaldıkça, temsili demokrasi de bir meşruiyet, dolayısıyla kimlik krizi içine girmektedir (Uçkan, 2003, s. 26). Toffler da benzer şekilde ikinci dalgadan kalan temsil sisteminin işlemez hale geldiğine üçüncü dalgada artık yeni politik yapıların ortaya çıkması gerektiğine değinerek bu yapıların ilkelerini ise çoğunluk iktidarı yerine azınlık iktidarı, yarı doğrudan demokrasi ve karar alma yükünün paylaşılması olarak sıralamaktadır (Toffler, 1981, ss. 477-492). Temsili demokrasinin sınırlılıklarını aşmanın bir yolu olarak teknolojiden yararlanmayı öneren McLean ise, yeni iletişim teknolojilerinin bugün, geçmişte sahip olduğumuzdan daha kapsamlı ve tatminkar bir demokrasi anlayışı getirebileceğini söylemektedir. Ancak bu, yeni iletişim teknolojilerinin Rousseau vari tarzda, temsilciler olmaksızın ortak yaşamlarımız üzerinde doğrudan demokratik kontrole sahip olacağımız idealini gerçekleştireceği anlamına gelmemelidir. McLean doğrudan demokrasinin günümüz toplumlarındaki sınırlarının teknolojik değil, mantıksal olduğunu belirtir (Akt. Timisi, 2003, s. 186).

Temsili sistemdeki tıkanıklık, güven eksikliği ve doğrudan demokrasinin uygulanamaz olduğuna dair görüş nedeniyle birçok düşünür, iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri siyaset sistemi üzerinde kullanmayı önererek, temsil sistemindeki bu krizi aşmayı ve katılımın temsil sistemine oranla daha fazla ve etkin olduğu, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında bir sistem oluşturma çabasına girmiştir. E-demokrasi, elektronik temsili demokrasi, elektronik katılımcı demokrasi gibi adlandırmalar kullanılan bu sistemi Cliff, demokratik birimler tarafından siyaset süreçlerinde, yerel topluluklarda, devletler/bölgelerde, uluslarda ve küresel ölçekte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı olarak tanımlamaktadır (Clift, 2003).

Backus e-demokrasinin iki temel hedefinden bahsetmektedir (Akt. Şahin, Temizel, & Temizel, 2004, ss. 4-5). Birincisi; vatandaşlara siyasi prosedür, hizmetler, elde edilebilir seçenekler hakkında bilgi, haber ve malumat ulaştırabilmek. İkincisi ise aşağıdaki beş ana noktaya pasif bilgi imkanından aktif vatandaş katılımına imkan sağlamak. Bu beş maddeyi ise şöyle belirtmektedir:

1. Vatandaşları bilgilendirmek
2. Vatandaşı temsil etmek
3. Vatandaşı oy vermeye teşvik etmek
4. Vatandaşa danışmak
5. Vatandaşı geliştirmek

Backus e-demokrasinin hedeflerinden bahsederken ağırlıklı olarak vatandaş ve yönetim arasındaki ilişkiye değinmektedir. Zira elektronik temsili sistemde öngörülen yapı, yönetim sürecinde doğrudan demokraside olduğu gibi siyasi partileri veya yönetici grubunu yok saymamaktadır. Sitembölükbaşı bu noktada elektronik temsili sistemde siyasi partilerden vazgeçilemeyeceğini çünkü partilerin milyonlarca insanın ortak çıkarını temsil ettiğini, çok sayıda insan için ortak payda yaratarak onların uzlaşmalarına katkıda bulduklarını savunmaktadır. Siyasal partileri tamamen yok sayan bir sistemde ülke genelindeki konular üzerinde uzlaşma sağlamanın da bir hayli zor olacağını ifade etmektedir (Sitembölükbaşı, 2003, s. 211).

İletişim teknolojilerinin siyasal sürece getirdiği en önemli yeniliklerden biri de elektronik oylama sistemidir. Oylama sürecinde yaşanan maliyet düşüşü ve hızlı sayım avantajları ile yurttaşlar daha çok sayıda kararın alınma sürecine dâhil olabilecektir. Tabii ki hangi konularda veya hangi kararların alınması sürecinde halka başvurulacağı aşamalarında, oluşturulacak tasarıların içerik ve sınırları çerçevesinde siyasal partilere ve temsilcilere daha önce de belirttiğimiz gibi ihtiyaç duyulmaktadır. Plebisit olarak da adlandırılan bu sistemde içeriği ve sınırları temsilciler tarafından belirlenen konularda, halk, verdiği oylarla son sözü söylemekte ve bu sistem temsil sistemine duyulan güven eksikliğini ve prestij kaybını yerine koymakta önemli bir çıkar yol olarak düşünülmektedir. Diğer yandan iletişim teknolojileri, özellikle internet, seçmenler ile temsilciler arasında bir köprü olma işlevini giderek artırmaktadır. Her ne kadar plebisit sisteminde vatandaşlar verdikleri oylarla son sözü söylese de karar verme sürecinde temsilcilerin görüşleri de önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda ise internet, temsilcilerin seçmenlerine ulaşarak onların karar verme sürecini etkilemek için kullandıkları önemli bir araç haline gelmektedir (Borchelt R.& Raney R.'den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, ss. 194-195).

İletişim teknolojilerinin elektronik temsili sistemde diğer kullanım alanları da bilgi edinme, temsilcilerle iletişime geçme ve iktidarı denetlemedir. Amerika'da iyileştirme fonlarının kurumlar tarafından nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığına ilişkin verilerin yer aldığı "www.recovery.gov" adlı internet sitesi (Hersznehorn D. 'den Akt. Sanford, 2011, s. 90) vatandaşların iletişim teknolojilerini kullanarak iktidarı denetlemesine ilişkin ilk örneklerden biri olarak gösterilebilir. 2009 yılında yine Amerika'da Beyaz Saray'a ait "www.whitehouse.gov" adlı internet sitesi vatandaşlardan gelen soruları kabul etmiş, 92.000 kişiden gelen 104.000 sorunun bazıları bizzat Başkan tarafından yanıtlanmış ve vatandaşlar tarafından tartışılmıştır

(Sanford, 2011, s. 91). Bu sayede iletişim teknolojileri kullanılarak vatandaşların iktidarı denetlemesine ve temsilcileriyle iletişim kurmasına olanak tanıyan bir elektronik temsili demokrasi uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Elektronik temsili demokrasinin belki de en önemli gerekliliklerinden biri de yurttaşların kendi aralarında örgütlenme, bilgi alışverişinde bulunabilme ve önemli gördükleri konularda iktidarı etkileyebilecek eylemlerde bulunabilmesidir. Hague ve Loader buradan hareketle e-demokrasiden beklenen katkıyı, başta internet olmak üzere yeni teknolojilerin demokrasinin kamusal alanı yeniden canlandırması, kamusal alandaki tartışmalara serbestçe ve eşit bir zeminde yurttaş katılımının sağlanmasına yardımcı olması şeklinde sıralamaktadırlar (Hague N. & Loader D. 'den Akt. Saylan, 2009, s. 144). Ayrıca elektronik temsili demokrasinin tam anlamıyla işleyebilmesi için bilişim ve iletişim teknolojilerinin tüm topluma eşit ve adaletli dağıtımı sağlanmalı, e-devlet mekanizmaları işlevsel olarak çalışmalı, vatandaşların ve seçilmişlerin demokratik katılıma önem veren bir kültüre sahip olmaları, bilişim teknolojilerini kullanma ve bunlardan yararlanma kültürünün de olması gerekmektedir (Şahin, Temizel, & Temizel, 2004, ss. 4-5). Şüphesiz elektronik temsili demokrasinin temsil sisteminin tıkanıklıklarını çözeceği ve daha demokratik bir toplum yaratacağına ilişkin görüşlere yöneltilen eleştiriler de bu noktalarda yoğunlaşmaktadır. İktidar sahipleri eğer demokratik bir yönetim anlayışı benimsememişse iletişim teknolojilerinin bu durumu düzelteceği ve daha demokratik bir yönetim ortaya çıkaracağı olanaksız olarak görülmekte ve eğer halkta yerleşmiş bir demokrasi kültürü yoksa iletişim teknolojileri ile filizlenen demokratik girişimlerin yine bu teknolojilerin yarattığı sanal ortamlarda hapsolacağı savunulmaktadır.

4.3. Teleoy Projesi / Elektronik Oylama

İletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan demokrasi taleplerinin merkezinde, karar alma sürecine daha fazla yurttaş katılımı sağlamak vardır. Bu nedenle oylama maliyetlerini düşürmek, oy kullanma oranını artırmak, oy kullanmayı ve sayımı kolaylaştırmak adına birçok girişimde bulunulmuştur.

Bu girişimlerden birisi de 1977 yılında Hawaii Üniversitesi'nin organize ettiği Teleoy projesiydi. Burada akademik olarak yönetilen bir şehir toplantısında gönüllü öğrenciler telefon yoluyla halkı oluşturdu. Bu uygulama sayesinde elektronik demokrasinin pratikte karşılaşılabileceği bazı temel sorunların neler olduğu konusunda deneyim kazanıldı (Weissberg R.'den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 200). Diğer bir girişim de İngiltere'de 12 Ocak 1997'de "Düğmeye Bas Demokrasisi" adıyla televizyonda gerçekleştirilmiştir. Televizyon şovunu izleyen seyirciler İngiliz Kraliyet Ailesini isteyip istemediklerini oylamışlardır. Katılım o güne kadar hiçbir örnekte yaşanmadığı kadar büyük olmuştur. 2 milyondan fazla seçmenin katıldığı on-line oylamaya birçok kişide yoğunluk dolayısıyla katılamazken çıkan sonuçta monarşiyi isteyen %66'lık bir kitle, monarşiye karşı olanlar üzerinde üstünlük

sağlamıştır (Atakan, 1997, s. 1243). Yine Eurovision Şarkı Yarışması'nda da teleoy yöntemi uygulanmakta, birinci olacak ülke bu yolla belirlenmektedir. Halk katılımını artırmak ve izleyicinin kendisini karar mercii hissederek yayınlanan programı benimsemesi için de bazı televizyon programlarında teleoy yöntemi uygulanmaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bilgisayar ve internetin gelişerek yaygınlaşması paralelinde ortaya atılan e-demokrasi kavramıyla birlikte, bu iletişim ortamlarından gerçekleştirilen e-oylama yöntemi de demokratik sürecin işleyişiyle ilgili olarak sıkça anılmaktadır.

E-Demokrasinin en temel hedeflerinden biri “e-oylama” olarak tanımlanan ve yurttaşların yerel, bölgesel, ulusal ve ulusüstü ölçeklerde, birçok farklı konuda, internete bağlı kamu sitelerine, evlerinden ya da bu amaç için geliştirilmiş kiosk tarzı terminallerden bağlanarak oy kullanmalarının sağlanmasıdır. Bu amaçla geliştirilmiş projelerin önemli bir kısmı, denetim ve katılım imkanının daha yüksek olduğu yerel ölçekte projeler olmakla birlikte bazı ülkeler genel seçimlerde de bu yöntemi kullanmak için çalışmaktadırlar (Uçkan, 2003, s. 39). E-Demokrasi uygulamaları içerisinde en başarılı örnek Kanada'da olarak görülmektedir. Kanada federal yönetimi sayısal uçurum konusunu okullar, kütüphaneler, vb. aracı kurumları internet merkezlerine çevirerek aşmıştır. İlk olarak 1997'de Ottawa'da belediye seçimleri elektronik olarak yapılmıştır. Bu uygulama ile seçim süreci hızlanmış, katılım artmış ve seçim maliyetleri azalmıştır (Pare R.'den Akt. Sadioğlu, 2008, ss. 345-346).

Elektronik oy verme sisteminin savunucuları, bu sistemin, enformasyon toplumunun yeniden tanımladığı yurttaşlık pratiğiyle uyumlu olacağını belirtmektedirler ve katılımcı demokrasinin unsurlarından biri olarak bu sistemi savunmaktadırlar (Timisi, 2003, s. 185). Toffler da halkın temsil sistemine olan güvenini artırmak için elektronik oylama sisteminin sunduğu kolaylıklara dayanarak yeni bir oylama sistemi önermektedir. Bu sistemde alınacak kararlarda temsilcilerin oyu yüzde elli etkili olurken rastgele seçilecek olan halkın kullandığı oylar da kalan yüzde elliik payı kullanacak ve bu sayede halkın temsil sistemine olan güveni artacak ve sistem daha verimli çalışacaktır (Toffler, 1981, s. 486).

Elektronik oy verme sistemine karşı olumlu görüşler olduğu gibi eleştiriler de mevcuttur. Demokrasinin temel işlevinin oy kullanmak değil oyun özgürleşmesini sağlamak olduğunu söyleyen Levy, internetin yasaların hazırlanmasında ve karar alma süreçlerinde ağ üzerinde oluşturulan kolektif zekâya başvurabilme, görüşlerden yararlanabilme imkânı sunduğunu belirtmektedir (Pierre Levy'den Akt. Ersöz, 2013, s. 3). Levy'nin de belirttiği gibi günümüzde halk herhangi bir yasayı oylarken içerik üzerine tartışmak bir kenara oyladığı yasanın içeriğinden dahi habersiz olabilmekte, sadece temsilcilerinin yönlendirmeleriyle oylarını kullanmaktadırlar.

Westen ise elektronik oylamanın yarattığı iddia edilen bu aceleci ve bilinçsiz karar verme süreci için, seçmenlerin arada en az bir hafta ara verip düşünmelerine olanak

sağlandığı iki türlü bir oylama sistemi önermektedir. Bu sayede halk ilk oylamadan sonra konu üzerinde tekrar düşünme ve tartışma şansı bulabilecektir. Bu süreçte halka oyladıkları konuyu anlayıp anlamadıklarına dair testler de uygulanabileceğini savunan Westen, alınan kararlarda en az %60 çoğunluk aranması ve art arda iki seçimde onaylanmış olması gerektiğini, on yıl içinde seçmen tarafından tekrar onaylanmazsa da yürürlükten kaldırılması gerektiğini belirtmektedir (Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 212).

Barber da yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu hız unsurunun, indirgemeci bir basitliğe, onun da münzevi yani yalnızlığı seven bireylere yol açtığını ifade etmektedir. Barber'a göre her şey fast-food tarzında hızlı yaşanmamalı ve kararlar hızlı bir şekilde "evet-hayır" ikiliği ile sınırlandırılmamalıdır. Tüm bunlar, aynı zamanda bireyi evinde oturup demokratik süreçlere bilgisayar başından dahil olma olanağı vermektedir ki bu da münzevi bireylere yol açmaktadır (Benjamin R.Barber 'den Akt. Özkaya, 2013, ss. 146-147). Teknoloji karşıtlığı bağlamında elektronik oylama karşıtı söylemler karşımıza çıksa da oylama sürecine getirdiği kolaylıklar nedeniyle daha demokratik olma iddiasında bulunan yönetimlerin başlıca kanıtı olma yolunda ilerlemektedir.

4.4. Elektronik Şehir Toplulukları

Elektronik demokrasinin henüz tam anlamıyla uygulama alanı bulamadığı ve tüm yurttaşların yönetime katılmasının olanaklı olmaması nedeniyle de uygulama alanı bulamayacağına dair görüşler tartışılırken bazı yerel yönetimlerde ise halk iletişim teknolojilerinden faydalanarak yönetime katılabilmekte ve alınacak kararlarda söz sahibi yapılarak başarılı elektronik demokrasi örnekleri ortaya koyabilmektedirler. Elektronik demokrasinin uygulanabilirlik tartışmaları paralelinde Masuda'ya göre yeni teknoloji merkezleşmiş politika ve yönetim olmaksızın işlerin yürütülmesini mümkün kılacak, merkezleşmiş politika ve yönetim yerine katılımcı demokrasi ve yerel yurttaş yönetim sistemleri olacaktır (Akt. Yılmaz, 2008, s. 127). Masuda'nın öngördüğü merkezleşmiş politika aşılarak katılımcı demokrasinin yerleşmesi henüz gerçekleşmemekle birlikte yerel yurttaş yönetim sistemlerine ilişkin bazı ön koşullarve başarılı uygulamalar görülmektedir. Selva'nın da belirttiği gibi günümüzde birçok yerel yönetim internet sitesi kurmuştur ve bu sitelerde üç tür uygulama göze çarpmaktadır (Ersöz, 2013, s. 3):

- Yerel yönetimlerin işleyişi hakkında bilgi (örneğin yerel projeler hakkında bilgiler)
- Yönetimlerin aldığı kararların bilgilerini içeren dokümanlar
- İletişim servisleri (örneğin seçmenler ve üyeler arasında elektronik postalar, yerel sorunların tartışıldığı tartışma grupları, elektronik referandumlar, anketler gibi)

İnternetle birlikte kamusal alanın sanal boyutu oluşmuştur. Wilhelm'e göre bu sanal kamusal alanın dört unsurundan birisi de yatay ve adem-i merkezci karar

alma süreçlerinin işlemedir (Akt. Şener, 2006, s. 6). Yerel yönetimlerin yukarıda sözünü ettiğimiz uygulamalara henüz tam anlamıyla işlerlik kazandıramadığı görülsede Wilhelm'in belirttiği bir yapının oluşması ve yerel ölçekte elektronik şehir topluluklarının oluşturularak katılımcı demokrasinin uygulanabilmesi için girişimler de görülmektedir.

Amerika'da 1992 başkanlık seçim kampanyasında Ross Perot'un vaatlerinden birisi de "Elektronik Şehir Toplantıları"ydı. Perot etkileşimci teknoloji aracılığıyla Amerikan demokrasisinde halk iradesine engel olan tepkisiz kurumların yerine halkın isteklerini karar mekanizmalarına ulaştırabilecekleri ve kendilerini engelsiz ifade edebilecekleri bir araç oluşturmayı vadediyordu. Perot bu toplantılarda haftada bir defa önemli tek bir konuyu halka götürmeyi, ilgili konuyu ayrıntılarıyla halka açıkladıktan sonra tepkilerini almayı planlamaktaydı. Bu sayede kongre halkın ne düşündüğünü bilecek ve ona göre karar alabilecekti. 1994 yılında Perrot Amerikan ekonomisinin durgun olduğu bir dönemde vaadini yerine getirdi. Televizyon seyircileri önünde ülkenin istikrarsız ekonomik durumu ve Amerika'nın karşı karşıya olduğu bütün tercihler sunuldu ve bu sunuştan kısa süre sonra halk tepkilerini telefon, faks, internet ve interaktif kablolu TV yoluyla aktardı. Sonuç olarak Amerikan toplumu iradesini ortaya koyarak sosyal güvenlik ödemelerinin kısılmasına, orduya yapılan harcamaların azaltılmasına ve vergilerinin artırılmasına karar vermişlerdi (Sandel vd.'den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, ss. 200-201). Perot vadettiği bu yönetim anlayışıyla, uygulama şansı bulamasa da, Başkanlık seçimlerinde önemli oranda bir oy almayı başarabilmiştir.

1994 yılında bir grup Minnesotalı tarafından elektronik bir kent meydanı şeklinde kurulan "Minnesota E-Demokrasi Organizasyonu" da elektronik şehir topluluklarının ilk ve başarılı örneklerindedir. Kâr amacı gütmeyen bu organizasyon, bilgi ağlarını kullanarak Minnesota'da katılımcı demokrasiyi geliştirmeyi amaçlayan partiler üstü ve yurttaş tabanlı bir organizasyon olarak ortaya çıktı. Elektronik iletişim araçlarını kullanan bu organizasyon, kamu söylemini artırmak ve yurttaşların seçimlere bilinçli olarak katılımını artırmak istiyordu. Minnesota e-demokrasi projesi adayların halkın sorularına cevap verebileceği ve rakiplerini eleştirebileceği ve yurttaşların Minnesota siyaseti hakkında detaylı bilgilere ulaşabileceği, adaylar hakkında yorumlarda bulunabileceği ve demokratik sürecin işleyişini tartışabileceği elektronik bir toplantı alanı oluşturdu. Bu durum ayrıca, ülkede yürütülen eyaletler çapında siber uzaydaki ilk politik tartışma olmuştu. Vergiler, okul çekleri, yapılması önerilen stadyum gibi konularda başlıkların açıldığı online tartışma forumları, seçimlerle ve seçilecek adaylarla ilgili bilgilere erişim sağlayan linkler, dünyadaki benzer uygulamaları yapan şehirlerle elektronik bağlantılar, tartışma grupları, interaktif tartışma ortamları, çeşitli gruplara belirli aralıklarla tahsis edilen ve belirli konularda tartışma imkanı sunan elektronik alanlar organizasyonun aktivitelerinden bazılarıydı (Minnesota E-Democracy, 2012). Diğer bir elektronik şehir topluluğu projesi de Santa Monica'da gerçekleştirilen (PEN) "Santa Monica Elektronik Kamu

Ağı"dır. Bu projede de kent sakinlerinin kamu bilgilerine, şehir yetkililerine ve kuruluşlarına erişimini kolaylaştırmak hedefleniyordu (Tsagarousianou, 2013, s. 6). Ayrıca şehir sakinleri arasında iletişimi güçlendirmek, şehir sakinleri arasında elektronik konferanslar aracılığıyla topluluk duygusunu güçlendirmek, yeni iletişim teknolojilerine ve elektronik bilgiye erişimi herkes için eşitlemek de diğer amaçları arasında yer almaktadır. Santa Monica şehri elektronik şebekesini kullanan bireylerin, şehirde yaşayan ve elektronik şebekeleri kullanmayan diğer yurttaşlara nazaran siyasal konulara daha ilgili oldukları söylenmektedir (Timisi, 2003, ss. 205-206). Wheeler, internetin yerel ve topluluk düzeyinde kolektif kullanımının yukarıdan aşağıya doğru bir yapılanma anlamına gelen oy vermeye dayalı elektronik demokrasinin geçersizliğini ortadan kaldırarak, siyasal ifade ve kolektif örgütlenme için yeni bir olanak yaratabileceğini söylemektedir (Wheeler'dan Akt. Timisi, 2003, s. 206). Yerel yönetimlerde tam anlamıyla demokratik katılımın gerçekleşebilmesi için şüphesiz Wheeler'ın değindiği kolektif örgütlenme ve ifade için olanaklar oluşmalıdır ancak bunun yanında yöneticilerin de demokrasiyi tam anlamıyla kavramış olmaları ve yurttaşlara sadece seçenekler arasından seçme şansı değil kendi seçimlerini de yaratma şansı vermeleri gerekmektedir.

4.5. Telenor Projesi

Norveç'in başlıca telekomünikasyon şirketlerinden biri olan Telenor şirketindeki araştırmacılar bilgi teknolojilerinin yerel yöneticilerin karar alma süreçlerindeki kaliteyi artırma ve birçok politikacıya yeniden seçilme şansı tanıma noktasında bir potansiyelinin olduğunu fark ettiler. Sonuç olarak da Norveç'in kuzeyinde yer alan 2500 nüfuslu Saiangen belediyesinde 1993'ten 1995'e kadar sürecek bir alan uygulaması olan telekomünikasyon ağlarında politikacılara ait bir kanal olan "POT"u tasarladılar (Watson & Akselsen, 2013, s. 1). Sistem politikacılara telefon etme, telefon konferanslar düzenleme, e-mail ve faks gönderme ve alma kolaylığı sağlamaktaydı. Oluşturulmuş olan bir sistem, belgelerin siyasetçiler ve yerel yönetim görevlileri arasında mübadelesine imkan vermekteydi (Pal vd.'den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 200).

Telenor projesinin odak noktası telekomünikasyon teknolojilerinin yerel meclisleri günlük siyasi etkinliklerinde nasıl destekleyebileceğini öğrenmek üzereydi. Projenin hedefleri siyasiler arasındaki bilgi akışını ve yerel yönetimlerdeki idarecilerin politikacılara sağladığı desteği artırmaktı. Ayrıca bilgi teknolojilerinin tanıtılması ve kullanılmasının politikacıların iş organizasyonlarında bir değişiklik yaratıp yaratmadığı da araştırılan konulardan birisiydi. Elektronik tartışmalar da araştırmacıların odaklandığı diğer bir konuydu ve bunlar zamanla siyasal iktidar çevreleri üzerinde daha fazla etki kazanmaya başladı. Politikacıların iletişim amaçlı olarak parti içerisinde POT'u kullanmaları da politik bölünmelerin giderek ortadan kaybolmasını sağlıyordu (Watson & Akselsen, 2013, ss. 1-2). Aslında POT sayesinde bilgi toplumunun gerektirdiği iletişim yapısı ve bilgi paylaşımı daha kolay sağlanabildiğinden, gerek parti içerisinde gerekse siyasal karar alma süreçlerinde

daha demokratik bir ortam sağlanmıştır. Ayrıca bilgi ve iletişim teknolojilerini günlük etkinliklerinde kullanan politikacılar artan zamanlarında da seçmenleriyle buluşarak onların taleplerini dinleyebilmişlerdir. POT'un politikacılar dışında seçmenler tarafından da kullanılabilme umudu belki de günümüzdeki elektronik katılımcı demokrasi uygulamaları için bir ışık tutmuştur. Nitekim Ytterstad&Watson iki yıllık bu alan denemesinin, sistemin yerel politikacılar için faydalı ve etkili bilgi teknolojisi sağladığını ortaya koyduğunu belirtirken alan denemesinin aynı zamanda elektronik demokrasiye güven duyulmasını sağlayarak onun geliştirilmesi yönündeki düşüncelere de destek verdiğini ifade etmektedirler (Pal vd.'den Akt. Sitembölükbaşı, 2003, s. 200).

4.6. Elektronik Bonapartizm

Bonapartizm ne egemen sınıfın ne de çalışan sınıfının yeterli bir otoriteye sahip olmadığı, otoriter bir liderin tüm sınıflar adına konuştuğunu iddia ettiği, değişken bir durumdan sonuçlanan siyasal egemenliğin istisnai bir şeklidir (Hewlett, 2013, s. 2). Büyük Fransız devrimi ile birlikte merkezîyetçi devletlerin temeli oluşmuş, küçük ve ufalanmış mülkiyete dayalı olarak yeni bir yönetim biçimi ortaya çıkmıştır. Bu yönetim biçiminin dayanağında Bonapartizmin beş ana ilkesi vardır. Bunlar da sırasıyla Küçük Mülkiyet, Güçlü Hükümet, kadir-i mutlak Bürokrasi, ruhban sultanı ve ulusal onuru simgeleyen Şerefli Ordu (Toksöz, 2013, s. 2). Hewlett ise Bonapartizmin elementlerini son derece şematik ve basit olduğu iddiasıyla şu şekilde sıralamaktadır: Nispeten kısa bir zaman içerisinde güçlü devlet olma ve parti politikaları üzerinde olduğu iddiasıyla sıra dışı kurallar oluşturan otoriter fakat karizmatik bir lider. Bu lider sınıfların aralarında var olan seçimlere itirazlar ve diğer politik güçler arasındaki kargaşa sonucunda popüler olmaktadır. Söylemlerde geçmişte olduğu gibi modernizasyon ve ilerleme hala önemli görülür, ancak eşitlik, milliyetçilik ve ulusal birlik olma eğilimi yönünde söylemler de vardır (Hewlett, 2013, ss. 2-3). Devlet bürokrasisi, bağımsızlığını yüksek düzeyde halktan alan, ekonomik olarak egemen sınıfların çıkarlarına hizmet ederken tüm gücü elinde bulunduran ve politik anlamda hem egemen sınıfı hem de diğer sosyal grupları bastıran tepedeki tek adamın emrine verilmiştir (Gusev, 2013, s. 1).

Bonapartizm son dönemlerde adından sıkça bahsettiren ve Sarkozy, Putin gibi liderlerle birlikte anılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde yine milli birlik duygusu, ekonomik gelişme, ulusal çıkarlar gibi argümanlar kullanılmakta ve bu söylemlerle geniş halk kitlelerinin desteği alınmaktadır. Liderler söylemlerini yaymak adına medyayı etkin olarak kullanmakta ve kontrol altında tutmaktadırlar. Ortaya çıkan bu yeni durum ise Elektronik Bonapartizm olarak adlandırılmaktadır.

Oligarşik gücün diğer önemli ifadeleri olan Elektronik Bonapartizm veya Televizyon Otokrasisi medyaya kolay erişen ve siyasal kurumların zayıflığı sayesinde demokratik olmayan uygulamaları getiren, oligarşik gruplardaki kişiliklerin görünümüne anlamına gelen, popülizmin yeni eğilimleridir (Ledo, 1997, s. 201). Bonapartist bir lider olarak gösterilen Sarkozy'nin medya patronlarının da

dahil olduğu yüksek yerlerdeki kişilerle bağlantısı ve bu sayede bonapartist gelenek doğrultusunda kitle iletişim araçları tarafından ifade edilen görüşler üzerindeki güçlü etkisi (Hewlett, 2013, s. 6) de bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler şimdiye kadar verdiğimiz örneklerde olduğu gibi demokrasiyi halkın daha fazla katılım gösterdiği bir yapıya ulaştırmak için kullanılmaya çalışılsa da öte yandan belirttiğimiz gibi eğer lider konumundakilerde demokratik bir yönetim anlayışı yok ise bu çabalar pek bir anlam ifade etmeyecektir. Hatta Elektronik Bonapartizmde olduğu gibi liderler güç sahibi egemen sınıflarla kendi çıkarları doğrultusunda işbirliğine girecek ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanakları kendi çıkarları için kullanmaya ve hatta kontrol altında tutmaya çalışacaktır. Bu nedenledir ki gerek ülkemizde gerek diğer ülkelerde, dönem dönem liderlerin medya patronları ile yakın ilişkilerine ve hatta alternatif siyasal hareketlerin oluşmasına olanak tanıdığı varsayılan internet gibi yeni iletişim teknolojilerini de güçlü şekilde kullanma, denetleme ve kontrol altına alma çabalarına tanık olmaktayız. Bu nedenlerle bazı araştırmacı ve politikacılar Bonapartizmin çürük temeller üzerine oturduğunu ve istikrarsız oluşunu, değişken ve seçmenlerin hevesine göre uçucu olduğunu düşünmektedirler (Hewlett, 2013, s. 17). Zira bu liderler, ancak baskın söylemlerini halka ulaştırabildikleri ve halkta kabul görebildikleri ölçüde, kendilerine tanınan sınırsız güce sahip olabileceklerdir ki bunun yolu, gerçekleri istedikleri şekle büründürmeleri ve iletişim kanallarını kontrol altında tuttıkları müddetçe mümkün olabilecektir.

Sonuç

Günümüz temsili demokrasi modellerine yönelik getirilen eleştirilerin odak noktası; halkın bu sistemde kendisinin tam anlamıyla temsil edilmediğini düşünmesi yönündedir. Atina'dan günümüze uzanan demokrasi serüveninde ideal demokrasi arayışı çerçevesinde birçok farklı sistem önerilmiş ve denenmiştir. Bütün bu çabaların ortak amacı halkın demokratik sisteme olan inancını artırmak ve tam anlamıyla işleyen bir demokratik sistem oluşturmaktır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu arayışlar için yeni umutlar ortaya koymuş ve ideal demokrasi arayışında iletişim teknolojilerinden büyük beklentiler oluşmuştur.

Dijital iletişim teknolojileri, demokrasinin temel ilkeleri olarak görülen ifade, örgütlenme, düşünce, iletişim gibi temel hak ve özgürlüklere, çoğulcu bir temsil sağlanması yönünde siyasal temsile, düşünceyi yayma, örgütlü toplum, siyasi kurumları etkileme, sivil toplum ekseninde siyasal katılıma, şeffaf bir devlet yapısının oluşması yönünde hukukun üstünlüğüne ve mevcut sistemdeki görmezden gelinmeyi ortadan kaldırarak eşitliğe işlerlik kazandıracak ve bu ilkeler çerçevesinde tam anlamıyla işleyen bir katılımcı demokrasi oluşturacak araçlar olarak görülmektedirler. İletişim teknolojileri demokratik sistemlerdeki aksaklıkları onaracak, demokrasinin temel ilkelerine yeniden işlerlik kazandıracak araçlar olarak görünmekle birlikte var olan sistemlerden bağımsız yeni yönetim modelleri

oluşturma ve ideal demokrasiye ulaşma noktasında da önem kazanmakta ve bu amaçla kullanılmaktadır.

Bu süreçte toplumsal ve siyasal değişimlerin kaynağını teknolojik gelişmelere bağlayan görüşler olmakla beraber bu değişimleri teknolojik gelişmelerden ayrı bir değişim dalgası olarak gören görüşler de mevcuttur. Ancak toplumsal değişimleri ve teknolojik gelişmeleri tamamen birbirinden bağımsız süreçler olarak görmek veya toplumsal değişimleri sadece teknolojik gelişmelere bağlamak yerine her iki sürecin etkileşimli olarak ilerlediğini kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira toplumsal dönüşümlere bağlı olarak yönetsel anlamda da arayışlar içerisine girilmekte ve bu arayışlarda teknolojik gelişmelerle birlikte düşünülen elektronik demokrasi, elektronik temsili demokrasi veya elektronik şehir toplulukları gibi modeller geliştirilmektedir. Üstelik geliştirilen bu modeller, şimdilik daha küçük topluluklarla sınırlı kalsa da, uygulanmaya çalışılmakta ve başarılı sonuçlar da alınmaktadır. Ancak bu değişimin aksi yönünde, anti-demokratik bir sisteme kayış kaygısı ile Bonapartizmin elektronik Bonapartizm şeklinde yansımalar türeteceği de düşünülmektedir ki bu noktada teknolojik noktaları elinde bulunduran, sermaye sahibi güç odaklarının da çıkarları doğrultusunda yönetimlerle ortak hareket ederek yöneticilere bu fırsatları sağladıkları görülmektedir.

Dijital iletişim teknolojilerinin daha demokratik bir yönetim ve toplum yapısı ortaya çıkaracağına ilişkin görüşler mevcut olmakla birlikte demokratikleşmeyi tek başına sağlamanın mümkün olmadığını ya da tam tersi demokratikleşmeye katkı sağlamayacağı gibi mevcut sistemin devamını sağlayacağını savunan görüşler mevcuttur. Genel çerçevede bakıldığında ise iktidarların bu alanda var olma ve etkinliklerini artırma çabaları, bu alanların demokratikleşmeye sağlayabileceği katkıların önüne geçebilmektedir. Bu nedenle de bu alanların demokratikleşmeye katkı sağlayacağını düşünmeden önce gerekli olan alt yapının demokratikleşme ideali olan yönetimlerce sağlanması gerekmektedir.

Dijital İletişim teknolojilerinin demokratikleşmeye katkı sağlaması beklenirken en önemli ve vazgeçilmez, gerekli olan unsur, bu tür bir demokratikleşmeyi isteyecek siyasal yönetimlerdir. Dijital iletişim teknolojilerini demokratikleşme sürecine katkı sağlayacak araçlar ve ortamlar haline dönüştürmek için yetkilerini halkla paylaşmayı düşünen, halkın katılımı ile güçleneceğini bilen ve katılımcı bir demokrasi modeli isteyen demokratik zihniyete sahip yönetimler gerekmektedir. Aksi takdirde bu ortamların demokratikleşmeye katkı sağlaması bir yana kullanımının dahi yasaklanabileceği süreçler yaşanabilmektedir.

Kaynakça

- Adler, P. S. (2013, 7 19). *Technological Determinism*. Learningace: <http://www.learningace.com/doc/5411010/067d1b62691cb25ba2528dcfd3cdf5e/revisingtechnologic> adresinden alındı
- Atabek, Ü. (2001). *İletişim ve Teknoloji*. İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Atabek, Ü. (2005). İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar. S. Alankuş (Dü.) içinde, *Yeni İletişim Teknolojileri*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Atakan, Y. (1997). Temiz Gelecek İnternet’le Gelecek. *Yeni Türkiye Dergisi*(14).
- Bayram, H. (2010). *Bilgi Toplumu ve Bilgi Yönetimi*. İstanbul: Etap Yayınevi.
- Bozkurt, V. (2000). *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Castells, M. (2005). *Ağ Toplununun Yükselişi* (Cilt 1). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Clift, S. (2003). *E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work*. 7 18, 2014 tarihinde Publicus: <http://www.publicus.net/articles/edempublicnetwork.html> adresinden alındı
- Çankaya, K. (2021). Geleneksel Düzlemden Günümüz Dijital İmaj Üretimine Görsel Kültürün Metalaşması ve Toplumsal Kültürün Dönüşümü. S. Kılıç (Dü.) içinde, *Halkbilimi Bağlamında Medya ve İletişim 1*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Çelebi, P. (2009). Türkiye’de İnternet Ortamında Toplumsal Cinsiyetin Kuruluşu: Bloglar. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Doğu, B., Özçetin, B., Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Telli Aydemir, A., & İslamoğlu, G. (2014). *Siyasetin Yeni Hali Vaka-i Sosyal Medya*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Ersöz, S. (2013). İnternet ve Demokrasinin Geleceği. *Selçuk İletişim*, 3(4), 122-129.
- Freud, S. (2004). *Uygurluk Toplum ve Din*. (Emre Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji : Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Gusev, A. (2013). Russian Bonapartism In Crisis Perspectives On The Wave Protest. 9 10, 2013 tarihinde <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=e5dd24af-be11-422a-93a4-2725fd4f6802%40sessionmgr115&vid=2&hid=102> adresinden alındı
- Hepkon, Z. (2011). ‘Yeni İletişim Teknolojileri’ Tartışmalarının ‘Yeni’ Olmayan Boyutu: Teknolojik Determinizm. Z. Hepkon (Dü.) içinde, İletişim ve Teknoloji: Olanaklar Uygulamalar Sınırlar. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Hepkon, Z., & Aydın, O. Ş. (2011). “Küreselleşme, Medya ve Demokrasi: ‘Kalkınma İçin İletişim Teknolojileri’ Yeniden”. Z. Hepkon (Dü.) içinde, *İletişim ve Teknoloji: Olanaklar Uygulamalar Sınırlar* (s. 142-155). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Hewlett, N. (2013). Nicolas Sarkozy and the Legacy of Bonapartism. The French Presidential and Parliamentary Elections of 2007. 9 10, 2013 tarihinde <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=2950eb06-6c3a-40c1-a5f8-5605aa993633%40sessionmgr4001&vid=1&hid=4108> adresinden alındı
- Innis, H. A. (2006). *İmparatorluk ve İletişim Araçları*. (N. Törenli, Çev.) Ütopya Yayınları.
- Karkın, N. (2012). e-Katılım Kavramı ve Süreci: Kamu Siyasa Oluşum Sürecine Vatandaş Katkısının Olabilirliği. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2012-1(17), 41-62.
- Kılıçbay, B. (2005). Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bir Bakış. M. Binark, & B. Kılıçbay (Dü) içinde, *İnternet Toplum Kültür*. Ankara: Epos Yayınları.
- Korkut, C. & Yurduğül, A. (2015). Kadına Yönelik Şiddetin Sinematografik Anlatıya Yansımaları: O Çocukları Filmindeki Kadın Temsillerinin Feminist Sinema Kuramı Bağlamında İncelemesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 125-142.

- Korkut, C. (2018). Bir Dijital Televizyon Yayıncılık Platformu Olarak İnternet Protokollü Televizyon (Iptv). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(26), 460-469
- Korkut, Y. (2020). Yeni Medya ile Beraber Siyasal İletişimde Yaşanan Dönüşümler. E. Eroğlu, & B. Taşdelen (Dü) içinde, *Dijital Çağda İletişim Çalışmaları ve Medya Araştırmaları*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ledo, P. M. (1997). State Reforms, Democratic Transition and Basic Consensus. J. N. Montesinos (Dü.) içinde, *Governing Globalization*. Brazil: Regional Summit for Political Development and Democratic Principles.
- Marx, K. (2007). *Kapital* (Cilt 1). (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Mattelart, A. (2004). *Bilgi Toplumunun Tarihi*. (H. Y. Altınel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- McLuhan, M., & Powers, B. R. (2001). *Global Köy*. (B. Ö. Düzgören, Çev.) İstanbul: Scala Yayıncılık.
- McQuail, D. (1994). *Kitle İletişim Kuramı*. (A. H. Yüksel, Çev.) Eskişehir: Kibele Yayınları.
- Meyer, T. (2002). *Medya Demokrasisi*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Minnesota E-Democracy. (2012). 8 10, 2012 tarihinde <http://www.e-democracy.org/about2.html> adresinden alındı
- Özkaya, B. (2013). Ağ Toplumunun Omurgası Olarak İnternetin Demokrasi ve Kamusal Alan Açısından Değerlendirilmesi. A. And, & N. Üçer (Dü) içinde, *Yeni Medyada Demokrasi*. İstanbul: LiteraTürk Yayınları.
- Päivärinta, T., & Sæbø, Ø. (2006). Models of E-Democracy. *Communications of the Association for Information Systems*, 17, 818-840.
- Postman, N. (2006). *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni*. (M. E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Sadioğlu, U. (2008). Mecliste E-Devlet: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 341-362.
- Sanford, B. (2011). Online Adaydan Online Başkana Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya. Y. Devran (Dü.) içinde, *İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı*. İstanbul: Başlık Yayınları.
- Saylan, İ. (2009). İnternet: Demokrasiye Açılan Kapı? Türkiye ve İtalya Örnekleri Çerçevesinde e-Devlet Uygulamaları. *Amme İdaresi Dergisi*, 42(10), 141-162.
- Sitembölkübaşı, Ş. (2003). İletişim Teknolojisindeki Yenilikleri ve Temsili Demokrasinin Geleceği. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 193-213.
- Şahin, A., Temizel, H., & Temizel, M. (2004). *Türkiye'de Demokrasiden E-Demokrasiye Geçiş Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar*. 7 6, 2013 tarihinde Siyasal İletişim: <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/edemokrasiyegecis.pdf> adresinden alındı
- Şener, G. (2006). İnternet ve Demokrasi İlişisine Dair Eleştirel Bir Yaklaşım. 6 10, 2013 tarihinde http://inet-tr.org.tr/inetconf11/kitap/sener_inet06.pdf adresinden alındı
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Yayınları.
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü Dalga*. (A. Seden, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Toksöz, F. (2013). Yerel Yönetim ve Kentsel Ekonomik Sektöre Müdahale. 9 10, 2013 tarihinde <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/302/4338.pdf> adresinden alındı
- Tsagarousianou, R. (2013). *Electronic Democracy In Practice: One, Two, Three... Countless Variants*. 9 10, 2013 tarihinde <http://www.cairn.info/publications-de-Tsagarousianou-Roza--105642.htm> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu*. (2022, Ocak 15). Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Uçkan, Ö. (2003). *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Watson, R. T., & Akselsen, S. (2013). Teledemocracy In Local Government. 9 13, 2013 tarihinde <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=a77d0a10-9095-4ce5-b06b-9f4c003c17da%40sessionmgr4004&vid=2&hid=4108> adresinden alındı
- Williams, R. (1989). *İkibin'e Doğru*. (E. Tarım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yılmaz, M. (2008). Politik İletişim Sürecinin Dijital İletişim Teknolojisi Olarak İnternet Dolayımında Kurgulanması: Yeni Olanaklar, Stratejiler ve Beklentiler. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniver

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN KULLANILMASI BAĞLAMINDA DİJİTAL TEKNOLOJİLER

Hakan YÜKSEL¹

Giriş

Dijital teknolojiler insan hayatını kolaylaştıran ve her geçen gün gelişerek bu kolaylığı mevcut koşullara göre sürdürülebilir kılan araçlar bütünü olarak kabul edilmektedir. Dijital teknolojilerin en önemli niteliklerinden birisi de internet teknolojisine sahip olmasıdır ve bu teknolojinin beraberinde küresel dünyanın farklı coğrafyalarından insanları bir arada bulundurabilmesidir. Nitekim normal koşullarda bir araya gelemeyecek büyük kitlelerin internet ortamında belirli hedefler doğrultusunda bütünleşmesi, dijital alanların potansiyel gücünü ayrıca ortaya koymaktadır. Bu güç neticesinde temel hak ve özgürlüklerini daha etkin bir şekilde duyurabilmeyi başaran yaygın kitlelerin demokrasi ekseninde ulus devletleri etkilemesi de mümkündür. Zira dijital alanlara dair birçok yasal düzenleme ülkelerin birbirinden etkilenmesiyle hayata geçirilmektedir ve özellikle ABD’de başlayıp ardından Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan ve sonrasında diğer ülkelerde yürürlüğe konulan yasal düzenlemeler, dijital alanlardaki büyük kitlelerin taleplerine karşılık verebilmektedir. Bu düzenlemeler yapılırken diğer taraftan hangi durumların istisnai olarak ayrı tutulacağına ve özgürlük adı altında ne gibi eylemlerden kaçınılacağına ayrıca vurgu yapılmaktadır.

Bu ekseninde özel hayatın gizliliğine, bireysel verilerin korunmasına ve kişilik haklarının zedelenmemesine yönelik temel hakların yanı sıra; ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel özgürlüklere de yasal çerçevede güvence veren düzenlemeler, uzun vadede çözüm sağlamayı hedef edinmektedir. Her ne kadar bazı ülkelerde geleneksel medya alanında olduğu gibi yeni medyada yani internet ortamında da hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı yaptırımlar uygulansa da, genel bağlamda birçok ülke her iki medya alanına dair esnek politikalar yürütmeye çalışmaktadır. Bu politikalar nezdinde istisnai tutulan hususlar olarak ise; devlete ve halka zarar verici

---

¹ Öğr. Gör. Dr. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ORCID:0000-0002-4560-6685, hakanyuksel25@gmail.com

eylemler öne çıkmaktadır. Örneğin örgütlenme özgürlüğü altında terör faaliyetlerine başvurulması, ifade özgürlüğü bağlamında kutsal değerleri zedeleyici söylemler üretilmesi, bireylerin ve özellikle çocukların zihinsel dünyasını etkileyecek zararlı görsel içeriklerin yaygınlaştırılması gibi girişimler; cezai yaptırımlarla müdahale edilecek başlıca unsurlar olarak belirtilebilir. Dolayısıyla bireyler ve topluluklar tarafından dijital ortamlarda hak ve özgürlükler talep edilirken diğer yandan da özgürlüğün sınırları net bir şekilde çizilmektedir ve bu çizgiler nezdinde gerek ifade özgürlüğüne gerekse toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne hareket alanı açılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı da temel hak ve özgürlükler çerçevesinde dijital teknolojilerin nasıl bir yer teşkil ettiğini ortaya koymak ve aynı zamanda hangi hususların bu hak ve özgürlükler dışında kalabildiğini öne çıkarmaktır. Söz konusu amaç doğrultusunda nitel analiz desenleri arasında yer alan doküman analiziyle elde edilen ve literatür taraması neticesinde erişilen kaynaklar irdelenerek hareket edilmektedir. Kavramsal olarak dijital teknolojilere, dijital iletişim teknolojilerine ve temel hak ve özgürlüklerin dijital teknolojiler bağlamında ele alınmasına vurgu yapan çalışmada, sonuç bölümünde ise genel değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Netice olarak çalışmanın problem cümlesi olan; *“Temel Hak ve Özgürlüklerin Sürdürülebilirliği Bağlamında Dijital Teknolojiler Nasıl Bir Rol Üstlenmektedir ve Yasal Çerçeve de Hangi Düzenlemelerle Bu Sürdürülebilirlik Durumu Güçlü Konuma Getirilmelidir”* ifadesinin yanıtını aramak hedeflenmektedir.

1. Dijital Teknolojiler

Teknoloji kavramı teknik donanımlarla desteklendiği kadar, enformasyon akışını da süreç içerisinde dâhil eden bir olguyu teşkil etmektedir (Hayytov, 2013, s. 13). Dijital teknoloji ise kullanılan verileri bitler dizisi şeklinde üreten ve depolayıp işleyen bir hareket alanına sahiptir. Bu alanda bilgisayarların yanı sıra kameralardan mobil telefonlara kadar birçok dijital aygıt yer almaktadır. Gelişen teknolojiler bağlamında dijital teknolojinin etki ağı da genişlemektedir ve gerek somut gerekse çevrimiçi anlamda dijital eylemler hayata geçirilmektedir (Leech, 2021).

Yeni iletişim teknolojilerinin yaygın düzeyde kullanılmasıyla insan hayatına giren ve hem teknolojik araçlar üzerinden hem de sosyal medya gibi ağlar aracılığıyla kullanım alanı inşa eden dijital teknolojiler, aynı zamanda bireylerin önemli bir ihtiyacı niteliğindedir. Artık birçok eylemin dijital ortamlarda gerçekleştirildiği dikkate alındığında; mobil bankacılık işlemlerinden navigasyonla yol bulmaya, sanal alışverişlerden çevrimiçi iletişim kurmaya kadar sosyal ve kültürel hayatı doğrudan etkileyen dijital teknoloji gerçeği mevcuttur (Koç, 2021, s. 54).

Dolayısıyla bireylerin tüketim alışkanlıklarını yeniden belirleyen dijitalleşme süreci, dijital teknolojileri her geçen gün insan hayatına daha fazla entegre etmektedir. Özellikle ürün ve hizmet alımının sanal ortamlarda gerçekleşmesi ve bu alımlarda içeriğe dair ön izleme, karşılaştırma, dijital ödeme gibi seçeneklerin var

olması, dijital teknolojilerin evrensel düzeyde kitlelere hitap eden yönünü ortaya koymaktadır (Samadi, 2020, s. 32). Öte yandan internet aracılığıyla bireylerin ulaşım, konaklama, sipariş gibi birçok ihtiyacını temin eden ve bununla birlikte iş hayatını da dijital ortamlarda sürdürülebilen kolaylığın oluşması, dijital teknolojileri bireylerle bütünleştirmektedir.

Dijital teknolojileri içselleştiren ve bu teknolojilerle birlikte yaşayıp doğrudan uyum gösteren kitle olarak ise Z kuşağı öne çıkmaktadır. Bu kuşak, teknolojiye bağımlı düzeyde yaşadığı gibi dijital teknolojileri hem çeşitli problemlerin çözüme kavuşmasında kullanmakta hem de dijital teknolojilerin üretkenliği üzerinden harekete geçmektedir. Bu çerçevede yeni iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı noktasında, Z kuşağının daha fazla yeti ve beceri sahibi olduğu da söylenebilir (Erten, 2019, s. 191).

Nitekim dijital teknolojilerin geniş hareket alanı göz önünde bulundurulduğunda, Z kuşağının gerçek ve sanal dünya arasında kolayca eyleme geçebildiği ve gündelik yaşamını bu geçiş sürecine adapte ettiği düşünülebilir. Çünkü sürekli veri akışının yer aldığı ve etkileşimle beraber algıların da değişim gösterdiği bir dijitalleşme süreci yaşanmaktadır ve bu süreçte bireylerin hem gerçek hem de sanal mekânları algılayıp anlamlandırması önem teşkil etmektedir (Ucay, 2020, s. 33).

Görsel 1: Dijital Teknolojilerin Hareket Alanı (Güntay, 2019)

1.1. Dijital İletişim Teknolojileri

Bilgisayar ağları ve bu bağlamda internet teknolojisindeki gelişmeler neticesinde öne çıkan dijital iletişim teknolojileri, yakın tarihteki kitle iletişimi eksenli gelişim sürecini yansıtmaktadır (Alankuş, 2005, s. 91). 1970’li yıllarda başlayan bu süreç, bilgisayar teknolojisinin kitle iletişim araçlarında yeni bir dönüşüm başlatmasıyla sürdürülmüştür. Dijital iletişim teknolojilerini kapsayan yeni medya faktörüyle birlikte, internet ortamı dijitalleşme sürecinin hareket alanını oluşturmuştur (Çakır, 2004, s. 172). McLuhan’ın “*Medeniyet Dönüşümü*” olarak betimlediği dijital iletişim teknolojileri, aynı zamanda dijitalleşme sürecinde sebep ve sonuçların yer değiştirdiği elektronik çağı temsil etmiştir (McLuhan, 1987, s. 66).

Modern teknolojinin hâkimiyeti kontrolünde popüler hayatı dönüştüren ve bu anlamda bireylerin yaşam biçimlerini yeniden kurgulayan dijital iletişim teknolojileri, küresel bir kitle kültürü niteliği taşımaktadır (King, 1998, s. 47). Oluşan çoklu ortamlarla enformasyona erişim açısından yeni boyutlar da inşa eden dijital iletişim teknolojileri (Kellner, 2004), bireylerin dijitalleşme sürecine uyum sağlamasında yeni kazanımlar meydana getirmiştir. Böylece yazılı, görsel ve işitsel iletişim araçlarının dijital alanda bütünleşmesi sağlanmıştır.

Dijital iletişim teknolojilerinin insan hayatındaki yerini iletişim süreçleri açısından bir milat olarak değerlendiren Feyza Ünlü Dalaylı da, şu tespitleriyle dijital iletişim teknolojilerinin gelişim ve dönüşüm sürecini açıklamıştır:

“Dünya üzerinde hızlı bir dönüşüme neden olan teknolojik gelişmeler hem iletişimi hem de iletişim teknolojileri etkilemiştir. Kapitalist sistemin ortaya çıkışıyla, seri üretime geçilmesi, fabrikaların açılması, köyden kente göçlerin artması iletişim tarihi açısından nasıl bir milat olarak kabul ediliyorsa, dijital iletişimin ve internet teknolojilerinin ortaya çıkışı da bir başka milattir. İnternet teknolojileri ortaya çıkana kadar dünya teknolojik gelişmeler anlamında pek çok yenilikle karşılaşmıştır. Örneğin; telgrafın, telefonun, radyonun, televizyonun, fotoğrafın icatlarının her biri dünya üzerinde büyük değişimlere neden olmuştur. İletişim her yeni çıkan kaynakla beraber dönüşümüne devam etmiştir. Bugün dünya üzerinde etkili olan dijital iletişim kanalları, özelde sosyal medya araçları da geçmişte ortaya çıkan araçlar gibi iletişimde dönüşüme neden olmuştur. Fakat bugün yaşanan dönüşüm çok daha derin, kökten ve kazıyıcı niteliktedir” (Dalaylı, 2021, s. 94).

Diğer taraftan; hedef kitle bağlamında toplumları etkilediği gibi toplumun yaşam biçimlerinden etkilenen dijital iletişim teknolojileri (Webster, 2006, s. 9), kitlenin beklentilerine göre yeniden biçimlenmektedir. Bu doğrultuda geleneksel medya ve yeni medya arasındaki engellerin kaldırılması ve böylece gazete, radyo ve televizyon gibi konvansiyonel araçların üretimden tüketime kadar dönüşmeye başlaması önemlidir (Burnett ve Marshall, 2003, s. 1).

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişim sürecinde yaşanan söz konusu dönüşüme ise, 4 temel başlık üzerinden dikkat çekilebilir (Castells, 2009, s. 56):

- İlk olarak teknolojik dönüşümden bahsetmek gerekirse; bu dönüşüm iletişim faktörünün dijitalleşmesini sağlamaktadır ve ağ bağlantılarından bilgisayar yazılımlarına, internet erişim potansiyelinden geniş bant transferlerine kadar yeni işlevler sunmaktadır.
- İletişim süreçlerinin kurumsal ve örgütsel dönüşümü ise; kaynaktan hedefe doğru gerçekleşen temel iletişim aşamalarını toplumsal bağlamda değişime uğratmaktadır.
- Bir diğer dönüşüm kültürel anlamda gerçekleşmektedir ve gerek kitle kültürü gerekse diğer kültürel biçimler dijital dünyayı şekillendirmektedir. İletişim

süreçlerinin sağlıklı düzeyde ilerlemesi de, bu kültürel değişkenliklere göre belirlenmektedir.

- Multi düzeyde sistemin yaşamış olduğu evrim de, dijital iletişim süreçlerinde dönüşüm yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bununla beraber; küresel bağlamda öne çıkan ve ülkeler arasındaki dijital eşitsizliği gösteren dijital uçurum durumu ve sınıf, ırk ve cinsiyet ayrımından kaynaklanan dijital bölünmeler bu anlamda dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, değişim ve dönüşümleriyle insan hayatını etkileyen ve kendine entegre eden dijital iletişim teknolojileri, gerçek ve sanal dünyayı yeniden inşa etmektedir. Ayrıca bilgi toplumuna doğru evrilen süreçte hızlı bir ilerleyiş kaydetmektedir (Gezgin, 2002, s. 81). Bu gelişim süreci iletişimin demokratikleşmesini de sağlamaktadır ve dijital iletişim teknolojileriyle birlikte yaşanan yapısal değişimler demokratik katılım kanalları oluşturduğundan dolayı toplumsal iletişimin sürdürülebilir kılınmasında katılımcı yurttaşlık görevini pekiştirmektedir (Timisi, 2003, s. 18).

Demokrasiyle birlikte bireylerin günlük yaşamdaki ev, iş, eğitim ve yönetim safhalarını hızlı ve etkin düzeyde dönüştüren dijital iletişim teknolojileri (Tremblay, 2012, s. 564), toplumsal değişim sağladığı kadar yeni örgütlenmelere de olanak tanımaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 142). Etkileşimsizlik özelliğiyle çok katmanlı iletişim süreçleri inşa eden dijital iletişim teknolojileri, ayrıca iletişim eyleminin eş zamanlı sürdürülmesine imkân sunmaktadır (Binark, 2007, s. 21).

2. Dijital Teknolojiler ve Temel Haklar

Hak kavramı, herhangi bir konuda eyleme geçebilmek noktasında yetkili olma durumudur. Aynı zamanda bu süreçte talepte bulunma edimidir (Donnelly, 1995, s. 19). Bununla birlikte hak kavramı toplum sözleşmesinin temeli olarak kabul edilmektedir ve dolayısıyla bu sözleşmeyle hareket alanı belirlenen bireylerin korunması öngörülmektedir. Yaşam, özgürlük ve eşitlik gibi haklar ise asli doğal haklar arasında yer almaktadır (Rousseau, 2009, s. 32).

Bireyler arasındaki etkileşim sürecini tamamlayan ve gerek farklı fikirleri gerekse bilgi akışını içeren kavram olarak da “İletişim Hakkı” öne çıkmaktadır (O’Siochru, 2005, s. 22). İletişim hakkının çevrimiçi ortamlardaki biçimi olan dijital haklar ise, dijital aygıtların kullanılması bağlamında devreye girmektedir. Nitekim bireyler tarafından serbestçe kullanılan ve görüşlerin özgürce ifade edilmesini sağlayan çevrimiçi ortamlarda dijital hak ve sorumluluklar önem teşkil etmektedir. Örneğin, dijital ortamlarda meydana gelen siber suçlara dair şikâyette bulunulması ve fark edilen haksızlıklara karşı harekete geçilmesi, bu hak ve sorumlulukları yansıtmaktadır (Çubukçu ve Bayzan, 2013).

Dijital haklar aynı zamanda her kullanıcı için eşitlik durumu öngörmektedir. Çünkü bireylerin gerçek kimliklerinden ayrı olarak dijital kimlikleri de bulunmaktadır

ve bu doğrultuda her birey için eşitlik arz eden belirli hak ve sorumluluklar öne çıkmaktadır (Ribble, 2011). Bu çerçevede, yeni iletişim teknolojileri bağlamında çevrimiçi kullanıcıların bilmesi gereken dijital haklar şu başlıklar altında sunulabilir (Bayzan, 2019):

- Özel Yaşamın Gizliliğine Dair Korunma Hakkı
- Bireysel Verilerin Korunma Hakkı
- İnternet Ortamında Şikâyette Bulunma Hakkı
- Kişilik Haklarına Zarar Verilmemesi Hakkı
- Çevrimiçi Ortamlarda Özgür Düşünce Hakkı
- Dijital Alanlarda Lekelenmeme Hakkı
- İnternet Üzerinden Yönetime Dâhil Olma Hakkı

Bu haklar arasında öne çıkan özel hayatın gizliliğine dair hususlar özellikle internet ortamında daha fazla ihlal edildiği için, bireylerin mahremiyet problemi yaşamamak adına haklarını bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle siber zorbalıkla karşılaşmamak ve internet dolandırıcılarının tuzakları düşmemek adına özel hayata yönelik mahrem bilgiler korunmalıdır. İnternette paylaşılan bir görüntünün, dosyanın, yazının, videonun vb. kimlerin eline geçebileceği öngörülerek daha dikkatli düzeyde hareket edilmelidir. Bireysel verilerin korunması bağlamında da bu tedbirler ele alınmalıdır ve özellikle internet sitelerine giriş yapılırken kullanılan şifreler güçlü bir şekilde belirlenmelidir. Aksi durumda internet bankacılığı da dâhil olmak üzere kişisel verilere ulaşılmasını kolaylaştıran bir ortam söz konusu olabilecektir. Bu gibi risklerin önüne geçebilmek adına dijital haklarının farkında olan ve bu haklara göre hareket eden bir yaklaşım geliştirilmelidir (Yılmaz, 2018).

Hayatın her alanına dair ihtiyaçlara karşılık vermek adına var olan internet ortamındaki dijital haklardan bir diğeri ise, bireylerin şikâyette bulunma hakkıdır. Hem sosyal medya sayfalarında hem de internet sitelerinde çok fazla içerik yer aldığı düşünülürse, ihtiyaçlarını temin etmek adına bu platformlara yönelen büyük bir kitle olduğu söylenebilir. Dolayısıyla olumsuz durumların yaşanması muhtemeldir ve bu durumlara karşı bireylerin şikâyet hakkını devreye koyması önemlidir. Üstelik bu gibi durumlara karşı var olan şikâyet sitelerine müracaat edilmesi de mümkündür ve hem devlet kurumları hem de özel kurumlar karşısında yaşanan mağduriyetlerin giderilmesi adına şikâyet talepleri oluşturulabilmektedir. Birçok kurum bu talepleri kurumsal prensipler gereği dikkate aldığı için, internet kullanıcılarının şikâyetleri karşılık bulabilmektedir. Şikâyet platformları üzerinden taleplerine yanıt alamayan kullanıcılar ise, dijital hakları doğrultusunda adli yollara başvurabilmektedir. Bu noktada önemli olan husus, şikâyete sebep olan sürecin içeriğine hâkim olmak ve hatta sözleşme vb. gibi dijital verileri ortaya çıkararak hak talebinde bulunmaktadır.

Kişilik haklarının zarara uğramaması için de, bireylerin dijital hakları bulunmaktadır. Dijital hak ve sorumluluklarının farkında olan ve bu bağlamda

internet ortamındaki her eyleminde üye sözleşmeleri vb. gibi içerikleri önceden okumayı tercih eden bireyler, kişilik haklarına dair ihlalleri daha net öngörmektedir. Bundan dolayı olası ihlallerde karşı hamlede bulunmanın yolu daha açık olmaktadır ve dijital haklar sonuna kadar aranmaktadır. Aksi durumda kişilik haklarını zedeleyici durumlara reaksiyon göstermeyen bireyler, var olanı kabullenip yaşanan olayların üstünü kapatmayı tercih etmektedir. Bu gibi durumlarda önemli olan dijital kullanıcıların hak ve sorumluluklarına dair bilinç sahibi olması ve gerektiğinde harekete geçmesidir. (Yılmaz, 2018).

İfade özgürlüğü bağlamında bireylere daha esnek bir ortam sunan ve demokratik katılımı teşvik eden çevrimiçi ortamlarda, düşüncelerin özgürce aktarılması bir diğer dijital haktır. Ancak bu özgürlüğün de bir sınırı vardır ve diğer bireyleri dijital ortamlarda tahrik etmeyen, şiddete sevk etmeyen, nefret duygusu oluşturmamayan ve suç unsuruna yönelmeyen bir düşünce özgürlüğü söz konusu olmalıdır. Zira düşünce özgürlüğü altında bir dijital hakkı yerine getirirken diğer taraftan kişilik haklarına zarar vererek bir başka dijital hakkı görmezden gelmek problem oluşturmaktadır. Bu nedenle belirli sınırlar çerçevesinde düşüncelerin özgürce aktarılması ve bu düşünceler çerçevesinde talep ve eleştirilerde bulunulması mümkündür (Bayzan, 2019).

Dijital ortamlarda bilgi kirliliğinin yaygın olduğu düşünülürse, özellikle işin haber boyutunda lekelenme hakkı öne çıkmaktadır ve hem bireylerin hem de kurumların bu dijital hakkı kullanma yetisi bulunmaktadır. Örneğin herhangi bir haber içeriğinde kaynağın aslı bilinmeden ve sansasyonel bir etki uyandırmak adına kişi ve kurumlar zan altında bırakılabilmektedir. Bu gibi durumlarda kişi ve kurumların dijital haklarını adli makamlara taşıyarak mücadelede bulunması gerekmektedir. Ayrıca hem maddi hem manevi yıpranmalar söz konusu olabileceği için, kişi ve kurum itibarını zedeleyen her söyleme karşı harekete geçilmesi önemlidir. Sosyal medya platformları da bu bağlamda kullanıcıları uyarılmaktadır ve yapılan her paylaşımın sorumluluğu kullanıcıya bırakılmaktadır. Dolayısıyla olayın öznesi olmak da ihtimal dâhilindedir ve bireyler sosyal medya üzerinden paylaşım yaparken başka kişi ve kurumları lekeleyici eylemlerden kaçınmalıdır.

Dijital haklardan bir diğeri ise, internet üzerinden yönetime dâhil olma hakkıdır. Bu hak, bireylere sunulan hizmet içeriklerinin usulüne uygun olmasıyla ilişkilidir. Örneğin E-Devlet uygulamasında bireyler bu dijital hakkı kullanabilmektedir ve birçok işleme dair uygulama üzerinden hak talebinde bulunabilmektedir. Ayrıca eğitim faaliyetlerinden sağlık konularına, başvuru işlemlerinden evrak edinimlerine, adli işlemlerden diğer kurumsal hususlara kadar E-Devlet kanalından yararlanılabilmektedir. Yaşanabilecek olası aksaklıklar durumunda ise, bir diğer kamu yönetim uygulaması olan CİMER yani Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi kanalıyla şikâyet bildirimini yapılabilmektedir. Öte yandan CİMER üzerinden talep ve önerilerde bulunmak da mümkündür. Bu nedenle bireyler hem hak ihlallerini

önlemek hem de yaşadıkları mağduriyetleri gidermek için yönetim kanallarından faydalanabilmektedir (Bayzan, 2019).

Dijital teknolojiler bağlamında temel hakların uygulanabilirliği için dijital hak yönetimi de bilinmelidir. Bu hak yönetimi; herhangi bir dijital içeriğin açıklanmasını, belirlenmesini, mevcut ekonomik koşullarının bilinmesini, sürdürülebilirlik sürecinin takip edilmesini ve bir bütün şeklinde incelenmesini gerektirmektedir (Iannella, 2001). Bu hakların bilincinde olmamak mağduriyetleri arttıracığı gibi, bazı durumlarda da internet kullanıcılarını bir anda siber suçların içerisine dâhil edebilecektir. Bu gibi olumsuzluklarla karşılaşmamak için dijital hak farkındalığı oldukça önemlidir ve bu farkındalığı yaygın kılmak adına eğitimler verilmesi gerekmektedir. Medya okuryazarlığı derslerinin hem dünya genelinde hem de Türkiye’de son yıllarda giderek yaygınlaşması ve orta öğretim düzeyinde sunulması ise, dijital hak ve sorumlulukların bilincinde olunması bağlamında ciddi bir katkı verebilmektedir.

Bu eğitimlerden yoksun kalan ve dijital platformları bilinçsizce kullanan bireylerin çeşitli sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Özellikle yalan ve asılsız haberlerin yaygınlığı uzun vadede ciddi tahribatlar bırakabilmektedir. Bu çerçevede Şahin Bayzan, ilgili hususa dair aşağıdaki ifadeleriyle konunun önemini vurgulamaktadır:

“Günümüzde yalan ve asılsız haberler, internet dünyası için en büyük sorunlardan biridir. İnternet kullanıcıların bu tür haberleri doğruluğuna bakmadan bilinçsiz ve sorumsuz bir şekilde paylaşması olayın boyutunu daha da büyütüyor. Yalan haberlerin sonuçları bazen insan hayatına bile mal olabiliyor, toplumsal huzursuzluklara neden olabiliyor. Bazen bilinçli olarak yalan haberler yayına sokularak insanların algılarıyla oynanabiliyor ve gündem değiştirilebiliyor. Bunun bir parçası olmamak için haberin doğruluğunu iyi araştırmak gerekiyor. İnternette yaptığımız bütün iş ve işlemlerle, bu ortamlarda dijital ayak izleri bırakıyoruz. Çok önemli veriler içeren bilgiler paylaşıyoruz. Bir içerik paylaşmak, paylaşım yorum yapmak ve videoyu yayınlamak gibidir. Bütün bunları yaparken haklarımızın ve sorumluluklarımızın ne olduğunu, bunların ne kadar farkında olduğumuzu da bilmemiz gerekiyor” (Bayzan, 2019).

Bireyler ve kurumlar açısından dijital hak ve sorumlulukların yasal düzenlemelerle desteklendiğinin farkında olmak önemlidir ve internet kullanıcıları özellikle hizmet şartları sunan sitelerde bu şartları okuduktan sonra onay verme eğiliminde olmalıdır. Her ne kadar bu gibi sözleşmeler genel anlamda okunmadan onaylansa da, esasen sözleşme içerikleri bireylerin ve aynı zamanda kurumların mevcut hak ve sorumluluklarını içermektedir. Ayrıca tarafların karşılıklı rızalarını ve olası problemlerde uygulanacak yaptırımları konu alan hizmet sözleşmeleri, hukuki bağlamda dayanak teşkil etmektedir. Dolayısıyla hizmet şartlarında neye onay verdiğini bilen ve hangi durumlarda hukuki düzenlemelerle karşılaşacağını

bilincinde olan bir yaklaşım sergilenmelidir. Hizmet sözleşmelerinde tarafların açık rızası söz konusu olduğu için, daha sonra hak iddia edebilmek adına bilinçli düzeyde hareket edilmelidir (Yılmaz, 2018).

Dijital haklar aranırken ve dijital sorumluluklar yerine getirilirken demokrasi faktörü ayrıca öne çıkmaktadır ve bu durum devlet tarafından yapılan dijital düzenlemeler hususunda yaptırım ve ifade özgürlüğü faktörlerini karşı karşıya getirmektedir. Örneğin Türkiye’de dijital platformlara dair düzenlemeler yapılırken Türk Ceza Kanunu dayanak olarak alınmaktadır. Bu kanunlar çerçevesinde bazı durumlarda sosyal medya paylaşımlarına kısıtlama getirilebildiği gibi, internet erişimi de gerektiğinde sınırlandırılmaktadır. Her ne kadar bu yaptırımlar dijital haklar noktasında problemlili bir yaklaşım olarak gözükse de, hukuki yaptırımlara göre hareket edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca sosyal medya araçlarında iktidar karşıtı olarak yapılan paylaşımların ve örgütlenmelerin yine Türk Ceza Kanunu kapsamında örgüt suçları bağlamında değerlendirilmesi, düşünce özgürlüğünü sorgulatar duruma getirmektedir. İnsan hakları çerçevesinde dijital hakların da temel hak ve özgürlükler arasında bulunması, çevrimiçi ortamlarda ifade özgürlüğünün gerekliliğini göstermektedir. Yapılması gereken ise, dijital hakların hukuki düzenlemelerle net olarak belirlenmesidir. Türkiye’de mevcut yasal düzenlemelerin henüz yeterli olmadığı ve dijital haklar bağlamında sınırların net olarak çekilmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2018).

Avrupa’da ise dijital hak ve sorumluluklar bağlamında birtakım ilkeleri belirlemek adına Avrupa Birliği Komisyonu tarafından güncel bir bildiri hazırlanmış durumdadır. İnsan hakları ve değerlerine saygı çerçevesinde yaklaşılmasını öngören ve dijital alanların kullanıcılar açısından güvenli olması gerektiğini savunan bildiri, aynı zamanda dijital hak ve ilkeler noktasında referans kabul edilmektedir. İlk aşamada taslak şeklinde hazırlanan mevcut bildiri de özellikle şu hususlar üzerinde durulmaktadır (Şeker, 2022):

- Dijital teknolojiler Avrupa’daki tüm halklara hizmet etmelidir ve var olan içerikleri noktası fayda sağlayıcı olmalıdır.
- Dijital ortamlarda katılımcı tüm bireyler için güvenli olan ve temel haklara saygılı düzeyde temeli oluşturan bir alan inşa edilmelidir.
- Dijital dönüşüm noktasında ise, hem adil bir toplum yapısına hem de ekonomik gelişmelere katkıda bulunan bir süreç kurgulanmalıdır.
- Bireyleri ayrıştırıcı içerikler doğrultusunda bölmek yerine, tam aksine birleştirici rol üstlenen bir dijital teknoloji faktörü geliştirilmelidir.
- Avrupa Birliği sınırları çerçevesinde her bölgeye uzanan ve fiyat anlamında uygun, hız olarak ise yüksek düzeyde bir dijital erişim ağı oluşturulmalıdır.

Avrupa halkının insan hakları çerçevesinde dijital haklarını savunan ve Avrupa Birliği parlamenterleri tarafından yasama süreçlerinde taahhüt edilmesi beklenen

bir diğer hukuki atılım, dijital haklara dair şartname ile güvence altına alınmıştır. Bu şartname aşağıda yer alan 10 maddeden oluşmaktadır ve parlamentonun koruması altında bulunmaktadır (Medium, 2017):

- Avrupa hükümetlerine ait çeşitli bilgilerin kamuya açık olmasını benimseyen ve bununla birlikte yasama süreçlerindeki evraklara farklı Avrupa dilleriyle dijital erişimi kolaylaştıran şeffaflık ilkesi faaliyete geçirilmektedir.
- Parlamenterler tarafından bireylerin özel hayatına dair gizlilik hakları doğrultusunda uygulanan yeni mevzuatların desteklenmesi öngörülmektedir.
- Dijital ortamlara ve çevrimiçi gerçekleşen tüm hizmetlere erişim kısıtlaması getirilmemesi gerektiği, yine kanun koyucular tarafından şartname bağlamında savunulmaktadır.
- Mevcut şartnameyle; uygulanacak telif hakkı mevzuatının koşullara göre güncellenmesi teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda telif hakkı içeren kanunlarla iletişim özgürlüğü, bilgiye erişim kolaylığı, sosyal hayata katılım hakkı ve kamu kaynaklı çalışmaların yine kamu alanında kalması gerekliliği sağlanmaktadır.
- Dijital iletişim verilerine yönelik kontrolsüz olarak gerçekleşen gözetleme tedbirlerinin desteklenemeyeceği, parlamenterler tarafından ayrıca taahhüt edilmektedir.
- Çevrimiçi bağlamda isimsizlik ve şifreleme hususunun ise, yasal sınırlar çerçevesinde destek göreceği belirtilmektedir. Böylece bireylerin gizliliğini koruma altına alan teknolojik gelişmelerin teşvik edilmesi ve kullanıma sunulması değerlendirilmektedir.
- Dijital alanlara dair, kanun sınırları dışına çıkan yaptırımlara karşı çıkılması durumu, ayrıca öne çıkarılmaktadır. Dolayısıyla kamu açısından acil müdahale gerektiren ihlaller dışında cezai yaptırımların tercih edilmemesi gerektiği savunulmaktadır.
- Dijital haklar çerçevesinde kanun dışına çıkan ve bireysel hakları gözetmeyen ülkelere yönelik, gözetleme ve sansür teknolojileri içeren ürün ve hizmet alımları noktası ihracat sınırlaması getirilmesi planlanmaktadır. Bu anlamda, dijital hakları göz ardı eden baskın rejimlerin AB ülkelerinden teknoloji alımı yapmasının önü kesilmeye çalışılmaktadır.
- Şartname doğrultusunda çok paydaşlılık ilkesinin savunulması da beklenmektedir ve bu noktada koordinasyon ağlarının kurulması gerektiği üzerinde durulmaktadır.
- Son olarak ise, serbest yazılımın teşvik edilmesi hususu desteklenmektedir ve açık kaynak kodlu yazılımların kullanımına dair kolaylık sağlanması teşvik edilmektedir.

3. Dijital Teknolojiler ve Temel Özgürlükler

Dijital teknolojilerin ve bu bağlamda internetin yaygınlaşmasıyla beraber küresel dünyada bireylerin bilgiye erişim kolaylığı sağlanmaktadır ve bu erişimin genel anlamda maliyetsiz olarak gerçekleşmesiyle internetin hedef kitle ağı giderek genişlemektedir. Bu ağ toplumu dijital alanlarda bir araya gelerek örgütlenebildiği gibi temel özgürlüklerini savunma noktasında da yine birlikte harekete geçebilmektedir. Dolayısıyla dijital teknolojilerin temel özgürlükler vaat etmesi bağlamında, gelişen internet teknolojisinin rolü yadsınamaz bir gerçekliktir. Nitekim zaman ve mekân sınırlaması olmadan gerçekleşen ve düşünce özgürlüğüne geniş bir hareket alanı sunan dijital teknolojiler, toplumsal dinamikleri etkilemeyi başarmaktadır (Gençer, 2016, s. 520).

Dijital platformlarda artık kendi medyalarını inşa eden internet kullanıcılarının varlığı ise, temel özgürlüklerin öne çıkarılması noktasında önem teşkil etmektedir. Fakat bu özgürlük beklentisi bazı durumlarda paganizm biçimlerini kışkırtabilmektedir ve neopaganizmi tetiklemektedir. Dolayısıyla dijital platformlarda tüm kontrolün kendi eline olduğunu düşünen ve buna göre harekete geçen bir yaklaşım geliştiği için, dijital özgürlükten ziyade özgürlük yanılması durumu belirgin kılınmaktadır (Kaplan, 2016, s. 668). Bu yanılma durumunu önlemek açısından sınırların doğru çizilmesi ve başka kişi ve kurumların özgürlüğünü zedeleyici eylemlerden kaçınılması gerekmektedir.

Dijital teknolojilerin kullanımında özgürlük ilkesinin yanı sıra ihtiyaçlar doğrultusunda müdafaa durumuna da geçilmektedir. Örneğin çevrimiçi platformlarda gerçekleşen saldırılara yanıt verilerek, siber zorbalıklara karşı konularak ve olumsuz faaliyetleri gerekli mercilere bildirerek eyleme geçilebilmektedir. Diğer taraftan ise, internetin sunmuş olduğu olanaklardan yararlanarak ve dijital mecralardan kazanımlar elde ederek faaliyetler yürütülebilmektedir (Bölükbaşı, 2020). Nihayetinde dijital teknolojilerin temel haklarla birlikte gerçek ve tüzel kişilere sunmuş olduğu birtakım temel özgürlükler de bulunmaktadır ve bu özgürlükler bağlamında gerek ifade özgürlüğü gerekse örgütlenme özgürlüğü faktörleri öne çıkmaktadır.

3.1. İfade Özgürlüğü

Tarihsel süreçte ilk olarak milattan önceki yıllarda demokrasi ile idare edilen şehir devletlerinde var olan ifade özgürlüğü, Orta Çağ döneminin sonlarında yeniden öne çıkmıştır. Yeni Çağ döneminde ise halklar tarafından talep edilen bir ifade özgürlüğü faktörü söz konusu olmuştur. İfade özgürlüğü hususunun anayasal bir hak olarak kabul edilmesi ise, ABD' nin kurulması ve Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir. İfade özgürlüğünün mevcut dönemde bilinen anlamıyla kanunlarda yerini alması da İkinci Dünya Savaşı'nın ardından mümkün olmuştur. Tarihsel ilerleyişi bu şekilde öne çıkan ifade özgürlüğü, netice olarak demokratik toplumların hukuki gelişiminde temel prensip olarak kabul edilen insan hakları arasında varlığını kazanmıştır (Erkal, 2021, s. 69).

Kitle iletişim özgürlüğü ise, esas anlamda ifade özgürlüğünün bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Nitekim ifade özgürlüğünün hareket alanı bulmasında en önemli dayanaklardan birisi kitle iletişim araçlarıdır ve bu bağlamda gerek basılı gerekse görsel medya mühim bir rol teşkil etmektedir. Aynı zamanda bireylerin fikirlerinin kamusal bir nitelik kazanması noktasında iletişim özgürlüğü önemli ve gereklidir (Zarifoğlu, 2019, s. 9).

Türkiye’de dijital ortamlarda ifade özgürlüğünün gelişimini sağlayan ve koşullara göre düzenlenmesini öngören en güçlü parametre olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası kabul görmektedir. Öyle ki, ifade özgürlüğü kapsamında öne çıkan her türlü düzenlemenin kanuni güvence altına alındığı bir anayasa metni mevcuttur. Bu metin bağlamında hem kanunlar hem de yönetmelikler ifade özgürlüğüne dijital alanlarda olanak sağlamaktadır. Fakat ifade özgürlüğüne dair anayasa maddelerinin doğrudan değil de dolaylı olarak yeni medya ile ilişkilendirilmesi, söz konusu maddelerin güncellenmesini ve hatta yeni kanun ve yönetmeliklerle ifade özgürlüğünün güvence altına alınmasını gerekli kılmaktadır (Erkal, 2021, s. 148).

Yeni medya alanıyla ve bu bağlamda internet teknolojisiyle 1990’lı yıllarda karşılaşılan Türkiye’nin söz konusu mecraya yönelik herhangi bir müdahalesi özellikle bu yıllar genelinde söz konusu olmamıştır. Zira internet ortamının düzenlenip kontrol altına alınmasına yönelik ilk ciddi adım 2007 yılında atılmıştır ve 5651 sayılı internet yasası ile mevcut alan denetimde tutulmak istenmiştir. Bu yasa bağlamında ilerleyen yıllarda içeriğe dair ek maddelerle birtakım yeni düzenlemeler gerçekleşse de, esas olarak 5651 sayılı yasa üzerinden dijital alanlar kontrol edilmiştir. Giderek yaygın etki uyandıran dijitalleşme sürecinin hem ulusal hem de küresel bağlamda ekonomik, teknolojik, hukuki ve etik sorunlar doğurmaya başlamasıyla birlikte, mevcut yasanın yeniden düzenlenmesi adına harekete geçilmeye başlanmıştır (Tekeli, 2021, s. 169).

Diğer taraftan dijital alanların ifade özgürlüğünü taşıma noktasında geleneksel medyaya göre çok daha uygun bir görünüm teşkil etmesi, yapılacak düzenlemelerde daha hassas davranılması gerektiği düşüncesini öne çıkarmıştır. Çünkü Avrupa Birliği’ne girmek adına birtakım kriterleri yerine getirmek durumunda olan Türkiye’nin AB ülkelerinde yer alan internet yasalarına kıyasla henüz eşdeğer yasalar oluşturmadığı gerçeği söz konusudur. Dolayısıyla internet alanındaki işlemlere dair yasa konulmak istenirken karmaşık bir durum yaşanmaktadır. Bir taraftan yeni medyanın geleneksel medyada yeterince var olmayan ifade özgürlüğü alanına sahip olması bu alana eğilim sağlanmasını gösterirken diğer taraftan da yeni medya alanında yani internet platformlarında zararlı içeriklerin daha hızlı yayılması, birtakım yaptırımları gerekli kılabilmektedir. Bu nedenle internet alanına dair ifade özgürlüğü sınırlamalarının genel çerçevede tartışılması önemlidir (Zarifoğlu, 2019, s. 103).

İnternet teknolojisinin gelişim sürecini ifade özgürlüğü bağlamında ele alan ve bu noktada 5651 sayılı yasaya ayrıca değinen İrmak Biçer'in konuya dair değerlendirmeleri ise şu şekildedir:

“İnternetin gelişimi ifade özgürlüğü başta olmak üzere insan haklarının bağlamını yeniden tanımlama ihtiyacı doğurmuştur. İnternetin özgür ruhlu doğası, ifade özgürlüğü vb. insan haklarını büyük oranda olumlu yönde etkilemiş bu doğrultuda bireyler kullanıcı içerikli internet sayesinde her an her dakika fikir ve görüşlerini yayma hakkına sahip olmuşlardır. Böylece internet aynı öncülü basın gibi bir sosyal güç merkezi haline gelerek yasama, yürütme, yargı üzerinde bağımsız bir kamu denetleyicisi halini almıştır. İnternetin iyi yönü kadar toplumun huzur ve düzenini bozma, bireyin mal, can ve beden *bütünlüğüne ihlalde bulunma noktasında da gelişme kat ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de en kapsamlı internet yasası olarak 5651 sayılı yasa yürürlüğe girerek ifade özgürlüğüne bazı müdahaleler söz konusu olmuştur*” (Biçer, 2021).

Mevcut değerlendirmede internetin ve aynı zamanda dijital teknolojilerin ifade özgürlüğüne geniş ve bağımsız bir hareket alanı sağladığı fikri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda fiziki ve psikolojik olarak olumsuz etkiler ortaya koyan dijital alanların zamanla gelişim gösterdiği üzerinde de durulmaktadır. Fakat ifade özgürlüğü adı altında hakarete varan içeriklerin internet platformlarında giderek yaygınlaşması, sorunlu bir alan inşa etmektedir. Dolayısıyla özgürlüğün çerçevesi belirlenerek internet platformlarına kamusal alan niteliği kazandırılmalı ve farklı söylemlerin özgürce öne çıkarıldığı bir ifade özgürlüğü alanı inşa edilmelidir.

Nitekim 2013 yılında başlayan ve uzun süre devam eden Gezi Parkı olayları dikkate alındığında, dijital alanların ve özellikle sosyal medya platformlarının ifade özgürlüğü bağlamında bireyleri örgütlediği görülmüştür. Twitter platformu bu anlamda öncü rol teşkil etmiştir ve sosyal medyanın artık alternatif bir medya olduğu gerçeği kabul edilmeye başlanmıştır. İfade özgürlüğünün serbest düşüncüyü öngörmesi ve bu düşünce biçiminin gerek bireysel anlamda gerekse kitle hareketi olarak öne çıkmasının kabul görmesi, söz konusu eylemlerin ifade özgürlüğüyle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede internet ortamının yeni bir kamusal alan oluşturup oluşturmadığı tartışma konusu olmuştur (Zarifoğlu, 2019, s. 22). Zira alternatif medya faktörü, bireylerin haber alma özgürlüğünü sağladığı gibi ifade özgürlüğünü de pekiştiren bir alanı temsil etmektedir. Toplumdaki farklı görüşleri öne çıkarması ve mağdur duruma düşenlerin sesini duyurması ise, internet medyasını alternatif medya konumuna taşımaktadır (Doğu, 2014, s. 149).

Görsel 2: Temsili Olarak İfade Özgürlüğü (Özcan, 2018)

İnsan haklarının önemli bir alt dalı olan düşünce ve ifade özgürlüğü üzerine uzun yıllardır devam eden tartışmalar, dijital teknolojilerin kullanım bağlamında yaygınlaşmasıyla yeni bir alana taşınmıştır. Özellikle neyin ifade özgürlüğü olup olmadığı hususu belirsizlik oluşturduğundan dolayı, konulan yasaların önemi daha da artmıştır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Anayasası üzerinde yapılan 2014 yılı düzenlemeleri, hem kişilik haklarıyla ilgili hem de sosyal medya eksenli yeni içerikleri beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda 7253 sayılı yasa devreye girmiştir ve hem sosyal medya platformlarını hem de sosyal medya kullanıcılarını ilgilendiren düzenlemeler mevcudiyet kazanmıştır. Bu düzenlemelerde kararların hızlıca alınması ise, sosyal medyada yaşanan gelişmelerin hızlı meydana gelmesiyle bağlantılıdır (Tekeli, 2021, s. 170). Böylece hem ifade özgürlüğü noktasında hem de kişilik hak ve hürriyetlerinin korunması doğrultusunda yapılan düzenlemeler, dijital gelişmeler ile eşdeğer düzeyde ilerleyiş göstermiştir.

Kanunlar nezdinde ve kamuoyu çerçevesinde kabul edilen ortak kanaat ise, dijital alanların ifade özgürlüğüne geniş bir hareket alanı sunmasıdır. Çünkü yazılı basınla başlayan geleneksel medya tarihinde, bireylere bu kadar kapsamlı ifade özgürlüğü alanı tanınmamıştır ve internetle birlikte ifade özgürlüğünün doğrudan öne çıktığı bir çevrimiçi alan güçlü düzeyde inşa edilmiştir. Dolayısıyla ağ bağlantılarına erişen ve bilişim sistemini kullanan her bireyin ifade özgürlüğünü kolayca uygulaması mümkün duruma gelmiştir. Fakat bu özgür alanın özgürlük sınırlarını net olarak koyma noktasında ve başlangıç-bitiş alanlarını belirleme anlamında hukuki tespitler netleştirilmelidir (Dülger, 2013, s. 744). ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri bu konuda hızlı atılımlar yaparak internet yasalarını yürürlüğe koyarken, Türkiye’de de zamanla yerleşecek olan mevcut dijital düzenlemeler ile birlikte ifade özgürlüğü sınırlarının belirgin bir görünüm kazanacağı beklenmektedir.

Dijital teknolojiler bağlamında ifade özgürlüğü hususu internet ortamı ile birlikte değer kazanırken diğer taraftan da sansür uygulamalarının var olması, internet platformlarına ve internet kullanıcılarına yönelik bir yaptırım söz konusu kılmaktadır. Bu anlamda ticari sansür ve devlet sansürü özellikle öne çıkmaktadır. Ticari sansür durumu daha çok Batı ülkelerinde hayata geçirilmektedir ve dijital

ortamlarda kitlelere sunulan ürün içeriklerinin kısıtlanmasını gerekli görmektedir. Böylece hem kısıtlamalarla hem de caydırıcı cezalarla ticari sansür uygulanan ürünler denetim altına alınabilmektedir. Devlet sansüründe ise, daha yaygın bir hareket alanı mevcuttur ve kanunlar çerçevesinde bir yaptırım uygulanmaktadır. Daha çok politik dayanaklarla desteklenen bu sansür uygulamasıyla internetin teknik altyapısına yönelik hamle yapılmaktadır. Mülkiyet hakları ihlalinin telif haklarına dair problemlere, siber korsanlık faaliyetlerinden müstahcen içeriklere, terör eylemlerinden zararlı içerikleri özendirici girişimlere kadar birçok sorunlu alana hamlede bulunan sansür politikalarıyla baskın bir yaptırım gerçekleştirilmektedir (Tekeli, 2021, s. 168).

3.2. Örgütlenme Özgürlüğü

Değişen ve dönüşen yapısıyla birçok farklı alanı etkileyen dijitalleşme süreci, örgüt kültürünü de etki altına almakta ve örgütlerin dijitalleşmeye uyum sağlamasıyla örgütlerin kimliklerinde değişim yaşanabilmektedir (Nalbantoğlu, 2021, s. 205). Bu değişim, dijital ortamlarda bireysel ve kitlesel hareketlerin örgütlenme özgürlüğü için yeni alan açmaktadır ve ifade özgürlüğü bağlamında internet teknolojilerinden yararlanan örgütler, aynı zamanda örgütlenme özgürlüğü noktasında da güçlü adımlar atabilmektedir. İnternet mecrasında hedef kitlenin genişlemesi ise, örgütlenmelerde köklü değişimlerin önünü açmaktadır. Nitekim siyasi partiler başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve sivil inisiyatif yapılanmaları dijital tabanlı bir örgütlenme modeliyle hareket etmeye başlamaktadır. Dolayısıyla internet kullanıcılarının sosyal ve politik karar alma safhalarına etkin katılım sağlaması hedeflenmektedir (Kurtuluş, 2018).

Toplumsal bağlamda konvansiyonel medya üzerinden kurulan kitle iletişim modelinin yerini dijital medya alanlarına bırakmasıyla birlikte de, bilginin ve haberin merkezi olarak internet medyası ön plana çıkmaktadır. Zira internet medyasında gündem belirleme gücünün etkin olması ve bu gündeme dair bireylerin aktif bir şekilde yorum ve değerlendirme katması, halk ve medyayı bütünleştirmektedir. Bu bütünlük durumu dijitalleşme süreciyle inşa edildiği için toplumsal örgütlenmeler de yine dijital ortamlarda hareket alanı bulmaktadır. Ayrıca dijital ortamlarda yer ve zaman sorunsal yaşanmadan bireylerin belirlenen amaç uğruna bir araya gelebilmesi ve bu dijital bütünlüğün büyük bir toplumsal hareketin adımlarını atabilecek potansiyel taşıması, örgütlenme özgürlüğü adına önemli bir dayanak oluşturmaktadır (Budak ve Dağ, 2019, s. 449).

İnternet teknolojisinin sunmuş olduğu kolaylıklar sayesinde bireylerin ve örgütlerin geniş kitlelere hitap edebilmesi ayrıca önemlidir ve bu süreç doğrultusunda sivil toplum örgütlerine yeni katılımlar sağlanması muhtemeldir. Yeni fikirlerin hızla yaygınlaşabileceği bu örgütlenme yapısı içerisinde toplumsal görüşlerin yansıtılması da mümkündür (Bölükbaşı, 2020). Özellikle dijital aktivistler toplumsal örgütlenme oluşturma noktasında güçlü bir rol teşkil etmektedir ve hashtaglerle

sosyal medya platformlarında yaygın etki uyandıran dijital aktivistler, Twitter gibi mecralarda birçok konuyu gündeme getirmeyi başarmaktadır (Budak ve Dağ, 2019, s. 451). Dijital ortamlarda örgütlenme özgürlüğünün güçlü bir göstergesi olan dijital aktivizm hareketi, her geçen gün yeni özgür söylemlerin öne çıktığı bir kamusal alan oluşturmaktadır.

Dijital teknolojiler çerçevesinde temel özgürlüklerden biri olarak kabul edilen örgütlenme özgürlüğüne dair internet ortamını öne çıkaran başlıca nitelikler ise şöyledir (Bölükbaşı, 2020):

- Dijital mecralarda topluluk bilincinin olması ve geniş kitlelere karşı sorumluluk yaklaşımı içeren özgürlük alanının bulunması, bu mecraları özgürlük faktörü ve sorumluluk bilinci bağlamında etkin kılmaktadır.
- Öğrenme ve öğretme edinimi bağlamında internet alanının kullanıcılar açısından nitelikli vakit geçirilen alan olarak değerlendirilmesi, dijital alanlarda inşa edilen örgütlerin üretkenliğini sürdürülebilir duruma getirmektedir.
- Kullanıcıları aktif duruma taşıyan internet alanında katılım ve katkıya teşvik edici eylemlerin oluşturulması, topluluk bilinci açısından öne çıkmaktadır.
- Örgütlenme özgürlüğü kapsamında katılımcılara rol ve görev tanımlaması yapılması, hem sanal alanlardaki hem de gerçek dünyadaki ödev ve görevler açısından belirleyici olmakta ve fikir birliği oluşturmanın yanı sıra örgütlenme şemasının belirlenmesi adına bu dağılımlar yeni bir hareket ağı oluşturmaktadır.
- Her ne kadar örgütlenme özgürlüğü hedefiyle bir arada bulunan topluluklar mevcut olsa da bu toplulukların internet ortamına her an müdahale olabileceği gerçeğiyle hareket etmesi ve olası kısıtlılığın bilinciyle çevrimiçi örgütlenmeleri gerçek hayata taşımak adına eyleme geçmesi devamlılık açısından önem arz etmektedir.

Örgütlenme özgürlüğünün toplumsal anlamda etkin bir potansiyel taşıyan dijital alanlarda yaygınlaşması sosyal devinim de oluşturmakta ve geleneksel örgütlenme biçimlerinden farklı olarak ulusötesi güç inşa edilmektedir. Nitekim küresel dünyanın birçok noktasında, gerek gelişen olaylara vurgu yapmak gerekse birtakım konularda farkındalık uyandırmak için kitlesel hareketler gerçekleştirilmektedir. Bu hareketlerin temel merkezini internet ortamları oluşturmaktadır ve özellikle Facebook, Twitter vb. gibi platformlarda örgütlenme yoluna gidilmektedir. Çevrimiçi örgütlenmeler neticesinde ise hızlı bilgi akışları sağlanmak ve küresel yankı uyandıran potansiyel bir örgüt ağı kurgulanmaktadır (Gençer, 2016, s. 516).

Demokrasi faktörünü ayakta tutmak adına da önem teşkil eden örgütlenme özgürlüğü, dijital araçların etkin kullanılmasıyla dünyanın farklı noktalarında meydana gelen demokrasi karşıtı girişimleri bir anda evrensel gündem haline dönüştürmeyi başarmaktadır. Örneğin Ortadoğu coğrafyasında yaşanan Arap

Baharı'nın, Ukrayna'da gerçekleşen Turuncu Devrim'in ve Avrupa'nın Yunanistan, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerinde öne çıkan öğrenci hareketlerinin temelinde örgütlenme gücü bulunmaktadır. Bu gücün özgürce hareket alanı bulduğu internet mecraları, talep ve şikâyetlerin tüm dünyaya duyurulduğu alan rolü de üstlenmektedir.

Kitlesel hareketlere özgür bir ortam sağlayan dijital örgütlenmelere karşı ulus devletlerin yasal hamleleri ise, bu devletlerin aynı zamanda demokratik yaklaşımlarını göstermektedir. Ulaş Karan aşağıda yer alan ifadelerinde örgütlenme özgürlüğünün devletler adına asli bir sorumluluk olduğunu savunarak şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“Örgütlenme özgürlüğü alanında devletin en temel yükümlülüğü örgütlenme özgürlüğünü kullanmak isteyen kişilere veya kurulmuş olan bir örgütün faaliyetlerine müdahale etmemektir. Örgütlenme özgürlüğünün kullanımında örgütlere tam bir özerklik sağlanmalıdır. Bu noktada örgütlerin özerk bir şekilde faaliyet yürütmesini olanaklı kılacak yasal veya idari tüm düzenlemelerin hayata geçirilmesi beklenmektedir. Bu özerklik çerçevesinde bu tür örgütlerin kendi faaliyetlerini kendilerinin belirlemesi Anayasa'nın gereğidir. Ancak örgütlenme özgürlüğü şiddete teşvik veya çağrı içermeyecek şekilde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa tarafından öngörülen demokrasi ve insan hakları ilkeleri ile uyumlu faaliyetler çerçevesinde kullanılmalıdır” (Karan, 2018, s. 16).

Dolayısıyla ifade özgürlüğü konusunda olduğu gibi dijital alanlardaki örgütlenme özgürlüğünde de yasal çerçevelerin oluşturulması önemlidir ve örgütlere özgür bir hareket alanı sunulması beklenmektedir. Fakat devlet mekanizmasını ve mevcut kamuoyunu zarara uğratabilecek örgütlenme faaliyetlerinin söz konusu olduğu durumlarda, yine yasal sınırlar doğrultusunda müdahale girişiminde bulunulması olanaklar dâhilindedir. Netice olarak dijital alanlarda örgütlenme özgürlüğü adına kişilerden ve resmi makamlardan beklenen eylemler esasen şu bağlamdadır:

- İnternet ortamının hızı, her ortamda erişim imkânı, zaman ve mekân kısıtlaması olmayan yapısı gibi pratikliklerinden yararlanan bireylerin; örgütlenme özgürlüğü hususunda da bu alana dair nitelikleri kullandığı bilinmektedir. Bireylerden bu anlamda beklenen ise, yasal hakların belirlediği sınırlar doğrultusunda hareket etmeleri ve gerek kişisel olarak gerekse kitlesel eylemler bağlamında zararlı girişimlerden kaçınmalarıdır. Çünkü fiziksel ve psikolojik anlamda ciddi tahribatlar bırakabilecek çeşitli örgütsel faaliyetler arasında yer alan bireylerin birtakım yaptırımlarla karşılaşması mümkündür ve bu yaptırımlara maruz kalmamak adına örgütlenme özgürlüğünden başka kişi ve kurumlara zarar vermeyecek düzeyde yararlanmaları büyük önem teşkil etmektedir.
- Devlet makamlarından beklenen ise, yasal hak ve sorumlulukların ortaya koyduğu ölçekte örgütlenme özgürlüğüne esnek bir hareket alanı sunmasıdır. Ciddi zararlar oluşturabilecek çeşitli faaliyetler dışındaki örgütlenmelere

karşı daha hassas davranılması ve bu bağlamda ifade özgürlüğüne ortam hazırlayan örgütlenme özgürlüğü alanının devlet tarafından desteklenmesi önemlidir. Yeni yasalarla bu özgürlük alanının güvence altına alınması da ayrıca önemlidir.

Sonuç

Dijital iletişim teknolojileri insan hayatına girdikten sonra demokratik söylemlerin kitlesel bir harekete dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle sosyal medya platformlarının etkisiyle hızla organize olan kitleler, temel hak ve özgürlüklerini savunabilme noktasında potansiyel bir güce kavuşmuştur. Bu gücün etkisiyle dünyanın birçok farklı noktasında internet üzerinden örgütlenip sesini duyuran kitleler öne çıkmaya başlamıştır. İfade, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü çerçevesinde haklarını arayan kitleler, kanun koyucuların reaksiyonlarını etkilemeyi de başarmıştır. Nitekim yeni medyanın ve bu anlamda internet teknolojisinin kamusal bir alan teşkil ettiğinin farkına varan ulus devletler, dijital platformlardaki hareket alanlarını özgür kılmak adına yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir.

Yapılan düzenlemelerin demokrasi faktörünün bir gereği olarak icra edildiği yaklaşımının yerleşmesiyle, dijital teknolojilerin aynı zamanda demokratik bir alan olduğu gerçeği benimsenmiştir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükleri güçlü bir biçimde hayata geçirebilme bağlamında dijital teknolojiler önemli yer edinebilmiştir. Bu teknolojilerin yeni medya faktörü doğrultusunda alternatif bir medya olarak değerlendirilmesi ise gündem belirleme yetisiyle açıklanmıştır. Zira gerek internet siteleri üzerinden gerekse sosyal medya sayfaları aracılığıyla haber içeriklerinin yeni medya alanında hızla yayılabilmesi, kitlelerin eğilimini bu alana kaydırmıştır. Böylece haber metinleri, haber uygulamaları, sosyal medya paylaşımları ve hashtagler bağlamında geniş bir hareket alanına hitap eden potansiyel bir medya ortamı inşa edilmiştir.

Medyanın ulusal ve küresel çerçevede politika, ekonomi ve sosyal yapı üzerindeki gücü dikkate alındığında ise temel hak ve özgürlüklerin güvence altında tutulması hususunda yeni medyanın etkin rolü öne çıkmıştır. Hatta yeni medya alanında kamu kurumlarının yer alması da söz konusu olduğu için, mevcut taleplerini anlık olarak internet üzerinden sunabilen kullanıcıların var olduğu bir süreç oluşmuştur. E-Devlet ve CİMER gibi uygulama ve şikâyet merkezleri bu anlamda örnek olarak verilebilir. Ayrıca Twitter gibi platformlarda ülke liderlerinin, bakanların, parlamenterlerin ve bürokratların yer almaya başlaması, sosyal medya sayfaları aracılığıyla devlet yetkililerine ulaşabilmeyi kolaylaştırmıştır. Bu kolaylıklar neticesinde sesini hem geniş kitlelere hem de kurumsal ekseninde yetkili makamlara ulaştırabilen dijital kullanıcılar, hak ve özgürlüklerini savunabilmek açısından etkin bir konuma geçmiştir.

Yürütülen çalışmanın merkezini teşkil eden ve aynı zamanda çalışmanın problemi olarak öne çıkan temel hak ve özgürlüklere dair dijital teknolojilerin nasıl bir katkı sağladığına ise genel anlamda şu pratiklikler üzerinden değinilebilir:

- Mobil telefonlar aracılığıyla dijital teknolojileri yanında taşıyan bireyler, çevrimiçi platformlar üzerinden herhangi bir konuya dair talep, öneri ve şikâyetle bulunabilmektedir.
- İnternet ortamında gerçek kimliğinin yanı sıra sanal bir kimlik edinen bireyler, bu kimliklerine yönelik söz konusu olabilecek zarar verici eylemlere karşı gerek ilgili çevrimiçi platform yetkililerine gerekse adli mercilere başvurulabilmektedir.
- İnternet kullanıcısı bireyler WhatsApp ihbar hatları başta olmak üzere birçok dijital kanal üzerinden, hak ve özgürlüklerini zedeleyici girişimleri yetkili makamlara bildirebilmektedir.
- Geleneksel medya araçları bağlamında mevcut düşüncelerini sunabilecek yeterli ortam bulamayan kişi ve toplulukların yeni medya alanında söylemlerini geniş kitlelere aktarabilmesi, dijital teknolojilerin ifade özgürlüğüne etkin bir alan açtığını göstermektedir.
- Demokrasinin göstergesi olarak kabul edilen dijital mecralar sayesinde, farklı görüşlerin öne çıktığı ve tartışmaların çevrimiçi diyaloglarla gerçekleştiği bir kamusal alan inşa edilmektedir.
- Son olarak; toplanma ve örgütlenme özgürlüğü bağlamında ise hem sosyal medya platformları hem de internet siteleri aracılığıyla organize olabilen kitleler, bu özgürlüklerini yasal sınırlar ekseninde sonuna kadar kullanabilmektedir.

Kaynakça

- Alankuş, S. (2005). Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya. İstanbul:İps İletişim Vakfı Yayınları.
- Bayzan, Ş. (2019). Dijital Hak ve Sorumluluklarımız Nelerdir? <https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/dijital-hak-ve-sorumluluklarımız-nelerdir> Erişim Tarihi: 01.02.2022.
- Biçer, I. (2021). Türkiye’de Dijital Alanda İfade Özgürlüğü. <https://www.tuicakademi.org/turkiyede-dijital-alanda-ifade-ozgurlugu/> Erişim Tarihi: 03.02.2022.
- Binark, M. (2007). Yeni Medya Çalışmaları. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bölekbaşı, E. (2020). Dijital Alan ve Örgütlenme Üzerine. <https://dsosyal.com/devrim/sayi-5/dijital-alan-ve-orgutlenme-uzerine/> Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Budak, E. ve Dağ H. (2019). Toplumsal Örgütlenme ve Dijital Dönüşüm: Türkiye’de Dijital Doğa Aktivizmi. 11. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi. Cilt 6. Antalya. 448-456.
- Burnett, R. ve Marshall, D. (2003). Web Theory: An Introduction. New York: Routledge
- Castells, M. (2009). Communication Power, USA: Oxford University Press.
- Çakır, V. (2004). Yeni İletişim Teknolojilerinin Reklam Üzerine Etkileri, Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi, 2, 168-181.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri. Middle Eastern& African Journal of Educational Research. 5, 148-167.
- Dalaylı, F. Ü. (2021). Dijital İletişim Çağında İletişimin Gerçekliği: Influencer, Yapay Zeka ve Kanaat Önderliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğu, B. (2014). Alternatif Gündem Belirleme: Tekel İşçileri Eylemi Üzerine Yönelimler. (Ed. İdil Sayımer). Yeni Medya Araştırmaları. Konya. Literatürk Yayınları. 149-196.
- Donnelly, J. (1995). Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları. (Çev. Mustafa Erdoğan). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Dülger, M. V. (2013). Bilişim Suçları ve İnternet İletişim Hukuku. 3. Baskı. Ankara: Seçkin.
- Erdoğan İ. ve Alemdar K. (2010), Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Erk Yayınları, Ankara.
- Erkal, A. (2021). Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yeni Medyada İfade Özgürlüğü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erten, P. (2019). Z Kuşağının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutumları. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10 (1), 190-202.
- Gençer, Y. (2016). Sosyal Medya Ağlarında Örgütlenme: Dijital Aktivizmin Toplumsal Dönüşüme Yansımaları. Intermedia International E-journal, 2(2), 505-522.
- Gezgin, S. (2002). Günümüzde Basın Özgürlüğü Kavramı. İstanbul: İstanbul Ü. İletişim F. Yayınları.
- Güntay, G. Y. (2019). Dijital Teknolojiler Bağımlılık mı Gereklik mi? bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/dijital-teknolojiler-bagimlilik-mi-gereklik-mi Erişim Tarihi: 31.01.2022.
- Hayytov, D. (2013). Eğitim Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Yeterlilik Algıları İle Öğretmenlerin Teknolojiye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Iannella, R. (2001). Digital Rights Management (DRM) Architectures, In: D–Lib Magazine, Vol.7.
- Kaplan, Y. (2016). Dijital Medya ve Özgürlük Problemi. TRT Akademi, 1 (2), 658-680.
- Karan, U. (2018). Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 3. Ankara: MRK Baskı.
- Kellner, D. (2004). Technological Transformation, Multiple Literacies, and the Revisioning of Education. E-Learning, 1(1), 9-37.

- King, A. D. (1998). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*. (Çev. Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Koç, E. İ. (2021). *Dijital Teknoloji/Kültür ve Feminizm Bağlamında Sosyal Ağlarda Kadın Sorununun Temsili: Twitter Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kurtuluş, Ö. (2018). *Ağ Tabanlı Örgütlenme ve Dijital Yönetişim*. <http://ozgurkurtulus.com.tr/ag-tabanlı-orgütlenme/> Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Leech, A. (2021). *Dijital Teknoloji Nedir?* https://tr.techyourblog.com/computer/what_is_digital_technology.html Erişim Tarihi: 28.01.2022.
- McLuhan, M. (1987), *Letters of Marshall McLuhan*. Oxford: Oxford University Press.
- Medium. (2017). *Avrupa Parlamenterleri İçin Dijital Haklar Şartı*. <https://medium.com/dijitaldemokrasi/avrupa-parlamenterleri> Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Nalbantoğlu, C. B. (2021). *Dijital Dönüşümün Örgüt Kültürü Üzerine Yansımaları*. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(40), 193-207.
- O'Siochru, S. (2005). *CRIS Campaign: Assessing Communication Rights*. World Association for Christian Communication
- Özcan, Z. Ç. (2018). *Demokrasinin Diğer Adı: İfade Özgürlüğü*. <https://birikimdergisi.com/guncel/9024/demokrasinin-diger-adi-ifade-ozgurlugu> Erişim Tarihi: 04.02.2022.
- Ribble, M. (2011). *Digital Citizenship in Schools*, (Cilt 2nd Edition). Washington: The International Society for Technology in Education (ISTE).
- Rousseau, J.J. (2009). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Samadi, E. (2020). *Dijital Teknolojiler ve Uluslararası Ticaret: Türkiye İçin Swot Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Şeker, A. U. (2022). *AB'den Dijital Hak Bildirisi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abden-dijital-hak-bildirisi/2486102#> Erişim Tarihi: 01.02.2022.
- Tekeli, S. E. (2021). *Özgürlük ve Sansür Tartışmaları Çerçevesinde İnternet Düzenlemeleri ve Gözetim*. *Yeni Medya*, (10), 164-176.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Ankara: Dost Yayınları.
- Tremblay, G. (2012), *From Marshall McLuhan to Harold Innis, or From The Global Village to The World Empire*, *Canadian Journal of Communication*, 37(4), 561-575.
- Ucay, R. (2020). *Etkileşimli Dijital Teknolojiler Bağlamında Beden Mekân Deneyimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Webster, F. (2006) *Theories of the Information Society*, Routledge, London.
- Yılmaz, S. S. (2018). *Dijital Haklar İnsan Hakkıdır*. <https://www.hukukihaber.net/dijital-haklar-insan-hakkidir-makale,6047.html> Erişim Tarihi: 03.02.2022.
- Zarifioğlu, A. E. (2019). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda İnternet Özgürlüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SIYASAL KATILIM VE DİJİTALLEŞME

Yelda KORKUT¹

Giriş

Yaşanan teknolojik gelişmeler kitlelere ulaşmayı kolaylaştıran araçları insanoğlunun hizmetine sunarak, iletişim yöntemlerini ve araçlarını da değişime uğratmıştır. Bu değişim ve dönüşüm siyasal iletişimde de açıkça görülmektedir. Bireylerin toplumu ve kendilerini ilgilendiren siyasi konularda bilgi sahibi olmaları, bu bilgiyi birbiriyle paylaşmaları, istişare edip tartışmaları, fiziksel ve dijital ortamlarda kamusal bir topluluk olarak siyasal süreçte yer almaları siyasal yaşamın temel dinamikleri arasındadır. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının, kamuoyunu bilgilendirmek üzere siyasal mesajları halka iletmesi, halkın siyasal seçkinlere duyduğu ilgiyi ve dolayısıyla da siyasal katılımı artırma noktasında önemli işlevleri bulunmaktadır.

Geleneksel kitle iletişim araçları ile edilgen konumda olan vatandaşlar, yeni iletişim teknolojileri ile sağlanan yeni iletişim mecralarında siyasal iletişim sürecine dâhil olmakta, görüşlerini paylaşabilmekte, içerik oluşturabilmekte, siyasi aktörlerle, kendisi gibi düşünen topluluklarla ve devlet ile yatay iletişim imkânı bularak siyasal katılımını artırmaktadır.

Geleneksel katılım yollarının dijital platformlara taşınması ile siyasal katılımın canlandığı, sadece oy verme davranışı olarak algılanan geleneksel katılım yollarının çeşitlendiği ve paydaşlarının çoğaldığı gözlenmektedir. Yeni iletişim teknolojileri doğası gereği vatandaşların karar alma süreçlerine katılımlarını artırmak için bir takım fırsatlar sunmaktadır. Bu sayede elektronik katılım gündeme gelmektedir. Dar anlamıyla e-katılım, toplumsal demokratik ve istişare süreçlerine katılımın genişletilmesini ve dönüştürülmesini sağlamak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını ifade etmektedir.

Tek yönlü bir iletişim sürecinden çift yönlü bir iletişime olanak tanıyan dijital mecraların anlık, maliyetsiz, etkileşimli, zaman ve mekândan bağımsız olması

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, ORCID: 0000-0002-3987-3883, yelda.korkut@atauni.edu.tr

günlük yaşam pratiklerini dönüştürdüğü gibi siyasal katılım pratikleri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu etki vatandaşın siyasete katılım kanallarında, siyasal kurumlar ve örgütlerin siyaset yapış biçimlerinde ve devlet yurttaş ilişkilerinde gerçekleşen dönüşümlerde açıkça görülmektedir. Bir diğer yandan bu ilişki ve iletişimi tesis eden teknolojik alt yapılar, teknolojinin kullanım yeterliliği ve eşit erişilebilirliği siyasal katılımı önemli parametreler oluşturmaktadır.

1. Siyasal Katılım

Toplumsal siyasal çevre ile bireyler arasında yaşam boyu süren dolaylı veya dolaysız iletişim ve etkileşim neticesinde siyasal sistemle ilgili görüş, davranış ve değerlerinin gelişmesi olarak ifade edilen siyasal toplumsallaşmada (Alkan & Ergil, 1980, s. 17) birçok faktör etkili olmaktadır. Siyasal toplumsallaşmada rol oynayan toplumsal kurumların başında aile gelmektedir. Gerçek anlamda siyasal toplumsallaşmayı sağlayan ise eğitim, çalışma hayatı, siyasi partiler, üye olunan dernek ve sendika gibi meslek kuruluşlarıdır. Siyasal toplumsallaşmanın en önemli göstergelerinden biri de hiç kuşkusuz siyasal katılımıdır.

Siyasal katılım, sistemin işleyişine ilişkin otorite mercilerini etkilemek, alınan kararları yönlendirmek amacıyla girilen tüm faaliyet ve davranışları bir arada ifade eden bir kavramdır (Turan, 2011, s. 159). Bülbül'e göre siyasal katılma; gerçek ya da tüzel kişilerin, toplulukların, yerel, bölgesel, ulusal, küresel düzeyde siyasal karar alma mekanizmalarını belirlemek, etkilemek bazen de değiştirmek amacı ile gerçekleştirdikleri tutum, davranış ve eylemlerdir (2019, s. 146). Antik Yunan'da agoralarda toplanarak oy kullanma siyasi katılımın ilk örneklerindedir. Vatandaşların siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavram olan siyasal katılımın sadece seçimlerde oy kullanmak olarak algılanması eksik bir anlayış olmaktadır. Katılma, aslında basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsamaktadır (Kapani, 1987, s. 131). Genel olarak vatandaşların siyaseti etkileyen faaliyetleri olarak tanımlanan siyasal katılım, oy verme, gösteri yapma, kamu görevlileriyle iletişim kurma, boykot etme, parti mitinglerine katılma, gönüllü olma, dilekçe imzalama gibi eylemleri de içermektedir (Van Deth, 2016, s. 1). Siyasal katılım belirli bir tutumu, davranışı ve eylemi gerçekleştirme olabileceği gibi bunları yapmaktan kaçınma olarak da kendini gösterebilmektedir. Seçime katılmama, oy kullanmama gibi davranışlar da siyasal katılmadır.

Bütün siyasal sistemler belirli düzeyde siyasal katılıma ihtiyaç duyarlar çünkü katılım olmadan siyasal sistemlerin ayakta durabilmeleri ve devamlılık sağlamaları olanaklı değildir. Siyasal katılım sadece vatandaşın yerine getirdiği bir eylem olarak algılanmamalıdır. Aynı zamanda sermaye ve ideolojik topluluklar, dernekler hatta vatandaş olmayan göçmen, sığınmacı ve mülteciler de siyasal katılıma dâhil olabilen aktörler arasındadır. Siyasal katılımı amaç çoğu zaman karar mekanizmalarını etkilemek olsa da kimi zaman var olan mekanizmayı değiştirmek şeklinde de

olabilmektedir. Siyasal katılımı belirlenen amaçlara yönelik legal ve illegal olmak üzere katılım yöntemleri bulunmaktadır. Oy vermek, aday olmak, imza kampanyası düzenlemek, miting yapmak, dilekçe vermek legal olan katılım yöntemlerindedir. İlegal olan katılım yöntemleri ise siyasal sistemin yasa dışı kabul ettiği eylemlerde bulunmaktadır. Bunlar; arasında boykot, barikat kurmak, molotof kokteyli atmak, trafiği kesmek ve yasa dışı gösteriler yer almaktadır (Bülbül, 2019, ss. 149-150).

Erdoğan oy vermenin yaygın siyasal katılım biçimi olarak kabul edilse de geleneksel katılım, geleneksel olmayan katılım ve postmodern katılım gibi farklı türlerin de yaygınlaştığını ifade etmektedir (Erdoğan, 2013 , ss. 30-35). Oy verme, siyasi partilere üye olma veya siyasal kampanyalarda görev alma geleneksel siyasal katılım yollarındadır. Geleneksel olmayan siyasal katılım yolları ise dilekçe verme, boykot ya da gösteriye katılma gibi etkinliklerdir. Yeni iletişim teknolojileri aracılığı ile ortaya çıkan platformlarla gelişen; İnternet aracılığı ile protestolara katılma ve bir sivil toplum örgütüne üye olma, örgütlenme ve siyasi konularda sosyal medya mecralarını kullanma postmodern katılım yollarındadır.

Siyasal katılım sadece davranış ile sınırlandırılabilir bir kavram değildir. Siyasal ilgi ve siyasal etkinlik gibi tutumlarla da yakından ilişkilidir. Siyasal etkinliklere katılım düzeylerinde farklılık ve çeşitlilik olduğunu ifade eden Kapani, (1987, ss. 131-132). bu farklılık ve değişiklikler arasında yoğunluk bakımından hiyerarşik bir sıralama yapmaktadır. Normal demokratik katılma yolları olan bu sıralama; en alt aşama, orta aşama ve en üst aşama olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sıralamada en alt aşamada yer alan faaliyetler arasında:

- Geleneksel medya (gazete, dergi, radyo ve televizyon) aracılığıyla siyasal olayları izlemek
- Siyasal toplantılara veya mitinglere dinleyici olarak katılmak
- Siyasal konuları tartışmak gibi etkinlikler yer almaktadır.

Yapılan bu hiyerarşik sıralama içerisinde orta aşamada ise, siyasal konular ve olaylar karşısında açıkça yer alarak eyleme geçme faaliyetleri yer almaktadır. Bunlar:

- Gazete ve dergilerde yazı yazmak
- Radyo, televizyon ve mitinglerde siyasal konuşmalar yapmak
- Siyasi liderlerle konuşarak onları etkilemek
- Siyasi partilere veya adaylara mali yardım yapmaktır.

Siyasal katılımın en üst aşamasında ise siyasal olayların içinde yer alarak aktif roller üstlenilen faaliyetler bulunmaktadır. Bu faaliyetler;

- Siyasi partilerde aktif üye veya yönetici olmak
- Seçimle gelinen kamu görevlerinde bulunmak veya adaylık koymak
- Seçim kampanyalarında etkin roller almaktır.

Dahl (1984, s. 101) siyasal katılımın boyutlarını ilgi, önemseme, bilgi ve eylem olarak ele almaktadır. Siyasal katılım konusunda önemli etkenlerden biri olan ilgi boyutunda, bireylerin siyasal olayları takip etmeleri söz konusudur. Çünkü siyasete ve siyasi konulara duyulan ilgi tüm bireylerde eşit düzeyde bulunmamaktadır. Bunda hiç kuşkusuz ekonomik, psikolojik, kültürel, çevresel vb. birçok faktör etkili olmaktadır. Önemseme boyutunda, bireylerin yaşadıkları siyasal sistem içerisinde cereyan eden siyasal olaylar ve konulara verdikleri önem, bilgi boyutunda olaylar ve sorunlar hakkında her türlü teknik-yöntem ile bilgi edinme, eylem boyutunda ise ilgi duyulan, önemsenen, bilgi sahibi olunan her tür siyasal olay karşısında eyleme dökülen faaliyetler akla gelmektedir.

Siyasal katılımın gerçekleşmesine etki eden bir diğer unsur da içinde bulunulan siyasal sistemlerdir. Anlayış, nitelik ve yöntem bakımından önemli farklar bulunan otoriter, totaliter ve demokratik sistemlerde katılım da farklılık göstermektedir. Siyasal katılım, demokratik toplumlarda bireysel veya toplumsal gruplar bağlamında siyasal dengede temsil edilme olarak kendini gösterirken otoriter ve totaliter sistemlerde katılım, kitlelerin seferber edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ekinci, 2008, s. 48). Farklı fikirlerin rahatlıkla ifade edilebildiği demokratik rejimlerde, bireyler, siyasal partiler, vatandaşlar, sivil toplum örgütleri, baskı ve çıkar grupları gibi siyasal katılımın tarafları, siyasal katılım düzeyi, biçimi ve katılma konusunda özgürdürler. Kontrollü bir siyasal alanın söz konusu olduğu otoriter rejimlerde, sistemin izin verdiği alan ve ölçüde özgürlük bulunmaktadır. Hatta katılma konusunda değil, katılmama konusunda özgürlük mevcuttur. Kitlelerin, yöneticilerin aldıkları kararlar doğrultusunda seferber edildiği totaliter rejimlerde ise siyasal katılımın taraflarının sistemin aldığı kararlara ideolojik destek vermeleri esastır (Bülbül, 2019, s. 157).

2. Medya ve Siyasal Katılım

Kamuoyunun bilgiye ulaşmasında kitle iletişim araçları büyük rol oynamaktadır. Gazete, radyo, televizyon gibi geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra günümüzde internet ve mobil teknolojiler de bilgi edinme için kullanılan araçlar arasındadır. Modern toplumlarda kitle iletişim araçları siyasal sosyalleşme sürecinde oldukça etkili olmaktadır. Bireylerin toplumsallaşmasında, siyasal anlamda onları biçimlendirecek, düşünce aşılacak, tutum ve davranışlarında etki yaratacak önemli faktörlerden biri de kitle iletişim araçlarıdır (Ekinci, 2008, s. 45). Daha çok seçim dönemlerinde siyasal kampanyaların kitlelere ulaştırılmasında aktif olarak kullanılan geleneksel kitle iletişim araçlarına (yazılı, işitsel ve görsel), hedef kitleyi etkilemek ve yönlendirmek amacıyla başvurulmaktadır. Temel işlevi sadece bilgi vermekle sınırlı olmayan bu araçlar aynı zamanda okuyucu, dinleyici ve izleyicilerine belirli tutum ve davranışları benimsemelerinde yardımcı olmak gibi işlevleri de yerine getirmektedir (Dursun, 2004, s. 227). Bu anlamda medyada siyasal katılım sürecini konvansiyonel ve yeni medyada ayrı ayrı ele almak yerinde olacaktır.

2.1. Konvansiyonel Medya ve Siyasal Katılım

Geleneksel kitle iletişim aracı olarak nitelendirilen her iletişim aracı, aslında ortaya çıktığı dönem ile toplumsal ve siyasal yapı içerisinde “yeni” bir teknoloji ve “yeni” bir araçtır. Askeri ve haberleşme alanında kullanılmak amacıyla tasarlanan ve sonrasında toplumsal kullanıma sunulan bu araçlar, siyasal iletişimde kitlelere ulaşmak için vazgeçilmez birer enstrüman olmuşlardır. Siyasal katılım konusunda geleneksel kitle iletişim araçlarının (gazete, dergi, radyo, televizyon) işlevlerine bakıldığında haber verme ve bilgilendirme ön plana çıkmaktadır. Doğası gereği tek yönlü, geribildirim imkânı sunmayan geleneksel kitle iletişim araçlarında yukarıdan aşağıya doğru bir bilgi akışı gerçekleşmektedir.

Geleneksel kitle iletişim araçları ile medya profesyonelleri tarafından tasarlanan siyasal bilgiye ulaşabilen, fakat edilgen konumda olan vatandaşlar içeriğe müdahale edememektedir. Haber editörleri tarafından oluşturulan içerikler gazetelerin ideolojik yapısı ile birleşince bilgi de tekelleşmektedir. Bu nedenle siyasal alandan kamusal alana serbest bir bilgi akışı gerçekleşmemektedir. Gündem belirlemenin önemli bir aracı olarak gazete, vatandaş ve bilgi arasında köprü görevi görmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında propaganda aracı olarak radyo, kitleleri etkileme, ikna etme ve yönlendirme noktasında etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Televizyon, II. Dünya Savaşı sonrasında edilgen olduğu düşünülen izleyiciye siyasi bilgi aktaran en önemli geleneksel kitle iletişim araçlarından biri olmuştur. Televizyonun yaşam alanlarına girmesi ile vatandaşların siyasete dâhil olmasını McLuhan (2005, s. 22) “yeni bir siyaset biçimi oluşmakta, oturma odalarımız seçim sandıklarına dönüşmekte ve özgürlük yürüyüşlerinden, savaşa, devrimlere kadar birçok olaya televizyon aracılığı ile katılım sağlanmaktadır” şeklinde ifade etmektedir.

Haber verme işlevinin yanı sıra değişik program formatları ile (haber, tartışma, açıkoturum vb.) vatandaşlar, siyasi olaylar, siyasi kampanyalar, seçimler ve daha birçok konu hakkında bilgi edinmiş ve sosyal hayatlarında edindikleri bu bilgiler ışığında kendi aralarında konuşarak, tartışarak siyasal katılımın edilgen bir parçası olmuşlardır. Özellikle seçim kampanyalarında kullanılmaya başlayan televizyon siyasal anlamda ilk kez 1950 yılında ABD’ de New York valilik seçimlerinde Cumhuriyetçi aday Thomas Dewey tarafından kullanılmıştır. Dewey, halkın sorduğu soruları stüdyoda bir monitörden izleyerek cevaplamıştır. Vatandaşla kurulan bu tek yönlü iletişim sürecine siyasi liderler seçim dönemleri dışında da özel programlar aracılığı ile dâhil olmuşlardır. Turgut Özal’ın “İcraatın İçinden” programı ve halen günümüzde devam eden “Ulusal Sesleniş” gibi programlar yapılan hizmetleri, verilen vaatleri halka aktarmanın bir yolu olarak kullanılmaktadır. Baykal’ın ifadesiyle geleneksel katılımında siyasal haberlerin tüketicisi ve siyasal sahnenin seyircisi (Baykal, 1970, s. 33) olan vatandaşlar, geleneksel kitle iletişim araçlarını kullandığında da yine aynı konumdadır. Siyasal katılımın geleneksel algısı olan oy verme davranışına etkisi bakımından kitle iletişim araçları, vatandaşları etkileyerek

ve yönlendirerek eyleme geçmelerini sağlamaktadır. Bu eylem oy kullanma ya da oy kullanmama olarak kendini göstermektedir.

2.2. Yeni Medya ve Siyasal Katılım

Siyasal sistemlerin demokratikleşmesi, siyasal aktivitelerin kamusal alana yayılmasına ve buna bağlı olarak siyasal iletişim yapısının da değişmesine neden olmuştur. Bu değişimde artık siyasi rol edinmesi beklenen sıradan insanlar da siyasete ilgi duymaya başlamış ve zamanla bilgiye erişimin kolaylaşması, eğitim seviyesinin giderek artması gibi nedenlerle daha fazla siyasi katılım ve etki sahibi olmak istemişlerdir (Lilleker, 2013, s. 15). Modern toplumda aktif, karmaşık ve çeşitli olan izleyici için çoğalan siyasal iletişim yolları da siyasal katılımın artmasında etkili olmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ve sağladığı olanaklar siyasal katılımı artırma ve teşvik etme noktasında en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Timisi (2003, s. 83) yeni iletişim teknolojilerini; iletişimin hızlanması, alıcı kontrolü ve enformasyonun demokratikleşmesi, kitlesel yayıncılıktan birey odaklı yayıncılığa geçiş ve etkileşim kapasitesinin artması olarak ifade etmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri ile kişilerarası, gruplar arası, kamusal ve kurumsal iletişime yeni boyutlar eklenmiş, web tabanlı etkileşim sağlayan kullanıcıların gündelik yaşamda kullandığı iletişim pratikleri bilişim ortamına taşınmıştır (Yeşilyurt, 2015, s. 75). Yeni iletişim teknolojileri ve araçları haber akışına da ivme kazandırarak siyasi ve kültürel ortamların karakterini ve dinamiklerini yeniden şekillendiren küresel bir erişim sağlamıştır (Croizer, 2007, s. 1). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile etkileşimli ve siyasal katılımı destekleyen bir iletişim biçimi olanaklı hale gelmektedir. İnternet, web tabanlı teknolojiler, mobil teknolojiler bu sürecin ve zeminin paydaşları olarak iletişim sürecinin döngüsünü değiştirirken bir yandan da yeni katılım biçimlerinin ve aktörlerin doğmasına neden olmaktadır.

İnternet; hız, daha fazla etkileşim, erişilebilirlik, hiyerarşiden muaf, özgür ve aracısız iletişim kaynakları sağlama gibi olanakları bir arada sunmaktadır. İdealistler, internetin, küresel veya yerel olarak aktif vatandaş ağları oluşturmak suretiyle siyasi hayatı değiştirebilme kapasitesine sahip olduğunu, vatandaşlara karar vermeye katılabilecekleri ve politik gündem belirlemelerine yardımcı olabilecekleri kamusal alanlar geliştirdiğini iddia etmektedir (Rawnsley, 2005, s. 15). Bu iddianın temelinde etkili olan teknolojik gelişme, internet üzerinden erişilebilen birbirleri ile bağlantılı hiper metin belgelerinden oluşan World Wide Web sisteminin geliştirilmesidir. Sistem, web tarayıcısı aracılığı ile metin, resim, görüntü ya da multimedya içeren diğer web sayfalarını görüntüleyebilmeyi ve köprüler aracılığı ile aralarında gezinmeyi olanaklı kılmaktadır. İlk nesil web olan, sadece bilgi arama ve okumaya imkân tanıyan web 1.0 aracılığı ile kullanıcının etkileşimi ve içeriğe katkı sağlaması çok sınırlı olmuştur (Choudhury, 2014, s. 8069). İkinci nesil okuma yazma olarak tanımlanan web 2.0; bloglar, RSS, wikiler, mashuplar, etiketleme ve folksonomiye içeren teknoloji ve hizmetlerle, ortak ilgileri aynı olan sosyal etkileşim içerisindeki

küresel kalabalıkların yönetilmesini ve bir araya getirilmesini sağlamıştır. Ortak içerik oluşturma ve değiştirme imkânı da sunan web 2.0, yaygın ilgi alanları olan insanlar arasında sosyal ağlar kurmaktadır (Murugesan, 2007, ss. 34-35).

İnternet'in siyasal alanda kullanımı politik tutum bağlamında: bilgi arama ve fikir ifade etme açısından olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü İnternet yalnızca siyasi bilgilere erişmenin bir yolu değil, aynı zamanda siyasi görüşlerin ifade edilmesi için de uygun bir zemindir (Wang, 2007, s. 393). Web 2.0 ile ortaya çıkan ifade özgürlüğüne zemin oluşturan sosyal medya, hem günlük yaşam pratiklerinde hem de siyasal iletişimde yaygın olarak kullanılan (Facebook, Twitter, Instagram, YouTube vb.) platformları içermektedir. Bu platformlarda kullanıcılar artık kendi medyalarını oluşturabilmekte ve bir nevi içeriklerin tüketicisi değil üreticisi olarak yayıncı rolünü üstlenmektedirler.

Geleneksel kitle iletişim araçlarının kitleyle kurduğu tek yönlü iletişim, dijitalleşmeyle beraber ortaya çıkan yeni medya platformlarında çift yönlü bir iletişime evrilmiştir. Yeni medyanın etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık özellikleri bu değişimin önemli faktörleridir. Yeni medya karakteristik özellikleri gereği katılımcı, etkileşimli, doğrudan bir demokrasiye geçişi mümkün kılmaktadır (Fermanoğlu, 2021, s. 47). Yeni medya ile beraber etkileşim olanağı bulan kullanıcılar siyasal bilgiye ulaşabildiği gibi içerik üretebilmekte, ürettikleri içerikleri dolaşıma sokabilmektedir. Bu süreci yönetmesinde etkili olan bir diğer unsur da telekomünikasyon ve mobil teknolojilerde yaşanan gelişmelerdir. Özellikle üçüncü nesil (3G) teknolojilerin kullanıcılara geliştirilmiş video ve ses akışı, yüksek veri hızı, video konferans desteği, Web' de yüksek hızlarda sörf yapmak ve internet üzerinden TV desteği (IPTV) gibi özellikler sunması, akıllı telefonlarla her an her yerde istenilen bilgiye ve platforma erişebilirliği olanaklı kılmaktadır. Böylece siyasal katılımı etkili olan enformasyona ulaşım kolaylığı, katılımı teşvik edici bir nitelik kazanmaktadır.

Geleneksel medyanın aksine yeni medya, izleyicilerinin siyasi bilgilere maruz kalma derecesini seçmesine ve bilgileri ayıklamasına izin vermektedir. İzleyiciler ve kaynaklar arasındaki etkileşim potansiyelinin ve bilgi zenginliğinin yaygın siyasi değişimi kolaylaştırdığı düşünülmektedir. İnternetin benzersiz aktarım yeteneği, toplumdaki bilgi akışını değiştirmiş ve sonuç olarak halkın genel politik davranışını etkilemiştir. İki yönlü bir kitle iletişim aracı olarak İnternet ve sağladığı ortamlar haberlere ve bilgilere erişim kolaylığıyla beraber, basitliği ve hızı nedeniyle kitlelerin politika yapımcılarla iletişim kurma veya bir kamusal tartışma grubuna katılma sürecini kolaylaştırmaktadır. Etkileşimli, zaman ve mekândan bağımsız olma, eşik beklilerine takılmadan, maliyetsiz, yatay iletişim olanağı sunan yeni medya ortamlarında, vatandaş ve politikacılar kendilerini ifade edebildikleri bir zemin bulmaktadır.

3. Dijitalleşmenin Siyasal Katılıma Etkisi

Ses, hareketli görüntü, yazı ve imaj gibi verilerin tek bir alt yapı üzerinden düzenlenmesi, yedeklenmesi ve taşınması işlemine dijitalleşme denilmektedir. İletişim ortamlarının teknik olarak yakınsaması olarak ifade edilen dijitalleşme, teknoloji ve enformasyonun aynı ortamda kullanımını ve aktarımını olanaklı kılmaktadır. Dijital teknolojiler mekân ve zaman sınırlılığı karşısında, sosyal, siyasal, ekonomik ve örgütsel ilişkileri değiştirerek; insanlara, hizmetlere, bilgiye ve teknolojiye erişimi yeniden yapılandırma yolu ile iletişimin güç dengesini şekillendirmektedir (Gurevitch, Coleman, & Blumler, 2009, s. 168).

E-katılım, genel olarak, toplumsal tartışmalara, etkinliklere katılma anlamında veya karar verme süreçlerinde bir rol üstlenme olarak anlaşılmaktadır. Bir tür siyasal müzakere veya karar verme ile ilişkilendirilen e-katılım, resmi siyasal süreç içinde oylama olarak gerçekleşebileceği gibi bunun dışında siyasal aktivizm olarak da ele alınmaktadır. Odak noktası vatandaş olan e- katılımı amaç, vatandaşın siyasal süreçlere katılımını sağlamanın yanı sıra, dijital yönetim bilgi ve hizmetlerinin dönüşümü de dâhil olmak üzere vatandaşın dijital yönetime katılım yeteneklerini artırmaktır (Sanford & Rose, 2007, s. 418). E-katılım, aktif vatandaşlığı desteklemek için mevcut teknolojileri kullanmak, geniş kitlelere ulaşmak ve katılımı teşvik etmek, hedef kitleye erişilebilir ve anlaşılır bilgiler sunarak daha bilinçli vatandaş katkısını sağlamak gibi hedeflere ulaşmayı kapsamaktadır. Bu amaçlara ulaşmayı kolaylaştıracak ve vatandaş ile bu bağı kurmaya yardımcı olacak en önemli faktör hiç kuşkusuz yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı olmaktadır.

Literatürde e-katılım ile ilgili yapılan çalışmalarda, bu konuda birçok model oluşturularak kavram karakterize edilmeye, e- katılımın aktörleri ve e- katılım biçimleri tanımlanmaya çalışılmaktadır. Gelişmekte olan bir araştırma alanı olarak ifade edilen e-katılımın şeklinin karakterize edildiği bir çalışma, e-katılımın aktörlerini, faaliyetlerini ve bağlamsal faktörlerini şu şekilde ortaya koymaktadır (Sæbø, Rose, & Flak, 2008, ss. 405-412). E- katılımın aktörleri arasında vatandaş, politikacılar, devlet kurumları, gönüllü kuruluşlar yer alırken e- katılım aktiveleri olarak e- oylama, çevrimiçi siyasal söylem, çevrimiçi karar alma, e- aktivizm, e-danışma, e- dilekçe ve e- kampanya yer almaktadır. E- katılımın bağlamsal faktörleri olarak temel teknolojiler ve altyapı, erişebilirlik, enformasyon kullanılabilirliği, politika ve yasal konular ile devlet kuruluşları olarak sınıflandırılmaktadır.

Dijitalleşme olgusunun siyasal katılıma etkisinin ele alındığı bu kısımda söz konusu etki ilk olarak (i) vatandaşın siyasete katılım kanalları açısından, ardından (ii) siyasal kurumlar ve örgütlerin yeni siyaset yapış biçimleri açısından ve son olarak (iii) devlet ve yurttaş ilişkilerinde gerçekleşen dönüşümler açısından ayrı ayrı irdelenecektir.

3.1. Vatandaş Açısından E- Katılım

Dijitalleşme olgusu yaşamın birçok alanını etkilediği gibi siyaset yapma pratiklerini de ciddi boyutta dönüşüme uğratmıştır. Bu kapsamda siyasal katılım konusunda da yeni iletişim mecraları farklı ve zengin ufuklar açabilmektedir. Yurttaşların siyasal yaşama dâhil olabilmelerinde, bir diğer deyişle siyasal katılım faaliyetlerinde dijitalleşmenin rolü ile ilgili yaklaşımlarda ‘kamusal alan’ tartışmalarının belirleyici bir yönü bulunmaktadır. Siyasetin dijitalleşmesi ile birlikte internet tabanlı dijital platformlarda yeni kamusal alanların ortaya çıkması veya oluşturulabilmesi en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Habermas’ın, (1991, s. 93) devletten ve özel teşebbüsten bağımsız ve bunlar arasında kamusal topluluk olarak bir araya gelen ve kamusal akıl yürütme etkinliğinde bulunan kesimlerin müzakere ortamları olarak nitelendirdiği kamusal alan bu tartışmalara ön ayak olmaktadır. Kamusal alanın oluşumunda medyanın katkısını vurgulayan Habermas, söz konusu dönemde basının demokrasinin gelişimine katkı sağladığını ve kamusal alan oluşturmada belirleyici olduğunu da ifade etmektedir. Dönemin Avrupa’ında siyasi gazete içeriklerinde yer alan konuların ve siyasete ait konuların farklı kesimlerden insanların sohbet, tartışma ve müzakere ortamları buldukları okuma salonları, kahvehaneler ve kulüpler gibi sosyal mekânlarda cereyan etmesi ile bireylerin farkındalıkları ve duyarlılıkları gelişmiştir. Söz konusu kamusal ortamlar bireylerin siyasete aktif katılımını teşvik etmiş ve demokrasinin gelişiminde etkili olmuştur. Habermas’ın bu bağlamda idealize ettiği kamusal alan 19. Yüzyılda kapitalizmin gelişim sürecine paralel olarak dönüşüme uğramış siyasi işlevselliğini yitirmeye başlamıştır (Değirmenci, 2021, s. 55). Kamusal alanın bu yapısal dönüşüm ile kaybetmeye başladığı siyasi işlevselliğinde yeni iletişim teknolojileri ve ortaya çıkan mecralarda alternatif kamusal alanların oluşturabileceği anlayışı tekrar güçlenmeye başlamıştır. Bu anlayışların gelişmesinde yeni medyanın etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık gibi temel özellikleri ile sosyal medyanın katılım, açıklık, diyalog, topluluk ve bağlantılık sağlayan özellikleri etkili olmaktadır.

Günümüzde web 2.0 teknolojisi ile ortaya çıkan sosyal ağlarda, kullanıcılar iletişim süreçlerinde aktif rol almaktadır. Küresel boyutta birbirine bağlanan ağlar aracılığı ile bilginin tekelden kurtularak dolaşıma çıkması sonucunda siyasal konular, siyasal olaylar dijital platformlarda yer almaktadır. Yeni medya ile etkileşim olanağı bulan bireyler siyasal bilgiye kolay ve maliyetsiz erişebilmektedir. Böylece vatandaş siyasal anlamda bilinçlenmekte, sosyal ağ siteleri, bloglar, mikrobloglar (Twitter gibi), video paylaşım siteleri ve çevrimiçi tartışma forumlarında kendi görüşüne yakın veya farklı olanlarla etkileşim kurarak siyasal konular üzerinde tartışma, uzlaşma ve müzakere yapabilmektedir. Bu yeni kamusal alan düzeninde vatandaşlar eşik bekçilerine takılmadan, kullanıcı tabanlı içerik oluşturarak kendi medyalarını hızlı ve kolay bir şekilde oluşturup yönetebilmektedirler. Mobil teknolojiler aracılığıyla yurttaş gazeteciliğine başlayan vatandaşlar, akıllı teflonlarını kullanarak haber niteliği taşıyan her tür içeriği anında yakalayabilmekte, düzenleyerek küresel

boyutta dolaşıma sokabilmektedir. Böylece kullanıcılar artık “gündem belirleme”, “kamuoyu oluşturma” gücüne sahip olan geleneksel medyanın birer paydaşı olmaktadır. Öyle ki geleneksel medya, haber akışında dijital platformlarda gündem olan konulardan yararlanmakta ve haberleştirmektedir. Bu anlamda fikirlerinin önemsenmesi, paylaşımlarının haber değeri taşıması gibi etkenler vatandaşın siyasal katılımının artmasında etkili olmaktadır.

Diğer taraftan vatandaşların çevrimiçi olan sosyal ağlarda kendi ilgi alanlarına ait kullanıcılarla etkileşime geçme olanağı, siyasal anlamda örgütlenmelerine ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. 2010 yılında gerçekleşen, Arap halkının demokrasi, özgürlük ve insan hakları talepleri için başlattığı “Arap Baharı” hem toplumsal hem de bölgesel bir hareket olarak, 2011’de New York’ta aktivist bir grup olan Adbusters tarafından başlatılan “Occupy Wall Street” hareketi de sosyal ağlarda siyasal anlamda örgütlenmiş bir kitle hareketi olarak buna örnek gösterilebilir. 2013 yılında ülkemizde yaşanan “Gezi Parkı Olayları” çevrimiçi platformlarda organize olup bir araya gelen insanların, çevrim dışı alanlara taşıdıkları bir diğer toplumsal hareket örneğidir. Küresel anlamda yayılan halk eylemlerinin gerçekleşmesinde sosyal medya ağları olan Twitter ve Facebook birer haber mecrası olarak aktif rol oynamıştır. Sosyal ağ kullanıcıları bu platformlarda gündemi kendileri belirlemiş, kamuoyu oluşturmayı başarmış ve kendi kendilerine örgütlenmişlerdir.

3.2. Siyasal Kurumlar ve Örgütler Açısından E- Katılım

Siyasal katılım, siyasal kurumlar ve örgütler açısından ele alındığında yeni iletişim teknolojilerinin bu anlamda hem siyasetçilere hem de yurttaşlara önemli avantajlar sunduğu görülmektedir. Parti web siteleri; siyasal bilgiye ulaşma, üye olma, bağış yapma, duyurulara ulaşma, etkinlik programlarına dâhil olma gibi birçok faaliyete bir “tıkla” katılımı mekân ve zamandan bağımsız olarak sağlamaktadır. Bu bağlamda geleneksel katılım yollarının dijitale taşınması; kolay, hızlı, az maliyetli olması, zaman ve mekândan bağımsız yapılabilmesi, siyasal katılımı artırabilmektedir.

Siyasal partiler, aday ve liderler siyasal kampanyalarında geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra dijital platformları da kullanarak yeni medyadan etkin bir şekilde yararlanmaktadır. Bunda hiç şüphesiz 2008 ABD Başkanlık seçimlerinde dijital platformların bir kampanya aracı olarak kullanılması etkili olmuştur. Obama’nın siyasal kampanyasında genç nüfusun aktif kullandığı Facebook platformunun kampanyaya dâhil edilmesi, özellikle gençlerin siyasal alana çekilmesini ve katılımını teşvik etmiştir.

Siyasi parti adaylarının ve liderlerin siyasal pazarlama faaliyetlerinde dijital platformları tercih etmelerinde geleneksel siyasal kampanyaların yüksek maliyetleri etkili olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin maliyetsiz, hızlı ve erişilebilirlik kapasitesinin yüksek olması bu platformların kullanımını artırdığı gibi vatandaş ile etkileşimi sağlamada önemli bir etkidir. Mevcut platformlarda siyasi aktörlerin

de yer almaları, geleneksel medyada tavandan tabana hiyerarşik bir düzlemde gerçekleşen iletişim yapısını değiştirmiş, dijital platformlarda yatay bir iletişime dönüşmüştür. Bireylerin seslerini duyurabilmek için siyasal aktörlere mail ve mesaj gönderme, oluşturdukları içeriklere olumlu/olumsuz yorum yapabilme imkânları siyasal katılımı canlandırmaktadır.

Dijital platformların maliyetinin düşük olması yeni kurulan küçük ölçekli, dar bütçeli siyasi partilerin ve yeni adayların siyasal yaşama dâhil olmalarını da kolaylaştırmıştır. Geleneksel medyada görünür olabilmek için ideoloji ve maliyet engeline takılan yeni parti oluşumları ve adaylar, yeni medya ortamlarında var olabilmek için eşit fırsatlara sahiptir. Böylece siyasal yaşama katılan siyasi kurum ve örgütler açısından eşitlik ortamı yakalanmıştır.

Son yıllarda yaşanan covid-19 salgını, vatandaşları sosyal hayattan izole ettiği gibi siyasal katılım etkinliklerini de etkilemiştir. Kalabalık ortamlarda gerçekleşen yüz yüze yapılan bir dizi geleneksel siyasal katılım faaliyetlerinin (miting, parti toplantıları, konseyler vb.) çevrim içi ortamlara taşınması zorunlu hale gelmiştir. Küresel boyutta yaşanan salgın e- katılım faaliyetlerinin (e-danışma, e-oylama, e-kampanya, e-aktivizm, e-dilekçe vb.) artmasına neden olmuştur. Bu nedenle hükümet vatandaş ile kurumlar arasındaki bilgi akışının sağlanması ve karar alma süreçlerine vatandaşın katılımını desteklemek için teknolojik altyapılarını geliştirmeyi ve erişilebilirliği artırmayı hedeflemiştir.

Özellikle dijital yerli olarak adlandırılan, teknolojinin içerisine doğan ve teknolojiyi kullanma kapasitesi yüksek olan genç nüfusun, iletişim pratikleri arasında dijital platformlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden yeni olan bu mecraların siyasal aktörler tarafından etkin kullanılması hem bu kitleyi yakalamayı hem de siyasal katılımı artırmayı sağlamaktadır.

3.3. Devlet ve Yurttaş İlişkileri Açısından E- Katılım

Günümüzün modern devletleri, faaliyet alanlarının birçoğunu dijital platformlara dönüştürmüş durumdadır. Başvurular, arşivler, nüfus ve vatandaşlık işlemleri, resmi yazışmalar vb. devlet işleri büyük oranda internet üzerinden dijital olarak yürütülmektedir. Teknolojik açıdan geline bu noktada dijitalleşmeye adapte olamama, devlet ile ilgili işlemlerde de sorunlara ve mahrumiyete neden olabilmektedir.

Teknolojinin gelişimine paralel bir şekilde dijitalleşmenin siyasal yaşam ve siyasal katılım için sağladığı olanaklar; karar alma süreçlerine katılımı kolaylaştırma, siyasal etkileşimi artırma, kamuoyu oluşumunu hızlandırarak kamusal gücün siyasal katılıma yönlendirilmesini sağlama gibi birçok avantaj doğurmaktadır. Dijitalleşmenin sağladığı tüm bu imkânlar, doğrultusunda ‘elektronik demokrasi’, ‘internet demokrasisi’, ‘siber demokrasi’ gibi yeni kavramlar gündeme gelirken, liberal demokrasilerin içine düştüğü katılım ve meşruiyet krizinde yaşanan

problemlere dijitalleşmenin çözüm olma potansiyeli öne çıkmaktadır (Değirmenci, 2020, s. 284).

Dijital demokrasi ile ilgili bireysel olarak yurttaşların, siyasal ve topluluk organizasyonlarını temsil edenlerin, kamu yönetimi ve hükümet arasında bilgiye erişimi sağlama, kamusal tartışmaları, müzakereyi ve topluluk formasyonunu destekleme, siyasal karar alma süreçlerinde katılımını artırma gibi yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımların uygulanabilirliği açısından demokratik karar alma süreçlerini desteklemek için yeni iletişim teknolojileri ve kullanımı en önemli faktör olmaktadır. Çünkü e-demokrasi, vatandaşların katılımını sağlamak, demokratik karar alma süreçlerini desteklemek ve temsili demokrasiyi güçlendirmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgilidir.

E-demokrasi, e-oylama ile eş anlamlı olarak algılsa da sadece oylama vatandaşların demokratik karar alma sürecini etkileyebileceği tek mekanizma değildir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) raporunda yer alan demokratik siyasi katılımın, bilgi edinme araçlarının, karar alma süreçlerine katılma mekanizmalarını ve politika gündemine katkıda bulunma ve etkileme yeteneğini içermesi gerektiğini; bilgilendirme, danışma ve aktif katılım ile açıklamaktadır. Bilgilendirme, devletin vatandaşlar tarafından kullanılmak üzere bilgi ürettiği ve sunduğu, etkileşimin olmadığı tek yönlü bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bilgilendirme, vatandaşların talebi üzerine bilgiye “pasif” erişimi ve devletin bilgiyi vatandaşa yaymak için aldığı “aktif” önlemleri kapsamaktadır. Danışma, vatandaşların hükümete geri bildirim sağladığı çift yönlü bir iletişim sürecini içermektedir. Çift yönlü bu iletişimde yönetim, istişare için konuları tanımlamakta, soruları belirlemekte ve süreci yönetmektedir. Vatandaşlar ise görüş ve fikirleriyle bu sürece katkıda bulunmaya davet edilmektedirler. Aktif katılım ise hükümet ve vatandaş arasında işbirliğine dayanan bir ilişkiyi kapsamaktadır. Politika oluşturma sürecine aktif olarak katılan vatandaşlar son kararın sorumluluğu yönetime ait olsa da gündemin belirlenmesinde paydaş olarak eşit konumlandırılmaktadır (Macintosh, 2004, s. 2). Bu bağlamda yeni iletişim teknolojileri, bilgilendirme, danışma ve aktif katılımı içeren e-katılım uygulamalarının geliştirilmesini sağlama potansiyeline sahiptir.

Teknolojinin eşlik ettiği e- katılım aktivelere internet dolayımıdır. E- oylama vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılarak siyasal hayata doğrudan katılmalarını desteklemektedir. Vatandaşlar, çeşitli konularda internete bağlı olan kamu sitelerine erişim sağlayarak ya da kiosk tarzı terminalleri kullanarak oy kullanabilmektedir. E-danışma, vatandaşla kurulan çift yönlü bir ilişki sonucunda vatandaşlara geri bildirim mekanizması sağlamaktadır. E-kampanya ile vatandaşlara doğrudan ulaşabilmenin yolu açılmış, seçim kampanyaları dönüşüme uğramıştır. Toplumsal veya siyasal değişiklik oluşturmak amacıyla yapılan eylemler olan e-aktivizm, özellikle sosyal medya ağları üzerinden katılım sağlanarak

düzenlenmektedir. E-dilekçe ile vatandaşlar kendileri veya kamu hizmetleri ile ilgili dilek veya şikâyetlerini dile getirebilmekte, siyasi gündem üzerinde doğrudan etki sağlayabilmektedirler.

Sonuç

Siyasi katılımın ilk örneği Antik Yunan'da agoralarda toplanıp oy kullanma olsa da yaşanan siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeler siyasal katılımı farklı boyutlara taşımıştır. Günlük yaşamın her alanına tesir eden teknolojik gelişmeler siyaset yapma biçimlerini değiştirdiği gibi siyasal katılıma da etki etmektedir. Yeni iletişim teknolojileri bir yandan yurttaşlar arası iletişim ve etkileşimi artırırken diğer yandan yurttaşların siyasal sistem ve siyasal kadrolarla etkileşimine de yeni boyutlar kazandırmıştır. Fiziksel ortamlarda yapılan siyasal katılım faaliyetleri teknoloji ile aracılanmış ve dijital platformlara taşınmıştır. Böylece geleneksel siyasal katılım yolları, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ile ortaya çıkan e- katılımı zaman ve mekân sınırlılığı olmadan, hızlı, masrafsız, etkileşimli olarak çoğalmış ve kolaylaşmıştır. Dijitalleşmenin sağladığı bu olanaklar ile vatandaşların politik konularda karar alma süreçlerine katılımını sağlamak, demokratik karar alma süreçlerini desteklemek ve temsili demokrasiyi güçlendirmek gibi hedefleri içeren e-katılım faaliyetleri de artmıştır.

Dijitalleşme ve yeni iletişim teknolojileri, siyasal yaşam ve siyasal katılım bağlamında bilgiye erişim, etkileşim, katılım, yeni kamusal alanlar, kendini ifade olanakları ve benzeri birçok noktada yeni fırsatlar ve avantajlar sağlamaktadır. Dijitalleşme siyasal yaşam ve siyasal katılım için büyük avantajlar doğursa da konuya daha temkinli bakılması gereken noktalar mevcuttur. Bunlardan birisi e-katılımı olanaklı kılan temel teknolojiler ve araçlar bireylere her an ve her yerde demokratik süreçlere dâhil olma imkânı sunarken, enformasyona ulaşmada teknoloji ve teknolojik yeterliliğe sahip olma noktasında bazı eşitsizlikler oluşturmaktadır. Gelir düzeyi, yaş, cinsiyet, dil ve benzeri faktörler internete erişim ve kullanım düzeyinde ulusal ve uluslararası boyutlarda eşitsizlikler meydana getirebilmektedir. Dijital uçurum olarak ifade edilen bu eşitsizlik hem vatandaş, hem siyasi örgütler-kurumlar hem de devlet -vatandaş ilişkisi açısından siyasal katılımın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bir diğer husus dijital platformlarda yer alan içeriklerin mahiyetiyle ilgilidir. Siyasal bilincin oluşmasında ve siyasal katılım düzeyinin artmasında etkili olan enformasyonun gerçek ve doğru olanı ne kadar yansıttığı da tartışılması gereken başka bir konudur. Dijital mecralarda doğruluğundan emin olunmayan veya doğruluğu kanıtlanmamış, denetimden uzak her bilgi hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Dijitalleşme ile beraber karşı karşıya kalınan dezenformasyon geniş kitleleri etkileyebilmekte ve çeşitli eylem, gösteri, protesto veya örgütlenmelerle kendini gösterebilmektedir.

Dijitalleşmenin siyasal katılıma etki etme noktasında önemli bir konuda gözetim, mahremiyet ve kişisel verilerin güvenliğidir. Dijital platformlarda dijital ayak izleri ile oluşan veriler ve bu verilerden oluşan veri tabanlarında kişisel bilgilerin paylaşımı, kullanıcıların siyasal anlamda kendilerini özgürce ifade etmelerini engelleyebilmekte ve suskunluk sarmalına yol açabilmektedir.

Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği bütün mevcut risklerin yanı sıra vatandaşın siyasete katılım kanallarında, siyasal kurumların/örgütlerin yeni siyaset yapış biçimlerinde ve devlet yurttaş ilişkilerinde gerçekleşen dönüşümlerde dijitalleşmenin açıkça görülen avantajları da göz ardı edilemeyecek boyuttadır.

Kaynakça

- Alkan, T., & Ergil, D. (1980). *Siyaset Psikolojisi Siyasal Topsullaşma ve Yabancılaşma*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Baykal, D. (1970). *Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Bülbül, K. (2019). *Siyaset Bilimi- Kavramlar, Kurumlar, İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Choudhury, N. (2014). World Wide Web and Its Journey from Web 1. 0 to Web 4. 0. *Journal of Computer Science and Information Technologies*, 5(6), 8096-8100.
- Croizer, M. (2007). Recursive Governance: Contemporary Political Communication and Public Policy. *Political Communication*, 24(1), 1-18.
- Dahl, R. A. (1984). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice- Hall, Inc.
- Değirmenci, F. (2020). The Digitalization of the Politics: The New Communication Devices and the Issues of Political Participation. S. Erciş , & E. E. Başar içinde, *New Communication Approaches in the Digitalized World* (s. 273-288). Cambridge Scholars Publishing.
- Değirmenci, F. (2021). Dijital Siyaset. A. Doğan içinde, *Dijital Halkla İlişkilerde Güncel Konular* (s. 41-64). Konya: Literatürk.
- Dursun, D. (2004). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Baeta Yayınları.
- Ekinci, N. (2008). *Siyasal İletişime Giriş*. Bişkek: Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: Ders Kitapları Dizisi .
- Erdoğan, E. (2013). *Türkiye'de Gençlerin Siyasal ve Sivil katılımı*. Ankara: Sage Yayınevi.
- Fermanoğlu, Ö. M. (2021). *Yeni Medya Siyasal İletişim ve Dijital Demokrasi* (2. Baskı b.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Gurevitch, M., Coleman, S., & Blumler, J. G. (2009). Political Communication- Old and New Media Relationships. *The Annals of The American of Political and Social Science*, 625(1), 164-181.
- Habermas, J. (1991). *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*. (T. Bora, & M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kapani, M. (1987). *Politika Bilime Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim Temel Kavramlar*. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Macintosh, A. (2004). Characterizing E- Participation in Policy- Making . *Annual Hawaii International Conference on System Sciences* (s. 1-10). IEEE.
- McLuhan, M. (2005). *Yardamız Meydya*. (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Merkez Yayınları.
- Murugesan, S. (2007). Understanding Web 2. 0. *IT Professional*, 9(4), 34-41.
- Rawnsley, G. D. (2005). *Towards a New Democratic Political Communication: Information Communication Technologies and Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Sæbø, ø., Rose, J., & Flak, L. S. (2008). The Shape of E-Participation: Characterizing an Emerging Research Area. *Government Information Quarterly*, 25(3), 400-428.
- Sanford, C., & Rose, J. (2007). Characterizing eparticipation. *Journal of Information Management*, 27(6), 406-421.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Turan, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*. Konya: Palet Yayınları.
- Van Deth, J. W. (2016). What is Political Participation? In Oxford Reserach Encyclopedia of Politics.
- Wang, S. I. (2007). Political Use of Internet, Political Attitudes and Political Participation. *Asian Journal of Communication*, 17(4), 381-395.
- Yeşilyurt, Y. (2015). Twitter'da Sözlü, Yazılı ve Görsel Kültürün İzleri. S. E. Karakulakoğlu, & Ö. Uğurlu içinde, *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar-Twitter* (s. 73-91). ANKARA: Heretik Basın Yayın.

TWITTER DİPLOMASİSİ: TWITTER'DA EN FAZLA TAKİP EDİLEN SİYASİ LİDERLERİN TWITTER KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Metin IŞIK¹, Öğr. Gör. Ebru YILMAZ², Mehmet ÖNEL³

Giriş

Twitter sağladığı kısa içerik ve hız özellikleriyle birlikte önemli bir kullanıma sahiptir. Twitter sayesinde kullanıcılar kısa ve kesin bilgiye doğrudan siyasetçiler aracılığı ile ulaşabilmektedir. Siyasi aktörlerin Twitter'ı etkin bir şekilde kullanması ile birlikte bireyler doğrudan kaynaktan bilgi sağlayabilmektedir. Günümüzde artık Twitter ile beraber siyasi aktörler ülke içerisinde yer alan olaylar ve dünya gündeminde yer alan olaylara anında tepki verebilecek bir ortama sahip olmuştur. Bu iletişim ortamı sayesinde hem gazeteciler hem de kamuoyundaki bireyler siyasiler tarafından gelen bilgilere rahat bir şekilde ulaşabilir, takip edebilir olmuş ve aynı zamanda cevap vererek geri bildirim de sağlayabilir hale gelmiştir (Özlü ve Alan, 2020, s. 1350).

Diplomasi belli tekniklerin ve stratejilerin kullanılması ile beraber devletlerarası uzlaşma sağlama çabalarının tamamı olarak tanımlanabilir (Pamment ve Wilkins, 2018, s. 6). Dijital diplomasi ise, dijital araçlar yani özellikle sosyal medyayı kullanarak halkla ilişkiler ve iletişim sürecini yönetme stratejisi olarak tanımlanabilmektedir (Holmes, 2015, s.15).

Dijital diplomasi türlerinden birisi olan Twitter diplomasisi ise; "Twiplomacy" ya da diğer bir adıyla "hashtag diplomasi" şeklinde ifade edilen "Twitter diplomasi", siyasi liderler ve çeşitli devlet çalışanları tarafından kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmek amacı ile Twitter'ın kullanılması şeklinde ifade edilebilir (Sandre, 2013, s. 27).

Bu çalışmada dünya genelinde Twitter'da en fazla takip edilen 10 siyasi liderin Twitter kullanımı üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırma için seçilen 10 siyasi

---

1 Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-5984-0328, imetin@sakarya.edu.tr

2 Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, ORCID:0000-0002-7243-7928, ebru.yilmaz@bilecik.edu.tr

3 Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8291-0125, mehmetone195@gmail.com

lider “twiplomacy.com” sitesindeki sıralama göz önünde bulundurularak alınmıştır. Yöntem olarak ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

1. Kuramsal Çerçeve

Kuramsal çerçeve başlığı altında diplomasi ve dijital diplomasi kavramları ile Twitter ve Twitter diplomasisi kavramları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.1. Diplomasi ve Dijital Diplomasi Kavramı

Diplomasi kelimesinin kökenine baktığımızda kelimenin kökeni Yunancadan gelmektedir. “Diploma” ya da “diploun” kelimelerinden türemiştir ve “ikiye katlanmış belge” manasına gelmektedir. Yunan devleti içerisinde bu diplomalar, elçi olan kişiler ve mesaj ulaştırma işi ile görevli olan kişilere verilmekteydi. Bu işleri yapan yani diplomaları gerekli yerlere ulaştıran kişilerin gerçekleştirdikleri bu işlemlerle ilgili dönemlerde ise diplomasi adı verilmiştir (Tuncer, 2009, s. 5). Diplomasi kavramı milli güvenlik, dış politika, imaj kavramları gibi pek çok uluslararası kavram ile bağlantı içerisinde. Diplomasinin uygulamasına bakacak olursak bu noktada ülkelerin coğrafi, ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik durumları önemli rol oynamaktadır (Tamene, 2004, s. 73).

Diplomasinin tanımına bakacak olursak; Diplomasi, karşı tarafa herhangi bir güç kullanmadan ikna etme çabası olarak ifade edilmektedir. Diplomasi ile beraber bir ülke, diğer ülkelere karşı konumunu korumakta ve aynı zamanda var olan durumunu iyileştirmeye çalışmaktadır. Kısaca diplomasi bir ülkenin diğer ülkelerle ilişkilerini yürütme ve koruma faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanabilmektedir (İskit, 2007, s. 3). Diplomasi ile ilgili bir başka tanıma baktığımızda diplomasi, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları düzeltmek ve en az seviyeye indirmek için kullanılan bir dış politika çalışması olarak ifade edilmektedir (Yıldırım, 2015, s. 90-92).

Tüm bu tanımlar çerçevesinde baktığımızda genel olarak diplomasi, devletlerarası ilişkileri yürütme ve yönetme sanatı olarak, dış politika hedeflerine varmak için devletler tarafından kullanılmaktadır. Diplomasi içerisinde hedef kitleyi meydana getiren kişiler ise yabancı devletlerin temsilcileri ve diplomatlarından oluşmaktadır. İlk başlarda tek taraflı bir ikna süreci biçiminde olan diplomasi, zamanla dönüşerek ilişki kurma şeklinde gerçekleşir olmuştur (Özel, 2021, s. 5).

Diplomasi terimini tanımladıktan sonra dijital diplomasinin ne olduğuna bakacak olursak; dijital diplomasi, internet ortamı ile birlikte küresel bir köy haline gelen dünyanda artık diplomasi faaliyetleri de dijital ortamda yani özellikle sosyal medya ortamında icra edilir hale gelmiştir. Dijital diplomasi henüz yeni bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital diplomasi kavramının temelini meydana getiren ise dijital politika faaliyetleri ile sosyal medyanın birlikte uygulanma durumudur. Dijital diplomasinin temelini bakıldığında devletlerin tutumları, kültürleri, davranışları gibi kavramları algılamak ve bu kavramlar ile ilişki kurup bunları yönetmek için kullanılan bir araç olarak kamu diplomasisinden evrilmiştir (Melissen, 2013, s. 436).

Dijital diplomasının kökenini elbette ki kamu diplomasisi oluşturmaktadır. Kamu diplomasisinin dijitalleşmesinin, diplomasi pratiğini ve diplomatik aktörlerin temsil ettikleri yabancı ülke halklarıyla nasıl iletişim kurduklarını ve ilişki kurduklarını temelden değiştirmiştir. Diplomasının geleneksel amacı ise aslında dijitalleşse bile aynıdır. Genel amaç, iyi bir ilişki kurma, ülkelerinin imajını cilalama, dış etkilerini artırmak ve ideolojilerini yaymaktır. Özellikle Twitter ve Facebook, büyükelçilikler gibi diplomatik temsilcilerin yerel nüfusun daha önce etkileşimde bulunmaları zor olan kesimleriyle kolayca iletişim kurabilecekleri en iyi ve etkili kanallar olarak kabul edilmektedir. Yani dijital diplomasi noktasında siyasi liderler tarafından sosyal medya araçları sıklıkla kullanılır hale gelmiştir ve bu araçlar içerisinde en etkin olanlardan bir tanesi Twitter'dır (Collins ve Bekenova, 2018, s. 17).

Dijital diplomasi alanında çalışmaları olan Yücel (2016, s. 748) dijital diplomasiyi kendi içerisinde dört bölüme ayırmaktadır. Birinci dönemi klasik diplomasi dönemi olan 1.0 olarak tanımlamıştır. Bu dönem devletlerin egemenliğinin esas alındığı, ulusal çıkarların önemsendiği, sınırların olduğu, ikili veya çok taraflı olarak anlaşmaların var olduğu, hiyerarşik ilişkilerin, müzakerelerin, sert güç kavramlarının, protokolün ve kuralların olduğu bir dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem ise 2.0 olarak isimlendirilmiştir. II. Dünya Savaş'ından sonra Nazilerin propaganda kavramını kaldırıp, yerine bir şey koymak istenilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Sert gücün olmadığı, yumuşak gücün ve stratejik iletişimin olduğu, algısal düzeyde ilerleyen; kamu diplomasisi Soğuk Savaş döneminde sıkça kullanılan bir yöntemdir. Eğitim, sanat, kültür, turizm, bilim, medya yumuşak güç aracı olarak kullanılmıştır. Üçüncü dönem ise 3.0 olarak adlandırılan dönemdir. Bu dönemde; dijitalleşen dünyayla beraber diplomasi alanında bir takım gelişmeler meydana gelmiştir. Sert gücün kamu diplomasisine dönüşmesinin ardından diplomasi de dijital ortamlarda olmaya başlamıştır. Bununla birlikte ilişkiler arasında bir aracı olmadan yürütülen iletişim şekli ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli öğeleri de sosyal medya platformlarıdır. En son olarak, Yücel (2016, s. 748-749) gelecek için endüstri devrimini de diplomasi 4.0 olarak adlandırmakta ve bu konunun şimdilik çok fazla üzerinde durulmaması ve yakın zaman da önemsenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Dijital diplomasi girişimleri ile beraber klasik diplomasının gelişimi değişmiş ve şekillenmiştir. Dijital diplomasi, bu gelişimle birlikte gelecekte diplomatik müzakereleri etkileyen ve hatta tamamlayan ve böylece daha doğrudan bir iletişimi içerebilir hale gelecektir. Dijital diplomasi her türden devleti desteklediği gibi bunun yanında dış politika hedeflerini ilerletmede küçük devletler için daha büyük bir fırsat olarak görülmektedir. Net olan bir durum var ki o da dijital diplomasi ayrıca bir risk kaynağı olarak görülmektedir ve diplomasının geleneksel olarak yavaş ve metodik çalışması ile herkesin erişebileceği tüm bu araçlarla teknolojik yenilik geliştirme hızı arasında bir kopukluk içermekte ve nasıl veya kim olursa olsun farklı şeyleri paylaşmak çok tehlikeli bir durum arz etmektedir (Gabor, 2020, s.3-4).

Öte yandan, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın İnovasyon eski Danışmanı olan Ben Scott, dijital diplomasinin üç ipucunu tespit etmektedir:

- Kamu diplomasisi, günlük olarak halkla etkileşim kurmak için sosyal medyanın ve diğer çevrimiçi platformların etkin bir şekilde kullanılmasını içerir.
- Teknoloji politikasında bilgi oluşturmak ve çevrimiçi platformun siyasi bir hareketin harekete geçirilmesi gibi genel olarak ulusal kalkınmayı nasıl etkilediğini anlamak.
- Kalkınma politikasının sonuçları ve çevrimiçi platformun dünya çapında ekonomiyi desteklemek için buna göre nasıl kullanılabileceği (Adesina, 2017, s.6).

Dijital diplomasinin üç ipucunun tümü ele alındığında kamu diplomasisinin dijital bir dönüşüme uğramış hali olduğunu, halkla çift yönlü etkileşim sağlayan bir alan olduğu, bireyleri siyasi bir konu hakkında harekete geçirebilecek bir yer olduğu, ekonomik anlamda da etkin bir şekilde kullanılarak fayda sağlayabileceği sonucuna varılmaktadır.

Dijital diplomasi artık günümüz teknoloji çağında göz ardı edilmemesi gereken bir kavramdır. Siyasiler tarafından sosyal medya araçları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Bununla ilgili; ABD dışişleri bakanlığı sekreteri olarak görev yaptığı süre boyunca Clinton, dışişleri bakanlığı tarafından yürütülen programların çoğunda sosyal medyanın kullanımına vurgu yapmıştır. Sözünde, sosyal medya platformunu “geleneksel hükümetler arası ilişkilerin ötesine geçmek ve dünyanın dört bir yanındaki insanlarla doğrudan etkileşim kurmak” için etkin bir şekilde kullanmak istediğini dile getirmiştir (Bjola ve Holmes, 2015, s.52). Buradan çıkarılacak genel sonuç, dijital diplomasi artık günümüzde etkin ve doğru bir şekilde kullanılmalıdır çünkü hedef kitle tamamen sosyal medya üzerinde aktif bir şekilde hareket etmektedir ve ancak buradan doğru mesajlar yayıldığı sürece etkin olunacaktır. Özellikle dijital diplomasi artık modern iletişim çağında çift yönlü iletişim sağlama noktasında doğru bir adımdır. Sosyal medya kullanımı ile yani dijital diplomasi alanlarının kullanımı ile birlikte, halk ile diplomasinin aktörleri arasında doğrudan etkileşim için bir şans sağlanır ve bu da uzun süreli ilişkiler için iyi bir adımdır (Hocking ve Melissen, 2015, s.18). Artık günümüzde tek yönlü iletişimin modası geçmiştir. Vatandaşlar artık sosyal medya vasıtası ile siyasiler ile diyalog kurmak istemektedir. Sosyal medyanın bireylere sağlamış olduğu iki yönlü iletişimle birlikte aktörler sadece halka mesajı iletmekle kalmaz, aynı zamanda halkın tepkisini, ihtiyaçlarını ve bir ülkenin farklı politikaları, değerleri ve kültürü hakkındaki görüşlerini bilme şansına da erişmiş olmaktadır.

Dijital diplomasinin siyasi liderler tarafından kullanılmasının belli başlı amaçları vardır (Gabor, 2020, s.2) Bunlar:

- Bilgiye daha çok ulaşmak için
- Gerçek zamanlı erişim sağlamak için
- Bir hükümete kamuoyu baskısı oluşturmak için
- Bireyler ve kuruluşlar arasında daha iyi etkileşim oluşturmak için
- Önemli bir noktaya vurgu yapmak, gençlerle bağlantı sağlamak ve onları etkilemek için
- Videolar, fotoğraflar gibi aktif içerikleri kullanmak ve bu yol ile daha fazla şeffaflık sağlamak için
- Herhangi bir tepkiyi ortaya koymak ve kamuoyunu bu yönde kışkırtmakla beraber dünyaya mesaj göndermek için
- Bir ülkenin dünyada nasıl algı oluşturduğunu yönetmek ve ülkeler arasında bağlantılar oluşturmaya yardım etmek için
- Ulus markalaşmayı sağlamak amacı ile bir vasıta olarak kullanılmaktadır.

1.2. Twitter ve Twitter Diplomasisi

Günümüzde en yaygın kullanılan mikroblog sitesi Twitter'dır. Twitter, Evan Williams, Biz Stone ve Jack Dorsey adlı teknoloji girişimcileri tarafından 2006 yılında geliştirilmiştir. Günümüzde artık Twitter yoğun ve aktif bir şekilde bireylerce kullanılmaktadır ve her geçen gün kullanıcı sayısı hızla artmaktadır (Akar, 2010, s. 60).

Twitter, 280 karakter ile sınırlandırılmış metinlerle bireylerin anlık eylemlerini ve düşüncelerini paylaşmalarına imkân verir (Kahraman, 2014, s. 43). Diğer sosyal medya araçları ile kıyaslandığında Twitter'ı önemli kılan özellikleri ise hızlı ve kısa içerik paylaşma imkanı sunmasıdır. Bu kısa içerik ve hız sayesinde Twitter kullanıcıları bilgiye hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Twitter bu özelliği sayesinde siyasi liderleri takip eden bireylere ve özellikle gazetecilere büyük kolaylık sağlamaktadır. Tüm bu sağladığı faydalar neticesinde siyaset alanındaki aktörler içişleri ve dışişlerindeki durumlara anında tepki verebilir hale gelmiştir ve aynı zamanda gazeteciler de pek çok siyasetçiyi aynı anda hızlı bir şekilde takip etme imkanına sahip olmuştur. Twitter tüm bu özellikleri ile birlikte bir kamusal alan işlevi görmektedir (Özlu ve Alan, 2020, s. 1350). Aynı zamanda Twitter'ın sahip olduğu hashtag (#) özelliği ile oluşturulan konular, ülke ve dünya gündemine girerek kitleleri etki altına almaktadır ve bu Twitter'ın en önemli özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Metin, 2014, s. 15).

Twitter içerisinde belli terimler vardır (Twitter Help Centre, 2017). Bunlara bakacak olursak:

- Tweets: Tweetler, zaman tüneli içerisinde herkes tarafından görülebilen mesajlardır. Twitter kullanıcıları isterlerse profillerini kilitleyebilir ve bu şekilde tweetleri sadece takipçileri tarafından görülebilir.

- Retweets (RT): Bir Twitter kullanıcısı başka bir Twitter kullanıcısının tweetlerini kendi sayfasında paylaştığında buna retweet denmektedir.
- Beğeni (like): Twitter kullanıcılarının beğendikleri tweetler için tıklayabilecekleri butondur.
- Hashtags: Hashtag'ler, Twitter kullanıcıların bir konu etrafında ortak düşüncelerini belirledikleri bir alandır. Ülke genelinde oluşturulabildiği gibi Dünya çapında hashtag'ler de bulunmaktadır.
- Trending Topics: Trend Topicsler belirli bir alanda en çok tartışılan konular veya hashtag'lerdir. Bu durum Ülke genelinde olabildiği gibi Dünya çapında da olabilmektedir.
- Direct Message (DM): Kullanıcılar arasında bir birlerine gönderilen özel mesajlardır. Twitter bireylere doğrudan mesajlaşabilecekleri özel bir alan da sunmaktadır.
- Promoted Tweets: Reklam vermek isteyen reklamcılar tarafından satın alınan sıradan tweetlerdir. Çok daha geniş bir kullanıcı grubuna ulaşmak için kullanılır. Genel olarak tanıtım amaçlı yapılıır. Reklam içerikli tweetlerdir.

Twitter günümüz dijital dünyası içerisinde hızlı bir şekilde büyüyen bir mecra olmakla beraber dünyanın her yerindeki siyasi liderler tarafından kullanılan bir sosyal medya aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Sandre, 2013, s. 1).

Twitter sağladığı imkânlarla beraber kullanıcılarına siyasete katılma imkânı sunmaktadır. İşte bu noktada Twitter hem seçilenler hem de seçenlerin yoğun ilgi duyduğu ve kullandığı bir sosyal medya aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Eren, 2015, s. 22-23). İşte bu nedenle Twitter içerisinde daha çok politik paylaşımlar oluşturulduğundan siyasal iletişim için vazgeçilmez bir sosyal medya aracıdır. Twitter mecrası içerisinde birey sadece fikirlerini ortaya koymakla kalmayıp birçok gelişmeye de tepkisini sunabilmektedir (Kurtuluş, 2018, s. 18).

Twitter'ın sağladığı tüm özellikleri düşündüğümüzde bireyleri bir araya getiren, seslerini duyuran ve sorunların çözülmesini sağlayan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum içerisinde etki oluşturabilme anlamında etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu noktada Twitter için bir e-kamusal alan ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır.

Sosyal medya araçları bir diplomasi aracı olarak kullanılmaktadır. Böylece sosyal medya araçlarının diplomasi aracı olarak kullanılması ile birlikte dijital diplomasi kavramı meydana çıkmıştır. Dijital diplomasi kendi içerisinde çeşitli alt kategorilerden meydana gelmektedir. Bunlardan bir tanesi elbette ki Twitter diplomasisidir. Twitter diplomasisinin çeşitli başka isimleri vardır. Bunlar "Twiplomacy" veya "hashtag diplomasi"dir. Twiplomasy'nin genel amacı siyasi liderler, diplomatlar ve çeşitli devlet adamlarının kamu diplomasisi yapmak amacı ile Twitter'ı kullanması durumudur. Eski diplomasi anlayışına göre baktığımızda

gelişen teknoloji ile birlikte özellikle web 2.0 teknolojisinin getirdiği sosyal medya araçları ile birlikte Twitter diplomasisi yeniçağa ayak uydurmaya yönelik ortaya çıkmış bir diplomasi türüdür. Her ne olursa olsun elbette ki kamu diplomasisinin özü değişmemiştir sosyal medya aracı ile olsa dahi bu noktada sadece mecra değişikliği olup çağa uyum sağlanmıştır (Sandre, 2013, s. 27). Başka bir ifade ile Twitter diplomasisi, siyasi liderlerin, bir örgütü temsil eden bireylerin, kendilerine ait kişisel sosyal medya hesapları ile ya da kurumsal hesaplar ile dış dünyaya ait görüşlerini ilettikleri ve tüm kamuoyuna ulaştırdıkları bir dış politika yürütme faaliyetidir (Ovalı, 2020, s. 28).

Twiplomacy veya Twitter Diplomasisi, geleneksel medya ve dijital medyanın bir araya gelmesi ile meydana gelmektedir. Genel bir ifade ile diplomasi ve Twitter'ın bir birleşimi şeklindedir. Bu noktadan hareketle Twitter üzerinde paylaşım yapan bir dünya liderinin bu paylaşımına diğer politikacılar, ana akım medya ve kamuoyu cevap verecektir ve böylece konu tartışmaya sunulacaktır. İşte bu noktada Twitter diplomasisi ile birlikte birçok çevreden birey bilgiye hızlı bir şekilde ulaşarak aynı zamanda geri bildirim de sağlar hale gelmektedir (Chhabra, 2020, s.2-3).

Twitter, diplomasi içerisinde çok fazla tercih edilen bir sosyal medya aracıdır. Çünkü kısa mesajların aktarılmasında ve kullanıcılardan geri dönüt alınması noktasında daha kullanışlı bir platformdur. Bu noktadan hareketler "Twiplomacy" dünya çapında artan bir ilgi görmeye başlamıştır. Birey kendi başına politika içerisinde aktif bir kullanıcı olarak yer almak istemektedir. Bu noktadan hareketle Twitter bireylere fikirlerini ortaya koyabilme, söz konusu olan konularla ilgili paylaşımlar yapabilme ve gündemdeki konularla ilgili tartışmalara katılabilmeye noktasında bir ortam sunabilmektedir (Dinata, 2014, s. 6).

Twitter diplomasisi ile beraber bir siyasi lider yerli vatandaşlar ile iletişim kurmakla birlikte aynı zamanda yabancı vatandaşlar ve diğer hükümetlerle de bir iletişim haline girmektedir. Günümüzde artık gelişen teknolojinin getirdiği sosyal medya araçlarını ki özellikle Twitter'ı aktif bir şekilde kullanan siyasi liderler devletlerinin dış politikalarını gerçekleştirebilme noktasında Twitter'ı bir anahtar olarak kullanmaktadır. Twiplomacy ayrıca vatandaşları devletle ilgili konulara dahil ederek tartışmalara katılma noktasında bir teşvik sağlamaktadır. Twiplomacy ile beraber halkın da iletişime katılımcı olduğu bir platform oluşmuştur. Bu noktada herkesin gözü önünde süren bu etkili iletişimle birlikte bir güven ortamının oluştuğu da göz ardı edilmemelidir (Chhabra, 2020, s.4).

Heine ve Turcotte Twitter'ın dijital diplomatik iletişimdeki kullanımını üç düzeyde ele almaktadır:

- İlk düzeyde dışişleri bakanlıklarının resmi açıklamaları, konuşmaları, basın bültenlerinin internet sitesine bağlantı verilerek paylaşılması.

- İkinci düzeyde diplomatları bir yönlendirici olarak kullanıp haber bültenleri gibi ilgili bağlantıları paylaşımlarının sağlanması ve böylelikle kişiselleşmiş bir kullanım sergilenmesi.
- Üçüncü düzeyde diplomatların tartışmalara dâhil olacağı ve kendi düşüncelerini açıklayabileceği platformlar ortaya koyulması (2012, s. 64).

Alanyazını incelediğimizde Twitter diplomasisi ile ilgili araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Yükseköğretim kurumunun tez arşivinde Twitter diplomasisi kavramı ile ilgili bir çalışma bulunmaz iken dijital diplomasi kavramı ile ilgili 9 adet tez karşımıza çıkmaktadır. Bu tezlerden 5 tanesi iletişim alanında yazılmış tezlerdir. Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki Twitter diplomasisi henüz yeni çalışılmaya başlanan konular arasında yer almaktadır. Google akademik üzerinde inceleme yaptığımızda Twitter diplomasisi ile ilgili çeşitli ulusal ve uluslararası yayınlar karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmalara bakacak olursak:

Öncelikle karşımıza çıkan araştırmalardan bir tanesi “Kamu Diplomasisi Oluşturulmasında Dijital Diplomasinin Etkisi: Türkiye’de Bulunan Büyükelçiliklerin Twitter Kullanımı” adlı çalışmadır. Bu çalışma içerisinde; Türkiye’deki Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu Büyükelçiliklerinin kamu diplomasisi oluşturması noktasında Twitter hesaplarındaki tweet etkileşimleri incelenmiştir. İnceleme içerisinde verileri daha doğru bir çerçevede irdeleyebilmek için en fazla söz edilen alanlara bakılmış ve tweetler Göç ve Mülteci; Çevre, İklim Değişikliği ve Enerji; İnsan Hakları, Kadın ve Çocuk; Ortadoğu; Kültür ve Sanat olmak üzere beş alana ayrılmıştır. Bu beş alanda atılan tweetler, retweetler, takipçileri tarafından retweetlenen tweetler, beğenilen tweetler ve tweetlerin basına yansımaları web içerik analizi uygulanarak incelenmiştir. Bu beş alt basamakta en fazla paylaşılan tweet içeriklerinin, tiraj sayılarına göre belirlenen Türk yazılı medyasından Birgün, Hürriyet, Sabah, Sözcü, Yeniçağ ve Yeni Şafak’ın dijital platformlarındaki haber yansımalarına da ayrıca bakılmıştır. Sonuçlara göre iki büyükelçiliğin de takipçileriyle etkileşime girmediği, tek taraflı iletişimi tercih ettiği ve bu alanlarla ilgili atmış oldukları tweetlerin Türk yazılı medyasında etkin bir yansıması olmadığı sonucuna varılmıştır (Özlü ve Alan, 2020, s. 1345).

Karşımıza çıkan bir diğer çalışma ise son yıllarda dış politika icrasında Twitter’ın kullanımı ve dış politika yapımcılarının dijital diplomasiyi etkin bir şekilde kullanmasını temel alarak bir inceleme yapmıştır. Bu noktada “Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi” adlı bir çalışma ortaya çıkmıştır. Çalışma, Twitter’ın dış politika icrasındaki popülerliğinden hareketle, Twitter diplomasisinin Türkiye-ABD ilişkilerindeki rolünü tartışmayı amaçlamıştır. Çalışma bu amaç doğrultusunda, Amerikalı ve Türk dış politika yapımcılarının Twitter’ı nasıl ve hangi amaçlarla kullandıkları, her iki tarafta seçilen üst-düzyer karar alıcıların attıkları tweetlerle ilişkilerdeki hangi başlıklara değindikleri, Twitter’ın ikili ilişkilerin mevcut durumu üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ile ilişkilerin geleceğinde

oynayabileceği rolleri analiz etmiştir. Araştırma sonucunda ilk olarak Twitter diplomasisinin ikili ilişkiler çerçevesinde özellikle ABD Başkanı Trump tarafından sıkça kullanıldığı, Türk tarafındaki aktörlerin ise klasik diplomasi araçlarını daha çok tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. İkinci önemli bulgu, Türk tarafındaki konu çeşitliliğinin tersine Amerikan tarafındaki konu kısıtlılığı sonucuna varılmıştır. Üçüncü önemli bulgu ise tarafların Twitter’ı sadece dış politika icrası için değil, dış politika konularını iç politika malzemesi yapmak amacıyla da kullandığının ortaya çıkmasıdır. Bu bulgular ışığında Twitter diplomasisinin Türk-Amerikan ilişkilerinde her an veya mevcut krizleri büyütebilecek bir araca dönüşebileceği sonucuna varılmıştır. Bir başka deyişle, bu çalışma Türk-Amerikan ilişkileri özelinde Twitter diplomasisinin kriz çözücü değil, kriz turmandırıcı etkilerinin daha belirgin olduğu sonucuna varılmıştır (Ovalı, 2020, s.23,43).

Yapılan diğer bir çalışma ise Londra’da yer alan Middlesex Üniversitesi medya bölümü hocalarına aittir. “Donald Trump çağında Twiplomacy: Diplomatik kod değişiyor mu?” adlı çalışma geleneksel içerik ve söylemle birlikte dijital yöntemlerin kullanımını incelemektedir. ABD Başkanı Donald Trump’ın Twitter’da diplomasiyi nasıl yürüttüğünü keşfetmek için analizler ve dünyanın her yerindeki diplomatik kuruluşların diplomatik değişimlere nasıl katıldıklarını ortaya koyma amacı ile yapılmış bir çalışmadır. Sonuçlar, Trump’ın diplomatik iletişimdeki spekülasyonlarını doğrulamaktadır. Araştırmanın sonucu göstermektedir ki Trump Twitter’ı kullanmak konusunda oldukça yıkıcıdır. Geleneksel diplomatik iletişim onun dil kodlarına ve sözleşmelerine uygun değildir. Trump’ın dili Twitter’da kibar değildir, yapıcı ve olumlu değildir. Başkan olarak var olan iletişim tarzı Twitter’daki iletişim tarzına oldukça benzer kalmaktadır sonucuna varılmıştır (Simunjak ve Coliandro, 2019, s. 13,22).

Yapılan bir diğer araştırma “TWİPLOMASİ: Twitter Nasıl Etkiler? Çağdaş Kamu Diplomasisi” adlı çalışmadır. Bu çalışma içerisinde Barack Obama’nın Twitter’ı etkili bir şekilde kullandığı konusunda bir inceleme yapılmıştır. Bu makale ayrıca, Twitter’ın genel olarak çağdaş kamu diplomasisini nasıl etkilediğine dair kısa ve öz bir analiz sunmaktadır. Bununla birlikte uluslararası aktörlerin (hem devlet dışı hem de devlet dışı aktörler) Twitter’ı nasıl kullanmaya çalıştıkları ve kamu diplomasisini daha etkili nasıl kullandıklarını ortaya koymaya çalışmıştır (Dinata, 2014).

Kuzniar ve Filimoniuk’un (2017, s. 34-40) Twitter’ın e diplomasi aracı olarak kullanımı üzerine yaptıkları araştırma ile İngiltere ve Polonya’dan dört dışişleri bakanını dikkate almışlardır, Ukrayna ve Rusya özel hesapları incelenmiş ve Büyük Britanya ve Ukraynalı Bakanların özel hesaplarını incelemiştir. Sonuç olarak; araştırmanın temel amacı, dört bakanlığın Twitter etkinliğini analiz etmektir. Dışişleri Bakanı ve iki Bakan konusunda genel bir diplomasi kuralı olmadığı sonucuna varılmıştır. Yazarlar, kendi görüşlerine göre Rusya ve Polonya’nın Twitter’ı kullanma eğilimini uygunsuz bulmuştur. Bakanlık faaliyeti ile ilgili

olmayan bazı konularda tweetleri analiz etmişlerdir. Örnek olarak, Rusya Bakanlığı ülkedeki askeri durum hakkında bir tweet atmıştır. Polonya ise geçmişteki tarihi olaylarla bağlantılı yayınlanan tweetler paylaşmıştır. Araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise dil unsurudur. İngilizcenin kullanılmış olması hesapların etkinliğini artırmaktadır. İngiltere İngilizceyi kullanarak daha fazla kullanıcıya ulaşabilir hale gelmiştir. Rusya ve Polonya'nın ayrıca İngilizce olarak tutulan ek hesapları vardır, oysa Ukraynalı Bakan tweetlerini İngilizce veya Fransızca olarak çoğaltmaktadır. Sonuç olarak İngilizcenin kullanılması Twitter hesap sahibinin daha fazla kullanıcıya ulaşmasını sağlamaktadır. Araştırmadan çıkan genel sonuç ise diplomasi 2.0 olgusunun yeni diplomatik ortamlar yarattığıdır.

2. Araştırma

Çalışmada, Twitter'da en fazla takip edilen siyasi liderlerin Twitter'ı kullanımı üzerine bir analiz yapılmıştır. Bu kapsamda Twitter'da en çok takip edilen 10 siyasi liderin resmi Twitter hesaplarında 01.01.2021 – 31.12.2021 tarih aralığına ait tweetleri, retweetleri, retweetlenmeleri ve beğenileri gibi farklı kategorilerde içerik analiz yöntemi ile incelenmiştir. İçerik analizi yöntemi toplumsal ya da toplum bilimsel araştırmalarda kullanılan gözlem teknikleri içerisinde yer almaktadır. İçerik analizi kendi içerisinde belli başlı temel öğelerden meydana gelmektedir. Bunlar; veri toplama, birimleştirme, örneklem, kayıtlama yönergesi, çözümleme, çıkarsama yapma ve çalışmanın raporlaştırılması gibidir (Aziz, 2015, s. 131,136).

Araştırma başlığı altında; araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın evreni ve örnekleme, araştırmanın sınırlılıkları, araştırmanın sorusu, araştırmanın yöntemi ve son olarak araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde artık dijital diplomasi önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital diplomasinin bir alt başlığı olan Twitter diplomasisi yani diğer bir adıyla Twiplomacy son günlerin önemli bir konusu olarak görülmüş ve araştırılmaya başlanmıştır. Bu noktada çalışmanın amacı Twitter'da dünya üzerinde takipçi sayısı en fazla olan 10 siyasi liderin Twitter paylaşımlarını ele almaktır. Daha önce de belirtildiği üzere dijital diplomasi ve bir alt basamağı olan Twiplomacy günümüzde çalışılması açısından önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bireylerin kendilerini özgürce ifade ettiği Twitter ortamı ve siyasilere karşı gösterdikleri tepkiler açısından incelemeye değer bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın ana kütesini dünya genelinde Twitter'da en fazla takip edilen liderler oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise dünya genelinde en çok takip edilen ilk 10 siyasi liderin resmi Twitter hesabı oluşturmaktadır.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada twiplomacy.com sitesinde yer alan dünyada en çok takip edilen ilk 10 liderin Twitter hesapları içerik analizine tabi tutulmuştur (<https://twiplomacy.com/>). Bu liderler; Hindistan siyasi lideri Narendra Modi, Vatikan siyasi lideri Pope Francis, Amerika Birleşik Devletleri siyasi lideri Joe Biden, Türkiye Cumhuriyeti siyasi lideri Recep Tayyip Erdoğan, Endonezya siyasi lideri Joko Widodo, Birleşik Arap Emirlikleri siyasi lideri Muhammed bin Raşid Al Mektum, Meksika siyasi lideri Andres Manuel Lopez Obrador, Fransa siyasi lideri Emmanuel Macron, Brezilya siyasi lideri Jair Messias Bolsonaro ve Kanada siyasi lideri Justin Trudeau'dur. Bu siyasi liderlerin Twitter hesaplarının analizinin yapılması amacı ile bu araştırmada Twitonomy web tabanlı analiz aracı kullanılmıştır (<https://www.twitonomy.com/>). Twitonomy de analiz yapmak isteyen kullanıcılar iki ayrı versiyon ile karşılaşmaktadır. Bu versiyonlar ücretli versiyon ve ücretsiz versiyondur. Ücretli versiyon satın alındığı takdirde sınırsız veriye ulaşılma imkanı sunulmaktadır. Bu makaledeki analizleri gerçekleştirebilmek için ücretli versiyon satın alınarak kullanılmıştır ve dünya üzerinde en çok takip edilen ilk on siyasi liderin 2021 yılındaki Twitter bilgilerine ulaşılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sorusu

Dünya üzerinde Twitter'ı en aktif şekilde kullanan ve en fazla geri bildirim almayı sağlayan lider kimdir?

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi toplumsal ya da toplum bilimsel araştırmalarda kullanılan gözlem teknikleri içerisinde yer almaktadır. İçerik analizi kendi içerisinde belli başlı temel öğelerden meydana gelmektedir. Bunlar; veri toplama, birimleştirme, örneklem, kayıtlama yönergesi, çözümleme, çıkarsama yapma ve çalışmanın raporlaştırılması gibidir (Aziz, 2015, s. 131,136)

İçerik analizi metodunun en önemli özelliği kategorileştirmenin ön planda olmasıdır. Ancak yapılan tanımlara baktığımızda hali hazırda araştırmacılar tarafından ortak bir tanımın olduğunu söyleyemeyiz. Yapılan tanımlar incelendiğinde ortak belli başlı özellikler bulunmaktadır. Bunlar;

1. Tasniflendirme sistemi, içerik analizinin mihenk taşıdır.
2. Tasniflendirmede dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta araştırma sorusunun temelinde tümevarımsal bir işlem olduğunu bilmektir.
3. Tasniflendirmenin yorumu bağlı olarak geliştirilmesi ve her daim yoruma açık olması araştırmanın örtülü kısımlarının gözden kaçmaması ve analize dahil edilmesi gerekmektedir.
4. Analiz sürecinde ise adım adım ilerlenmeli ve var olan kurallar dikkate alınarak hareket edilmelidir.

5. Analiz, alan yazında kabul edilen geçerlilik/güvenirlilik kurallarına bağlı kalınarak yapılmalıdır.
6. İçerik analizini genel anlamda iletişim sürecinin bir parçası olarak benzetebiliriz.
7. İçerik analizini yaptıktan sonra değerlendirme kısmında ise metinde var olmayan öğeleri de dâhil etmek gerekmektedir. Örneğin, içinde bulunan dönemi, mekânı, zamanı bir bütün içinde değerlendirerek yoruma katkıda bulunabilir (Gökçe,2019 s. 49-50).

2.6. Araştırmanın Bulguları

Tablo 1. Hindistan Siyasi Lideri Narendra Modi'nin Twitter Bilgileri

	Narendra Modi @narendramodi
Takipçi Sayısı	75.155.175
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	8.04
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	2.935
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%98.8
Alınan Toplam RT Sayısı	13.861.118
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%98.8
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	81.612.839
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	4.778.05
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	28.132.66

Tablo 1'de Hindistan lideri Narendra Modi'ye ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Narendra Modi'nin Twitter hesabının takipçi sayısı 75.155.175 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 8.04'tür. Çekilebilen tweetlerin sayısı 2.935'tir. Tweetlerin RT yapılma oranı %98,8'dir. Alınan toplam RT sayısı 13.861.118'dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %98.8'dir. Alınan toplam beğeni sayısı 81.612.839'dur. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 4.778.05'dir. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 28.132.66'dır.

Tablo 2. Vatikan Siyasi Lideri Papa Francis'in Twitter Bilgileri

	Papa Francis @Pontifex_es
Takipçi Sayısı	18.816.354
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	1.81
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	659
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%100
Alınan Toplam RT Sayısı	2.668.442
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%100
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	14.385.420
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	4.049.23
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	21.829.17

Tablo 2’de Vatikan siyasi lideri Papa Francis’e ait Twitter hesabının bilgilerini yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Papa Francis’in Twitter hesabının takipçi sayısı 18.816.354 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 1.81’dir. Çekilebilen tweetlerin sayısı 659’dur. Tweetlerin RT yapılma oranı %100’dür. Alınan toplam RT sayısı 2.668.442’dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %100’dür. Alınan toplam beğeni sayısı 14.385.420’dir. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 4.049.23’dür. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 21.829.17’dir.

Tablo 3. Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın Twitter Bilgileri

	Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan
Takipçi Sayısı	18.385.136
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	3.46
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	1.264
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%87.5
Alınan Toplam RT Sayısı	8.848.007
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%87.5
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	31.660.275
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	8.000.01
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	28.625.93

Tablo 3’te Türkiye Cumhuriyeti siyasi lideri Recep Tayyip Erdoğan’a ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Recep Tayyip Erdoğan’ın Twitter hesabının takipçi sayısı 18.385.136 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 3.46’dir. Çekilebilen tweetlerin sayısı 1.264’tür. Tweetlerin RT yapılma oranı %87.5’dir. Alınan toplam RT sayısı 8.848.007’dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %87.5’dir. Alınan toplam beğeni sayısı 31.660.275’dir. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 8.000.01’dir. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 28.625.93’dir.

Tablo 4. Amerika Birleşik Devleti Siyasi Lideri Joe Biden'ın Twitter Bilgileri

President Biden @POTUS	
Takipçi Sayısı	17.393.406
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	6.26
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	2.197
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%96.5
Alınan Toplam RT Sayısı	10.566.463
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%96.5
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	86.157.053
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	4.984.18
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	40.640.12

Tablo 4'te Amerika Birleşik Devleti siyasi lideri Joe Biden'a ait Twitter hesabının bilgilerini yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Joe Biden'nun Twitter hesabının takipçi sayısı 17.393.406 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 6.26'dır. Çekilebilen tweetlerin sayısı 2.197'dir. Tweetlerin RT yapılma oranı %96,5'dir. Alınan toplam RT sayısı 10.566.463'dür. Tweetlerinin beğenilme oranı %96,5'dir. Alınan toplam beğeni sayısı 86.157.053'tür. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 4.984.18'dir. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 40.640.12'dir.

Tablo 5. Endonezya Siyasi Lideri Joko Widodo'nun Twitter Bilgileri

Joko Widodo @jokowi	
Takipçi Sayısı	16.817.378
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	2.39
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	871
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%100
Alınan Toplam RT Sayısı	569.036
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%100
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	4.511.819
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	653.31
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	5.180.04

Tablo 5'te Endonezya siyasi lideri Joko Widodo'ya ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Joko Widodo'nun Twitter hesabının takipçi sayısı 16.817.378 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 2.39'dur. Çekilebilen tweetlerin sayısı 871'dir. Tweetlerin RT yapılma oranı %100'dür. Alınan toplam RT sayısı 569.036'dır. Tweetlerinin beğenilme oranı %100'dür. Alınan toplam beğeni sayısı 4.511.819'dir. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 653,31'dir. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 5.180.04'tür.

Tablo 6. Birleşik Arap Emirlikleri Siyasi Lideri Muhammed bin Raşid Al Mektum Twitter Bilgileri

	HH Sheikh Mohad's @HHSkkMohd
Takipçi Sayısı	10.752.933
Gün Başına Atılan Ortalama <u>Tweet</u> Sayısı	1.15
Çekilebilen <u>Tweetlerin</u> Sayısı	421
<u>Tweetlerinin</u> RT Yapılma Oranı	%99.8
Alınan Toplam RT Sayısı	511.370
<u>Tweetlerinin</u> Beğenilme Oranı	%99.8
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	1.760.160
<u>Tweet</u> Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	1.217.55
<u>Tweet</u> Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	4.190.86

Tablo 6’da Birleşik Arap Emirlikleri siyasi lideri Muhammed bin Raşid Al Mektum’a ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Muhammed bin Raşid Al Mektum’ın Twitter hesabının takipçi sayısı 10.752.933 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 1.15’dir. Çekilebilen tweetlerin sayısı 421’dir. Tweetlerin RT yapılma oranı %99,8’dir. Alınan toplam RT sayısı 511.370’dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %99,8’dir. Alınan toplam beğeni sayısı 1.760.160’dır. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 1.7600.160’dır. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 4.190.86’dır.

Tablo 7. Meksika Siyasi Lideri Andres Manuel’in Twitter Bilgileri

	Andres Manuel @lopezobrador
Takipçi Sayısı	8.457.285
Gün Başına Atılan Ortalama <u>Tweet</u> Sayısı	1.85
Çekilebilen <u>Tweetlerin</u> Sayısı	676
<u>Tweetlerinin</u> RT Yapılma Oranı	%100
Alınan Toplam RT Sayısı	1.827.565
<u>Tweetlerinin</u> Beğenilme Oranı	%100
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	6.660.981
<u>Tweet</u> Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	2.703.50
<u>Tweet</u> Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	9.853.52

Tablo 7’de Meksika siyasi lideri Andres Manuel Lopez Obrador’a ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Andres Manuel Lopez Obrador’un Twitter hesabının takipçi sayısı 8.457.285 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 1.85’dir. Çekilebilen tweetlerin sayısı 676’dır. Tweetlerin RT yapılma oranı %100’dür. Alınan toplam RT sayısı 1.827.565’dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %100’dür. Alınan toplam beğeni sayısı 6.660.981’dir. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 2.703.50’dür. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 9.853.52’dir.

Tablo 8. Fransa Siyasi Lideri Emmanuel Macron'un Twitter Bilgileri

Emmanuel Macron @EmmanuelMacron	
Takipçi Sayısı	7.574.470
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	3.25
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	1.185
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%96.6
Alınan Toplam RT Sayısı	859.652
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%96.6
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	5.602.845
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	750.79
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	4.893.31

Tablo 8’de Fransa siyasi lideri Emmanuel Macron’a ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Emmanuel Macron’un Twitter hesabının takipçi sayısı 7.574.470 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 3.25’dir. Çekilebilen tweetlerin sayısı 1.185’dir. Tweetlerin RT yapılma oranı %96,6’dır. Alınan toplam RT sayısı 859.652’dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %96,6’dır. Alınan toplam beğeni sayısı 5.602.845’dir. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 750,79’dır. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 4.893.31’dir.

Tablo 9. Brezilya Siyasi Lideri Jair M. Bolsonaro'nun Twitter Bilgileri

Jair M. Bolsonaro @7.263.433	
Takipçi Sayısı	7.263.433
Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı	5.43
Çekilebilen Tweetlerin Sayısı	1.982
Tweetlerinin RT Yapılma Oranı	%94.6
Alınan Toplam RT Sayısı	6.042.208
Tweetlerinin Beğenilme Oranı	%94.6
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	31.935.629
Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı	3.224.23
Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı	17.041.42

Tablo 9’da Brezilya siyasi lideri Jair Messias Bolsonaro’ya ait Twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Jair Messias Bolsonaro’nun Twitter hesabının takipçi sayısı 7.263.433 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 5.43’dür. Çekilebilen tweetlerin sayısı 1.982’dir. Tweetlerin RT yapılma oranı %94,6’dır. Alınan toplam RT sayısı 6.042.208’dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %94,6’dır. Alınan toplam beğeni sayısı 31.935.629’dur. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 3.224.23’dür. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 17.041.42’dir.

Tablo 10. Kanada Siyasi Lideri Justin Trudeau'nun Twitter Bilgileri

	<u>Justin Trudeau</u>
Takipçi Sayısı	5.859.402
Gün Başına Atılan Ortalama <u>Tweet Sayısı</u>	14.51
Çekilebilen <u>Tweetlerin Sayısı</u>	2.844
<u>Tweetlerinin RT Yapılma Oranı</u>	%78,5
Alınan Toplam RT Sayısı	448.772
<u>Tweetlerinin Beğenilme Oranı</u>	%78,5
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	3.407.851
<u>Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı</u>	201,6
<u>Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı</u>	1.526.851

Tablo 10'da Kanada siyasi lideri Justin Trudeau'ya ait twitter hesabının bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler bir yılı kapsayan yani 2021 yılının tamamını kapsayan bilgilerdir. Justin Trudeau'nun Twitter hesabının takipçi sayısı 5.859.402 kişidir. Gün başına atılan ortalama tweet sayısı 14.51'dir. Çekilebilen tweetlerin sayısı 2.844'dür. Tweetlerin RT yapılma oranı %78,5'dir. Alınan toplam RT sayısı 448.772'dir. Tweetlerinin beğenilme oranı %78,5'dir. Alınan toplam beğeni sayısı 3.407.851'dir. Tweet başına alınan ortalama RT sayısı 201,6'dır. Tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı 1.526.851'dir.

Tablo 11. Twitter Analizleri Sonucu 1. Sırada ve 10. Sırada Yer Alan Siyasi Liderler

	1.Lider	10.Lider
Takipçi Sayısı	<u>Narendra Modi</u>	<u>Justin Trudeau</u>
Gün Başına Atılan Ortalama <u>Tweet Sayısı</u>	<u>Justin Trudeau</u>	Muhammed bin <u>Raşid Al Mektum</u>
Çekilebilen <u>Tweetlerin Sayısı</u>	<u>Narendra Modi</u>	Muhammed bin <u>Raşid Al Mektum</u>
<u>Tweetlerinin RT Yapılma Oranı</u>	Papa Francis/ <u>Joko Widodo</u> / <u>Andres Manuel Lopez Obrador</u>	<u>Justin Trudeau</u>
Alınan Toplam RT Sayısı	<u>Narendra Modi</u>	<u>Justin Trudeau</u>
<u>Tweetlerinin Beğenilme Oranı</u>	Papa Francis / <u>Joko Widodo</u> / <u>Andres Manuel Lopez Obrador</u>	<u>Justin Trudeau</u>
Alınan Toplam Beğeni Sayısı	Joe Biden	<u>Andres Manuel Lopez Obrador</u>
<u>Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı</u>	Recep Tayyip Erdoğan	<u>Justin Trudeau</u>
<u>Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı</u>	Joe Biden	<u>Justin Trudeau</u>

Araştırmada yer alan içerik analizi başlıklarına göre Tablo 11'i incelediğimizde dünya genelinde 2021 yılında Twitter üzerinde en fazla takipçi sayısına sahip olan siyasi lider olarak birinci sırada Hindistan siyasi lideri Narendra Modi yer almaktadır. Onuncu sırada yer alan siyasi lider ise Kanada siyasi lideri Justin Trudeau'dur. "Gün Başına Atılan Ortalama Tweet Sayısı" incelendiğinde en yüksek orana sahip

lider Justin Trudeau iken en düşük değere sahip lider Muhammed bin Raşid Al Mektum'dur. "Çekilebilen Tweetlerin Sayısı" incelendiğinde ise en yüksek değer Narendra Modi'ye ait iken en düşük değer Justin Trudeau'ya aittir. "Tweetlerin RT Yapılma Oranı" incelendiğinde ise en yüksek oran Papa Francis / Joko Widodo / Andres Manuel Lopez Obrador liderlerine aittir. En düşük oran ise Justin Trudeau'ya aittir. "Alınan Toplam RT Sayısı" incelendiğinde ise birinci sırada Narendra Modi yer almaktadır. En düşük RT sayısına sahip lider ise Justin Trudeau'dur. "Tweetlerin Beğenilme Oranı" incelendiğinde birinci sırada Papa Francis / Joko Widodo / Andres Manuel Lopez Obrador yer almaktadır. Tweetlerinin beğenilme oranı en düşük lider ise Justin Trudeau'dur. "Alınan Toplam Beğeni Sayısı" incelendiğinde en yüksek değer Joe Biden'a ait iken en düşük değer Andres Manuel Lopez Obrador'a aittir. "Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı" incelendiğinde birinci sırada Recep Tayyip Erdoğan yer alırken son sırada yer alan lider ise Justin Trudeau'dur. "Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı" incelendiğinde ise en yüksek değere sahip lider Joe Biden olurken en düşük değere sahip lider Justin Trudeau'dur.

Bunun sonucunda Tablo genel olarak ele alındığında araştırma sorusu olan "Dünya üzerinde Twitter'ı en aktif şekilde kullanan ve en fazla geri bildirim almayı sağlayan lider kimdir?" sorusunun cevabı olan siyasi lider ise Hindistan devlet başkanı Narendra Modi olmaktadır. Bunun takip eden diğer isimler ise Papa Francis/ Joko Widodo/ Andres Manuel Lopez Obrador /Joe Biden olmuştur. Bu on siyasi lider içerisinde son sırada yer alan Justin Trudeau Twitter'ı en aktif kullanan lider olarak son sırada yer almaktadır.

Sonuç

Twitter artık günümüzde en fazla kullanılan sosyal medya araçlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Twitter'ın bireylere sağladığı özellikler geleneksel kitle iletişim araçlarının sağladıklarından çok farklı değildir. Twitter da aynı geleneksel kitle iletişim araçları gibi eğlendirme, eğitime, bilgilendirme, denetleme, kamuoyu oluşturma gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Özellikle Twitter bir kamusal alan olarak görülmektedir. Daha net bir ifade ile e-kamusal alan olarak görülmektedir. Bir zamanlar elitlerin elinde bulunan kamusal alan artık bir mikroblog aracı olan Twitter sayesinde e-kamusal alana dönüşmüştür.

Twitter bir kamusal alan olmakla beraber aslında bazen kötü niyetli kullanıcılar tarafından gerçekliğini de yitirmektedir. Her ne kadar kamuoyunu bilgilendirme amaçlı kullanılmış olsa da Twitter günümüzün en önemli propaganda aracı da olabilmektedir. Kitleleri doğru bilgilendirmek, gerçek verileri kamuoyu ile paylaşmak ve samimi olmak en önemli kriterlerdir. Aksi takdirde bot hesaplarla satın alınan beğeniler, paylaşımlar ya da takipçiler artık günümüz twitter kullanıcılarının gözünden kaçmamaktadır.

Twitter günümüzde siyasiler tarafından etkin bir şekilde kullanılan diplomasi araçlarından bir tanesidir. Bir diğer adıyla, Twiplomacy, günümüzde artık anlaşılması

zor bir kavram değildir. Çünkü artık herkes için mevcut olan bir yumuşak güçtür. Devlet aktörleri ya da devlet dışı aktörler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Twiplomacy iki ucu keskin bir kılıçtır. Bu noktada dünya genelinde olumlu etkiler oluşturabildiği kadar olumsuz etkiler de oluşturabilmektedir. Öyle ki araştırma kapsamında ABD eski başkanı Donald Trump'ın kapatılan Twitter sayfası en çok kullanıcıya sahip olmasına rağmen araştırmaya dâhil edilememiştir. İşte bu yüzden kullanılacak olan iletişim dili önem arz etmektedir. Bu yüzden Twitter kullanan siyasi aktörlerin birer iletişim danışmanı ile hareket etmesi yanlış olmayacaktır. Twiplomacy dünyası ile birlikte siyasi liderler belli bir popülerlik de yakalamaktadır. Bu popülerliği etkili kullanabilen liderler belli konuları ana akım haline getirmekte ve amaçlarına da ulaşabilmektedirler (Dinata, 2014). İşte bu özellik yani Twitter'ın gündem oluşturma ve kitleleri etki altına alma özelliğini doğru kullanabilen liderler başarıyı yakalamaktadır. Özellikle artık çağımızın getirdiği teknoloji ve hızla birlikte siyasi liderler sosyal medya araçlarını ve bu araçlardan biri olan Twitter'ı etkili bir şekilde kullanmalı ve kitleleri bilgilendirme noktasında geride kalmamalıdır.

Twitter'ın liderler açısından kullanımına baktığımızda kitleleri bilgilendirme, bir kamuoyu oluşturma noktasında önemli bir kullanım alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile birlikte dünya üzerinde Twitter hesabı en çok takip edilen 10 siyasi lider ele alınmıştır ve Twitter hesapları içerik analizine tabii tutulmuştur. Araştırma sonucunda Twitter diplomasisini etkili olarak kullanan siyasi liderler ile en az seviyede kullanan siyasi liderlerin kim olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Bunun sonucunda belli liderlerin Twitter'ı aktif kullanma ve daha fazla geri bildirim alma noktasında ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Bu liderlere bakıldığında ortaya çıkan öncelikli isim Hindistan siyasi lideri Narendra Modi'dir. İncelenen alt başlıkların üç tanesinde birinci sırada yer almaktadır ve böylece Twitter'ı aktif kullanma ve kitlelerden daha fazla geri bildirim alma noktasında ön plana çıkan bir liderdir. Twitter'ı diğer dokuz lidere göre daha az aktif kullanan ve daha az geri bildirim alan lider ise Kanada siyasi lideri Justin Trudeau'dur. Justin Trudeau incelenen altı başlıkta son sırada yer almaktadır. Bu başlıklar: "Takipçi Sayısı", "Tweetlerinin RT Yapılma Oranı", "Alınan Toplam RT Sayısı", "Tweetlerinin Beğenilme Oranı", "Tweet Başına Alınan Ortalama Beğeni Sayısı", "Tweet Başına Alınan Ortalama RT Sayısı" başlıklarıdır. Bu başlıklarda incelenen on siyasi lider içerisinde Justin Trudeau son sırada yer almaktadır.

Günümüzde artık gündemin takip edildiği ve aynı zamanda aktif bir şekilde gündemin oluşturulduğu bir mecra olan Twitter, bu bağlamda en etkili alanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle siyasi liderler kitleleri istedikleri doğrultuda yönlendirmek ve kitleleri ellerinde tutabilmek için bu mecraı aktif bir şekilde kullanmalı ve aynı zamanda burada etkililiklerini de arttırmalıdır. Aksi takdirde diğer liderler ve ülkeler bazında geri kalmamaları imkânsızdır. Hem ülke bazında hem de dünya bazında diplomatik ilişkilerin idare edilmesi noktasında

günümüz çağının en aktif olduğu sosyal medya araçları içerisinde siyasi liderler geri planda kalmamalıdır.

Artık iki yönlü iletişimin hâkim olduğu bir dönem içerisinde yer almaktayız. İki yönlü iletişimi etkin şekilde sağlayan siyasi liderler ve ülkeler diğerlerine göre elbette ki bir adım daha önde olmaktadır. Ülkelerin ve siyasi liderlerin kamuoyu üzerinde daha etkili olabilmesi için sosyal medya araçlarını etkili ve doğru bir dille kullanmaları gerekmekte ve böylece diplomatik ilişkileri daha iyi bir yönde yönetmelidirler.

Kaynakça

- Adesina, O, S. (2017). Foreign policy in an era of digital diplomacy: Cogent Social Sciences. doi.org/10.1080/23311886.2017.1297175. Erişim Tarihi: 20.02.2022.
- Akar, E. (2010). Sosyal Medya Pazarlaması Sosyal Medya Web’de Pazarlama Stratejileri, Ankara: Elif Yayınevi.
- Aziz, A. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bjola, C and Holmes, M. (2015). Digital Diplomacy: Theory and Practice. Routledge.
- Chabra,R. (2020). Twitter Diplomacy: A Brief Analysis. <https://www.orfonline.org/research/twitter-diplomacy-a-brief-analysis-60462>. Erişim Tarihi: 20.02.2022.
- Collins, N. ve Bekenova, C. (2018) Digital Diplomacy: Success At Your Fingertips. Macmillan Publishers Ltd., Part Of Springer Nature. <https://doi.org/10.1057/s41254-017-0087-1>. Erişim Tarihi: 20.02.2022.
- Dinata, M. S. J. (2014). Twiplomacy: How Twitter Affects Contemporary Public Diplomacy. Universitas Paramadina.
- Eren, Bilal. (2015). “Twitter ve Siyasal İletişim” . Editörler: Selva Ersöz Karakulakoğlu, Özge Uğurlu, İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar: Twitter.Ankara:Heretik Basım Yayın,17-33.
- Gabor, A. (2020). Digital Diplomacy. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3696765. Erişim Tarihi: 20.02.2022.
- Gökçe, O. (2019). Klasik ve Nitel İçerik Analizi, İstanbul : Çizgi Kitabevi
- Heine, J.; Turcotte J. F., (2012). “Tweeting as Statecraft: How, Against All Odds, Twitter IChanging the World’s Second Oldest Profession”, Crossroads: The Macedonian Foreign Policy Journal, 3(2): 57-70.
- Hocking, B. ve Melissen, J. (2015) Diplomacy in the Digital Age. The Hague: Clingendael Institute.
- Holmes, M. (2015). Digital Diplomacy and International Change Management. Bjola, C. ve Holmes (Ed.), Digital Diplomacy: Theory and Practice içinde (s.1-14). London and New York: M.Routledge Taylor ve Francis Group.
- [https:// www.twiplomacy.com](https://www.twiplomacy.com)
- <https://www.twitonomy.com/go-premium.php>
- İskit, T. (2007). Diploması Tarihi, Teorisi, Kurumlar ve Uygulaması: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, M. (2014). Sosyal Medya 101 2.0. İstanbul: MediaCat.
- Kurtuluş S. B., (2018). Siyasal İletişimde Yeni Medyanın Kullanımı Ve Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuzniar, E. ve Filimoniuk, N. (2017). E-Diplomacy On Twitter. International Comparison Of Strategies And Effectvity. DOI:10.1515/sc-2017-0010. Erişim Tarihi: 20.02.2022.
- Melissen, J. (2013). The Oxford Handbook of Modern Diplomacy içinde Public Diplomacy. Oxford: Oxford University Press.
- Metin, O. (2014). Sosyal Medyanın Siyasal Toplumsallaşmaya Etkileri: Üniversite Öğrencileri Örneği, (Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Ovalı, A. Ş. (2020). Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi. Uluslararası İlişkiler, Çevrimiçi Erken Yayım, 17 (65), s. 1-23, <http://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.672450>. Erişim Tarihi: 10.01.2022.
- Özel, M. (2021). Kamu Diplomasisi Türü Olarak Eğitim Diplomasisi Bağlamında Erasmus+ Değişim Programı, (DoktoraTezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Özlü, Ö. ve Aygül Alan, G. (2020). Kamu Diplomasisi Oluşturulmasında Dijital Diplomasinin Etkisi: Türkiye’de Bulunan Büyükelçiliklerin Twitter Kullanımı. Erciyes İletişim Dergisi 7(2), ss. 1345,1350, <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.686259>. Erişim Tarihi: 21.12.2021.

- Pamment, J. & Wilkins, K. G. (2018). Introduction: New Dimensions in the Politics of Image and Aid, Communicating National Image through Development and Diplomacy: The Politics of Foreign Aid (Ed. J. Pamment & K. G. Wilkins), Cham: Palgrave Macmillan.
- Sandre, A. (2013). Twitter for Diplomats: A Guide to the Fastest Growing Digital Diplomacy Tool. Diplo. <https://www.diplomacy.edu/blog/twitter-diplomats-guide-fastest-growing-digital-diplomacy-tool>. Erişim Tarihi: 12.01.2022.
- Simunjak, M. Ve Caliandro, A.(2019). Twiplomacy in the age of Donald Trump: Is the diplomatic code changing?. The Information Society. 35(1), ss. 13-25, <https://doi.org/10.1080/01972243.2018.1542646>. Erişim Tarihi: 21.12. 2021.
- Tamene, G. (2004). "International Relations of Diplomacy", Economicsand Politics: Has Changed Anything?, Ed. B.S. Sergi, W.T Bagatelas, Bratislava, 9(11), ss.43-86.
- Tuncer, H. (2009). Diplomasinin Evrimi, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Twitter Help Center. (2017). Types of Tweets and where they appear. <https://support.twitter.com/articles/119138#>. Erişim Tarihi: 20.02.2022
- Yıldırım, B. (2015). İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi Uygulama Alanları ve Aşamaları, Besim Yıldırım (ed.), İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle, Konya: Literatürk Academia.
- Yücel, G.(2016). Dijital Diplomasi. TRT Akademi Dijital Medya Sayısı, 1(2), 748-760

DIJİTAL DEVLETİN DEMOKRATİK KATILIM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bülent ULUTÜRK¹

Giriş

Günümüz gelişmiş toplumlarının organizasyon biçimi olan bilgi toplumunun yönetilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanımı giderek daha fazla yer almaktadır (Zacher, 2008, s. 23). Dijital çağ, gerek özel sektör gerekse kamu sektörünü doğrudan etkileyerek toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere hayatımızın her alanında ciddi bir dönüşüme neden olmaktadır (Gül, 2018, s. 6). İnternet ve bilgi teknolojilerinin özel sektörün yapı ve işleyişindeki değişimde oynadığı önemli rolden esinlenen devletler, kamu sektöründe de yüksek performans elde etmeyi ve kamu hizmetlerinin sunumunda bir dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Andersen and Henriksen, 2008, s. 8). BİT’lerde özellikle 1990’larda başlayan gelişmeler, insanların yalnızca günlük yaşamlarını değil, aynı zamanda devletler ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin de değişmesine neden olmuştur (Chun vd., 2010, s. 1). Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak e-devlet, dijital devlet, e-yönetişim, e-demokrasi gibi kavramlar literatüre girmiştir (Andersen and Henriksen, 2008, s. 8; Costake, 2008, s. 98). Söz konusu terimler, modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin sosyo-ekonomik sistemlerin yönetiminde kullanılmasını ifade etmektedir. Dijital devletin benimsenmesi ile kurumsal performansın artırılması, vatandaşlara sunulan hizmetlerin etkinliğinin ve verimliliğinin iyileştirilmesi, sosyo-ekonomik olarak gelişmenin sağlanması (Costake, 2008, s. 98), belirli siyasi sonuçlara ulaşılması, ekonomik hedeflere ulaşılması, reformların gerçekleştirilmesi ve hükümet ile vatandaşlar arasında güven oluşturulması sağlanabilir (OECD, 2003, s. 11-12). Ayrıca dijital mobilitenin artması vatandaş odaklı yaklaşımın benimsenmesine ve hem hizmet tasarımı hem de hizmet değerlendirmesi konusunda vatandaşların katılımına katkıda bulunmaktadır (Eggers, 2005, s. 16).

Bu çalışmada, BİT’lerin kapsamlı olarak uygulandığı hemen hemen her alanı temelden değiştirdiği (Danziger ve Andersen, 2002, s. 592) düşüncesinden hareketle,

---

1 Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü, bulentuluturk@yahoo.com

bunun kamu sektörünün dönüşümü, kamu hizmetlerinin sunumu ve demokratik katılım üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, küreselleşme ile artan toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişiklikler sonucunda vatandaşların gittikçe artan taleplerine cevap vermek amacıyla ortaya çıkan kamu yönetimindeki paradigma değişimleri ile birlikte yönetim ve demokratik değerler ele alınacaktır. Daha sonra elektronik devletin ortaya çıkışı, özellikleri ve boyutlarını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunulacak ve son olarak dijital dönüşümün aşamaları incelenecektir.

1. Kamu Yönetimi Yaklaşımları ve Demokrasi

Kamu yönetimi disiplini ortaya çıkışından günümüze kadar paradigma değişikliklerine sahne olmuş ve yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Gelişmiş devletler vatandaşlarına sürekli daha kaliteli, etkin ve verimli hizmet sunma arayışları içerisinde olduğu için kamu yönetiminde reformlar gerçekleştirmiş fakat bu reform hareketleri gelişmekte olan devletler tarafından taklit edilmeye çalışılsa da genel olarak hala klasik kamu yönetimi çerçevesinde hareket ettiklerini ifade etmek yanlış olmayacaktır (Robinson, 2015, s. 4). Bu yaklaşımların kısaca ele alınması değişim sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu yaklaşımların ilki, Weberyen bürokratik modeline göre yapılan ve 19. yüzyılın sonlarından 1980'lere kadar olan dönemi kapsayan klasik/geleneksel kamu yönetimidir. Profesyonellik, rasyonellik ve verimliliğe odaklanan klasik kamu yönetimi, devlet yapısında hantallaşmaya neden olduğu ve ihtiyaçları karşılamadığı düşüncesiyle 1970'lerden itibaren eleştirilere maruz kalmış ve yeni yaklaşımlar araştırılmaya başlanmıştır (Osborne, 2006, s. 378; Denhardt ve Denhardt, 2007, s. 12).

1990'ların başında gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yeni kamu yönetimi (yeni kamu işletmeciliği) yaklaşımı, "kürek çeken değil, dümen tutan devlet" anlayışını ileri sürerek, devletin küçültülmesini, toplumun yönetime katılmasını, hizmet sunumunda rekabetçi davranılmasını, kurumların misyonlarının açıkça belirlenmesini, sonuçlara odaklanılmasını, vatandaşların müşteri olarak görülmesini, proaktif davranılmasını, girişimciliği ve âdem-i merkeziyetçiliği savunmaktadır (Osborne ve Gaebler, 1992). Ancak yeni kamu yönetiminin özel sektör değerlerini benimsemeye aşırıya kaçması, beklenen verimliliği sağlayamaması ve uygulamada görülen birtakım aksaklıklar nedeniyle (Dunleavy, Margetts, Bastow ve Tinkler, 2006, s. 468), 1990'ların sonlarında "Yeni Kamu Hizmeti" yaklaşımı önerilmiştir (Denhardt ve Denhardt 2000, s. 2007).

Yeni kamu hizmeti (new public service), klasik kamu yönetimi ve yeni kamu yönetimi yaklaşımlarının güçlü taraflarını benimseyerek ve paydaşların karar alma sürecine katılımının önemini vurgulayarak çoğulculuğu esas almaktadır. Çoğulculuğun bir sonucu olarak da yönetime, hizmetlerin etkinliğine ve sonuçlara odaklanmaktadır (Osborne, 2006, s. 384). Yeni kamu hizmeti yaklaşımının özellikleri arasında, müşteri anlayışının terk edilerek vatandaş odaklı bir yaklaşım

benimsenmesi, topluma hizmet etmeye ve kamu yararına öncelik verilmesi, demokratik davranılması ve verimlilikle birlikte insana değer verilmesi sayılabilir (Denhardt ve Denhardt, 2007, s. 42-43). Yani kamu hizmeti yaklaşımının gelişmesinde önemli bir yere sahip olan demokratik vatandaşlık kavramı, demokrasilerin sağlıklı işlemesi için karar alma süreçlerine vatandaş katılımının şart olduğunu ifade etmektedir. Demokratik toplumlarda, bireyler karar alma sürecine katılarak, şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamak için faaliyetlerin sonuçlarını takip ederek siyasi hayata aktif olarak katılmaktadır (Denhardt ve Denhardt, 2007, s. 27-28). Karar alma sürecine katılan vatandaşların, bireysel ve toplumsal çıkarları ifade etme ve yöneticilerle müzakere etme fırsatı bulmaları da, devletin meşruiyetini ve vatandaşların uygulama sürecinde yer alan kurumları destekleme olasılıklarını artırmaktadır (Denhardt ve Denhardt, 2007, s. 50).

Yeni kamu hizmeti ve yeni kamu yönetişimi (new public governance) kavramları aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Yönetişim kavramının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında Dünya Bankası tarafından 1990'larda yayımlanan raporların önemli bir etkisi olmuştur. 2000'lerde ise Birleşmiş Milletler tarafından, "Binyıl Kalkınma Hedefleri" kapsamında, kalkınmanın siyasi ve ekonomik faktörler arasındaki etkileşimin bir sonucu olduğunun kabul edilmesi ve uluslararası kalkınma kurumlarının yönetim yaklaşımını benimsemeleri konusunda ülkeleri teşvik etmesi yönetişimin stratejik bir politika olarak benimsenmesini sağlamıştır (Chibba, 2009, s. 83). Bir ülkedeki kötü yönetim, yolsuzluğun hem nedeni hem de sonucudur. Yönetişimin gerektirdiği şeffaflık, devlet ve paydaşlar arasındaki etkileşim ve hesap verebilirlik yolsuzlukla mücadele açısından önemlidir. Bu nedenle Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar geliştirmekte olan ülkelere yönetim yaklaşımını önermektedir (Anheier, 2018, s. 3). Her ne kadar uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılrsa da, yönetim kavramının farklı biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı raporu (United Nations, 1997, s. 9), yönetişimi "bir ülkeyi yönetmek için ekonomik, siyasi ve idari otoritenin kullanılması" olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda yönetim, vatandaşların ve grupların talep ve isteklerini ifade etme, hukuki haklarını kullanma, yükümlülüklerini yerine getirme ve farklılıklarını gösterebilmelerine aracılık eden mekanizma, süreç ve kurumları kapsar (United Nations 1997, 9). Yönetişim ayrıca, "hükümetlerin seçilme, denetlenme ve değiştirilme süreci; hükümetlerin etkili politikalar oluşturma ve uygulama kapasitesi; vatandaşlar ve devlet arasındaki ekonomik ve sosyal etkileşimleri yöneten kurumlara karşı saygıyı kapsayan bir ülkedeki otoritenin uygulandığı gelenek ve kurumlar olarak" tanımlanmaktadır (Kaufmann vd., 1999, s. 1). Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, ekonomik, sosyal ve siyasi ilerlemenin merkezinde iyi yönetişimin olduğunu göstermektedir (Kaufmann vd., 1999, s. 1; Chibba, 2009, s. 84).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yeni kamu hizmeti, yönetim ve demokrasi kavramları birbiriyle yakından ilgilidir. Bu nedenle öncelikle iyi

yönetişimin unsurlarını açıklamak faydalı olacaktır. İyi yönetim, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, katılım ve şeffaflık unsurlarını yansıtmalıdır (Schiavo-Campo, 2017, s. 7-8):

Hesap verebilirlik, seçilmiş ve atanmış kamu görevlilerinin davranışları nedeniyle sorumlu tutulmalarını ifade eder. Kamu görevlileri yaptıkları/yapmadıkları faaliyetleri nedeniyle hukuki ve mali açıdan sorumlu olduklarını bilerek kamu yararına önem vermelidir.

Hukukun üstünlüğü, hükümetler ve kamu görevlileri başta olmak üzere tüm vatandaşların hukuk kuralları önünde eşit olmasını ve kanunların herkese uygulanmasını ifade eder. Bu şekilde uygulanan adalet anlayışı devletin meşruiyetini ve dolayısıyla vatandaşların devlete olan güvenini artırır.

Katılım, toplumun hükümet ve kamu kurumlarının kamu hizmetlerini planlama, uygulama, denetleme ve değerlendirme sürecinde aktif olarak rol oynamasını ifade eder.

Şeffaflık, toplumun kamu hizmetlerine ilişkin bilgilere ulaşabilmesini, diğer bir ifadeyle hükümet ve kamu kurumları tarafından sürdürülen faaliyetlere ilişkin doğru, zamanında ve anlaşılabilir bir biçimde toplumla bilgi paylaşılmasını ifade eder.

Yönetişim unsurlarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ise ancak demokrasilerde mümkündür (Schiavo-Campo, 2017, s. 7-8). Bir ülkede yönetim ve demokrasinin sağlıklı işleyebilmesinin ön şartı ise güçlü ve aktif sivil toplum varlığıdır (Schiavo-Campo, 2017, s. 6; Denhardt ve Denhardt, 2007, s. 34). Sivil toplum ve güçlü kurumlar aracılığıyla liderler hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik kapsamında denetlenebilir (Fukuyama, 2015, s. 12; Diamond, 2019, s. 18). Demokratik toplumlarda, sivil toplum örgütleri, bireylerin kamu politikalarına katılımını, ihtiyaç ve taleplerini ifade edebilmesini, diyalog ve müzakere yoluyla haklarını aramasını sağlar. Bu nedenle sağlıklı bir sivil toplumun olduğu ülkelerde, bireyler demokratik yollarla kamu görevlilerinden hukukun üstünlüğüne riayet etmelerini isteyebilir ve onlardan hesap sorabilir. Vatandaşlarının, siyasi hayata katılma imkân ve kapasitesine sahip olduğu ve karar alma sürecini etkileyebildiği ülkelerde demokratik yönetimden söz edilebilir. Demokratik yönetim için gerekli olan bir başka unsur ise kamu yararının gözetilmesidir. Vatandaşlar arasında kamu yararının üstünlüğüne dair inancın oluşabilmesi ve sürdürülebilmesi için adalet, katılım ve müzakere ilkelerine dikkat edilmelidir (Denhardt ve Denhardt, 2007, s. 30).

Ancak etkili bir sivil toplum kültürü, güçlü kurumlar ve demokratik değerlere sahip olmayan ülkelerin sağlıklı bir demokrasiye sahip olduğunu söylemek zordur (Diamond, 2008, s. 298). Bu nedenle öncelikle demokrasi kavramına ve demokratik değerlere değinmek faydalı olacaktır. Kaliteli bir demokrasi, kurumların meşru ve hukuka uygun işleyişi yoluyla vatandaşlarına yüksek derecede özgürlük, siyasi

eşitlik ile kamu politikaları ve politika yapıcılar üzerinde halkın denetimini sağlayan siyasi bir sistem olarak kabul edilmektedir (Diamond ve Morlino, 2005, s. XII). Demokrasi, dar manada “insanların düzenli, özgür ve adil seçimler yoluyla liderlerini seçip değiştirebilecekleri bir hükümet sistemi” olarak tanımlanabilir (Diamond, 2019, s. 17). Ancak sağlıklı bir demokrasi için sadece seçimlerin yeterli olmadığına dikkat çeken Zakaria’ya göre, demokrasi bir yaşam biçimidir (Zakaria, 2007, s. 14). Demokrasi, yalnızca seçimlerin yapılmasını ve çoğunluğun yönetimini değil, toplumdaki tüm grupların demokratik yaşama katılımı yoluyla temsil edilmesini vurgular (United Nations, 2009, s.2). Demokrasinin bir ülkede başarıyla uygulanıp uygulanmadığını anlamak için; hukukun üstünlüğü, siyasi rekabet, demokratik katılım, hesap verebilirlik, özgürlük, eşitlik ve cevap verebilirlik (vatandaşların ihtiyaç ve taleplerini karşılayabilmek) gibi demokrasinin boyutlarının incelenmesi gerekmektedir (Diamond ve Morlino, 2005, s. XIV-XXXI).

2. Elektronik Devlet

E-devlet, performansın ve kaliteli kamu hizmetinin iyileştirilmesi için geliştirilen bir kamu yönetimi yaklaşımıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, 20. yüzyılın başlarından beri kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve vatandaşlarla etkileşimi geliştirmek için adımlar atılmıştır. E-devletin, özellikle 1980’lerden günümüze kadar farklı isimler altında geliştirilen yönetim yaklaşımlarının tamamını içerdiği söylenebilir. Devletler, e-devlet aracılığıyla vatandaşlarla kolayca karşılıklı iletişim kurabilmeyi ve vatandaşların talep ve ihtiyaçlarını ilk elden öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu vatandaş odaklı yaklaşım, e-devletin belki de en önemli özelliğidir (Manoharan ve Melitski, 2019, s. 5). BİT’ler ve yönetim anlayışındaki gelişmelerin devlet yapı ve işlevi üzerinde etkileri e-devletin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Brown, 2005, s. 244). BİT’lerin kullanımı, hükümetlerin güçlerini sivil toplum ile paylaşmalarına, daha önceleri sessiz kalmayı tercih eden vatandaşların ve grupların fikirlerini açıkça ifade etmelerine ve karar alma sürecine aktif olarak katılmalarına olanak sağlar. Vatandaşların büyük bir çoğunluğunun karar alma sürecine katılmaları ise kararların daha meşru algılanmasını ve uygulanabilirliğini artırır. Bu sürecin sağlıklı işlemesi demokrasi kalitesinin artmasına ve hükümetlerin şeffaf, hesap verebilir ve cevap verebilir olmasına yol açar (Milakovich, 2010, s. 2-3).

İnternet ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin devletler açısından önemli sonuçlarından biri, vatandaşlarına yaklaşımdaki değişim olmuştur. Devlet mekanizmasının aşırı bürokratik kurallar nedeniyle hantal ve verimsiz olduğu, kamu hizmetlerini etkin bir şekilde yerine getiremediğine dair toplumlarda oluşan kanaati değiştirmek için BİT’lerden faydalanılmaktadır. Kırtasiyecilik olarak da adlandırılan bu durum büyük ölçüde kamu kurumları arasındaki entegrasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak özel şirketlerin internet üzerinden sağladığı hizmetler ve özel sektördeki işbirliği, toplumun kamu sektöründen de taleplerini artırmıştır.

İnternetin daha uygun maliyetli olduğu, hizmetleri iyileştirdiği ve kullanıcılara kolaylık sağladığının zamanla görülmesi hükümetlerin dikkatini çekmiştir. Örneğin internet/mobil bankacılık veya çevrimiçi alışveriş gibi uygulamalar, hizmetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesi için ilham kaynağı olmuştur (Marche ve McNiven, 2003, s.75).

İlk olarak 1990'lardaki internet devrimiyle birlikte ABD'de kullanılmaya başlanan elektronik devlet (e-devlet/dijital devlet) kavramı kısaca, "bir ülkedeki siyasi-idari yapı ve yönetim sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını" (Anttiroiko, 2008, s. Xlii) veya "bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin daha iyi bir yönetime ulaşmak için bir araç olarak kullanılmasını" (OECD, 2003, s. 23) ifade eder. Ayrıca, e-devlet, "idari ve yönetsel işlevleri kolaylaştırarak, bilgi ve hizmetlere vatandaşların ve paydaşların erişimini sağlayarak, devlette etkileşimi ve işlemleri kolaylaştırarak, demokratik kurum ve süreçlere katılım için daha iyi fırsatlar sağlayarak tüm hizmet ve faaliyetlerin uygun maliyetli bir şekilde yerine getirilmesi için, web-tabanlı uygulamalar başta olmak üzere, devletin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanması" olarak geniş anlamda tanımlanabilir (Anttiroiko, 2008, s. Xliii). E-devlet, kamu hizmetlerinin performansını iyileştirmek, vatandaşların demokratik sürece katılımını sağlamak ve kamu yönetişim sürecini geliştirmek için devletin aktif rol oynaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Elektronik devlet (electronic government) yerine literatürde dijital devlet (digital government) ve çevrimiçi devlet (online government) kavramlarının da kullanıldığı görülmektedir (Anttiroiko 2008, s. Xliii).

Elektronik devlet (e-devlet), teknik yönü dışında, siyasi kararlardan yerel düzeyde sunulan kamu hizmetlerine kadar bilgi ve iletişim teknolojileri üzerinden sağlanan çok çeşitli faaliyet ve uygulamaları kapsar (Zacher, 2008, s. 23). Bu nedenle, bilgi ve iletişim teknolojileri günümüzde siyaset, kamu yönetimi ve yönetişimin yeni bir aracı olarak görülmektedir. Özetle, e-devletin amacının vatandaşların yaşamlarını kolaylaştırmak için daha az bürokrasi ve daha fazla toplum katılımını sağlamak olduğu söylenebilir. Bu nedenle, e-devletin sağlıklı uygulanabilmesi için, sadece kamu hizmetlerinde verimliliği artırması yeterli olmayıp, aynı zamanda demokratik sürecin bir parçası olmalıdır. Örneğin, e-devlet, bazı ülkelerde sadece teknik bir takım uygulamaları ifade ederken, Avrupa Birliği ülkelerinde ise, özellikle yerel düzeyde, vatandaşlar, sivil toplum örgütleri, özel şirketler ve diğer paydaşlarla doğrudan iletişim aracı olarak rol oynamaktadır (Zacher, 2008, s. 23-24). Bu nedenle, e-devletin e-demokrasiyi ve e-yönetişimi geliştireceği düşünülmektedir. Başlangıçta bürokratik ihtiyaçları hızlandırmak amacıyla geliştirilen e-devlet, vatandaşlar ile devlet arasında karşılıklı iletişim imkânı oluşturmuştur. E-devlet, böylece sivil toplumun kamu politikalarını şekillendirmesine ve değerlendirmesine siyasi ve teknik olarak katılımını mümkün kılmıştır. Sivil toplumun e-devlet aracılığıyla kamu hizmetlerine dair karar verme sürecine katılımı e-yönetişimi

ortaya çıkarmıştır (Zacher, 2008, s. 24).

E-devlet kavramını, insanlar, bilgi ve iletişim teknolojisi, sosyal ve örgütsel yapı ve süreçlerden oluşan sosyo-teknik bir sistem olarak ele alan Anttirikio'ya göre (2008), e-devlet, sosyal, teknolojik ve örgütsel değişimlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu açık sistem içerisinde, devlet, sürekli değişen bir ortamda temel yönetim işlevlerini yerine getirmek için BİT'ler ile kurumsal yenilikleri etkin bir şekilde entegre etmektedir. E-devleti daha iyi anlamak için, günümüzde demokratik devletlerin fonksiyonları incelenecek olursa, kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak, vatandaşlara kamu hizmetleri sağlamak, vatandaşların haklarını ve demokrasiyi korumak olduğu görülecektir (Anttirikio, 2008, s. xliii). Vatandaşlarını iç ve dış tehditlere karşı koruyan ve kamu düzenini sağlayan, hukukun üstünlüğünü tesis edebilen, siyasi ve ekonomik hak ve özgürlükleri sağlayabilen, kamu hizmetlerini etkin bir şekilde yerine getirebilen ve şeffaflığı prensip olarak benimseyen devletler güçlü devletler olarak nitelendirilmektedir (Rotberg, 2003, s. 4).

3. E-Devletin Temel Boyutları

Devletler, temel fonksiyonlarını yerine getirirken hem kendi kurumsal yapısının yönetimine hem de paydaşlarla olan ilişkilerini düzenlemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda ele alındığında, e-devlet elektronik yönetim (e-yönetim), elektronik hizmetler (e-hizmetler), elektronik yönetim (e-yönetim) ve elektronik demokrasi (e-demokrasi) olmak üzere birbiriyle etkileşim halindeki dört temel boyuttan oluşmaktadır (Anttirikio, 2008, s. xliii):

3.1. E-yönetim

E-yönetim (e-administration), planlama, organize etme, personeli işe alma, yönetme ve kontrol etme gibi temel yönetim fonksiyonlarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını ifade eder. Yukarıda da ifade edildiği üzere, 1980'lere kadar devletler, hiyerarşik bürokrasiyi esas alan Weberyen örgütlenme modeline göre yapılanmış ve faaliyetlerini sürdürmüştür. 1990'larda internet ve bilgi teknolojileri mevcut kurumların fonksiyon ve operasyonlarını düzenleyerek klasik kamu yönetimi anlayışından önce yeni kamu yönetimi ve ardından yeni kamu hizmetleri anlayışlarına geçişte önemli bir rol oynamıştır. Özellikle, bireylerin internet alışverişlerinde tek bir noktadan tüm istediklerine ulaşabilmesinden esinlenen tek-noktadan hizmet anlayışı sayesinde mevcut kurumsal yapıların entegrasyonu sağlanarak vatandaşların güvenlik, sağlık, ulaşım vb. hizmetlere daha kolay ulaşması amaçlanmaktadır. Böylece merkezi bürokratik bir şekilde örgütlenmeye gerek kalmadan, tüm vatandaşlar BİT'ler aracılığıyla bilgi ve hizmetlere kolayca erişebilirler (Klamo, Huang, Wang ve Le 2006, s. 160-161).

BİT'lerin kamu yönetimini dönüştürdüğü ifade edilebilir. Yöneticiler, geleneksel bürokrasi anlayışında, verimlilik, rasyonellik, hiyerarşik denetim ve kurala dayalı yönetim anlayışına odaklanırken; e-devlet anlayışının benimsenmesiyle birlikte, vatandaş memnuniyeti, esneklik ve ağ yönetimine odaklanmaktadır. Buradaki

esneklikten kasıt, kamu hizmetlerinin standartlaştırılması yerine bireysel tercih ve ihtiyaçlara göre tasarlanabilmesidir. Ayrıca, klasik bürokraside yukarıdan aşağıya yönetim ve hiyerarşik iletişim, dijital çağda yerini taraflar arasında çok yönlü ve doğrudan iletişime bırakmaktadır (Tat-Kei Ho, 2002, s. 436-437). BİT'ler yasama, yürütme ve yargı dâhil olmak üzere tüm devlet aktörlerini önemli derecede etkilemektedir. Vatandaş odaklı yönetim anlayışını benimseyen devletler, BİT'ler aracılığıyla kamu personeli ile vatandaşlar arasındaki ilişkileri geliştirebilmektedir (Brown, 2005, s. 243).

3.2. E-hizmetler

E-hizmetler (e-services), işletmeler arasındaki etkileşim, bağlantı, müşteri ihtiyaçlarının ortaya çıkarılması ve kişiselleştirilmiş hizmet sunumu sağlayan bir platform olarak geliştirilmiştir. İnternetin yaygınlaşmasına paralel olarak geliştirilen ve yaygınlaşan e-hizmetler ile maliyetler azaltılırken hizmet sunumunu geliştirmek ve böylece müşteri memnuniyetini artırmak amaçlanmaktadır (Sheth ve Sharma, 2007, s. 9). E-hizmetler, birçok alanda uygulanmakla birlikte temel olarak e-ticaret veya e-devlet kapsamında işlev görmektedir. Özel sektörde başarıyla uygulanması, kamu sektörü tarafından benimsenmesini hızlandırmıştır. E-hizmetlerin bileşimi, farklı hizmetlerin ağlar aracılığıyla entegre edilmesi ve kuruluşlar arasında işbirliği yapılmasını gerektirir (Mecella, Presicce, ve Pernici, 2002, s.38). E-hizmetler, kamu hizmetlerinin sağlanmasında verimliliği ve etkinliği artırmak için BİT'lerin kullanılması olarak tanımlanabilir (Carrizales, 2008, s. 13). Sağlık, sosyal yardım ve eğitim gibi pek çok kamu hizmetlerinin sunumunda e-hizmetlerden yararlanılmaktadır (Anttiriokio, 2008, s. xlv). Böylece zaman ve mekân gözetilmeksizin çevrimiçi ve çift yönlü olarak kullanılabilen e-hizmetler aracılığıyla bilgi arama konusunda özgürleşen vatandaşların talepleri karşısında kamu kurumlarının hizmet kalitesini artırmak durumunda kalması toplumun devlete olan güveninin artmasına katkıda bulunacaktır (West, 2004, s. 16).

3.3. E-yönetişim

Yönetişim (governance) kavramı, yönetim (management/administration) kavramından farklı olarak, kararların merkezi bir hükümet tarafından değil, aralarında hiyerarşi bağı olmayan birden çok aktör tarafından alınmasını ifade etmektedir (Saxena, 2005, s. 499). Bu kapsamda düşünüldüğünde, yönetişimin yönetime göre daha demokratik bir süreç olduğu görülmektedir. Burada e-yönetişim kavramının kamusal manada kullanıldığı göz önüne alınırsa, kamusal e-yönetişim, hükümetlerin paydaşlarla hiyerarşik olmayan bir temelde ilişki kurarak kamusal politika ve hizmetleri yerine getirmek amacıyla BİT'leri kullanmasıyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Kamu kurumları, şirketler, sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar arasında işbirliği ve etkileşim oluşturularak kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesi amaçlanmaktadır (Anttiriokio, 2008, s. xlv). Böylece, paydaşlar kamu politikalarının geliştirilmesi sürecine BİT'ler aracılığıyla demokratik katılım sağlayabilmektedir (Marche ve McNiven, 2003, s. 75).

E-yönetişim (e-governance), “devlet hizmetlerinin sunulması, bilgi alışverişi, iletişim işlemleri ve devlet ile vatandaş, devlet ile özel işletmeler ve kamu kurumları arasında entegrasyon gerçekleştirilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması” (Valdmaa ve Udikas, 2020, s. 9) veya “kamu hizmetlerini, kamu yönetimini, demokratik süreçleri ve farkı aktörler (vatandaşlar, sivil toplum, özel sektör ve devlet) arasındaki ilişkileri desteklemek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı” olarak tanımlanabilir (Dawes, 2008, s. 86). İyi yönetim için kamu sektörünün kurumsal kapasitesinin şeffaf, hesap verebilir ve uyarlanabilir olması ve iyi işleyen bir yargı sistemine sahip olması gerekir. E-yönetişim sayesinde, paydaşlar idari işlem ve prosedürleri takip edebilir ve kamusal kararlara aktif olarak katılabilirler. E-yönetişim (Bhogle, 2008, s. 72-75);

- a. Vatandaşların ve işletmelerin kamu kurumlarının faaliyetlerine dair bilgi almasına ve prosedürleri takip etmesine olanak verir,
- b. İnsan gücü planlamasını, kaynak kullanımını ve iş-teslim sürelerini azaltarak iş sürecini kolaylaştıracağı için işletmeleri daha kârlı hale getirir,
- c. Mobil bağlantı fırsatları, daha hızlı para transferi ve dijital imzaları teşvik ettiği için etkinliği artırır,
- d. Özel işletmelerde iş süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırdığı için esneklik sağlar,
- e. Tüm yönetim süreçlerinde şeffaflık sağlayarak ve caydırıcılık rolü oynayarak yolsuzluğun önlenmesini sağlar,
- f. Tüm verilerin dijital olarak kayıt altına alınmasını teşvik eder ve böylece verilerin kullanımını kolaylaştırır.

3.4. E-demokrasi

Dijital demokrasi (digital democracy) kavramıyla da anılan e-demokrasi (e-democracy), demokratik kurumların şeffaflık, hesap verebilirlik ve cevap verebilirliğini artırmak ve vatandaşların demokratik katılımına katkıda bulunmak amacıyla BİT’lerin kullanılmasını ifade eder (Council of Europe, 2009a, s. 9). E-demokrasinin amacı, vatandaşların demokrasiye olan inançlarını artırmak ve böylece demokratik sürece katılımlarını sağlamak, kurumların ve yöneticilerin kaliteli kamu hizmeti sunarken aynı zamanda şeffaf ve hesap verebilir olmalarını sağlamak ve farklı toplumsal gruplar arasında uyum sağlamaktır (Council of Europe, 2009b, s. 50). Carrizales, e-demokrasiyi, “hükümetin karar alma süreçlerine vatandaşların katılımını artırmak için BİT’lerin kullanımı” olarak tanımlamaktadır (2008, s. 15). Böylece vatandaşlar, e-dilekçe, e-forum, e-oylama, e-katılım, e-kampanya, e-meclis vb. biçimlerde demokratik sürece dâhil olabilirler (Council of Europe, 2009a). Ancak ülkelerin demokrasi anlayış ve uygulamaları arasındaki farklılık e-demokrasi uygulamalarına da yansımaktadır. E-demokrasi uygulandığı toplumun demokratik, insani, sosyal, etik ve kültürel değerlerine göre farklılık göstermektedir (Council of Europe, 2009b, s. 11).

Avrupa Konseyi tarafından belirlenen e-demokrasi ilkeleri aşağıda yer almaktadır (Council of Europe, 2009a, s. 9-10):

- E-demokrasi, demokrasiyi, demokratik kurumları ve demokratik süreci güçlendirmek için BİT'lerin sunduğu fırsatlardan yararlanmakla ilgilidir.
- E-demokrasi, teknolojiye ziyade demokrasi ile ilgilidir. Bu nedenle, gelişmiş teknolojilerin kullanımı yoluyla evrim geçiren e-demokrasi, demokratik yönetim ilkelerine dayanmalı ve bu ilkelere uygun olarak sürdürülmelidir.
- E-demokrasi, dijital bölünme ve e-ayrımcılık olmak üzere bazı zorluk ve riskleri de içermektedir. Siyasi irade tarafından, risk değerlendirmesi, risk yönetimi önlemleri, sürekli izleme ve iyileştirme mekanizmaları ile bunların üstesinden gelinmelidir.
- E-demokrasi, özgür ve adil seçimler dâhil olmak üzere herkesin insan haklarını, özellikle de ifade özgürlüğünü, internete açık ve güvenli erişimini, kişisel verilerin ve gizliliğin korunmasını içeren temel bir demokratik ortamın varlığını gerektirmektedir. İnsanlar, e-demokrasi süreçleri kapsamında ifşa ettikleri bilgi ve verilerin, kendilerine karşı veya başka herhangi bir amaçla kullanılmadığından emin oldukları takdirde e-demokrasiye güvenebilirler.
- E-demokrasi, siyasete ve demokratik sürece olan ilginin geri kazanılmasına yardımcı olabilir.
- E-demokrasi, yeni bir demokrasi biçimi olmayıp, geleneksel demokrasi süreçlerine ek ve tamamlayıcı mahiyettedir. Demokratik sürece katılmak için halka sunulan seçenekleri genişletmek için bir araçtır.
- E-demokrasi, insanlara demokratik sürecin tüm aşamalarında daha fazla yer almaları için yeni fırsatlar sunar. Ancak vatandaşların, demokratik sürece olan katkılarının dikkate alındığından emin olmak istediği göz ardı edilmemelidir.
- E-demokrasi, sivil girişimler için yeni fırsatlar sunar. Demokratik katılımın sağlıklı bir tezahürü için, insanların e-demokrasiyi benimsemesi kamu ve uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmelidir.
- E-demokrasinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için, siyasi iradenin kamu kurumlarını, vatandaşları ve sivil toplum örgütlerini demokratik sürece dâhil etmesi gerekir.

4. E-Devletin Etkileri

E-devletin etkilerinin anlaşılması amacıyla Roy (2006) tarafından birbirleriyle ilişkili dört boyuttan oluşan bir çerçeve önerilmiştir: Hizmet, güvenlik, şeffaflık ve güven.

- a. **Hizmet:** İnternet ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması ile iletişim ve bilgi işlem maliyetlerinin azalması ve örgütlerde yeniden yapılanma hareketlerinin gerek özel gerekse kamu sektörü tarafından benimsenmesi ile birlikte, kamu

kurumları maliyetleri kontrol altına alırken örgütsel etkinliği artıracak yeni yöntemler aramaya başlamışlardır. Kamu kurumları, yeni kamu yönetimi yaklaşımının da etkisiyle e-devlet uygulamaları geliştirerek topluma daha etkin ve verimli hizmet sunma arayışına girmişlerdir (Roy, 2006, s. 1).

- b. Güvenlik:** Günümüz dünyasında dijitalleşmenin giderek artması, siber güvenliğin devletler tarafından bir yönetim sorunu olarak ele alınmasına yol açmıştır. Devletler, siber güvenlik ve çevrimiçi güvenliğin sağlanması için gerekli altyapı yatırımlarını yapmak ve suç ve terör tehditlerini proaktif olarak engellemek ve bu tür tehditlerle karşılaşılması durumunda müdahale edebilmek için güvenlik stratejileri planlamak ve yürütmekle görevlidir. Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırıları, güvenlik sorunlarının en üst seviyede ele alınmaya başlanmasına ve vatandaş odaklı uygulamaların her zaman etkin hizmet sunumu anlamına gelmeyebileceğine olan inancın artmasına neden olmuştur (Roy, 2006, s. 2). Bu nedenle güvenlik, gözetim anlamında da kullanılmaktadır. E-devlet uygulamaları, vatandaşların taleplerini karşılamak kadar onların güvenliğini sağlamayı da kapsar. Ancak e-devlet uygulamaları vatandaşların gözetim altında tutulmasına neden olacağı düşüncesiyle eleştirilmekte ve mahremiyet, özgürlük ve güvenlik bağlamında tartışılmaktadır (Roy, 2008, s. 138).
- c. Şeffaflık:** Günümüzde bilgiye ulaşım imkânlarının artması ve kamu kurumları tarafından düzenli olarak bilgilerin paylaşılması nedeniyle şeffaflığın artması beklenmektedir. Ayrıca tarafsız denetçiler tarafından hazırlanan raporların internet üzerinden yayınlanması, kamuoyunun dikkatinin kurumlardaki eksikliklere çekilmesine ve kamuoyunun harekete geçmesine katkıda bulunmaktadır. Fakat şeffaflık, ülkelerdeki demokrasi uygulamaları ve bilgilerin ne ölçüde objektif olarak paylaşıldığı ile doğrudan ilgilidir (Roy, 2006, s. 3).
- d. Güven:** Vatandaşların katılımcı olabilmesinin ön şartı devlete güvenmeleridir. Bu nedenle, e-devletin başarısının, vatandaşların ve tüm paydaşların güveni ve desteğine bağlı olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan, devletin vatandaşlarına güveni ise, otorite ve geleneksel örgütlenme yöntemleri yerine tüm paydaşların karar alma sürecine katılımını sağlar. Dolayısıyla, kamu kurumları, güç paylaşımı yaparak tüm paydaşların karar alma sürecine katılımını sağlarken, kamusal bilgiler konusunda şeffaflık sağlayarak vatandaşın devlete olan güveninin artmasını sağlayabilecektir (Roy, 2006, s. 3-4).

Yukarıda ele alınan boyutlardan ilk ikisi (hizmet ve güvenlik) devletin tehdit ve fırsatlar karşısında organizasyon yapısını yeniden dizayn etmesi, şeffaflık ve güven boyutları ise ülkedeki demokratik iklim ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, hizmet ve güvenlik boyutları mevcut siyasi ve idari yapı içerisinde topluma daha iyi bilgi ve hizmet sağlama, şeffaflık ve güven boyutları ise toplumun karar alma

mekanizmalarına katılımını sağlayarak yapısal değişiklik üzerine odaklanır (Roy, 2008, s. 138-139).

2020 yılının ilk aylarında ortaya çıkan Covid-19 pandemi süreci, insanların hemen hemen tüm işlemlerini dijital dünyada gerçekleştirmesini ve böylece e-devletin ve e-yönetişimin öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır (Valdmaa ve Udikas, 2020, s. 14). E-devlet, pandemi sürecinde politika yapıcılar ve toplum arasında gerekli bir iletişim, liderlik ve işbirliği unsuru olarak rol oynamıştır. E-devlet, devlet ve paydaşlar arasında bilgi paylaşımını mümkün kılmış, işbirliğini artırmış ve rehberlik etmiştir. Bu süreçte çalışanlara evden çalışma imkânı sağlanırken, vatandaşların kamu hizmetlerine çevrimiçi ulaşması, sosyal, ekonomik ve psikolojik destek alması mümkün olmuştur. Ayrıca, gerçek zamanlı veriye dayalı olarak daha etkili ve hızlı kararlar alınmasını ve politikalar geliştirilmesini sağlamıştır. Pandemi döneminde dijital dönüşüm hızı artmış, çevrimiçi eğitimler, sağlık hizmetleri, siyasi kampanyalar, ulusal ve uluslararası toplantı ve kongreler yapılabilmektedir (United Nations, 2020, s. 215-221).

5. Dijital Devletin Dönüşüm Aşamaları

E-devlet, 21.yüzyılın başlarında ortaya çıkmasından günümüze kadar evrim geçirmiştir. E-devletin geçirmiş olduğu bu safhaların anlaşılması için, uluslararası kuruluşlar, düşünce kuruluşları ve araştırmacılar tarafından farklı modeller geliştirilmişse de, bu modellerin ortak noktasını e-devletlerin basitten karmaşığa doğru bir evrim geçirdiği, teknoloji, örgütsel yapı ve vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkinin bu süreçte rol oynaması oluşturmaktadır (Barcevičius vd., 2019, s. 15). Hiller ve Belanger (2001), OECD (2016) ve Barcevičius ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen modeller aşağıda tartışılmıştır.

Hiller ve Belanger (2001, s. 15-16), e-devletin aşamalarını beş kategoride değerlendirmiştir:

- a. Bilgi: Devletlerin, vatandaşları için web sitelerinde bilgi yayınladığı en temel e-devlet biçimidir.
- b. İki yönlü iletişim: Bu aşamada kamu kurumlarına ait web siteleri vatandaşların devlet ile iletişim kurmasına ve basit taleplerini iletmelerine olanak sağlar. Bu iletişim, e-posta alışverişine dayalıdır ve bu nedenle anlık cevap alınması mümkün değildir.
- c. İşlem: Bu aşamada, devlet, vatandaşların işlem yapabilmesine imkân veren sitelere sahiptir. Bu şekilde, vatandaşlar kamu kurumlarıyla doğrudan etkileşime girer ve işlemlerini kendileri çevrimiçi olarak yapabilirler.
- d. Entegrasyon: Bu aşamada, tüm kamu hizmetleri entegre edilmiştir. Vatandaşlar, farklı web sitelerine erişmek yerine tek bir adres üzerinden tüm işlemlerini çevrimiçi olarak yapabilirler.
- e. Politik katılım: Vatandaşların, çevrimiçi kayıt, oy kullanma veya yorum yapma olanağı sağlayan sitelere erişebilmesini ifade eder.

OECD tarafından 2016 yılında yayınlanan Kamu Hizmetlerini Dönüştürmek için Dijital Yönetim Stratejileri konulu raporda, dijital dönüşümün tamamlanabilmesi için dijitalleşme, e-devlet ve dijital devlet olmak üzere üç aşamanın gerçekleşmesi gerektiği belirtilmiştir. Toplumların kamu hizmetlerine dair beklentilerinin artması, sistematik ve tutarlı bir şekilde etkili ve etkin hizmet sunumu için kamu sektörünün modernizasyonunu gerektirmektedir. Dijital dönüşüm, kamu hizmetlerinin modernleştirilmesinde, hizmet verimliliğinin ve kalitesinin artmasında, iş yoğunluğunun azaltılmasında, kamu hizmetlerinde şeffaflık, katılım ve devlete olan güvenin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dijital dönüşümü hedefleyen devletler, ilk önce verimliliği artırmaya odaklanarak kamu hizmetlerinin sunumunda dijital teknolojilerin kullanımını benimsemişlerdir. Bu aşamada, devletler teknolojik yatırımların yanı sıra organizasyon yapısında ve idari süreçlerde değişimler yapmışlardır. Bu nedenle dijitalleşme, devletlerin idari hizmetlerini iyileştirmeye odaklanan devlet merkezli bir yaklaşımı ifade eder. İkinci aşamaya geçen devletler, daha iyi verimlilik ve etkinlik sağlamakla birlikte bireylerin ihtiyaçlarına göre hizmetler sunmayı amaçlamaktadır. Son aşamada, vatandaş odaklı yaklaşım olarak görülen dijital devlet ise, kamu sektörünün modernizasyonun sağlandığı, şeffaflık, hesap verebilirlik ve devlete güvenin üst seviyelere çıktığı durumu ifade eder. Bu aşamada vatandaşlar karar alma sürecine katılarak talep ve ihtiyaçlarını ifade eder ve böylece kamu politikalarının şekillendirilmesine katkıda bulunurlar. Ancak az sayıda ülke bu süreci tamamlayarak, vatandaşların talep ve ihtiyaçlarını hizmet sunumuna yansıtmak için yenilikçi yollar aramaktadır (OECD, 2016, s. 9-10).

Bireyler, işletmeler ve kamu kurumları tarafından yeni teknolojilerin (bulut bilişim, sosyal medya, mobil teknoloji) kullanılması kamusal katılım ve ilişki biçimlerinin değişmesine yol açmaktadır. Bu yeni dijital ortam, vatandaşlar, işletmeler ve sivil toplum örgütlerine kamu hizmetlerinin tasarımında fikirlerini ifade edebilme ve tartışabilme fırsatını sunmaktadır. Dijital ortam sayesinde vatandaşların ve iş dünyasının ihtiyaç ve taleplerini hükümetlerle müzakere ederek ortaklaşa ele alması (vatandaş odaklı) yaklaşımın uygulanabilmesi için kamu yönetimi anlayışına ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak buradaki asıl zorluk, dijitalleşme veya e-devlet aşamasında değil, dijital devlet aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Kamu sektörünün kapasitesi geliştirilmeli, iş akışları ve süreçleri devlet ile paydaşlar arasında etkileşimi kolaylaştıracak ve yönetişime imkân sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır (OECD, 2014, s. 2).

Literatürü inceleyen Barcevicus ve arkadaşları (2019, s. 10-11), dijitalleşme sürecinin dört aşamada değerlendirilebileceğini öne sürmüşlerdir. İlki, 1990'ların sonlarından 2000'lerin başına kadar olan sürede, çevrimiçi hizmetlerin sağlanması amacıyla kamu kurumlarına ait web siteleri kurulması ve BİT'lerin kamu kurumlarında kullanılmaya başlanmasını kapsar. "E-devlet 1.0" olarak da anılan bu dönemde, elektronik evraklar kamu sektöründe kâğıt işlemlerin yerini almış, kamu yönetiminde otomasyon modeli benimsenmiş ve devlet bilgi ve hizmetlerine

hızlı ve rahat erişim imkânı sağlanmışır (Chun vd., 2010, s. 1). 2000'lerin ikinci yarısında ise "açık devlet" (open government) olarak da adlandırılan "e-devlet 2.0" kavramı kullanılmaya başlanmışır. Bu dönemde Web 2.0'a paralel olarak, devlet, vatandaşlar ve diğer paydaşların etkileşimde bulunabileceği, katılım ve işbirliğinin sağlanabileceği platformların oluşturulması amaçlanmışır. ABD hükümetinin 2009 yılında başlattığı açık devlet girişimi devletin şeffaflık, katılım ve işbirliği ilkelerine bir kez daha vurgu yapmışır. Bu amaçla ABD'de bilgi paylaşımında bulunmak, şeffaflık ve hesap verebilirliği artırmak, vatandaşların ve diğer paydaşların katılım ve işbirliğini sağlamak amacıyla devlet tarafından geliştirilen uygulamalar ile birlikte sosyal medyanın kullanılması benimsenmişır. Sosyal medyanın devlet hizmetlerinde kullanımı ile ortaya çıkan ortak yönetim modeli katılımcı demokrasinin daha sağlıklı işlemesine imkân sağlamaktadır (Chun vd., 2010, s. 2-5). 2010'ların ortalarında ise "e-devlet 3.0" veya "akıllı devlet" (smart/intelligent government) kavramlarına rastlanmaktadır. E-devlet 3.0 ile büyük veri ve yapay zekâ kullanılarak karar vermenin, toplumsal sorunları çözmenin, kaynakları en iyi şekilde yönetmenin ve vatandaşların refahını ve katılımını artırmanın yolları aranmışır (Ojo ve Millard, 2017). Son olarak, vatandaşlar, işletmeler ve sivil toplum örgütlerinin ihtiyaç ve beklentilerine kendini uyarlayan ve onlarla etkileşimde bulunarak kararlar alan "e-devlet 4.0" veya "vatandaş odaklı devlet" kavramı kullanılmaya başlanmışır (Valle-Cruz ve Sandoval-Almazan, 2014, s. 333). Literatürde farklı kavramlar kullanılsa da, bu çalışmada dijital devlet veya e-devlet kavramları diğerlerini kapsayıcı biçimde kullanılmışır (Barcevicus vd., 2019, s. 11).

Birleşmiş Milletler tarafından 2020 yılında gerçekleştirilen araştırmada üye ülkelerin (193 ülke) e-devlet modelleri, çevrimiçi hizmet sunumu, telekomünikasyon altyapısı ve insan kaynağı (eğitim seviyesi) açısından değerlendirilmiştir. Araştırma gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde e-devlet uygulamalarının giderek arttığını fakat uygulamalar arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ülkelerin e-devlet uygulamaları değerlendirildiğinde; Danimarka, Güney Kore, Estonya, Finlandiya, Avustralya, İsveç, Birleşik Krallık, Yeni Zelanda, ABD, Hollanda, Singapur, İzlanda, Norveç ve Japonya'nın en gelişmiş e-devlet uygulamalarına sahip oldukları görülmektedir (United Nations, 2020, s. 12). Mevzubahis araştırma ayrıca, e-demokrasinin temel unsurlarından biri olan e-katılım açısından Estonya, Güney Kore, ABD, Japonya, Yeni Zelanda, Avusturya, Singapur ve Birleşik Krallık'ın en gelişmiş ülkeler olduğunu göstermektedir (United Nations, 2020, s. 120). Ülkelerin e-katılım seviyesindeki farklılıklarda, teknoloji, amaç, sosyal faktörler, demokrasi seviyesi ve kurumsal kültür önemli rol oynamaktadır (United Nations, 2020, s. 131-138). Araştırmalar ülkelerin e-devlet ve e-demokrasi anlayış ve uygulamalarında büyük farklar bulunduğunu, demokratik ülkelerin vatandaşlarının kamu hizmetlerine çevrimiçi erişebilmenin yanı sıra kendilerini özgürce ifade edebilme ve karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılabilme fırsatlarına sahip olduğunu

göstermektedir (Santaniello ve Amoretti, 2013, s. 373). Ayrıca demokratikleşme sürecinin tamamlanmasının yanı sıra dijitalleşmenin yönetim uygulamalarına katkıda bulunması için kurumsal yapı ve kurumsal kültürde arzu edilen değişiklikler gerçekleştirilmelidir (Dunleavy, Margetts, Bastow ve Tinkler, 2006, s. 479).

Dijital devlet dönüşümünün tamamlanabilmesi, bir ülkenin ulusal kalkınma vizyonu ve stratejisinin bir unsuru olarak kamu yönetimi ve inovasyon ile ilgilidir. Bunun için teknolojinin ötesinde, devlet ve toplum seviyesinde değer odaklı ve kurumsallaşmış bir yaklaşım gerekir. Kamu kurumlarının iş yapım süreçlerinde ve kamu görevlilerinin zihinlerinde köklü değişimler sağlanmadan dijital devletten söz edilemez. Dijital devlet dönüşümü “devlet ve toplum arasındaki yönetim modellerini ve etkileşim mekanizmalarını dönüştürme ve dijital teknolojilerden yararlanarak devlet politikalarını, organizasyonlarını, hizmetlerini ve programlarını yenileme süreci” olarak tanımlanabilir (United Nations, 2020, s. 180). Birleşmiş Milletler tarafından yapılan araştırma, üst seviyede e-devlet uygulamalarına sahip devletlerin insan odaklı ve bütünsel bir yaklaşımla bu değişim sürecini yönettiklerini göstermektedir. Dijital devlet dönüşümüne yönelik bütünsel yaklaşım ile yerel dinamikler dikkate alınarak sistem yaklaşımı içerisinde tüm kurumların ve toplumdaki farklı grupların sorun ve ihtiyaçlarını kapsayacak düzeyde yapısal ve zihinsel değişiklikler bir plan dâhilinde gerçekleştirilmelidir (United Nations, 2020, s. 181-82).

Ayrıca dijital çağın getirdiği fırsatlardan yararlanılarak kamu politikalarının oluşturulmasında ve hizmet sunumunda büyük veri analiz ve yöntemlerinden faydalanılmalıdır. Ancak büyük veri ve yapay zekâ etik kurallara uygun olarak kullanılmalı ve denetlenmelidir. Hem devlet hem de özel şirketler tarafından kullanıma sunulan uygulamalar insanların özel hayatlarının gizliliğini ihlal etmemelidir (Gül, 2018, s. 15). Büyük veriler kullanılarak kamu politikalarının planlaması ve uygulanması aşamaları da şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirlik prensibi kapsamında olmalıdır. Kamu ve özel sektör, verilerin toplanmasından işlenişine, depolanmasından kullanılmasına kadar olan süreci güvenli, etik, hukuki ve şeffaf bir şekilde yönetmeli ve bu konuda idari, adli ve parlamento denetimine tabi olmalıdır. Lewis ve Gilman (2005, s. 36-37), kamu hizmetlerinde bütünlük sağlanabilmesi için etik, demokratik ve profesyonel değerlere azami derecede riayet edilmesine dikkat çekmişlerdir. Buna göre dijital devlet uygulamalarında, kamu ve özel sektör tarafından sunulan mevcut ve gelecekte geliştirilecek tüm uygulama ve programlarda, profesyonellik (tarafsızlık, yeterlilik, verimlilik, hız, kalite), etik (değerler, normlar ve ilkeler), demokratik (tarafsızlık, hesap verebilirlik, özgürlük, eşitlik ve şeffaflık) değerlere uyulması demokratik devletlerin öncelikleri arasında olmalıdır.

Sonuç

Devletler, e-devlet ile kamu sektöründe dönüşüm sağlayarak yönetim ve demokratik prensipler çerçevesinde kamu hizmetlerini etkin bir biçimde sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde e-devlet yaklaşımının, yeni kamu yönetimi ve yeni kamu hizmeti yaklaşımlarını kapsamakla birlikte devletler tarafından demokratik yönetim anlayışının hayata geçirilmesi için benimsenen yönetsel ve teknolojik bir inovasyon olduğu ifade edilebilir. Vatandaş odaklı bir anlayışı ifade eden e-devlet, yöneticiler tarafından vatandaşların ihtiyaçlarının öngörülerek kararlar alınmasından ziyade, onlarla müzakere yapılmasını ve ortak akıl ile karar verip, uygulama sürecinin şeffaf bir şekilde yürütülmesini kapsar. Bunun için gerek devlete ait web site ve uygulamaları gerekse sosyal medya uygulamaları ve ileri teknoloji kullanılarak vatandaş ve diğer paydaşların politika oluşturma ve karar verme sürecine katılmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, dijital devlet dönüşümü için kamu kurumlarında teknolojik ve kurumsal yapıdaki değişiklikler yeterli olmayıp yöneticilerin zihinsel değişimi şarttır. Çünkü kültürel ve zihinsel dönüşüm sağlanmadan tüm bu değişikliklerin sınırlı kalacağı ve arzu edilen sonuçlara ulaşamayacağı değerlendirilmektedir. Gelişmiş demokratik ülkelerde e-devlet uygulamalarının ileri düzeyde olması bir toplumdaki yönetim ve demokrasi kültürünün dijital dönüşüm süreciyle yakından ilgili olduğunu göstermektedir. Teknolojik yatırımlar ve idari reformlar sayesinde bir devletin modernleşmesi ve buna bağlı olarak bürokratik süreçleri azaltarak kamu hizmetlerini etkili ve etkin bir şekilde sağlayabilmesi mümkündür. Ancak dijital dönüşümü tamamlaması, diğer bir ifadeyle, bir devletin e-yönetişim ve e-demokrasiyi benimsemesi kamu hizmetlerinde etkinlik ve etkililiğin yanı sıra toplumun demokratik sürece katılımına ve böylece vatandaşların devlete olan güveninin artmasına neden olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Andersen, K. V. ve Henriksen, H.Z. (2008). The First Leg of E-Government Research: Domains and Application Area 1998-2003. İçinde Ari-Veikko Anttiroiko (Der.) *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (ss.8-22). Hershey, PA: Information Science Reference.
- Anheier, H. K. (20018). Governance Indicators: Development and Assessment. İçinde Hemut K. Anheier, Matthias Haber, ve Mark A. Kayser (Der.) *Governance Indicators: Approaches, Progress, Promise* (ss. 1-7). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Anttiroiko, A. V. (2008). A brief Introduction to the Field of E-Government. İçinde Ari-Veikko Anttiroiko (Der.) *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (ss. xli-lxxv). Hershey, PA: Information Science Reference.
- Barcevičius, E., Cibaitė, G., Codagnone, C., Gineikytė, V., Klimavičiūtė, L., Liva, G., Matulevič, L., Misuraca, M., & Vanini, I. (2019). *Exploring Digital Government Transformation in the EU: Analysis of the State of the Art and Review of the Literature*. EUR 29987. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Bhogle, S. (2008). E-Govrnance. İçinde Ari-Veikko Anttiroiko (Der.) *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (ss.67-88). Hershey, PA: Information Science Reference.
- Brown, D. (2005). Electronic Government and Public Administration. *International Review of Administrative Sciences*, 71(2),241-254.
- Carrizales, T. (2008). Functions of E-Government: A Study of Municipal Practices. *State and Local Government Review*, 40(1): 12-26.
- Chibba, M. (2009) Governance and Development: The Current Role of Theory, Policy and Practice. *World Economics*, 10(2), 79-108.
- Chun, A.A., Shulman, S., Sandoval, R. Ve Hovy, E. (2010). Government 2.0: Making Connections Between Citizens, Data and Government. *Information Polity*, 15, 1-9.
- Costake, N. (2008). General Requirements for Digital Government. İçinde Ari-Veikko Anttiroiko (Der.) *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (ss.98-110). Hershey, PA: Information Science Reference.
- Council of Europe. (2009a). *E-Democracy: Who Dares? Directorate General of Democracy and Political Affairs, Forum for the Future of Democracy 2008 Session*. Madrid, Spain: Council of Europe Publishing.
- Council of Europe. (2009b). *Elektronik Democracy (E-Democracy): Recommendation CM/Rec (2009)1 and Explanatory Memorandum*. Strasbourg, Council of Europe Publishing.
- Danziger, J. N. ve Andersen, K. V.(2002). The Impacts of Information Technology on Public Administration: An analysis of Empirical Research from the “Golden Age” of Transformation. *International Journal of Public Administration*, 25(5), 591-627.
- Dawes, A.A. (2008). The Evolution and Continuing Challenges of E-Governance. *Public Administration Review*, 68(6), 86-102.
- Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (2007). *The New Public Service: Serving, Not Steering*. (Expanded ed.). Armonk, NY: M. E. Sharpe.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The New Public Service: Serving Rather than Steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559.
- Diamond, L. (2008). *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World*. New York, NY: Times Books.
- Diamond, L. (2019). *Ill Winds: Saving Democracy from Russian Rage, Chinese Ambition, and American Complacency*. New York, NY: Penguin Press.
- Diamond, L., & Morlino, L. (2005). Introduction. In L. Diamond and L. Morlino (Eds). *Assessing the Quality of Democracy* (pp. IX-XLIII). Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.

- Dunleavy, P, Margetts, H., Bastow, S., ve Tinkler, J. (2006). New Public Management is Dead – Long Live Digital-Era Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(3), 467-494.
- Eggers, W. (2005). *Government 2.0: Using Technology to Improve Education, Cut Red Tape, Reduce Gridlock, and Enhance Democracy*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Fukuyama, F. (2015). Why is democracy performing so poorly? *Journal of Democracy*, 26(1), 11-20.
- Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi ve Politikaları ile Bu Alanlardaki Araştırmalara Etkileri. *Yasama Dergisi*, 36(5), 5-26.
- Hiller, J. S. ve Belanger, F. (2001). Privacy Strategies for Electronic Government. E-government series, January 2001. *The Pricewaterhouse Coopers endowment for the business of government* <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.470.2867&rep=rep1&type=pdf> (ET: 03.01.2022).
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Zoido-Lobaton, P. (1999). *Governance Matters. Policy Research Working Paper No. 2196*. Washington, D.C.: The World Bank.
- Klamo, L, Huand, W.W., Wang, K.L., ve Le, T. (2006). Successfully Implementing E-Government: Fundamental Issues and a Aase Study in the USA. *Electronic Government*, 3(2), 158-173.
- Lewis, C. W., & Gilman, S. C. (2005). *The Ethics Challenge in Public Service: A Problem Solving Guide* (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Manoharan, A. P. ve Melitski, J. (2019). Introduction to E-Government. İçinde M. Holzer, A.P. Manoharan, ve J. Melitski (Der.) *E-Government and Information technology Management* (ss. 1-14). Irvine, CA: Melvin & Laigh Publishers.
- Marche, S. ve McNiven, J.D. (2003). E-Government and E-Governance: The Future Isn't What It Used To Be. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 20(1), 74-86.
- Mecella, M., Presicce, F. P., and Pernici, B. (2002). Modeling E-service Orchstration through Petri Nets. İçinde Alejandro Buchmann, Fabio Casati, Ludger Fiege, Mei-Chun Hsu, Ming-Chien Shan (Der.) *Technologies for E-Services* (ss. 38-47). TES 2002. Lecture Notes in Computer Science, vol 2444. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Milakovich, M. E. (2010). The Internet and Increased Citizen Participation in Government. *Journal of Democracy and Open Government*, 2(1): 1-9.
- OECD (2003). *The e-Government Imperative. OECD e-Government Studies*. Paris: OECD Publications Service.
- OECD. (2014). *Recommendation of the Council on Digital Government Strategies*. Adopted by the OECD Council on 15 July 2014.
- OECD. (2016). *Digital Government Strategies for Transforming Public Services in the Welfare Areas*. OECD.
- Ojo, A., & Millard, J. (Eds.). (2017). *Government 3.0–Next Generation Government Technology Infrastructure and Services: Roadmaps, Enabling Technologies & Challenges* (Vol. 32). Springer.
- Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Osborne, S. P. (2006). The New Public Governance? *Public Management Review*, 8(3), 377–387.
- Robinson, M. (2015). *From Old Public Administration to the New Public Service Implications for Public Sector Reform in Developing Countries*. United Nations Development Program, UNDP Global Centre for Public Service Excellence: Singapore
- Rotberg, R. I. (2003). Failed states, collapsed states, weak states: Causes and indicators. İçinde R. I. Rotberg (Der.) *State Failure and State Weakness in a Time of Terror* (ss. 1-25). Washington, D.C: Brookings Institution.
- Roy, J. (2006). *E-Government in Canada: Transformation for the Digital Age*. Ottawa: University of Ottawa Press.

- Roy, J. (2008). E-Government, Democratic Governance and Integrative Prospects for Developing Countries: The Case for a Globally Federated Architecture. İçinde Ari-Veikko Anttiroiko (Der.) *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (ss.136-153). Hershey, PA: Information Science Reference.
- Santaniello, M. ve Amoretti, F. (2013). Electronic Regimes: Democracy and Geopolitical Strategies in Digital Networks. *Policy & Internet*, 5(4), 370-386.
- Saxena, K.B.C. (2005). Towards Excellence in E-Governance. *International Journal of Public Sector Management*, 18(6), 498-513.
- Schiavo-Campo, S. (2017). *Government Budgeting and Expenditure Management: Principles and International Practice*. New York, NY: Routledge.
- Sheth, J. N. ve Sharma A. (2007). E-Services: A Framework for Growth. *International Journal of Value Chain Management*. 1(1/2): 7-12.
- Tat-Kei Ho, A. (2002). Reinventing Local Governments and the E-Government Initiative. *Public Administration Review*, 62(4), 434-444.
- United Nations. (1997). Reconceptualising Governance. Discussion Paper 2. New York: United Nations Development Programme.
- United Nations. (2009). *Democratic Governance Reader: A Reference for UNDP Practitioners*. New York: United Nations Development Programme.
- United Nations. (2020). *E-Government Survey 2020: Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- Valdmaa, S. & Udikas, M. A. (2020). *E-Governance: Digital Transformation in Learning for Active Citizenship*. Brussels, *Democracy and Human Rights Education (DARE)* in Europe.
- Valle-Cruz, D., & Sandoval-AlmazAn, R. (2014). E-gov 4.0: A literature review towards the new government. İçinde *Proceedings of the 15th Annual International Conference on Digital Government Research* (ss. 333-334). ACM.
- West, D.M. (2004). E-Government and the Transformation of Service Delivery and Citizen Attitudes. *Public Administration Review*, 64(1), 15-27.
- Zacher, L. W. (2008). E-Government in the Information Society. İçinde Ari-Veikko Anttiroiko (Der.) *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (ss.23-31). Hershey, PA: Information Science Reference.
- Zakaria, F. (2007). *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York, NY: W.W. Norton and Company.

DIJİTAL SİNEMA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Mesut AYTEKİN¹

Giriş

Günümüz dünyasında teknoloji, hayatımıza hiç olmadığı kadar yoğun bir şekilde yön vermektedir. Teknolojik gelişmeler çok hızlı yaşanmakta ve hemen hemen her alanda etkisini göstermektedir. Başka bir ifadeyle yaşam teknoloji üzerine inşa edilmektedir. Artık büyük değişim ve gelişmeler ülke sınırlarını da aşarak dünyanın pek çok ülkesinde eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Bu süreci başlatan ise dijitalleşmedir. TDK'ya göre dijital, verilerin bir ekran üzerinden elektronik olarak gösterilmesi eylemine verilen isim; bu işlemleri gerçekleştiren cihazlara verilen sıfat olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Dijital hale getirme işlemine de "dijitalleştirme" adı verilmektedir. Türkçeye "sayısallaştırma" olarak çevrilen dijitalleşme hızlı, etkileşimli, kaliteli bir iletişim sürecinin oluşmasında da etkili olmuştur. Zaman ve mekâna bağlılığın ortadan kaldırılmasına katkı sağlayan dijitalleşme, insanlar, ülkeler arasındaki mesafeleri de kaldırarak her türlü bilginin paylaşımını da kolaylaştırmıştır.

Yeni medya araçlarının ortaya çıkması dışında geleneksel medya araçları da dijitalleşmiştir (Özçağlayan'dan aktaran Ormanlı, 2012, s. 33). Dijitalleştirmeyi Jenkins (2018, s. 424) şöyle tanımlamaktadır: "Görüntülerin, seslerin ve bilginin medya platformları arasında rahatça akabileceği ve farklı ortamlarda yeniden şekillendirilebileceği bilgi baytlarına dönüştürülme süreci." Dijitalleşme sonrasında daha az kişi ile daha hızlı, kaliteli ve renkli içeriklerin üretilebildiği medya araçları, hedef kitlelerini genişletmiştir. Yeni medya araçları ile birlikte kişilerin birer medya aracına dönüştüğü yeni bir medya dönemine girilmiştir. 1990'ların başlarında dijital devrimin en büyük ideallerinden biri olan kişiselleştirilmiş medya, gerçek olmuştur (Jenkins, 2018, s. 365).

Artık üretici-tüketici (prosumer) konumunda olan medya kullanıcıları, sistemin içinde etkin hale gelmişlerdir. Kullanıcılar, istedikleri paylaşımları, yorumları,

---

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü, ORCID: 0000-0003-0344-868X mesutaytekin@gmail.com

etiketlemeleri, yönlendirmeleri yapabilmekte, dijital alt yapı ile rahatlıkla yazı, görsel ve ses unsurlarının yer aldığı etkileyici içerikler üretebilmektedir. Kullanıcı odaklı bir yaklaşım sunan dijital medya Jenkins'a göre (2018, s. 365) kitlesel medyanın "tiranlığından" "özgür kılacak", yalnızca kişisel olarak anlamlı bulunan içeriğin tüketilmesine izin verecektir. Görece her kullanıcının kendi düşüncelerini ifade edebildiği, üretim yapabildiği demokratik bir ortam oluşmuştur. Meyrowitz de televizyon ve diğer elektronik medya türlerinin sosyal eşitsizliklerin aforoz edilmesine katkı sunan sosyal ve siyasal değişimin müjdecileri olduklarına işaret etmektedir (Aktaran Laughey, 2010, s. 35).

Medya, 21. yüzyılda çok çeşitli ve etkin bir şekilde topluları yönlendirmeye başlamıştır. Değişim ve dönüşümü hızlandıran dijital tabanlı medyalar, elektronik medyalar dünya coğrafyasına yayılarak sosyo-ekonomik sınıf, kuşak, etnik ve diğer farklılıkları mutlak biçimde silmiştir (Laughey, 2010, s.19). Jenkins, dijital çağda medya kurumları ile hedef kitlenin güçlü bir şekilde etkileşim içinde olduğuna işaret ederek taban yakınlaşması olarak tanımladığı medya kullanıcılarının hızlandırılmış ve genişletilmiş halk hareketini temsil ettiklerini ifade etmektedir (2018, s. 207). Halk kendi düşüncelerini dile getirebileceği bir ortama kavuşmuş, sınıfsal farklar ortadan kalkmıştır.

Teknoloji ile yakın bir ilişki içerisinde olan sinema endüstrisi de, daha estetik, güzel ve iyi hikâyeler anlatabilmek için teknolojiden yoğun olarak yararlanmaktadır. Bu süreçte dijitalleşme sinemanın fikir aşamasından gösterim aşamasına kadar geçen uzun yolculuğunda pek çok şeyi dönüşüme uğratarak sinemaya yeni bir kimlik kazandırmıştır. Sinemanın tüm değerler zinciriyle yeniden yapılandığı ve kendi sınırlarını genişlettiği bu dönemde, hayal gücünü zorlayan yapımlar hayata geçirilebilmiştir. Hem zaman hem de maddi olarak hem de işgücü anlamında dijitalleşme sinemaya büyük avantajlar sağlamıştır.

Bu çalışma dijitalleşme sonrasında "Dijital Sinema" dönemine giren sinemanın, demokrasi bağlamında nasıl bir gelişim izlediğini incelemektedir. Temel soru şudur: Sinema, hedef kitlenin daha etkin bir medya kullanıcısı haline geldiği bu dönemde nasıl bir demokratik ortam sunmaktadır? Gerçekten demokratik bir işleyişten bahsetmek mümkün müdür? Bu sorulara sinemanın değerler zinciri bağlamında cevap aranmıştır. Çalışmada dijitalleşmenin sinema üzerindeki olumsuz yönleri ve dezavantajları incelenmemiştir.

1. Sinemada Dijitalleşme

Sinema teknoloji ile iç içe olan, onunla gelişen bir sanat dalı, bir endüstridir. Teknolojinin gelişmesiyle sinema endüstrisinde pek çok değişiklik ve yenilik olmaktadır. Sinema endüstrisinin gelişebilmesi, daha iyi ürünler verebilmesi için de teknolojiye yatırım yapılmakta, inovatif çözümler üretilmekte, yeni cihazlar geliştirilmektedir. Bu nedenle sinemada kullanılan ekipmanların keşfinde pek çok kişinin emeği vardır. Lumiere Kardeşler'in, ilk toplu gösterimleriyle varlığını ortaya koyan sinema, kendi kullanım kitapçığını zaman içerisinde kendisi oluşturmuş

ve estetik değerlerini, yapım süreçlerini, açılarını, planlarını, kurgu tekniklerini belirlemiştir.

Lumiere Kardeşler'in sabit kamera ile hayatı belgelediği filmler, Melies ile konulu öykülere dönüşerek sinemanın hilelerinin ilk defa kullanıldığı fantastik bir atmosfere dönüşmüştür. Edwin S. Porter'ın Büyük Tren Soygunu'ndaki (1903) paralel kurgusu, D. W. Griffith yapımı "Bir Ulusun Doğuşu" (1905) filmindeki başarılı kurgu öykülerin anlatımını daha da geliştirmiştir. Belgeselden kurmacaya farklı türlerin denendiği ilk yıllarda canlandırma türünde de ürünler verilmiş, sinema teknikleri geliştirilmiştir. J. Stuart Blackton tarafından 1906 yılında çekilen komedi türündeki "Phases of Funny Faces" adlı film bu türün öncü örnekleri arasındadır (Meriç, 2013, s. 6).

Taşınması, hareket ettirilmesi zor olan büyük kameralar taşınabilir boyutlara getirilmiştir. Bu sayede stüdyolarda çekilmek zorunda kalınan filmler dış mekânlara taşınmıştır. Gerçek mekânlarda, stüdyoların sınırlayıcılığından uzak daha doğal görüntüler elde edilmiştir. Bununla birlikte diğer film ekipmanları da taşınabilir şekilde tasarlanarak işlevsel hale getirilmiştir.

İlk renkli film girişimiyle birlikte ilk sesli film çalışmaları da yapılmış, Alan Crosland yönetmenliğinde 1927 yılında ilk sesli film çekilmiştir. "The Jazz Singer" adlı film, Broadway'de 6 Ekim 1927 yılında gösterime girmiştir (Özkoçak, 2015, s. 2016). Sesin sinemaya girmesi devrim etkisi yaratmış ve ses ile ilgili çalışmalar çoğalarak devam etmiştir. 1930'ların başlarında ilk dublaj denemeleri yapılmış, çift kanallı ses teknikleri kullanılmıştır. Gölge, ışık ve dekorun anlatıma derinlik katıp başarılı bir şekilde uygulandığı Dışavurumcu Alman Sineması'nda üç boyutlu efektler dikkat çekmiştir. Fritz Lang'ın çektiği Die Nibelungen (1924) ve Metropolis (1927) filmlerinde üç boyutlu efektler ilk kez kullanılmıştır (Alıcı, 2012, s. 84-87). 1930'ların ekonomik krizi ve 2. Dünya Savaşı süreci sinemaya büyük zarar vermiştir. Özellikle Avrupa sinema endüstrisi film üretim, dağıtım ve gösteriminde büyük sorunlar yaşamış, savaştan uzak bir coğrafyada yer alan Amerikan sineması ön plana çıkmıştır. Ancak savaşın getirdiği sorunlar, krizler, televizyonun yükselişe geçmesi sinemaya olan ilgiyi azaltmıştır. Bu yıllarda sinema endüstrisi, yeniliklerle seyircileri sinema salonlarına çekmeye çalışmış, endüstriyi canlandırmak için teknolojinin gücünden yararlanmıştır. Örneğin 1952 yılında renkli ve 3 boyutlu ilk film olan "Bwana Şeytani" vizyona girmiş, film endüstrisinde büyük heyecan uyandırmıştır. Üç boyutlu gözlüklerle film izleyen seyirciler, tıpkı ilk sinema gösterimindeki heyecan ve korku içinde, Treni Gara Girişi (1895) filmini izlerken trenin perdeden çıkıp üzerlerine gelecek düşüncesi ile salondan kaçan seyirciler gibi perde de koşan aslanların kendi üzerlerine geleceğini düşünerek korkmuş ve çılgık atmışlardır (Tatar, 2012). İlerleyen yıllarda seyirci sorununa çözüm olarak dev perdelerde Cinemascope, Cinemarama, Technirama, Vistavision tekniklerinden, yeni ses düzenlemelerinde sterefonik ses tekniklerinden yararlanılmıştır (Scognamillo, 1994, s. 19).

1970’li yıllar sinemanın dijitalle ilk tanıştığı yıllar olmuştur. Kısa film ve videolarda denenilen dijital görüntü daha sonraları uzun metraja taşınmıştır. George Lucas’ın Star Wars filminde kullandığı hareket kontrol sistemi bu sürecin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Gülçur’dan aktaran Aytekin, 2019, s. 73). Daha önce birkaç filmde (Westworld – 1973 ve Futureworld – 1976) amatörce yer alan ilk üç boyutlu dijital görüntüleri Lucas, 1977 yapımı “Star Wars Episode IV: A New Hope” filminde daha kapsamlı ve profesyonel bir şekilde kullanmıştır (Zengin, 2016, s. 47).

Görsel efekt ve kurgu alanında ilerleyen sinemanın dijitalleşmesi, 90’lı yıllarda videonun ortaya çıkışıyla yükselişe geçmiştir. Hem kayıt hem de gösterim aşamasındaki değişim, film üretim şekillerine de yansımıştır. Sinema, televizyon dışında hızla yayılan video endüstrisiyle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2000’li yıllardan itibaren ise dijital film kameraları giderek yaygınlaşmış ve pelikül tarzda film yapımı neredeyse yok olmuştur. (Parsa ve Akçora, 2016, s. 223)

Dijitalleşme sinemanın tarihinde yaşadığı en büyük kırılma noktalarından biridir. Uzun bir süreci kapsayan dijitalleşme halen devam etmekte olup sinemayı pek çok yönde yeniden şekillendirmektedir. Dijital teknoloji, sinematografi, ses, doğrusal olmayan kurgu, özel efektler, gösterim ve internet üzerinden dağıtım gibi çeşitli uygulamalarla, film yapım sürecinin her aşamasına hâkim konumdadır (Erkılıç, 2017, s. 58). “*Sinemayı üretim, gösterim, dağıtım ve tüketim aşamalarını içeren bir pratik olarak düşündüğümüzde, dijital teknolojilerin bu üç boyutun her birinde dönüşümlere yol açtığı ve bunlarla birlikte emek süreçlerini de önemli ölçüde dönüştürdüğü açıktır.*” (Özen ve Çelenk, 2015, s. 232)

Dijitalleşme, yeni sinema için yeni bir tanımlamayı da gerekli kılmıştır. “Dijital Sinema” olarak ifade edilen bugünün sinemasını, Jenkins (2018, s. 424) şöyle tanımlamaktadır: “*Dijital kameralarla yapılan, dijital projeksiyonla gösterilen, dijital efektlerle zenginleştirilen ve internet üzerinden dağıtılan filmleri tanımlayan terim.*” Culkin ve Randle ise dijital sinemayı, hareketli görüntünün dijital formatta kayıt altına alınması, sinemaya dijital dosya ile dağıtımı (fixed medya, uydu ya da genişbant bağlantı) ve dijital bir projektör kullanılarak filmlerin gösterilmesi olarak tanımlamaktadır (aktaran Parsa ve Akçora, 2016, s. 225). Bu tanıma uyan ilk dijital film “The Last Broadcast” (1998) filmidir (Zengin, 2016, s. 51). Stefan Avalos ve Lance Weiler’in yönetmenliğini yaptığı film, dijital kamera ile çekilmiş, kişisel bilgisayarda dijital programla kurgulanmış ve dijital projeksiyonla gösterimi yapılmıştır.

2. Dijital Sinemada Demokrasisi

Sinema, bugün her aşamasında dijitalleşmiştir. Dijitalleşmenin sağladığı avantajlar sinema endüstrisinde daha demokratik bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dijitalleşmenin nasıl bir demokratik ortam oluşturduğunu sinema

endüstrisinin değerler zinciri bağlamında değerlendirerek açıklamaya çalışacağız. Sinema temel olarak dört değerler zincirinden oluşmaktadır:

1. Yapım Öncesi (Pre-produksiyon)
2. Yapım (Produksiyon)
3. Yapım Sonrası (Post-produksiyon)
4. Dağıtım ve Gösterim

Birbiriyle çok yakın bağlantılı olan değerler zinciri, filmlerin sağlıklı bir şekilde üretilip seyirciye ulaştırılması sürecini kapsamaktadır. Her aşamada birçok sinema profesyoneli görev almakta, film yapım sürecinden dolayı ve doğrudan pek çok sektör etkilenmektedir. Bu yüzden sinema endüstrisinin etkisi çok geniş bir alana yayılmaktadır.

2.1. Yapım Öncesi (Pre-produksiyon)

Sinema filmlerinin yapım öncesi aşaması, fikir bulunması, senaryonun yazılması, bütçe bulunması ve planlanması, oyuncu seçimleri, teknik ekibin kurulması, film mekânlarının belirlenmesi, çekim planlarının yapılması gibi film için sete gitmeden gerekli olan tüm işlemlerin yapıldığı, tüm sürecin organize edildiği, kişiler ve kurumlar arası iletişimlerin kurulduğu esas itibarıyla de “planlama” kısmıdır. Dijitalleşme öncelikle bilgisayar ve program altyapıları ile bu süreçlerin hızlı, doğru ve sistemli bir şekilde yapılabilmesini sağlamıştır. Her yerden bilgi ve arşive ulaşılabilme avantajıyla işler sorunsuz bir şekilde çözümler üretilerek ilerleyebilmektedir. Bu da ticari ve bağımsız sinemacıları, film yapımının en başında pastadan pay alabilecekleri bir konuma getirmektedir.

Dijitalleşme, yapım öncesinde projeleri fikir aşamasında uygulanan oto sansürden kurtarmıştır. Çünkü hayal edilen, tasarlanan, düşünülen pek çok şeyin sinemaya aktarılabilme olasılığı başta senaristlerin, yapımcıların, yönetmenlerin ve sinema profesyonellerinin daha özgür düşünmelerine imkân tanımıştır. Daha dar bir çerçevede, eldeki bütçe ve olanaklarla sınırlı tutulan, olanaklara göre bir gelişim çizgisi izlenen projeler, olağan akış içerisinde öykünün gereklerine uygun olarak tasarlanmaya başlanmıştır.

Yapımcıların önündeki “yapılması mümkün değil”, “malzeme yok”, “bütçe yetmez, bütçeyi aşar”, “bu cihazları kullanacak kimse yok” gibi birçok bahane/sorun ortadan kalkmıştır. Dünya sinemasına entegre bir şekilde teknolojik gelişmelerin yakından takibi ve yapılan yatırımlar yapımcıları ve yapım şirketlerinin elini güçlendirmiştir. Dolayısıyla yapımcılar, büyük prodüksiyonlardan, farklı, özgün ve deneysel projelerden kaçmadan daha cesur bir şekilde yeniliklere açık olarak filmler çekmeye başlamışlardır.

Bu aşamada oyuncu (cast) seçimleri de adayların video ve fotoğraf içeriklerine ulaşılabilmelerindeki kolaylıklar, deneme çekimlerinin (audition) maliyetlerinin ucuz olması, çok oyuncu arasından film için en uygun oyuncuyu seçme imkânını

tanımıştır. Dijital dünyanın sağladığı bu kolaylıklar ile birlikte oyuncular, film ekibi ile bir araya gelmeden uzaktan görüşme imkânına da kavuşmuştur. Farklı şehirlerden olduğu gibi farklı ülkelerden de oyuncu ve teknik ekip seçimleri yapılabilmekte, film öncesi hazırlıklar kolaylıkla yürütülebilmektedir. Bu sayede yapım şirketi istediği oyuncu ve teknik ekip ile çalışabilmektedir. Birçok görüşmenin, toplantının sanal olarak da yapılmasıyla hem maddi yönden hem de zaman yönünde büyük kazanç sağlanmıştır.

Yapım ekibine çok kolaylık sağlayan bu imkânlar, oyuncuların mesleki hayatlarında da işlevsel bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Oyuncular ve teknik elemanlar, rahat bir şekilde sektördeki herkese ulaşarak dijital ortamda kendilerini tanıtılabilmekte, projelerini aktarabilmekte, portföylerini ilgililere ulaştırabilmektedir. Örneğin sinema profesyonelleri sosyal medya hesaplarından bile projelere tekliflerde bulunabilmekte, yapımcılarla, yapım şirketleriyle görüşebilmektedir. Bu da sektör çalışanlarına görece demokratik bir ortamda özgürce, iş arama, kendilerini gösterme imkânı sunmaktadır. Sinema endüstrisinde çok zorlu bir rekabet ortamı olsa da yapımcıya, yapım şirketlerine dijital ortamdan ulaşılabilen, yeni medya ortamlarında izlenebilecek farklı yollarla yapımcıların dikkatleri çekilebilmektedir.

Büro ve teknik malzemelerin kalitesinin artması ve dijital sürece uyumlu hale gelmesi hem çalışmalarını hızlandırmış hem de büro işlerini kolaylaştırmış, film sürecinde bu işlerin daha planlı bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu yüzden projeler, ekibi yormadan planlanan süre içerisinde ve çok daha az hata ile bitirilebilmektedir. Planlı çekim süreci, film ekibinin de mutlu olmasını sağladığından projeler daha verimli bir şekilde hayata geçirilebilmektedir. Ayrıca daha az ekip ile daha başarılı film planlanması yapılmasının önü açılmıştır. Ekibin ve masrafların azalması, ön hazırlık aşamasındaki maliyetleri düşürmüş, yapım sürecine daha fazla bütçe kalmasına neden olmuştur. Böylece küçük yapımcıların, kendi filmini finanse eden yönetmenlerin önü de açılmıştır.

Dijitalleşme ile birlikte yapım öncesinde film hakkında istenen bilgilere ulaşmak kolaylaşmıştır. Özellikle senaristlerin çalışma ortamlarından çıkmadan istedikleri pek çok kitap, video, fotoğraf ve belgeye ulaşma imkânları doğmuş, dünyanın hemen hemen her yerindeki insanlarla konuşma, görüşme imkânı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple senaristler senaryolarını daha iyi yazabilecekleri, geliştirebilecekleri senaryolarını pazarlayabilecekleri uygun araçlara kavuşmuştur. Yeni medya ortamlarının sağladığı özellikli iletişim ortamları senaristlerin de kendilerini gösterebilmeleri için önemli bir fırsat olmuştur. Her senarist adayının projesini sunup beslenebileceği demokratik bir ortam oluşmuştur. Ayrıca senaristler farklı ülkelerdeki, şehirlerdeki kişilerle eş zamanlı olarak dijital ortamda senaryo yazma, proje geliştirme fırsatı yakalamışlardır. Bu nedenle farklı uluslararası projelere imzalar atılabilmekte, senaryolar daha başarılı, yaratıcı ve hızlı bir şekilde bitirilebilmektedir.

2.2. Yapım (Prodüksiyon)

Yapım aşaması, sinema filmlerinin oyuncu ve teknik ekip ile birlikte senaryoya uygun olarak sahne sahne çekildiği, filmin kayda geçirildiği aşamadır. Sinema ekipmanlarının yoğun olarak kullanıldığı bu aşama, sinemanın dijitalleşmesinden en çok yararlanan aşama olmuştur. *“Dijital sinema özellikle filmin yapım sürecinde dönüşümlere neden olmuş ve bu aşamada biçimsel ve içeriksel olarak dönüm noktasına girilmiştir.”* (Parsa ve Akçora, 2016, s. 233).

Sinemanın dijitalleşmesiyle birlikte sinema ekipmanlarının küçülmesi (kamera, ses, ışık montaj vb. ekipmanlar), kolaylıkla taşınabilir hale gelmesi (lojistiği de büyük oranda rahatlatmış, film ekibine daha kolay hareket imkânı sağlamıştır), tek veya çok az kişi ile kontrol edilebilir olması film üretim sürecini kısaltmış, maliyetleri düşürmüştür. Film ekipmanlarının hem satın alma hem de kiralama ücretlerinin daha makul seviyelere inmesi, bütçelerde eskiye oranla büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bunlarla birlikte film ekipmanlarının daha da işlevselleşmesi, sinematografik görüntüler elde etme, farklı, deneysel planları kullanma, özgün anlatım olanakları keşfetmenin de önünü açmıştır. Aynı zamanda görüntü kalitesi de artmıştır. Teknik ekibin hataları da dijital ekipmanlar sayesinde en aza inmiştir.

Yapım aşamasında kayıt sisteminin de dijital olması filmle uğraşılacak zorlu süreci ve laboratuvar sürecini ortadan kaldırmış, post prodüksiyon aşamasına direkt geçişi sağlamıştır. Kurgu ve gösterim aşamasında iş yükü çok azalmıştır.

Dijital sinema yapım süreci bağlamında, sinema yapmak isteyen herkesi özellikle bağımsız film üreticilerini, belgesel ve kısa filmcileri büyük ölçüde rahatlatmıştır. Öncelikle film çekmek için teknik ekipman bulma zorluğu ortadan kalkmıştır. Dijital kameralar hızlı ve pratik çözümler üretmektedir. *“DSLR’lar film üretim imkânlarını demokratize ederek ulusal ve uluslararası alanda amatör ya da profesyonel film üreticilerinin kendi hikâyelerini anlatmalarını sağlamıştır.”* (Aytaş, 2017, s. 176) Bugün kameraya bile ihtiyaç duyulmadan filmler çekilebilmektedir. Artık cep telefonları ile kısa metraj, uzun metraj, belgesel fark etmeksizin film çekmek mümkün hale gelmiştir. Örneğin I Play With The Phrase Each Other (2013), Tangerine (2015), Détour (2017), Unsane (2018), Olive (2011), Night Fishing (2011) gibi filmler tamamen cep telefonu ile çekilmiştir (Keleş, 2021). Cep telefonu ile çekilen filmlerden Searching For Sugar Man, 2013 yılında En İyi Belgesel Film Oscar’ını kazanmıştır. Sean Penn, Steven Soderberg, Chan Park Wook gibi ünlü yönetmenler bile cep telefonu ile film çekmişlerdir. Iphone özellikle film projelerine büyük destek vermekte, sponsor olmaktadır. Ülkemizde de Can Evrenol ilk yerli platformumuz olan BluTV için cep telefonu ile “Çıplak” dizisini çekmiştir.

Kamera dışında ışık ve ses ekipmanları da küçülerek portatif, modüler hale gelmiştir. Kameralarla birlikte her bütçeye ve filme uygun bu tür ekipmanları da bulmak kolaylaşmıştır. Bugün pek çok üniversitede, sinema eğitimi veren özel kurumlarda, STK’da, kamu kurumlarında küçük ölçekte film yapım malzemelerini

bulmak mümkün hale gelmiştir. Bu kurumlar özellikle amatör sinemacılara, sinema öğrencilerine, sinema meraklılarına destek olmaktadır. Üretim anlamında sinemacıların önü açılmıştır.

Dijital sinema ekipmanlarını kullanmak da çok kolaydır. Zira ayrıntılı kullanma kılavuzları, katalogları, öğretim videoları, kullanıcı videoları bulunmaktadır. Ayrıca ekipmanı satan şirketlerin konusunda uzman ürün müdürleri/danışmanları eğitim vermekte, ihtiyaç halinde bilgi aktarımında bulunmakta, sosyal medyadan bile destek olmaktadır. Yine bu ekipmanların zaman zaman güncellemeleri yapılarak işlevsellikleri arttırılmakta, donanımları geliştirilmektedir.

Yapım sürecindeki gecikmeler ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Ekipmanlardaki dijitalleşme film projelerinin çekim takvimine uygun olarak planlanan şekilde çekilebilmelerine zemin hazırlamaktadır. Böylece film ekibi ekstra yorulmadan, moralini bozmadan filmi tamamlayarak kurgu sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine fırsat vermekte, gösterim programının istenilen şekilde yapılmasını sağlamaktadır.

2.3. Yapım Sonrası (Post-produksiyon)

Film yapım sürecinde yapım sonrası aşamada çekilen görüntüler, senaryo doğrultusunda dramatik yapıya uygun olarak bir araya getirilir, sesler, ses efektleri, görsel efektler, alt yazılar eklenir, renk düzenlemeleri/düzeltilmeleri yapılır. Ses ve görüntü eşleşmeleri kontrol edilerek dublaj gerekiyorsa dublaj işlemleri yapılır, görüntülerdeki hatalar dijital olarak temizlenir. Kısaca film gösterim aşamasına hazır hale getirilir.

Bu aşama sinemada dijitalleşmenin asıl anlamda başladığı yerdir. Özellikle filmin görsel etkisinin arttırılmasında önemli katkısı olan görsel efektlerle başlayan süreç, tüm kurgu aşamasını da kapsayan bir yapıya dönüşmüştür. Bugün eğer özel bir tercih yok ise bütün kurgular dijital ortamda yapılmaktadır. Bu sayede görüntü kaybı olmadan çok daha hızlı bir şekilde, istenilen nitelikte, hata payı çok az olan kurgular yapmak mümkündür. Görüntüler de dijital olduğu için onları kayıt cihazlarından almak, aktarmak, işlemek ve göndermek çok daha kolay olmaktadır. Fiziksel müdahale olmadan yapılan bu işlemler iş yükünü azalttığı gibi görüntü kayıplarının da önüne geçmiştir. Çekilen görüntü kalitesi ne ölçüde ise işleyişi de o şekilde olmakta hatta kurgudaki düzeltmelerle çok daha iyi görüntüler elde edilebilmektedir.

Dijital sinemayla birlikte yapım aşamasında bile kurgu işlemleri yapılabilmektedir. Çekilen sahnelerin senaryoya, filmin diline uygunluğu vakit kaybetmeden set ortamında bile kurulabilecek sistemlerle görülebilmektedir. Bu da filmde yapılması muhtemel hataların önceden engellenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda çekilen görüntüler kurgu için hemen aktararak çekimler sürerken bile kurgu işlemleri yapılabilmektedir. Özellikle televizyon için çok avantajlı olan bu durum bugün sıklıkla kullanılmaktadır. Hatta dijital platformlar için üretilen pek çok içerik birkaç

yönetmen tarafından çekilmekte olup bir yönetmen işini bitirip kurguya giderken diğer yönetmen projenin kalan bölümünü çekmektedir. Böylece üretim süreci ile projenin kurgusu eş zamanlı olarak yapılmaktadır. Bu sayede gösterim programları öne çekilebilmekte, istenilen zamanda içerikler hazır hale getirilebilmektedir.

Kurgudaki dijitalleşme, kurgu işleminin farklı operatörlerin/kurgucuların yardımıyla gerek eş zamanlı gerekse parça parça aynı anda yapılmasına olanak tanımaktadır. Kurgu için aynı mekânda olma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Özellikle çok büyük bütçeli, fantastik bilimkurgu ve animasyon yapımlarında alanında uzman kişiler farklı ülkelerde filmlerin farklı sahneleri üzerinde kurgu yapabilmekte, görsel efektler üretebilmekte, film içindeki mekân, karakter ve sesleri tasarlayabilmektedir. Ekibin iyi koordine edilmesiyle birlikte çekimler devam ederken bile filmin farklı aşamaları hayata geçirilebilmektedir. Örneğin çekimler Yeni Zelanda'da yapılırken Endonezya'da görsel efektleri Amerika'da kurgusu yapılabilmektedir. Bu da sinemanın değerler zincirinin sırayla değil de iç içe geçmiş şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla eski sinema değerler zinciri dijitalleşme ile değişerek yeni bir sisteme kavuşmuş olmaktadır. Bu durum sinema filmlerinin pazarlanması sürecinin de çok önceden etkili bir şekilde yapılabilmesinin de önünü açmıştır. Bu yüzden Amerikan sinemasında büyük bütçeli filmler vizyona girmeden çok önce teaser ve fragman gibi pek çok pazarlama materyalini hazırlayarak tanıtım ve pazarlama çalışmalarını erken bir süreçte başlatmaktadır.

Bugün yapım sonrasında her hata olmasa da pek çok hata düzeltilebilmekte, en azından gösterime uygun şekilde ekleme ve çıkarmalar yapılabilmektedir. Özellikle bütçesi sınırlı olan projelerde bilgisayar desteği ile senaryo kapsamında istenen pek çok şey gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin var olmayan bir mekân, hiç yaşamamış bir varlık yeniden oluşturulabilmekte, hayal edilen bir araç tasarlanabilmektedir. Çok dar ve olumsuz mekânlarda bilgisayar teknolojisiyle çok yaratıcı çözümler üretilebilmektedir. Kamera açıları değiştirilerek çok farklı açılar elde edilebilmektedir. Filmdeki ses ve renk düzeltmeleriyle birlikte daha izlenebilir ve çekici görüntüler elde edilebilmektedir. Özellikle izlemeyi zevkli kılan filmin mesajını veren ilgi çekici kurgular yapılabilmektedir. Kurgudaki bu gelişmeler, bağımsız ve amatör sinemacılar için çok avantajlıdır. Artık evlerde, sokakta, çekim mekânında görüntüleri işleyerek kurgular yapmak mümkündür. Çok az bir destekle filmler tamamlanabilmektedir. İyi bir kurgu operatörüyle rahatlıkla yaratıcı işler ortaya çıkarılabilmektedir. Reha Erdem gibi bazı bağımsız yönetmenler ise kendi kurgularını kendileri yapmaktadır.

Dijital kayıt sayesinde görüntüleri defalarca işlemek, yeniden kurgulamak, ekleme, çıkarma yapmak mümkündür. Bu sayede yeni anlatım olanakları keşfedilerek, öyküler daha etkileyici hale getirilebilmektedir. Eski görüntüler yıllar sonra bile aynı canlılıkta ve güzellikte kullanılabilir.

Yapım sonrasında filmlerin yayınlanacağı ortama uygun olarak farklı formatlarda çıkışını almak ve formatlar arası dönüşümler yapmak, çoğaltmak, kopyalamak, başka bir yere görüntüleri transfer etmek mümkündür. Çünkü televizyon için, sinema için, sosyal medya için, normal projeksiyonlarda gösterim için farklı formatlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kurgu programlarında bu işlemler kolayca yapılabilmektedir.

Mevcut görüntüleri arşivlemek de çok kolay hale gelmiştir. Böylece düzenli tutulduğunda sanal ortamda çok zengin bir görüntü arşivine sahip olmak mümkündür. İnternet alt yapısı ile bu görüntülere de dünyanın her yerinden, istenilen zamanda erişilebilmektedir. Özellikle arşivleme sistemindeki bu üstün özellikler sayesinde tarihe tanıklık eden zengin içerikli belgeseller yapılabilmektedir. Bu durumda sadece çekilen dijital görüntülerin saklanması değil başka formatlarda kaydedilen çok önceki görüntülerin de dijitalle çevrildiği düşünüldüğünde dijitalleşmenin önemi çok daha iyi anlaşılmaktadır. Bu sayede hiç çekim yapmadan eldeki görüntülerle de filmler yapmak mümkün olabilmektedir. Özellikle deneysel projeler, kısa filmler ve belgeseller noktasında yaratıcı işler ortaya koyulabilmektedir.

Yapım sonrası aşamada da dijitalleşme, sinemacılar arasındaki eşitsizliği belli ölçülerde kaldırarak, çok fazla bütçesi olmayan, bağımsız, amatör sinemacıların üretim yapmalarına imkân tanımıştır. Dijitalleşme bu süreçteki pek çok engeli ortadan kaldırmış, çözümler sunarak yaratıcı işlerin ortaya çıkabileceği bir ortam sağlamıştır.

2.4. Dağıtım ve Gösterim

Dağıtım ve gösterim aşaması, sinema filmlerinin ne zaman, hangi sinemalarda, ne kadar süreyle kaç kopya ile vizyona gireceklerinin belirlendiği aşamadır. Yapım şirketleri, hem yurt içi hem de yurt dışı gösterimleri için bu işleri organize eden dağıtım şirketleri ile anlaşırlar. Dağıtım şirketleri, vizyonun durumuna göre gösterim için en uygun şartları sağlamaya çalışır ve bu sürecin planlamasını yaparlar. Filmlerin, bu dönemde pazarlamasına büyük önem verilir ve bütçeye göre reklam kampanyaları, halkla ilişkiler faaliyetleri yürütülür.

Bugün ülkemizde sinema salonları dijitalleşmiştir. Bu dijitalleşmeyi hem TC Kültür ve Turizm Bakanlığı hem de Eurimages fonlarla desteklemiş, yapım şirketlerinden VPF (sanal kopya bedeli) alınmıştır. Bu sayede filmlerin hem görüntü hem de ses olarak daha kaliteli bir şekilde gösterimleri sağlanmış, sinema salonları daha modern mekânlar haline getirilmiştir. *“Günümüzde yaşanan teknolojik değişim ile sinema salonlarında yaygın bir şekilde dijital projektörler kullanılmaya başlanmıştır”* (Akyol, 2016, s. 251).

Dijitalleşme, filmlerin kopya maliyetini düşürmüş ve yüksek kalitede defalarca gösterimine imkân tanımıştır. Artık filmler, dünyanın her yerinde aynı anda gösterilebilmektedir. Böylece korsan film gösterimlerinin önüne geçilerek filmler dünya çapında milyonlarca seyirciyle aynı anda kolayca buluşturulabilmektedir.

Dijital şifreleme sistemleri filmleri, çalınmalara, korsana karşı korurken gösterimlerin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Dijital sistemlerle filmin hangi seansta, ne zaman, kaç defa gösterildiği bilgileri rahatlıkla alınabilmektedir. Hem sinema salonu işletmecileri hem yapım şirketleri hem devletin ilgili kurumları hem de sinema üzerine çalışma yapan akademisyen ve yazarlar için bu veriler büyük önem taşımaktadır. Dijital ortamda ulaşılabilen bu veriler üzerinden filmin vizyon sürecinde pazarlama stratejileri geliştirilebildiği gibi genel olarak tüm filmler üzerinden de sinema endüstrisinin durumunu okumak mümkün olabilmektedir. Yine bu süreçte bilet satışları da gerek gişeden gerekse online olarak pek çok cihaz üzerinden (cep telefonu bilgisayar, tablet ve kiosk gibi) kolaylıkla yapılabilmektedir. Seyircilerin filmler hakkında her türlü bilgiye ulaşabilmeleri de, bilet alabilmeleri çok kolaylaştırmıştır. Bu da sinemaseverlerin memnuniyetini artırmış, konforlu bir seyir süreci geçirilmesinde önemli faktörlerden biri olmuştur.

Filmlerin gösterim mekânları dijitalleşme ile birlikte daha da artmış, farklı dijital ortamlara taşınmıştır. Bugün sinema salonlarında gösterim şansı bulamayan, çok az bulan ya da istediği gösterim takvimini ayarlayamayan filmler, isteğe bağlı platformlarda, sosyal medya mecralarında, yeni medya ortamlarında gösterim imkânı bulabilmekte, kendi dijital gösterim sitelerini ya da ortamlarını da kurabilmektedir. İnternet, amatör kültürel ürünler için yeni ve güçlü bir dağıtım kanalı sağlamaktadır. Bu sayede onlarca yıldır ev yapımı filmler üreten amatörlerin yapımları, halka açılmaktadır (Jenkins, 2018, s. 200).

Film festivalleri ve yarışmaları da dijitalleşme sayesinde pek çok filmi kabul ederek gösterimlerini dijital olarak yapabilmektedir. Örneğin İstanbul Film Festivali pandemi sürecinde kendi gösterim sistemini kurarak hem festival filmlerini hem de gösterim programlarını çevrimiçi olarak seyirci ile buluşturmuştur. Ayrıca Uluslararası Adana Film Festivali ve Başka Sinema Ayvalık Film Festivali gösterimleri de İstanbul Film Festivali'nin gösterimlerini yaptığı filmonline.iksv.org üzerinden gerçekleştirilmiştir. Film festivalleri ve yarışmaları hem film kabullerini hem de gösterimlerini dijital sistemler üzerinden yaparak daha hızlı, kolay ve sorunsuz organizasyonlar gerçekleştirmektedir. Bu sayede pek çok yarışmacı filmlerini dünyanın pek çok yerindeki festivale ulaştırabilmektedir. Ayrıca filmler, çevrimiçi olarak da olsa seyirciyle buluşturulabilmektedir. Örneğin pandemi döneminde pek çok çevrimiçi gösterim ve sinema söyleşi yapılmış; yapım şirketleri, sinemacılar filmlerinin, ücretsiz olarak çeşitli dijital platformlarda gösterilmesine izin vermiştir.

Sinemacılar, yurt dışında filmlerinin gösterimlerini gerçekleştirebilirken, o ülkelere gitmeseler de çevrimiçi olarak gösterimlere, galalara, toplantı ve söyleşilere rahatlıkla katılabilmektedir. Bu sayede sinemacılar yasak, sansür ve baskıları yenebilmektedir. Örneğin film çekmesi yasak olan Cafer Panahi son çektiği “This is Not a Film” filmini bir kekin içine sakladığı USB ile Cannes Film Festivali'ne göndermiştir (Kural, 2013).

Sinema filmleri için bütçe bulamayan yönetmenler, dijital platformlardan destek alabilmektedir. Bu yönetmenler içinde önemli yönetmenler olduğu gibi çok tanınmayan, sadece kendi ülke sineması içinde bilinen yönetmenler de vardır. Bu sebeple dünyaya yayın yapan dijital platformlar, bilinmeyen yönetmen, oyuncu ve sinema profesyonelleri için kendilerini tanıtmaya, bir çıkış yapma aracı da olmuştur. *“İnternet yoluyla dağıttığınızda, televizyon anında küresel hale gelir ve uluslararası yapımcıların içeriklerini Amerikanlı tüketicilere satmaları için zemin hazırlar.”* (Laughey, 2010, s. 377) Dijital platformlar da bunu destekleyerek yerelden evrensel uzanan kültürlerarası bir strateji geliştirmişlerdir. Dünyanın en çok abone sayısına sahip olan dijital platformu Netflix’in başarılı olma nedenlerinden biri de global içerik üretim stratejisi yürütmesidir. Laughey (2010, s. 112), bu bağlamda globalizasyonun/küyerelleşmenin daha demokratik olduğunu ifade etmektedir: *“Batı medyası ancak farklı kültürlerin talep ve beklentilerine yanıt verebilecek denli esnek bir yapıda olabilirse, küresel izler kitleye hizmet edebilir. Küreselleşmeye oranla, globalizasyon çok daha demokratik ve istenesi bir amaç olarak görülmektedir. Daha çok güzel bir dünya görüşü önermektedir.”*

Sinema endüstrisi içinde yer bulamayan, fırsat yakalamayan sinemacılar, dijital platformlar için içerik üretirken filmlerini gösterme şansı bulmakta, yeni projeleri için de destek alabilmektedir.* Geleneksel medya araçlarında asla yayınlanmayacak içerikler için de dijital platformlar alternatif bir mecra olmuştur. Pandemi döneminde kapalı olan sinema salonları nedeniyle pek çok film dijital platformlarda vizyona girmiştir. Jenkins yeni medya teknolojilerinin daha çok insanın medya üretmesine ve dağıtmasına izin veren demokratik dürtüyü desteklediğini ifade etmektedir (2018, s. 382). Dijital platformlar sayesinde sinema ve televizyonların sansüründen kaçınmak, daha fazla insana ulaşabilmek, daha özgür içerikler üretebilmek mümkün hale gelmiştir.

Sinemadaki dijitalleşme eski sinema filmlerinin restore edilip dijital ortamda gösterimlerini de olanaklı kılmıştır. Bu sayede pek çok filme online olarak ulaşmak, filmler hakkında farklı etkinlikler, gösterimler yapmak mümkün hale gelmiş, farklı düşüncelerin filmlerle insanlara aktarılabilmesi fikirlerin yeniden gündeme gelmesi, tartışılabilmesi için önemli bir zemin oluşturmuştur.

Seyirciler için de dijital sinema özellikle gösterim anlamında demokratik bir ortam sunmaktadır. Seyirciler, dijital platformlar sayesinde zaman ve mekândan bağımsız olarak istediği yapımları izler hale gelmiş, kendi sinemasal izlenim deneyimini istediği ortamda alternatif pek çok mecrada yaşama imkânına kavuşmuştur. Seyircinin seçenekleri artmıştır. CD, DVD, Blue-Ray oynatıcılar, IPTV, dijital platformlar gibi farklı gösterim mecraları ile birlikte uçak, tren, otobüs

2 Ünlü sinemacılar için de dijital platformlar büyük önem taşımaktadır. Örneğin Cem Yılmaz önce sinemalarda gösterdiği Kara Komik Filmler serisini Netflix’te gösterime sokmuş, Pek Yakında, Arif V 2016, Yahşi Batı, A.R.O.G, GÖRA, Ali Baba ve Yedi Cüceler gibi filmlerini de aynı platforma lisanslamıştır. Ayrıca Erşan Kureri dizisini de Netflix için çekmiştir. Yine Yılmaz Erdoğan BKM’nin pek çok filmi (Organize İşler, Ekşi Elmalar, Dedemin Fişi, Cici Babam, Bütür, Kolonya Cumhuriyeti, Bayi Toplantısı...) Netflix’e lisanslamış, aynı dijital platform için Sen Hiç Ateş Böceği Gördün mü? Kin gibi projeleri de hayata geçirmiştir.

vb. toplu ulaşım araçları gibi opsiyonlarla filmler, seyirci ile vizyon sonrasında da buluşabilmektedir. Özellikle bu alternatif mecralar, bağımsız yönetmenler için çok önemli mecralar haline gelerek ek kazançlar sağlamalarına yardımcı olmuştur.

Sonuç

Teknoloji ile iç içe gelişen-büyüyen sinema, teknolojidenden etkilenirken endüstri için çeşitli icatların yapılmasını da sağlamıştır. Çünkü sinema özellikle yapım, yapım sonrası ve gösterim aşamasında teknik ekipmanlara (kamera, ses, kurgu, ışık, gösterim cihazı vb.) ihtiyaç duyan bir sanattır. Hem üretim noktasında hem de tüketiciye ulaştırma noktasında teknoloji şarttır. Bu aşamalarda kullanılan teknik ekipmanlar üzerinde yapılacak geliştirmeler, içeriklerin daha kaliteli, uzun ömürlü, estetik olmasını sağladığı gibi hedef kitleyi de memnun etmektedir. Sinema tarihinin her döneminde de bu amaçla pek çok yenilik yapılmış, teknik ekipmanlar geliştirilmiş, ar-ge çalışmaları yürütülmüş, farklı bilim dallarından yararlanılmıştır. Dijitalleşme bu sürecin geldiği en önemli noktalardan hatta en önemlisidir. Çünkü sinemanın her aşamasını değiştirmiş, endüstriyi bir bütün olarak dönüştürmüştür. 1970’lerde başlayan dijitalleşme, bugün fikir aşamasından gösterim aşamasına kadar tamamen dijital hale gelmiştir. Artık “dijital sinema” dönemi yaşanmaktadır.

Blue/green box, CGI, motion capture teknolojisi gibi özellikle sinemada kullanılan teknolojiler sinemayı hayallerin ötesine taşımıştır. Avatar, Yüzüklerin Efendisi, Matrix gibi filmlerin yanı sıra DC ve Marvel evrenindeki pek çok fantastik film başarılı bir şekilde seyirciyle buluşmuştur. Var olmayan dünyaların inşa edildiği kendi içinde evrenlere sahip bu filmlerde, oyuncular gerçekte var olmayan karakter, yaratık ve oyuncularla bir araya gelerek senaryonun kendi gerçekliğini yaratmış ve masalsi hikâyeleri anlamlı kılmışlardır. “Düş Fabrikası” sinema dijitalleşmeyle birlikte seri üretime geçmiştir.

Dijitalleşme, her şeyden önce film yapımını kolaylaştırmıştır. Film ekipmanları küçülmüş, taşınabilir, işlevsel, teknolojik, farklı cihazlarla uyumlu ve kolay bulunabilir hale gelmiştir. Bu sayede sinema profesyonelleri hızlı bir şekilde, planlanan zaman diliminde, senaryoya uygun içerikler üretebilmektedir. Fiziksel güç kullanımı azalırken ekipman kullanımı artmıştır. Artık eskiye oranla çok daha az bir sinema profesyoneliyle film süreci tamamlanabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı film maliyetleri azalmış, zamandan büyük kazanç elde edilmiştir.

Yaratıcı fikirler, imkânsız önyargısıyla oto sansüre uğramadan uygulama imkânı bulabilmektedir. Yerli ve yabancı sinema profesyonelleriyle mekân ve zaman kısıtlaması olmadan çalışma, ortak projeler yürütme/geliştirme imkânı ortaya çıkmıştır. Gösterim noktasında ise alternatif mecralarla özellikle bağımsız ve amatör sinemacılar ürünlerini gösterme imkânına kavuşmuştur. Bu sayede sinema yaşamlarını devam ettiren, kendilerini tanıtabilen, nitelikli işler üreten sinemacılar ortaya çıkmıştır.

Artık filmleri istenilen her yere ulaştırmak, çevrimiçi gösterimlerini yapmak mümkündür. Özellikle pandemi gibi olağanüstü dönemlerde dijitalleşmenin ne kadar önemli bir gelişme olduğu ortaya çıkmıştır. Sinemacılar bu sayede tam kapanma olduğu dönemde bile evlerinde içerik üretebilmiş film çekebilmiştir. Örneğin televizyon için Güldür Güldür Show programı, Tutunamayanlar, Jet Sosyete ve Ev Yapımı dizisi oyuncuların bir araya gelmeden evlerinde ve robot kameralarla çekim yaparak bölümlerini tamamladığı programlar olmuştur. Yine pandemi döneminde Reha Erdem “Seni Buldum Ya!” filmini zoom üzerinden, Müfit Saçıntı “Maskeler de Düşer” filmlerini kamera ve cep telefonu ile oyuncuların katkılarıyla çekmiştir. Seni Buldum Ya! dünyanın önemli dijital platformlarından biri olan MUBİ’de, Maskeler de Düşer YouTube’da gösterime girmiştir. Dijital ekipmanlarla üretilen filmler, dijital ortamda kurgulanarak dijital platformlarda gösterilmiştir. Film yapımının bütün süreçleri dijital ortamda gerçekleştirilmiştir. Reha Erdem ve Müfit Saçıntı, bütçe, teknik ekipman, oyuncu sorunlarını, uygun olmayan çekim şartlarını dijital sinemanın sağladığı olanaklarla aşmış ve şartların elverdiği ölçüde uzun metraj film çekmişlerdir. Bu da bağımsız sinemacılar, kısa filmciler ve belgeselciler için çok önemli bir yapım örneği teşkil etmektedir. Bu sayede iktidarların, ideolojilerin, hükümetlerin ve büyük stüdyoların baskıları dışında üretim yapmak mümkün hale gelmektedir. Dijital sinema, uygulama bağlamında ülkelere göre değişiklik gösterse de teorikte herkese film çekebilme imkânı sunmaktadır. Sinema yapmak isteyen herkesin önü açılmıştır. Sinemanın tüm aşamalarında yaşanan dijitalleşme, özgür ve demokratik bir içerik üretim ortamı oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle dijital dönüşüm şartları bir dereceye kadar eşitlemiştir. Bu fırsatlar tüm sinemacılara din, dil, ırk ayrımı yapmadan sunulmaktadır. Fikirlerin yarışabileceği, herkesin söyleyeceği sözü görsel dile dökebileceği bu demokratik ortamda tek yapmak gereken projenin sağlıklı bir şekilde planlamasını yapmaktır. Bugün 360 derece kameralar, metaverse, yapay zekâ, arttırılmış gerçeklik gibi pek çok yüksek teknolojiyle birlikte dijitalleşme süreci devam etmekte ve gerçek dünyayı içine almaktadır. Şüphesiz bu süreç sinemayı da derinden etkileyecektir.

Kaynakça

- Akyol, Onur (2016). Dijital Dönemde Gösterim. Şentürk, Rıdvan ve Zengin Ferhat (Ed.). Dijital Sinema (Kuramdan Tekniğe) içinde s. 247–291. İstanbul: İnsanart.
- Alıcı, B. (2012). Dijital Teknolojinin Sinemamızda Yansımaları. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi, Kocaeli.
- Aytaş, M. (2017). DSLR Sinematografi: Görüntü/Ses Ekipmanlarıyla Kısa Film Yapımı. Çakar Bikiç, N. ve Özgür, F. Belgesel / Kısa Film / Video Sanatı içinde s.174-194. İstanbul: Doruk Yayınları
- Aytekin, M. (2019). Sinemanın Dijital Halleri, Oğuz Göksu (Ed.). İletişimin Dijital Boyutu içinde s. 69-96. İstanbul: Literatürk Academia.
- Türk Dil Kurumu. (2022). Dijital, Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>, ET: 24.02.2022
- Erkılıç, H. (2017). Dijital Sinema Teorisi Üzerine: Akışkan Sinema ve Akışkan Sinema Teorisi. SineFilezofi Dergisi. 4, 56-72.
- Jenkins H. (2018) Cesur Yeni Medya (Teknolojiler ve Hayran Kültürü). Yeğenil, Nihan Çev. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Keleş, F. (2021). Akıllı telefonlar ile çekilen sinema filmleri. <https://shiftdelete.net/akilli-telefonlar-ile-cekilen-sinema-filmleri>. ET: 25.02.2022
- Kural, N. (2013, 5 Mart). Zekiyseniz İran'da film çekersiniz!. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/zekiyseniz-iran-da-film-ceklersiniz-1669003>. ET: 27.02.2022
- Laughy, D. (2010). Medya Çalışmaları (Teoriler ve Yaklaşımlar). Toprak, Ali Çev. İstanbul: Kalkedon.
- Meriç, Ö. (2013). Avatar Son Hava Bükücü: Animasyon Serileri ve Yaratıcılık Üzerine Bir İnceleme. Erciyes İletişim Dergisi Akademia. 3(2), 2-12.
- Ormanlı, O. (2012). Dijitalleşme ve Türk Sineması, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication. 2(2), 32-38.
- Özen, E., Çelenk, S. (2006). Sinemanın Ekonomik Yöndeşme Eğilimleri Hollywood Örneği. Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi İletişim Araştırmaları Dergisi. 4(1), 67-96.
- Özkoçak, Y. (2015). Melodisi Olan Filmler, Yelda Özkoçak (Ed). Türlerle Türk Sineması içinde (s. 213-227). İstanbul: Derin Yayınları.
- Parsa, A. F. ve Akçora, E. (2016). “Dijital Sinemada Yeni Anlatım Formları: Görsel Efektler”, 1. Uluslararası Görsel Sanatlar ve Estetik Sempozyumu, ss. 219-240. Yunanistan.
- Scognamillo, G. (1994). Amerikan Sineması, İstanbul: Alternatif Üniversite.
- Tatar, U. (2012, 14 Temmuz). Sinema Tarihinde Bazı İlkler. Erişim adresi: <http://www.maksatsinema.com/2012/01/ozel-dosya-sinemann-ilkleri.html>, ET: 05.06.2020.
- Zengin, F. (2016). Dijitalleşmenin Türk Sinemasında Yarattığı Dönüşüm: Üretim, Dağıtım ve Gösterim. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EDİMSÖZSEL BİR İNDİRGEME OLARAK DİJİTAL AKTİVİZM

Bir Özne-Fiil ve Nesne-Fiil İkilemi

Savaş KESKİN¹

Giriş

Bu metnin teorik tezlerini özetlemek için bir Kartezyen uslamlama yapılabilir: ‘Konuşuyorum. Öyleyse eyliyorum’. Konuşan öznenin ‘konuşmak’ fiili içinde gerçekleşen herhangi bir fiil ve özne arasında temsilî bağlar kurabilmesi, dijital aktivizmin/faalizmin söz düzeyli bir indirgemeye konu edilmesinin argümantasyonudur. Dijital alanda mutlak tekilliğin imkânsızlığı, konuşarak bir şeyler eylemeye çalışan kullanıcıların hedeflerini platonik bir beklenti olmanın sınırları dışına taşır. Bir fiilin (konuşmak) başka tüm fiilleri temsil edebilme gücündeki fenomenolojik boyut, söz’de (ifade düzeyinde) aktivizm ile *de facto* aktivizm arasındaki farkı okunur kılan belirmeler kümesidir. Derrida’nın düşününde (1973, s. 23), belirtisel/semptomatik simgelerden ayrı bir anlamlama (signifikasyon) gücü bulunan ifadesel simgeler, belirtilerde olduğu gibi bir anlam verilmesine ya da çıkarsamalara ihtiyaç duymazlar; zaten anlama tahsis edilmişlerdir. Dilsel ve dil dışı düzeydeki tüm fiilî ifadelerin simgesel imalar içeren tertibatlar olduklarını bir kez daha düşünmek, dijital aktivizmin yapı elementlerini dile indirgemenin mantığına bir formül üretebilir. Hall’in (2017) temsil kamında belirttiği gibi yapı olarak dil ve dili meydana getiren sözcü birimler, yalnızca dünyayı algılamakta değil aynı zamanda ona anlam atfetmekte kullanılan bir temsiller sistemidir. Üstelik bu temsil sistemi simgesel bir dizgeden ibaret olan sosyal dünyada (Habermas, 2019, s. 846) yaşayan konuşucunun kendi konumunu saptamakta kullandığı öz-düşünme pratiği de olabilir. Çünkü konuşan özne, kendiyile doğrudan ilişkisini konuşarak kuramaz. Yalnızca kendini, kendine söylediği bazı şeyler olarak temsil eder ve zihninde canlandırır (Derrida, 1973, s. 48). Bir bakıma, kendini, diğer her şey için yaptığı gibi kendine anlatmak zorundadır. Öznenin kendi varlığına dair fiili durum ya da olayların dahi sadece dilsel temsile indirgenebilmesi, dilsel dizgenin her türlü aksiyonu canlandırabilme katmanında tümevarımsal bir karşılık bulur.

Edimsöz ya da söz eylem, söz düzeyindeki eylemliliğe ya da eylemin sözle eş olmasına atıf yapan bir temsili etkinlik olarak Habermas (1994) tarafından iletişimsel eylem kuramının ve yaşam dünyasının temelindeki gücü anlatmak için kullanıldı. Çünkü dil düzeyi Habermas'ta yaşam dünyasını tesis eden aksiyonların ve etkileşimlerin aracılıdığı temsil düzeyidir. Bu çerçevede eylemliliği bedensel ya da dilsel kategoriler yerine özsel ayırıcılık kategorilerine ayıran Habermas (2019, s. 132-135), amaçsal (teleolojik), dramaturjik, normatif ve iletişimsel eylemden söz eder. İlk üçünün tek yanlılığına karşı dünyadaki güce ve otoritenin paradoksallığına dayanan çelişkileri onarmak için iletişimsel eylemin iki tarafı da anlaşmaya teşvik eden bir yönü söz konusudur. Nitekim birçok araştırmacı edimsöz (speech act) ile iletişimsel eylemi izomorfik düşünür (Dietz & Widdershoven, 1991). Dil dışı davranışlara sebep olan yaşama dünyasını sembolik bir nizamla çevreleyen geleneksel eylem katalizörleri, eşitsizliğin ve merkezi otoritenin dayandığı dizge ile buna karşı olanların dizmeye çalıştıkları alternatif alt dizge arasındaki çekişmeye yakıt olurlar. Edimsöz ise iletişimsel rekabet ortamında otoritenin kaygan ve tekinsiz zeminini, uyuşmalar için bir hemzeminine dönüştürmekte de kullanılabilir (McGuire, 1977).

Dijital aktivizmin edimsözsel bir indirgeme ile aktivizmden farkını anlamak için Derrida'nın *différance* tartışmasının üzerinden geçmekte fayda vardır. Derrida (1982), *différance*'ı dilin söz-merkezci geleneğine karşı bir anti-tez olarak negatif diyalektik biçimi olarak kullanır. Dildeki söz (ses) öncelikli anlam geleneği, yazıyı ikincil planda tutarak anlamı ve metnin kendine özgü anlamsal kapasitesini daraltır. Hatta bir farkın sentetik inşasına dayanan yazının 'sonralığı' meselesini sorgulayan Derrida (1997, s. 54), bir kişinin yazmayı, konuşmayı öğrendikten sonra öğrendiğinden emin olarak ne düşündüğünü ve söylediğini çok iyi bilmesi durumunda 'sonralık' farkının asalak bir bilinç oluşturacağını söyler. Sassure'un '*différance*' kavramına şartladığı 'fark' olgusunu 'erteleme' ile birlikte yeniden tartışan ve yalnızca 'e' harfi yerine 'a' harfini kullanan bu tavır, eş sesli telaffuz edilen sinonim durumundaki iki kelimenin (*différence*, *différance*) yazı düzeyindeki farka bağlı anlam ertelemesinin ters nedenselliğini açıklamaya çalışır. Söz-merkezci yaklaşımın anlamı sonralaştırdığını ve yazı ile söz (ses) arasında bir farkın üremesine sebep olduğunu savunan felsefi yaklaşımda *différance*, sesli konuşma düzeyine içkin anlamın, yazı düzeyine tercüme edilirken farka uğraması ve gecikmesi sorunu irdeleyen bir eleştiridir (Alan-Sümer, 2017, s. 66-67).

Yaratılışın dekonstrüksiyonunu (yapıbozumunu) bu hizada düşünürsek, nümenler âlemi sözün ertelendiği bir sonralıkta oluşuverirler. Yaratılışa dair yetkesel hikayeler içeren kutsal kitap metinlerinde sözün edimselleştiği ve bir edimsöz olduğu yapı-kuran özelliği, *différance* koşutunda sezineleyebiliriz. Kutsal kitaplarda yaratıcı, tekvine dayanan edimselliğini bizatihi fiziksel hareketle değil sözle kurar. Eski Ahit'in dünyanın yaratılışını anlattığı bölüm ve babında "Tanrı 'Işık olsun' diye

buyurdu ve ışık oldu” (Tekvin, 1:3) ve “Tanrı, ‘Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın’ diye buyurdu ve öyle oldu” (Tekvin, 1:6) ifadeleriyle anlatılan oluşlar durumu edimsözsellüğün tarihinde en erken dönem örneklerdendir. Benzer bir İbrahimî geleneğin parçası olan Yeni Ahit’te de “Başlangıçta söz vardı. Söz, Tanrı’yla birlikteydi ve söz Tanrı’ydı” (Yuhanna, 1:1) ifadesiyle tekvinin söz öncelikli olduğu ve somutlukların sonra geldiği açıkça belirtilir. Sözün hüküm mertebesindeki edimselliğinin en fazla gözlemlendiği söz öbeği ise Kur’an-ı Kerim’de sıkça yinelenen “Ol, der, o da hemen oluverir / *Kün fe yekûn*” (Bakara: 117; Ali İmrân: 47; Enam: 73) ifadeleridir. Sözün yapma ve yaptırabilme ile kurduğu bu fiilî ilişki, güç/iktidar olaylarında söylenenlerin hemen ardı sıra bir ‘yaptırım’ olmasını isteyen egemen ve karşıt tarafların tarihsel mimesislerini göstermesi bakımından önemlidir.

Dili söz (ses) düzeyinden yazı ve diğer multimedya kiplerine doğru transmedyatik bir ayrıksılıkla yayan dijital konuşma pratiği, Derrida’nın metin öncelikli tavrını da anlamlı kılar, ancak anlamdaki ertelemenin varlığına çare bulamaz. Her ne kadar yazıdaki ‘farklılaşma’ dışında ‘yinelenebilirlik’ de *différance*’ı kuran bir kök bağlam olsa dahi (Can, 2016, s. 16) anlamın hep bir sonraya bırakılması ve ifadesel simgenin önceliği vardır. Anlam, ifadesel bir sembol olabilmek için önce yazıda kodlanmalıdır. Böylece yazı, anlamdan önce gelir ve ilkin anlaşılması gerektirir. Bu ilişki dijital aktivizmle bire bir örtüşen bir *différance*’ı önesürüm olarak kullanmak için esin olabilir. Çünkü dijital aktivizm en basit haliyle kişiler arasında ‘farklılaşan’ ve ‘yinelenen’, çoğunluğu yazıya ve görsele dayanan (görsele dayansa bile yazıya ihtiyaç duyan), söz-merkezci olmayan bir ifadesel semboller topluluğudur. Nitekim her dijital aktivizm, ifadesel sembollerin organik bir fiili hareketliliği tetikleme, başlatma, sürdürme ve yönetme için geçirgenlikler arar. Bazı dijital aktivizm türevleri yalnızca dijital haliyle sınırlı kalmayı arzulasa bile organik hareketlere tercüme edilmesi kaçınılmazdır. Öyleyse dijital aktivizmdeki iletişimsel aksiyon, fiili aksiyonun gerçekleşmesinin önündedir ve onu erteler. Bu yönüyle de davranışlarla konuşma düzeyindeki temsiller arasında sinik bir *différance* hareket eder. Derrida’nın (1982, s. 5-6) *différance*’ın bir nosyon ya da konsept olmadığını, hatta onun var olmadığını iddia etmesi, sinik bir bilinç ya da bilinçdışı olarak temsildeki anlamsal kaymaları nasıl bir görünmezlikle idare ettiğine, belirsizliğine, akışkanlığına ve post-modernliğine vurgudur. Dijital aktivizmin de sınırlarının kestirilememesi, belirsizliği ve post-modern oluşu, bunun da ötesinde organik aksiyonlarla örtüşmeyecek kendine özgülükler içermesi ya da bunları başkalaştırarak canlandırması, *différance*’ı bir teorik zemin bilgisi yapar. Öte olarak dijital aktivizm, sadece cihazlar sathında varlığını gösterir ve cihaz olmayan bir toplumsal öyküde nazari olarak da görüngü olarak da yoktur. Cihaza içkin bu oluşlar silsilesi, oluşu temsil eden nümerik kodların önce olduğu bir *différance* tarafından ekranda canlandırılanları sonraya itekler. Bu durumun formülasyonu ise, ‘önce kod vardır, sonra anlam’ biçiminde ifade edilebilir.

Dijital medyayı bir birikim alanı olarak düşünen bu metnin içerik üretimlerini ele alış tavrı da metinseldir. Derrida'nın post-yapısalcılığı doğrultusunda bir korpus/külliyat olarak yeniden yorumlanan dijital aktivizm yazıtları/görütleri, çok kipli yazım pratiğinin tarihsel kayıtlar ya da bellek olarak birikmesidir. Bu birikim, onu sağlayan ve temin eden söz söyleyicilere ihtiyaç duyar. Burada ise gramatolojik özne-yüklem ve nesne-yüklem metaforlarının ikileminde çatallaşan yol ayrımını sorgulamak gerekir. Bir cümlenin gramerinde anlamı üretme işini, yapan (özne), yapılan ya da yapmaya yarayan (nesne) ve yapmak (yüklem) ilişkisinde düşünürsek, edimsöz boyutunun anlamını da konuşan (özne), hakkında konuşulan (nesnel sistem) ve konuşmak (yüklem) unsurlarının ilişkisinde düşünebiliriz. Bu çıkarsayıcı düşünme, dijital aktivizm söz konusu olduğunda özne-yüklem ilişkisinde bir paradoksa neden olur. Çünkü konuşmak sesli iken dolaysızlığı korunabilen bir eylemliliktir. Oysa yazılıyken, mutlaka bir aracın (kalem ya da bilgisayar) dolaylamasına ihtiyaç vardır. Hatta bilgisayar dolaylı bazı mobil uygulamaların seslerden yazıya tercüme sağladığı teknolojik gelişmelerle birlikte konuşucu özne paradoksu daha da büyür. Özne, bilfiil kendisi konuştuğunda özne olma vaziyetini koruyabilir. Ancak bir bilgisayar aracılığıyla yazarak ya da yazılı içerik tasarlayarak konuştuğunda öznedeki bir kayma yaşanır ve asıl özne, nesnenin (bilgisayar) ta kendisidir. Bilgisayarlar ya da mobil telefonlar aracılığıyla konuşulduğunda, birbirleriyle konuşmakta olan çevrimiçi kişiler değil; bilgisayarlardır. Bu durumda bilgisayar, Baurdillard'ın da belirttiği gibi, insanı kendi uzantısına dönüştürerek 'gerçek' etkileşimi olanaksızlaştırır (2005, s. 82), ve bilgisayarın insana tahsisatı gibi insanın da bilgisayara tahsisatını gerçekleştirir (1998, s. 62). Sonuç evresinde yalnızca insan-bilgisayar etkileşimi (Human-Computer Interaction) ve bilgisayar-bilgisayar etkileşimi (Computer-to-Computer Interaction) geçerliliğini korur. Dijital aktivizmde aktif olanın cihazlara kadar indirgenmesi, insanı bütünüyle aktivitenin dışında bırakmaz. Fakat öznelik görevinin devrine neden olur. Bu yönüyle insan odaklı özne-yüklem ilişkisi, bilgisayarlar odaklı nesne-yüklem ilişkisine evrilir. Nesne burada, öznenin yerini alarak nesnel-ben'in yeni evresini temsil eden bilgisayardır.

İnsan-bilgisayar etkileşiminin yeni bir nesnel-ben evresini gerçekleştirmesi, medyaya ilişkin 'yansımacı yaklaşım/ayna' (Hall, 1997, s. 24) ve bireyin bilişsel düzeyde öznel-benliğini ayırt etmesine yarayan 'ayna evresi' ile (Lacan, 2011) ilintilidir. Medyanın ana damar yaklaşımlarda yakıştırılan bir ayna sıfatı taşıması nasıl eleştirel düzlemde irdeleniyorsa, bilgisayarların insanın benliğini yansıtmadaki/temsil etmekteki rolü de eleştirel irdelenmenin konusudur. Lacan (2011, s. 143-145), ayna evresinde dile ve zihinsel temsile bağlı bir farkındalık geliştiğini savunur. Buna göre aynanın karşısında duran çocuk, aynaya yansıyan nesnel-beni ile aynanın karşısında duran öznel-beni arasında ayırım yapabilmeyi öğrenir. Bilgisayarın başında konuşan ile bilgisayarda konuştuğu görülen kişi arasında da benzer bir ayırım yapılırsa, farkındalık yoksunluğu ve birleştirici özdeşleşim tezi öne

sürülebilir. Çünkü bilgisayarda görünen kişi ve kişisel konuşmalar, birey nezdinde özleştirilir ve öznel-ben ile nesnel-ben arasındaki ayrım silinir. Bu durumda dijital aktivizm, Rheingold'un (2007) akıllı çetelerinin (smart mobs) temel özelliğinde olduğu gibi birbirleriyle fiziksel / yüz yüze temasları bulunmayan bireylerin nesnel-benleri ile etkileştikleri bir aksiyon sahasıdır. Birey dijital aktivizm pratiği içinde yalnızca nesnel-ben olarak vardır ve onun nesnelliği, bilgisayar aygıtının nesnelliği tarafından sağlanır. Bilgisayar ise olanı basitçe göstermek yerine, nümerik temsille (Manovich, 2001, s. 27) yeniden ve kendine özgü simgesel anlamla kodifiye eder. Bu nesneleşmiş özne kategorisinin imkânı, bilgisayar-aracılı iletişim/computer-mediated communication (van Dijk, 1997, s. 40-41) alanlarında söz konusudur. İletişimsel eylemliliğin bilgisayarların aracılığında gerçekleşiyor olması, nesnel-benleriyle hareket eden öznelerin nüfusunu artırır. İletişimin de ötesinde söylem ve doğrudan edimsöz pratiğine uyarlanan 'aracılanma', Herring (2004) tarafından bilgisayar-aracılı söylem/computer-mediated discourse düzeyine indirgenir. Böylece dijital aktivizmin bir dolaylı eylem ya da nesnel-ben aktivitesi olduğu sonucuna varmak kaçınılmazlaşır.

Buraya kadar edimsözel indirgeme planı üzerine anekdotlar içeren giriş hikâyesinin, dijital aktivizmi anlamak için yalnızca bir bakış açısı olduğunu ifade etmek gerekir. Bu bakış açısı, dijital aktivizmi bütünüyle teorize etmeyi amaçlamaz, ancak onun anlaşım örüntülerine bir yenilikçi katkı sunar. Çünkü dijital aktivizm, Joyce'un da (2010, s. viii-ix) belirttiği gibi dijital ortamlardaki sosyal hareketlerin bilgisel zeminini oluşturan kapsayıcı bir donanımsal ve yazılımsal altyapı bağlamıdır. Siber-aktivizm, çevrimiçi aktivizm, çevrimiçi örgütlenme, e-aktivizm ve bilgi-aktivizm gibi fragman durumundaki türler, sosyal medya, sosyal değişim, elektronik cihazlar, örgütlenme halleri ya da bilgiye erişim kanalları gibi spesifik alanlara dağılır. Oysa dijital aktivizm tüm bu sosyal hareketler için bir çatı olması için düşünülmüştür.

Dijital Aktivizme Majör Yaklaşımlar ve İletişimsel Eylemin İmkânları

Çil (2021, s. 98), bireyin ya da grupların toplumsal sorunlara duydukları ilgiyi bir toplumsal hareket temelinde etkinliğe dönüştürmeleri olarak tanımladığı aktivizmin, sayısal teknolojilerin gelişmesiyle birlikte özsel dönüşüm geçiren yeni toplumsal hareketler ve medya kullanım örüntülerinin bir sonucu olarak dijital sıfatı kazandığını söyler. Teknolojik belirlenimci bu yaklaşım, esas itibarıyla geleneksel aktivizmin bir meta-aktivizm olarak dijital temsiliyi kastetmez. Bilakis, dijital aktivizmin otonom ve yer yer bağımsız, kendine özgü bir kültürel dinamik olduğunun altını çizer. Çünkü dijital aktivizm, özellikleri ve örnek olaylardaki görünümüne bakıldığında geleneksel toplumsal hareketler ve protest hareketlerle pek benzeşmez. Mobilize gönüllülerin yer aldıkları sosyal ağlara kenetlenen trans-medya politik kampanyalar, yurttaşların mobil telefon videolarını YouTube'a yüklemeleri ya da protesto güncellemelerini Twitter topiklerinde sergilemeleri gibi birçok anekdot ve örnek vaka dijital aktivizmin kapsamını gösterir (Joyce, 2010, s. vii).

Dijital aktivizm, tüm örnekleri ve anekdotları tek bir kategoride içermez. Tüm katmanlı toplumsal kültür desenleri gibi dijital aktivizmin de birden fazla niteliksel ayrıma dayanan fraksiyonu vardır. Yanık ve Batu (2019, s. 208), kliktivizm ve slaktivizmden başlattıkları tembel aktivizmi, yoğunluk derecesinde artan risk ve bağlılık göstergelerine göre sınıflandırır. Buna göre tembel aktivizmle birlikte az riskli bulunan ve pasif kabul edilen diğer türler sosyal aktivizm, akıllı çeteler ve siber itaatsizliktir. Siber vijilantlık ile birlikte süreç aktif aktivizme ve illegal risklere doğru yönelir. Hack aktivizmi, siber savaş ve siber terörizm, dijital aktivizmin yasal sınırlıklar dışında tutulan ve radikal kabul edilen suretleridir. Küresel yaygınlık düzlemi, tembel aktivizmin popülerliğine işaret eder. Nitekim Gerbaudo (2017), siber-özerklik örnekleriyle başlayan dijital aktivizm tarihinin siber-popülizm çağını yaşadığına dair çarpıcı bir tespit sunar. Özellikle hakikat-sonrası (post-truth) içerimli siyasal kampanyalarda popülizmin baskın olduğu aktivist eylemler gözlemlenebilir.

George ve Leidner (2018, s. 2300-2303) ise üç ana kategoriye dağıttıkları aktivizm şemasında, bir politik bağlılık hiyerarşisi kurmayı denerler ve bu hiyerarşiyi Milbrath'ın politik katılım hiyerarşisindeki kategorilere atıfla şekillendirirler. Buna göre üç temel şematik kategori vardır. En altta, düşük bağlılıkla açıklanan izleyici aktivizmi, kliktivizm/tıklamacılık ve görüş doğrulama aksiyonlarını barındırır. Bir üst hiyerarşik katman olan geçiş aktivizminde ise kaynak oluşturma, politik-tüketimcilik ve garantili dönüt yer alır. Üst katman olan ve güçlü eforların sergilendiği gladyatör aktivizminde ise veri aktivizmi, enformasyon teşhiri ve hacktivizm uygulamaları konumlandırılır. Daha sonra kapsamı genişletilen bu hiyerarşi üç temel kategori korunarak güncellenir (George&Leidner, 2019, s. 9).

Küresel çapta meşhur hale gelen dijital aktivizm örneklerini toparlayan George ve Leidner (2019, s. 1-2), Suudi kadınların araba kullanma haklarına yönelik sosyal medya örgütlenişi, siyahi Amerikalıların polis şiddetine karşı hareketleri, Amerikan yerlilerinin web sitelerinde ustaca kurguladıkları tanınma etkinliklerinin politik etkisi, Wikileaks tarafından teşhir edilen Ulusal Güvenlik Ajansı belgeleri, başkanların diğer liderlerle ticari ilişkilerini gösteren Twitter eylemleri, Annoymous'un beyaz üstünlüğünü savunan web sayfalarına siber saldırısı gibi bilinirliği yüksek olanlara değinir. Leong ve arkadaşları ise (2018, s. 173), Arap Baharı, İspanyol öfkeliiler ve Wall Street'i işgal et hareketlerini inceler. Bu hareketlerin hepsinin ortak noktası ise dijital katılımcılar tarafından merkezsiz örgütlenmeleri ve edimsözsel bir dalga ile yayımlarıdır. Kullanıcı-üretimli içerik (user-generated content) için uygun ortam sağlayan katılım kültürü, medyadaki seyirci metası ile internetteki kullanıcı metasını nitelik olarak birbirlerinden ayırır (Fuchs, 2017, s. 73). Esasen yalnızca dijitalleşmek dahi bir tür aktivizmdir. Sistem içinde yakınsanan bir iletişimsel aksiyon sürecinin parçası olan çevrimiçi bireyler, uzak ya da yakın bilgiler hakkındaki edimsözlerine başvurularak aktivizmin 'izleyici' katmanına eklemenebilir. Özellikle hashtag ve gruplanma girişimleri, aktivist eylemin kolektif okumasına izin veren bir korpus özelliğidir. Üstelik dijital aktivizm korpusu, tek bir kökten beslenemeyecek

kadar rizomatiktir. Çünkü bir amaç etrafındaki pragmanın ve alt pragmaların çekirdeklerinden büyüyen edimsözler, web sisteminde kayıtlanan, işlenebilen, sürekli biçim değiştiren, çoğul ve homojen bir bilgiler seti olarak kolektif zekânın ürünüdürler (Segaran, 2007, s. 2). Kolektif zekâ merkezî ve teke mâl edilemez oluşu nedeniyle sistemdeki herkese izafeten düşünülebilir.

Türkiye akademisinde trend olan dijital aktivizm alanlarına bakılırsa, doğrudan aktivist katılımlı platformlara, çevreye ve madun kimliklere odaklı ilgilerin popüler oldukları fark edilir. Anaakım ve sosyal medya metriklerine göre en fazla dikkat çekenlerin paralelinde oluşturulan dijital aktivizm yazınındaki örnek olaylar, Gezi Parkı (Bayhan, 2014), Change.org (Gürel & Nazlı, 2019), AHBAP platformu (Gökaliiler & Saatçi, 2019), feminist hareketler (Beşikçi & Kuzucanlı, 2019), engelli aktivizmi (Meriç-Fermanlıoğlu, 2019), din aktivizmi (Halım, 2014) ve hacktivism/Redhack (Yegen, 2014) başlıklarında sadeleştirilebilir. Türk akademisi yereldeki örnek olaylar dışında küresel örnek olaylara da duyarlık gösterir. Genel olarak örgütlenme, talepler, söylemler ve kampanyalar örneğinde incelenen aktivist eylemlilikler edimsözsel bir bakış açısıyla eleştirilmez. Oysa edimsözsel eleştiri ya da iletişimsel eylem doktrini çerçevesinde bir değerlendirme yapılırsa, dijital aktivizmin anlaşmaya yönelmiş iletişimsel eylem mi yoksa anlaşmazlığa ve haklı çıkma kazanımına şartlanmış bir amaçsal eylem mi olduğu sorusunun yanıtına sırt dayayarak siber protest hareketlerin hegemonik sömürüye karşı çıkarken karşı-hegemonik argümanlar kullanmalarının da anlambilimsel bir derlemi ortaya konulabilir. Özetle, dijital aktivist hareketler bir merkezi gücün sömürgeci tavrına karşı toplumsal çıkarları korumak adına karşı-güç uygulamaları gibi görünür. Özde ise karşı-güç ile hegemonik gücün teleolojisi bakımından diyalektik zıtlıklar görünmez. Pekâlâ, aynı hatta gerçekleşen savaşım, tarafları en azından karşılıklı amaçları ve sarsma araçları yönünden benzeştirir. Çünkü bir hegemonik mücadele olan yeni toplumsal hareketler sistemsal açıdan ideolojik aygıtlara karşı bir rizikodur ancak hiçbir sınıf bu aygıtlar içinde ve üzerinde hegemonyasını uygulamadan egemenlik kuramaz (Althusser, 2000, s. 36). Dijital iletişim aygıtları, hegemonisini en azından iktidar bloğu olarak tamamlamayı amaçlayanlara karşı gelişen tüm toplumsal hareketlerin de kontrol etmeyi amaçladığı silahlar gibidir. Bir başka önemle, hegemonik mücadelenin cenahları her ne kadar birbirlerinin anladıkları dilden konuşmasalar da aynı dili konuşurlar.

Toplumsal hareketleri geleneksel ve yeni olarak ayıran taksonomi, bu metnin eğilim alanı değildir. Nitekim söz konusu taksonomi bilgisi, müstakil literatürlerde erişilebilir durumdadır (Çil, 2021, s. 98). Ancak bu metinde, toplumsal hareketlerin majör çerçevesinin kenarlıkları çizilerek Habermas'ın toplumsal hareket yaklaşımı olan iletişimsel eyleme bir geçit oluşturulacaktır. Aktivizmin tamamlayıcı yan teorilerinden olan, hatta kimi zaman aktivizme ikame edilen toplumsal hareketlere ilişkin majör teorisyenler, Touraine, Melucci, Castells ve Habermas olarak kabul edilir. Bu teorisyenlerin taksonomik bölütleri bir tarafla eski ve

yeni ayrımı yapmak için kullanılabilir. Touraine (1985, s. 751-758), toplumsal hareketleri Marksist ve post-Marksist olarak iki kategoride incelerken, farkı sınıfsallık temelinde ortaya koyar. Marksist hareketler sınıf bilinciyle devrimsel sonuçlar hedefleyen hareketlerdir. Post-Marksist olanlar ise sınıf bilincinin baskın olmadığı ve üstyapısal kurgulara odaklanmış hareketleri tasnif eder. Post-Marksist hareketlerle günümüz yeni toplumsal hareketlerinin sınıf-sonrası nitelikleri arasında benzerlikler bulunabilir. Melucci ise (1980, s. 199-200), benzer bir taksonomide Marksist ve işlevselci hareketlerden söz eder. İşlevselci hareketlerle kastettiği ise tamamıyla yeni toplumsal hareketlerdir. Tarihin getirdiği tabakalaşmış birikimi yıkmak için girişilen sınıfsal mücadelenin sönümlendiği neo-liberal politikalar çağında kaleme aldığı eseri, daha çok pratik işlevler ve kimlik meseleleri hakkında talepleri olan insanların sistem içi direnişlerini tanımlar. İşlevselci hareketler yıkmak ya da devirmek yerine onarımı ve yeni işlevlerle rötuşlanmış sistemin devamlılığını temin ederler. Bir diğer majör teorisyen Castells ise (2001, s. 55) yeni toplumsal hareketlerin iletişimin gücüne dayalı enformatik (bir bakıma edimsözsel) bir aksamı olduğunu belirtir. Buna göre kimlik, kent hakkı, çevre savunuculuğu gibi temel işlevsel alanlara kayan toplumsal mücadele zemini, hiyerarşisiz, bilginin eşit ve açık dağıldığı, merkezi koordinasyonu olmayan, kendi kendini örgütleyebilen ve yönetebilen hareketlerin sergilendikleri bir akışlar uzamı halini alır.

Yeni toplumsal hareketlere dair majör yaklaşımlar arasında eristik kazanımlara odaklanmayan ve taraflar arasında edimsözlü anlaşmayı savunan iletişimsel eylem yaklaşımı, Habermas'ın dilsel çözüm önerilerinde ve dizgenin rasyonelleşmesindeki pragmanın tarafsızlaştırılmasında belirginleşir. Durkheim'a (1981, s. 579'dan akt. Habermas, 2019, s. 598) göre dizge, yaşama evrenindeki günlük işlerde düşünmemize yarayan kavramlar konstellasyonu ve ana dilin sözcük dağarcığını dile getiren bir düzendir. Bu düzen, çevremizde olup biten her şeyin anlam kazanışında ve yaşamın temellendirilmesinde kilit rol oynar. Evrendeki tözcü ya da entropik düzenden bağımsız olarak dizgenin insana özgü bir düzen sunması, dilin kapasitesine bağlıdır. Habermas (2019, s. 725) bu yönüyle dizgeyi yaşama evreninden kesin bir ayrımla ayırır. Çünkü yaşama evrenlerindeki kültür, toplumu ve kişiliği kuran tüm eylem dizgelerinin bir toplamı olarak genel bir eylemsel dizgenin alt dizgesidir. Dil ve anlam, kültürü çevreleyen anlamın hangi düzenle tecrübeye aktarılacağına ve eylemleri nasıl idare edeceğine karar verilen genel dizgenin kendisidir. Dijital aktivist platformlarda oluşmakta olan paralel yaşam dünyaları, edimsözün dizgesel yapısından bağımsız bir örgütlenme içermez ve tüm yapısal bileşenleri sözle ifade edilir. Söz, her şeyin öncesinde ve sonrasında varlığını devam ettiren, yaşam dünyalarının içinde ve dışında insana ihtiyaç duymaksızın anlamını muhafaza eden bir evrensel boyuttur.

Habermas (2019, s. 605), iletişimsel eylemi üç temel pratiğe böler: önermesel, anlatımsal ve edimsözsel. Önermesel eylem, bir tarafın 'geçerlik iddiasıyla' ortaya

koyduğu genel geçer görüşlerini ve bu görüşlerin argümantasyonunu içerir. Dijital aktivizm doğası itibariyle bir yönden önermeseldir. Çünkü aktivizme konu olan olaya ilişkin önermeleri geçerlik iddiasıyla dijital uzamlara yayan konuşmacılar, argüman üretmekle meşgul olurlar. İkinci pratik, anlatımsal eylemdir. Anlatımsal eylem, açıklamalar, anlatımlar, betimlemeler, tanımlamalar, tarihsel hikayeler, mitolojik hikayeler ve anlamlandırma aktiviteleri gibi birçok ifadeleştirmede görülür. Dijital aktivizmin diğer bir yönü ise anlatımsal eylemlilikle ilintilidir. Her dijital aktivizm hareketi, diğer kişilere bir şeyleri izah etmeye ve yeniden anlamlandırmaya çalışır. Egemen durum tanımları ve meta-anlatılara karşı, alternatif ve karşı tanımlar, transmedya anlatılar üretir. Üçüncü pratik ise edimsözseldir. Edimsöz, dile getirilmekte olanı yapıyor olmak ve iletişimi bir fiil olarak kullanma kategorisidir. İletişimsel eylemin özünü teşkil eden bu pratik, sömürgeleşen ve hegemonik dilin dizgeleriyle işgal edilen yaşam dünyalarını arıtmak ve yeniden rasyonelleştirmek için eylemsel bir etki amaçlar. Edimsöz, kendini geçerlik sözleşmesi olarak müşterek pratik yapabildiğinde, yaşam dünyası dizgesinde 'etkisöz' halini alır.

Dijital medya dışındaki fiziksel/organik yaşamda eylem kategorilerinin birçok efordaki temsilini görebiliriz. Trafığın akışı, koşma, spor yapma, yürüyüş, grev, savaşıma, barışıma ve siyaset yapma gibi fiziksel mobilizasyon örnekleri başlı başına gündelik karşılaşma edimleridir. Ancak çevrimiçi yaşamlar bütünüyle iletişimsel olarak tasarlanırlar. Orada bedensel emek nosyonu, çevrimiçi emekle yer değiştirir (Fuchs & Sevignani, 2013, s. 237). Çevrimiçi üretim ilişkileri dilsel pratiğin temsiliyle iletişimsel içeriğe dönüşür. Orada yalnızca yazı, ses ve görsel elementlerin terkiibini yansıtan edimsözler vardır. Bir meta-medya olarak bedenın doğrudan katılmadığı, dil ile aracılanmış bu dünyadaki aktivist eylemlerin tamamı edimsöz kategorisinin örnekleridir. Çünkü çevrimdışı yaşamı değiştirme baskısı üretebilen bu eylemler, yalnızca söz düzeyiyle sınırlı düşünülemezler. Dijital eylemlilik, en basit haliyle dilsel hareketlilik olarak yorumlanabilir.

Dijital eylemlilik, araçsal eylemliliğin sonuç evresiymiş gibi düşünülürse, saban kullanmakla başlayan ve bugünün teknik örgütlenmesine kadar uzanan araca bağımlılığın araçsal akıl gelişimine ön ayak olmasının kaçınılmaz olduğu kanaati güçlenir. Habermas (2019, s. 377), bir yaşam dünyasında, toplumsal olmadığı halde başarıya yönelmiş araçsal eylemlilik modellerinin var olduğunu vaaz eder. Başarıya yönelmiş bu tarz eylemleri stratejik eylemlilik olarak görür. Oysa iletişimsel eylem başarıya değil, tarafların uzlaşmasına yönelmiştir. Mevcut dijital aktivizm hareketlerinin popüler olanlarındaki stratejiler, başarı önceliklidir. Talep edilen kazanım gerçekleştiğinde aktivist eylemin tematik devamlılığı korunamaz. Dijital aktivizmin iletişimsel eylem olarak kurgulanması ise başarının öncelikli amaçtan sayılmamasını ve tarafların karşılıklı taleplere ve çıkarılara karşı duyarlı olmalarını gerektirir. Aksi takdirde hegemonyanın sınıflaştırdığı yaşama dünyası onarılamaz ve sistemin yakıtı olan tabakalaşıma pekiştirilir. Çünkü hegemonik dizge, takas

bakımından ekonomik örgütlü sınıflı toplumlar ve güç mekanizmaları bakımından politik tabanda tabakalaşmış sınıflı toplumlar yaratır (Habermas, 2019, s. 744).

Dijital aktivizmin dezavantajlı kimliklerin görüldüğü hareketler olmaktan öte sınıfsal niteliğini yitiren bir yeni formasyona geçmesi, hâlihazırdaki direniş hareketlerini içeriksizleştirmek gibi bir haksız yargıya neden olmamalıdır. Çünkü demokratik ve tedavi edilmiş bir kamusal alan için eşitlik talep eden madun kimlikliler, dijital aktivizmi hala etkili bir mücadele alanı olarak kullanmayı sürdürürler. Dijital aktivizm, Spivak'ın (1988) öne sürdüğü 'madun suskunluğu' sorunsalına da bir çözüm olabilme potansiyelini barındırır. Nitekim Spivak'ın etkilendiği düşünürlerden olan Derrida (1973, s. 70), konuşmayı, sessizliği koruyan bir aktivite olarak görür. Ancak iletişimsel eylemdeki edimsözlülük, sessizliği bozan ve yırtan bir tarihsel blok kırılması için umut vaat eder.

Bu metin, iletişimsel eyleme/edimsöze indirgenen dijital aktivizm tartışmasında sınıfın görünmezleşmesini de özne boyutuna indirger. Çünkü dil, sınıfsallığın teminatı olan söylemlerin ve dizgelerin pratik kullanımında eşitsizdir ve anlamı taraflı kılarak irrasyonelleştirir. Ancak edimsöz, yalnızca iletişimsel eylem için söz konusu değildir. Hegemonik ya da amaçsal bir eylemliliğin destek ayağı da olabilir ve herkes tarafından amaçsızca sergilenme ihtimali de vardır. İletişimsel eylem sınırları içinde eşitsizliğe karşı bir reçete olması nedeniyle önemlidir.

Edimsözel Aktivizmin Kavramsal Zemini

Edimsöz (speech act) teorisi, dilin temsilî gücü ile fiilî gücü arasında kavramsal ve pratik bir bileşmedir. Vendler (1980), gerçeklerin söylenebilen ve anlatılabilen şeyler olduklarını savunduğu çalışmasında edimsözün hakikatin belirlenimindeki etkisini tanıtlamaya çalışır. Gerçeklikler düzlemindeki tüm eylemsel davranışlar, sembolik etkileşimle akan bir anlam mizanseninin mütemmim unsurlarıdır. Sembolik etkileşim, yalnızca dilsel sembollerin değil, davranışların sembol olarak taşıdıkları değer de bir sonucudur (Jeon, 2004). Davranışların sembolik karşılıklarının olması, onların dile tercümelerini kolaylaştırır. Toplum içindeki dil ile davranışlar arası organizasyon, sembollerin ortak anlamı ile sağlanır. Çünkü semboller, zihinsel tasarım ve canlandırılmaları (Hall, 2017, s. 24-25) kontrol ederek gerçeklik diye tanımlanan semboller arası örüntüleri bir amacın parçası yapar. Bu sembolik düşünme, eylemlerin anlamını fenomenolojik bir kaynağa götürür. Ünlü fenomenolojistlerin, söz verme, sorma, talep etme, talimat verme ve suçlama gibi fenomenleri sosyal edim başlığında toplamasının sebebi de budur ve bu yeni sınıflama edimsözselliğin erken dönem taksonomisi olarak kabul edilir (Smith, 1990, s. 31). Konuşmanın sembollerle iç içeliği ve sembolik özdeşliği, hareketler ile dil bağlamaları arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesi anlamına gelir. Özellikle dijital teknolojilerin yaydığı otomasyon sistemleri, hareketlerin önemli bir kısmını iletişimsel ilişkilere indirger. Hizmetlerin interneti (internet of services) çerçevesindeki dijital iletişim, edimsöz öncelikli toplumsal gidişatı gösterir. E-Devlet uygulaması, birçok fiziksel edimin

edimsözlerle idame ettirildiği bilgisayar-aracılı bir ilişki olarak önemli bir durum örneklemevidir.

Habermas (1990), emir, itiraz ve ifade etmek gibi konuşma durumlarının birer eylem olarak kabul edilmesinin edimsöze kuramsal dayanak olduğunu belirtir. Çünkü her edimsöz, ya bir edimi kuran, harekete geçiren ve kontrol eden bir emir ya da bir edimin sonrasında onun sebep olacağı başka edimlere yol açan bir itiraz olabilir. Kimi zaman da bir eylemin sembolik gövdesini anlamlandırmaya yarayan bir ifade niteliği taşıyabilir. İfade edilmiş edimler, dilsel olarak yeniden yaratılır ve oluş haliyle ilişkisi yorumlar tarafından kesilir. Nihayetinde her ifadeleştirme, bir yeniden yorumlama işidir. Edimin kendine özgü anlamı, dilsel anlamlar tarafından kuşatılır ve her anlamlandırma edimine göre özsel farklılaşma yaşanır. Bir olay içindeki edimler, ifade düzeyine aktarıldıklarında hiç olmadıkları bir anlamda ve halde anlaşılabilirler. Fakat edimin ifade boyutundaki yorumlanması, hermenötik (yorumsamacı) konuşmadan edimsözsel olarak farklıdır. Briggs (1972, s. 7), *a priori* nitelikli bir yorumsama biçimi ile edimsöz arasına sınır çeker. Edimsöz, deneyselliğe dayanır ve bu nedenle *a posteriori* yapıdadır. Hayal gücüyle ya da tecrübe edilemez olanla ilişkili değildir. Hem kendisi hem de konu ettiği eylem gerçekçidir ve deneyseldir. Dijital ekranda görgül bir kayıt olarak aktivist edimsözleri ve onların ilişkili oldukları erken veya gecikmiş eylem setlerini okuyabiliriz. Dijital eylemliliği hermenötiğin konusu da yapabiliriz ancak onu hermenötiğe indirgeyemeyiz.

Edimsözsel bir aktivizmin ilk pratikten mevcut ana dek, yer yer bozulmuş olsa bile anlamsal ve biçimsel bir dizgesi vardır. Vosoughi ve Ray (2016, s. 712-713), edimsözün semantik (anlamsal) ve sentaktik (biçimsel) olarak bütünlüklü oluşunu savunur. Anlam, yazı ya da sesteki sentaktik düzenin bir yapısal işbirliği olarak anlaşılır. Nitekim tek başına anlam kurmaya yetmeyen sentaks özellikler, belirli bir kurgu ile anlamsal olarak ilişkili hale gelirler. Barthes (1967, s. 415-416), dilin göstergebilimsel yapısını sentagmatik (dizibilimsel) ve paradigmatik (dizibilimsel) teorik art alanda inceler. Buna göre edimsöz, sözceler ve sözce-birimlerden meydana gelen söz zincirleridir. Sözcelem, bir ifadenin anlamı üretmek için diğerleri arasından ya da diğerleri yerine kullanımına (paradigmatik) ve bu ifadelerin birbirleri ardına eklenmesinin devamlılığına (sentagmatik) göre farklılaşır. Her sözcelemin dizgesi ya da anlam konstellasyonu, içeriğin temsil gücünü belirler. Dizge için dizisel seçim ve dizimsel sürdürülebilirlik önemlidir. Çünkü üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi (Althusser, 2000, s. 17-18) için dizimsel devamlılık şarttır. Hegemonyanın bir tarihsel blok olarak imalatı için dilin her evresinde ifade edilmesi beklenen sözce birimin kontrolü ve bunun ardışık zamanlarda ve belirli bir zaman içindeki tüm söz zincirlerinde sürdürülmesine ihtiyaç vardır. Konuşan özneler, dizisel seçimleri ile egemen dizgeyi bozmakla tehdit ederler. Dijital aktivizm, harekete katılan herkesin edimsöz seçimlerinin bir diğerine benzemesi veya en azından anıştırmasıyla mümkündür. Bir kesit zamanda sağlanan bu tarihsel

blok, edimsöz zincirlerinin sürekli aynı dizgeyle kurulmasıyla başarıya ulaşır. Edimsöz blok zincirleri birikerek aktivist eylemlere yakıt olurlar.

Ludwig ve Ruyter (2015, s. 125), konuşma eylemini üç türe ayırır: etkisöz (perlocutionary), düzsöz (locutionary) ve edimsöz (illocutionary). Etkisöz edimi, konuşmaların izleyici üzerindeki etkisine atıf yapar. Düzsöz edimi, bir şeyler söylemek ya da ifade etmektir. İma ya da alt metin içermez. Edimsöz ise bir şeyler söyleyerek ya da ifade ederek elde edilmesi amaçlanan edimselliklerdir. Edimsöz, söylemek ve yapmak eylemlerinin bağımlılık sentez durumudur. Dijital bir konuşma üç türü de içermesine karşın edimsözsel konuşma gerçekleştiği vakit, dijital aktivizm olarak anılabilir.

Mastri ve arkadaşları (2006, s. 1029) edimsöz, iddiasal, direktifsel, isteksel, etkisel, bildirimsel, kararsal ve alıntısalsal olarak tasnif ederler. Dijital aktivizm gibi çoklu eylem biçimleri, çeşitlilik ve farklılık stratejilerinin sahnelendiği bir manevra alanı barındırır. Her bir kategori, bir argümantasyon türü ile desteklenir. Kimi zaman bir başkasının söylediğini alıntılarla bile aktif bir eylemlilik görünümündedir. Martinez-Flor (2005, s. 175) ise edimsözün direkt, gelenekselleşmiş ve direkt olmayan türlerini inceler. Bu incelemede direkt ifadesi bir düz-söz ya da düz-anlatıma; direkt olmayan ise imalı anlatıma örnektir. Dilin dolaylılığı ve imalı oluşu, simgesel gücü ve anlam doğurganlığıyla ilişkilidir. Barthes (1977, s. 283), göstergebilimin imalı bir dil kullanmakla mümkün olduğunu söyler. Dijital aktivizm, metaforik ve imalı göndergeler taşıyan edimsözlerle kimlik kazanır. Edimsözsel dijital aktivizmin bir diğer ve esas önemli kısmı ise 'gelenekselleşmiş' dil kullanımıdır. Dildeki bazı geleneksel ve değişmez söz öbekleri, taraf fark etmeksizin herkesçe konuşulurlar. Bir nevi söylem olarak kurgulanan dil, geleneksel ifadeler söz konusu olduğunda her iki taraf için de ortaktır.

Bir edimsözün analiz edilmesi ve dijital aktivizmin iletişimsel eylem boyutunun tespiti için bazı ölçütlerden bakmayı deneyebiliriz. Bu ölçütler, mesajın etkisi, kanaatin güçlülüğü, mesajın kalitesi, yazarların sosyalizasyonu ve mesajın ikiyüzlülüğüdür (Ludwig ve Ruyter, 2013, s. 129). Dijital aktivizmin gözlem sahasındaki her mesaj, yakındaki ve uzaktaki kişiler nazarında etkisöz olması için kamusallaşır. Mesajın oluşturduğu kanaatin ya da mesaja yönelik kanaatin güçlülüğü, etkinin hacmini belirler. Bir diğer etki belirleyicisi ise mesaj kalitesidir. Mesajın kalitesi; argümantasyon, söz seçimleri, çok kiplilik, açıklık ve paylaşılabirlik gibi birçok dizgesel elementin kaynaşmasıyla gerçekleşir. Yazarın sosyalizasyonu, yani çevresel ağları ve yayılım haritası, mesajın etkileşim alanının sınırlarını çizdiği için etkiyi belirleyen bir faktördür. Yazarın tekil paylaşımı ile kitlesel edimsöz topluluklarındaki paylaşımı arasında sosyalizasyona bağlı etki farkı oluşur. Son olarak, mesaj; gerçekleri söylemek zorunda değildir ve amaçsal/stratejik edim oluşu nedeniyle tek yanlılık özelliği de gösterebilir. İletişimsel eylemle örtüşme boyutu burada teşhis edilebilir. Mesaj, görünüşte eşitliği savunurken aslında bir tarafın amaçlarına hizmet ediyorsa, toplum yararı karşısında bir grubun yararını

öncelikli tutuyorsa ikiyüzlüdür. İkiyüzlülük, kişilerin sosyal medyada bölünen kimlik imajlarının doğal handikabı olarak hipokrasiyi yaygınlaştırırsa bile mesajın kendindeki ikiyüzlülük yaşam evreninin dizgesel temelinde çözünmeye yol açar. Çünkü mesajın görünen yüzü ile sırdaki yüzü arasında bir fark olması, iletişimin kendisini sağlıksızlaştırır. Böyle bir mesajda edimsözün iletişimsel eyleme katkısı beklenemez.

İlyas ve Khushi (2012, s. 501) edimsözün yapısını çözümlmek için yukarıdakine benzeyen ölçütler kullanırlar: dil kullanımı, konuşmacının niyeti ve sosyal bağlam etkileşimi. Dil kullanımı, mesajın kalite ve etki boyutudur. Sözcelemdeki maharet, içerikteki anlamdan daha afili bir biçimin ortaya çıkmasını ve retorik unsurların iletişimsel sürecin önüne geçmesini sağlayabilir. Sosyal bağlam etkileşimi ise üretim koşullarıyla muhatap olan kişiler arasındaki yaşam dünyası karşılaşmalarını kapsar. Buna göre karşılaşmalar genellikle edimsözler arasında yaşanır ve profiller mesajın hinterlandına itilir. Bu ölçütleme bağlamının iletişimsel eylemin anlaşılmasına yarayan kısmı, konuşmacının niyetidir. Çünkü bir önceki ölçütler sınıfında mesajın ikiyüzlülüğü ile konuşmacının ikiyüzlülüğü arasındaki ilintiden söz edilmişti. Dil her ne kadar müesses yapısıyla konuşuculardan farklı bir ontik eğer taşısa da konuşucunun niyetinden bağımsız değildir. Burada niyet ifadesi, dili kullanma biçimine yön veren teleolojik mekanizmaya atıf yapmakta kullanılır. Eğer bir konuşucunun niyeti, başarıya ya da anlaşmazlığa yönelmişse orada iletişimsel eyleme dayalı edimsöz aranamaz. Ancak anlaşmaya yönelmiş/şartlanmış bir konuşmacı niyeti, mesajın yönelimlerini de saptayacaktır. Neticesinde her mesaj, bir zihniyet düzlemindeki kodların kasti ya da kasıt dışı dışavurumu olarak ideolojik zihin haritalarından izler taşır.

Sosyal medyanın edimsözselliği sabit bir alan olduğu günümüz akademisinde neredeyse uyuşum kertesindedir. Çünkü bilgisayar-aracılı iletişim (CMC) ve bilgisayar-aracılı söylem (CMD) kavramsallaştırmaları edimsözsel dolayılmamayı teorik olarak açıklayan çalışmalara kılavuzluk yapar. Dijital aktivizm ise bilgisayar-aracılı edimsözlerin yalnızca bir bölümünü anlatan bir konsepttir. Bu konsept, edimsözsel aktivizmdeki öznenin konumunu sorgulamak için de eleştirel detaylara sahiptir. Edimsözün bilgisayar-aracılı bir ifade olarak dolaylanması, özne ile edimi arasındaki ilişkinin kesilmesi ve öznenin temsilî hale gelmesi sorununu sivriltilir. Öznenin var olma savaşımı, bilgisayar tarafından şeffaflaştırılması ve gizli hale getirilmesi ile yeni bir boyuta taşınır. Bilgisayar, görünürdeki öznedir ve McLuhan'ın (1964, s. 1) '*araç, iletidir*' savının '*araç, öznedir*' olarak yeniden düşünülmesine engel bir behis yoktur.

Faalizmin Failleri: 'İfadeler Özgür Müdür?'

Özne karmaşası ya da kompleksi, sosyal bilimlerde içinden çıkılmayan bir faillik probleminde ele alınır. Görünüşte özne, bir fiili yerine getiren olarak apaçık resmedilse de onun gerçekte kim olduğu ve fiili ile arasına görünmez başka bir şeyin

sinsice kurulup kurulmadığı meselesi her zaman ikircikli bir durumdur. Öznenin işi yapması ya da konuşabiliyor olması, işin ve konuşmanın kime mâl edileceğini sarıh bir konu haline getirmez, aksine daha fazla karmaşıktır. Çünkü fail, her zaman özgür değildir ve çoğu zaman başkası hesabına çalışır. Althusser (2000, s. 60), ideolojinin bireyleri ‘özne’ olarak çağırdığını söyler. ‘ÖZNE’ kategorisi, ‘öznelerin’ somut pratikleriyle varlıklarını kazanan müesses aygıtlar olarak görülür. Bu durumda büyük ‘ÖZNE’yi var kılmak için bir şeyler yapan ya da konuşan küçük ‘özne’lerin, başkası için emek sar ettikleri sonucu çıkabilir. Azmettiricinin kim ya da ne olduğu sorusundan daha fazlası, öznelerin bir şeyleri yapmak ve söylemekteki gönüllü eforlarıdır. İletişimsel eylemin sorgusu buraya kadar intikal eder. Çünkü iletişimin rasyonelleşmesi, iletişimcilerin ne yaptıklarının bilincinde olmalarını, yani öz-bilince sahip olmalarını gerektiren bir iyileşmedir. Žižek (2015, s. 551), Hegel’den beri süregelen öz-bilinc problemine optimist yaklaşımdan kuşku duyarak ‘öz-bilincinin bilinç dışı’ olarak işleyen bir takım düzensizliklere vurgu yapar. Aslında rasyonel görünümünün ardındaki irrasyonel kodlar, edimsözü paradokslarıdır. Konuşma, kişinin öz-bilinc yoklaması olabildiği gibi aktivist bir düzlemde genellikle bilinç düzeyindedir ve özneye kendini unutturan bir kolektif bilinç zerk eder. Konuşan kişi, konuştuğu meseleye odaklandığı bilincini, özünün farkındalığını kontrol edebilme noktasında işlevsiz bırakır ve konuşma süresince kendinde değil, sözlerindedir. Öz-bilincinde olmayan bir özne, bu durumda ‘kendi kendini yapan’ bir özne olamaz (Žižek, 2012a, s. 247-250). Konuşmanın bilgisayar-aracılı yapıldığı anda ise bilinç odağı cihaza aktarılır ve otomatik düzeltme önerileri de sürece eklenildiğinde kişinin bilinci devir teslim edilir. Özne, bilgisayarla ilişkisinde öncelikle edimsözel temsil için sesli ve dokunsal komutlar vererek tek tarafı eylemde bulunur. Ancak bilgisayarının bir protez gibi sarmaladığı bilinci, o olmaksızın eksiktir ve kendi kendini gerçekleştiremez.

Öznenin bilinçdışı olan bilgisayar algoritmaları, öz-bilincinde olmakla çözülemeyecek bir durumdur. Çünkü özneyi temsil eden profilin, öznenin özülle organik bağı yoktur. Aktivist eylemde ya da bir başka faaliyette bulunan özne, pratik olarak fiilî hakikatine politik anlamlar yükleyemez. Dijital aktivizmin edimsözel boyutundaki kısırlaşma ve anlam daralması, sınıfsal politizasyonun sönümlenmesiyle eş zamanlı gerçekleşir. Hakikatin simgesel ontik katmanlarından biri olan dilsel dizgenin bilinçdışı olması, dildeki gerçeklik inşaatını da bilinçdışı bir deneyime evirebilir. Žižek (2012a, s. 248), Lacan’ın ‘imgesel, simgesel ve gerçek’ kategorizasyonunda bu soruya yanıt arar. İmgesel, zihinsel canlandırmaların içgüdüsel ve bilinçdışı yönlendirmeleri tarafından çelidirebilir. Simgesel, dilin imgeyi telaffuz ve tercüme gücüdür ve imgeselin sıradışılığını terbiye etmeye, anlaşılır kılmaya çalışır. Gerçek ise, imgesel ve simgesel arasındaki bir anlamsal uzlaşma olarak sinthomlar düzlemine tabidir. Dil düzeyindeki bilinçdışılık, bilince baskı uygulamakla birlikte bilinenler ve bilinmeyenler arasında bir karmaşaya neden olur.

Žižek (2012b, s. 15-16), antroposenin bir eleştirisini yaparken, politik bir demeçten Lacanyan devşirme yapar. Bu demeçte ‘bilinen bilinen’, ‘bilinen bilinmeyen’ ve ‘bilinmeyen bilinmeyen’ ikilikleri kurulurken, Žižek bunlar içinde unutulmuş ancak asıl önemli olan ‘bilinmeyen bilinen’ kategorisini öne çıkarır. *Bilinen bilinen*, bir şeyi bilmek ve bildiğinin farkında olmakla ilgilidir. *Bilinen bilinmeyen*, bir şeyi bilmediğinin farkında olma durumudur. *Bilinmeyen bilinmeyen* ise, bir şeyi bilmemekle birlikte tam olarak neyin bilinmediğini de bilmemektir. Žižek, bilinmeyen bilinen kategorisinin ise, Lacan’ın işaret ettiği türden bir ‘içgüdüsel’ ve ‘bilinçdışı’ bilgi olduğunu kanıtlamaya çalışır. *Bilinmeyen bilinen*, bir şeyi bilen, ancak o şeyi bildiğinin farkında olmayan ve içgüdüsel olarak yapan kişilerin vaziyetidir. Tıpkı bir arının petek örme bilgisine içgüdüsel olarak sahip olması ve bildiğinin farkında olmaması örneğindeki gibi benzer bir açmaz söz konusudur. Konuşmak, dildeki kendiliğinden bir akış haline geldiğinde içgüdüsel reflekslere dönüşerek farkındalığı kısımlar. Bu durumda aktivist eylemlerin rasyonelliği kuşkulu hale gelir. Çünkü ‘yalnızca konuşmuş olmak için konuşmak’ ile ‘bir rasyonel pragma için konuşmak’ arasında görünüşte fark sezilemez. Dijital aktivizmin gerekliliğini savunan bireyin ‘ne söylediğinin farkında olduğundan’ da emin olunamaz.

Özne kategorisinin post-modern yok oluşuna felsefi ağıtlar yakan Žižek, olmakta olan her şeyin birilerine ihtiyaç duymadan kendi başına ve gerçek nedenden yoksunlukla olduğunu savunur. Bu yüzden sınıf mücadelesinin kimlik verdiği özneler, sınıfların tedavülden kalktıkları ve iç içe geçtikleri belirsizlikler çağı gibi post-modernitede birbirlerine geçmiş haldedirler (Žižek, 2009, s. 104-108). Bu durumda dijital aktivizmi anlamak isteyen bir araştırmacı, sınıf ikilemlerine, post-modern tereddütlere, özneler tarafından kurulamayan hakikat bağlamına, özneler-arasılığın nesneleşen yanılgılarına meydan okumak zorundadır. Artık hakikatin teminatı özneler-arası ilişkiler değil, bilgisayarlar-arası ilişkilerdir. Özne, bilgisayarın dışındaki bir yabancı olarak onun çalışma prensibini bilmez ve görünüşle yetinir. Bilgisayarlar kendi aralarında farklı bir dilsel dizge oluştururlar ve dışarıdaki özneye kişisel bağları yoktur. Bilgisayar, özneye değil kullanıcıya programlıdır. Bu nedenle özneye özel bir kimlik isnat etmez.

Öznenin söz konusu olmadığı nesnel bir temsil alanında ifadenin özgürlüğü ve sansür meselesi de yeniden önem kazanır. Çünkü dijital kuşatılmışlıkla ele geçirilen öznellik, edimsöz de kimliksizleştirir. Bilgisayarın herkese ortak sunduğu yazım karakterleri, profil ekranları ve görselleme olanakları, öznenin organik özgünlüğünü ortadan kaldırır. Bu durumda çevrimiçi kalma zorundalığı özgürlüğün feshi anlamına gelir. Dolayısıyla ifadeler, ifade edilme anlarında bir vasi görevindeki bilgisayara aktarılırlar. Bilgisayarların yazılımsal kısıtları ise ifadeleştirme tarzlarının sinik sansür ve denetimde olduğunu gösterir. Üstelik büyük veri algoritması, kişisel verilere dair kullanım izinleri ve gizli gözetimler öznenin iktidar pratikleri karşısındaki konumunu gelenekselleştirir.

Foucault (1982) iktidar/güç söyleminin ihtiyaç duyduğu failer olan öznelerin iktidar yapılarını kurmak için çeşitli *dispositifler* tarafından nasıl kuşatıldıklarının hikayesine odaklanır. Bilgisayarlar, iktidarın özne üzerindeki egemenliğini ve söyleme çökelen egemen anlamın devamlılığını sağlamak için dijital *dispositif* görevi görürler. Çünkü *dispositifler* öz itibariyle iktidarın bireylere nüfuz ettiği her türlü tertibata genellenebilir. Öznenin problemleri yapısını kırmak için *dispositifler* yaşam dünyasının her alanını kuşatırlar. Özne olmaları için bireylerin düşüncelerini, söylemlerini, kimliklerini ve bedenlerini disiplin altında tutan ve denetleyen bu aksamalar, öznenin edimsözlerini/söylemlerini iktidar pratiğine dönüştürürler. Özne kategorisi bu sayede iktidarın bir görünümüne kavuşur ve onu her yerdeleştirir. Dijital aktivizmin bir parçası olduğu iktidar kurgusu, edimsözlerin karşı-iktidar olarak test edilmesinde bile farklı surette görünebilir.

Foucault'a (1981, s. 60), söylemler/edimsözler, iktidar ve disiplin pratiklerine adanmıştır. Kişinin, grubuna ya da topluluğuna bağlılığı, söyleyeceklerine bir çeki düzen verir. Disiplin mekanizması doğruları ve yanlışları hatırlatır. Dil, yalnızca ötekileri değil iktidarın diliyle konuşanı da söylem yoluyla denetim altında tutar. Özne üzerindeki böylesine bir kontrolün, ifadeleri öznenin özgürlüğüne bırakmayacağı aşıkardır. Çünkü öznenin, onu var eden iktidar ilişkilerinden bağımsız bir dili yoktur. İktidarın tarihsel bloğunu kuran söylemler, bireylerde tarihsel devamlılık algısı oluşturmaya çabalarken esasen devamsızlık sorunlarının yarattığı boşlukları doldururlar. Söylemdeki korelasyon kriteri, kelimeler ve şeyler arasındaki ilişkiyi anlamlı kılar. Kelime, şeyi belirlemez ancak öznenin şeyle kuracağı ilişkiyi belirler. Artık o şey, kelimesinden bağımsız değildir (Foucault, 1972, s. 227-228).

Edimsözler, her ne kadar fiilî olsalar bile şeylerle kurulan edimsel ilişkileri dil düzeyinde anlamlamakla görevlidirler. Şeylerin tarihindeki devamsızlık dışında aralarında da bir kopukluk ve bağımsızlık vardır. Edimsözler, şeyleri semboller kullanarak düzene sokan ve anlamlı bir dünyanın parçası haline getiren iktidar pratikleri olarak da çalışırlar (Foucault, 1994, s. 50-58). Dijital aktivizmin özneleri, içinde yaşadıkları egemen dünyanın anlamlarını sorgularken, bu dünyanın garantisini olan bir söylem sisteminin ve ağ ekonomisinin de faileri olabilirler.

Sonuç

Habermas'ın edimsözün kurtarıcılığı üzerinde yükselen iletişimsel eylemliliği, dijital aktivizmin artıldığı bir anlaşmacı bilinç zemininde yeniden düşlenen yaşama dünyalarını herkes için eşitliğin üretildiği bir habitata dönüştürmeyi vaat eder. İletişimsel eylem, aktivist ve restore edici bir eylem olarak kriz görünümünün çözümünü kültürel bilginin aktarımı ve eleştirilmesinde arar. Kültürel yönelimlerin katalizörü karşısında bağışıklanmayı ve ortak (herkes için) kültüre katılımı taahhüt eder. Toplumsal meşrulaştırma bilgisinin yeniden, rasyonelleşen ortak akılla tanımlanmasını ve ortak eylemlerin özneler arasında kabul edilmiş geçerlik iddialarına başvurularak yeniden düzenlenmesini başarır (Habermas, 2019, s.

714). İletişimsel eylem güdülü bir dijital aktivist eylem, öteki ile barışma ve ortak mutabakat alanlarında birleşmeyi denemelidir. Mitler ve kutsallaştırılan hegemonik müesseselerin rasyonel olarak ortak katılımı elden geçirilmesine katkı sunan yapıcılıkta olmalıdır. Elbette amaçsal eylemle kurulan hegemonyanın da iç tutarlığı ispatlanmış rasyonel değeri vardır. Habermas da (2019, s. 60) amaçsal rasyonel ve iletişimsel rasyonel ayrımıyla bunu kabul eder. Fakat amaçsal rasyonel, araçsal akıl modellemesiyle düşünen bireylerin yalnızca kendi hesaplarına ve çıkarlarına hizmet eden, taraflı ve ideolojik körelmeyle açısını daralan bir usavurmadır. İletişimsel rasyonel ise evvelde eleştireldir. Gerçeğin ve herkes için geçerli olanın epistemik kaygılarıyla yeri geldiğinde öz-eleştiri yapmaya yarar. Öteki olanı da savunur ve yapıcıdır. Dijital aktivizmin devrimsel tabanlı geleneksel toplumsal hareketlere nazaran dil dışı düzeyden dil düzeyine geçmesi, iletişimsel rasyonel için bir fırsat olabilir. Ancak burada dilin ‘epistemik şiddet’ (Spivak, 2003) ve ‘sembolik şiddet’ (Bourdieu, 1989) tavrı da dil dışı düzey kadar dizgesel çöküşü/bozulmayı tetikleyebilir.

Sonuç olarak Žižek’in çeşitli ikilikler üzerinden (bilinen bilinenler v.s.) sağlamasını yaptığı bilme karmaşasını, bilme düzeyinden öznenin organik edimsöz ve dijital edimsöz aktivizmi düzeyine uyarlayan bir kavramsal eleştiri denemesi yapacağım. Bu deneme, uyarlama kaynağına sadık kalmakla birlikte, edimsözsel aktivizmin konuşan öznelere farklı bir açıdan incelemeyi amaçlar. Konuşmayı, bir taraflı ifade edebilmek ve dili kullanmak; diğer taraflı da bilgisayar aracılığıyla ifade edilen bir eylem kipi olarak ikileme sokacağım. Bu ikileme, öznelere yerini sosyal aktörler olarak bilgisayarların almaya başladığı ve kişisel bilgisayarın dijital sistemde öznenin yerini aldığı tezinin bir argümanıdır. Buna göre ‘konuşan konuşan’, ‘konuşan konuşmayan’, ‘konuşmayan konuşmayan’ kategorileri öncelikle serimlenmelidir. *Konuşan konuşan*, organik olarak edimsöz üretebilen ve yüz yüze bağlamlarda aktivist eylemlerini edimsözleri ile bütünleştirebilen kişinin aynı zamanda dijital bağlamda da edimsöz üretebilmesini ifade eder. Her iki halde de konuşabilen özne, dijital ikiziyle bütünleşerek aşkın özne konumuna geçer. Öznel-beniyle konuşurken, nesnel beniyle konuştuklarının uzamını genişletir. *Konuşan konuşmayan* kategorisi, organik edimsözlerini üretebilen geleneksel aktivist modundayken, belirli nedenlerden dolayı (tercih ya da yoksunluk) dijital uzamda edimsöz üretmeyen kişinin eksikliğine vurgu yapar. Çünkü dijital çağda nümerik olarak temsil edilmiş uzanımlarıyla konuşma alanını genişletmeyen bireyler enformatik yönden eksiktirler ve misenformasyona dayalı eşitsizliğin farklı bir türü olan dijital uçuruma maruz kalırlar. Özne kategorisi dijital olarak daralmakla birlikte öz sınırlarını koruması bakımından öznelikte derin kayba uğramaz. Hala öznedir. *Konuşmayan konuşmayan* kategorisi, kişinin organik bağlamda aktivist edimsöz üretmemekle birlikte dijital uzamda da üretmeyişi simgeleyen bir uygar kayıtsızlık biçimidir. Kişi, konuşma edimini gündelik işlerinin idamesi ve kişisel

gelişimleri için düzenler, aktivist ilgilere yönlendirmez. Öznellik, kendi sınırları içinde tesis edilebilen vasat bir düzey olarak korunur ve sıradandır.

Yukarıdaki üç kategori dışında asıl önemli olan ve öznenin varlığının silikleştiği ‘konuşmayan konuşan’ kategorisidir. *Konuşmayan konuşan*, fiziksel uzamda aktivist edimsöz üretmeyen kişinin, dijital uzamdaki edimsözsel aktivizm uğraşlarına bir tarih ayırması eğilimini tanımlar. Nitekim çağdaş dünyada bu kategorinin yaygınlığına ilişkin eleştiriler, pasifleşme teması altında birikir. Aktivist eylemlerini bilgisayara odaklayan bireyin organik özneliği ölçülemez. Edimsözsel aktivizm boyutunda bilgisayarın (nesnenin) özneleşmesi kaçınılmazlaşır. Bilgisayar, birey adına konuşan ve onun yerini alan bir temsilî güçtür. Bilgisayar olmadığında öznellik de sürdürülemez. Bu ‘protez öznellik’, bireyin organik özneliğini ‘sosyal engelli’ konumuna getirir.

Kaynakça

- Alan-Sümer, B. (2017). Difféerance ve anlam üzerine. *SBARD*, 29(2017), 65-71.
- Althusser, L. (2000). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları. Yusuf Alp & Mahmut Özişik (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Barthes, R. (1967). *Semiology and urban*. Retrieved February 27, 2022 from http://ftp.columbia.edu/itc/architecture/ockman/pdfs/dossier_4/barthes_2.pdf
- Barthes, R. (1977). Rethoric of images. Stephen Heath (Ed.), *Image, Music, Text*, New York: Hill and Wang, pp. 32-51.
- Baudrillard, J. (1998). *Simulakrlar ve simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev.). İzmir: Dokuz Eylül.
- Baudrillard, J.(2005). Şeytana satılan ruh ya da kötülüğün egemenliği. Oğuz Adanır (Çev.). İstanbul: Doğu-Batı.
- Bayhan, V. (2014). Yeni toplumsal hareketler ve Gezi Parkı direnişi. *Birey ve Toplum*, 4(7), 23-57.
- Beşikçi, S. & Kuzucanlı, G. (2019). Dijital platformda kadın hareketleri üzerine bir inceleme. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(2019), 799-809.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14-25.
- Briggs, R. (2001). *Words in action: speech act theory and biblical interpretation*. Edinburgh and New York: T&T Clark.
- Can, E. (2016). Anlam arayışında Derrida'nın yinelenebilirlik ve difféerance söylemi. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27(2016), 15-28.
- Castells, M. (2001). *The internet galaxy: reflections on the internet, business, and society*, Oxford: Oxford University.
- Çil, S. (2021). Dijital aktivizm. Aslıhan Zinderen içinde, *Dijital Sosyoloji* (s. 93-122), Ankara: Nobel.
- Derrida, J. (1973). *Speech and phenomena, and other essays on Husserl's theory of signs*. David B. Ellison & Newton Garver (Trans.). Evanston: Northwestern University.
- Derrida, J. (1982). Difféerance. J. Derrida in, *Margins of Philosophy* (p. 1-27), Alan Bass (Trans.), Chicago: University of Chicago.
- Derrida, J. (1997). *Of Grammatology*. G. C. Spivak (Trans.). Baltimore and London: The John Hopkins University.
- Dietz, J. L. G. & Widdershoven, G. A. M. (1991). Speech acts or communicative action. *Proceedings of the Second European Conference on Computer-Supported Cooperative Work ECSCW'91*, (p. 235-248), Amsterdam, Netherlands.
- Foucault, M. (1972). History, discourse and discontinuity. *Salmagundi*, 20(Summer-Fall 1972), 225-248.
- Foucault, M. (1981). The order of discourse. Robert Young İçinde, *Untying The Text: A Post-Structuralist Reader* (48-78), Boston, London & Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Foucault, M. (1994). *The order of things*. New York: Vintage Books.
- Fuchs, C. (2017). Google kapitalizmi, Filiz Aydoğan Boschele içinde, *Yeni Medya Kuramları* (s. 71-83), İstanbul: Der.
- Fuchs, C. & Seignani, S. (2013). What is digital labour? what is digital work? what is their differences? and why do these questions matter for understanding social media. *TripleC*, 11(2), 237-293.
- George, J. J. & Leidner, D. E. (2018). Digital activism: a hierarchy of political commitment. *Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences* (p. 2299-2308), Hawaii.
- George, J. J. & Leidner, D. E. (2019). From the clictivism to hacktivism: understanding digital activism, *Information and Organization*, 29(3), 1-64.
- Gerbaudo, P. (2017). From cyber-autonomism to cyber-populism: an ideological history of digital activism. *TripleC: Communication, Capitalism and Critique*, 15(2), 477-489.

- Gökalkiler, E. & Saatçiođlu, E. (2019). Dijital aktivizmde ünlüler: Ahbab platformu üzerine bir değerlendirme. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 56(2019), 87-117.
- Gürel, E. & Nazlı, A. (2019). Dijital aktivizm: Change.org kampanyaları üzerine bir analiz. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 187-206.
- Habermas, J. (1994). *Actions, speech acts, linguistically mediated interactions and the lifeworld. Philosophical Problems Today*, 1(1994), 45-74.
- Habermas, J. (2019). İletişimsel eylem kuramı. Mustafa Tüzel (Çev.). İstanbul: Alfa.
- Halım, A. A. (2014). Çevrimiçi İslami aktivizm: Gezi sonrası İstanbul’unda üniversiteli kız öğrencilerin sosyal medya kullanımı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, İstanbul.
- Hall, S. (1997). The work of representation. Stuart Hall in, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practises* (13-74), London: Sage.
- Hall, S. (2017). *Temsil: kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları*. İdil Dündar (Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Herring, S. (2004). Computer-Mediated Discourse analysis: an approach to researching online communities. S.A. Barab, R. Kling & H.J. Gray in, *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning* (p. 338-376), New York: Cambridge University.
- Ilyas, S. & Khushi, Q. (2012). Facebook status updates: a speech act analysis. *Academic Research International*, 3(2), 500-507.
- Jeon, Y. (2004). The application of grounded theory and symbolic interactionism. *Scand J Caring Sci*, 18(2004), 249-256.
- Joyce, M. (2010). *Digital activism decoded: the new mechanism of change*. New York and Amsterdam: IDABATE.
- Kur’an-ı Kerim (t. y.). *Bakara Suresi*. 22 Şubat 2022 tarihinde <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-117/kuran-yolu-meali-5> adresinden ulaşıldı.
- Lacan, J. (2011). Özne-ben’in işlevinin oluşturucusu olarak ayna evresi, Slavoj Žižek İçinde, *İdeolojiyi Haritalamak* (p. 143-154), Sibel Kibar (Çev.), Ankara: Dipnot.
- Leonga, C., Pana, S. L., Bahrib, S. & Fauzic, A. (2019). Social media empowerment in social movements: power activation and power accrual in digital activism. *European Journal of Information Systems*, 28(2), 173-204.
- Ludwig, S. & Ruyter, K. (2016). Decoding social media speak: developing a speech act theory research agenda. *Journal of Consumer Marketing*, 33(2), 124-134.
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. Cambridge: MIT.
- Martinez-Flor, A. (2005). A theoretical review of the speech act of suggesting: towards a taxonomy for its use in FLT. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 18(2005), 167-187.
- McGuire, L. L. (1977). Speech acts, communicative competence and the paradox of authority. *Philosophy & Rhetoric*, 10(1), 30-45.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media: the extensions of man*. New York: McGraw-Hill
- Melucci, A. (1980). The new social movements: a theoretical approach. *Social Science Information*, 19(2), 199-226.
- Meriç-Fermanlıoğlu, Ö. (2019). Çevrimiçi hariciler: Türkiye’de dijital engelli aktivizmi üzerine bir araştırma. *Connectist: İstanbul Üniversitesi Journal of Communication Sciences*, 56(2019), 119-152.
- Nastri, J., Pena, J. & Hancock, J. T. (2006). The construction of away messages: a speech act analysis. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(2006), 1025-1045.
- Rheingold, H. (2007). *Smart mobs: the next social revolution*, Cambridge, MA: Basic Books.
- Segaran, T. (2007). *Programming collective intelligence*. Sebastopol: O’Reilly Media.

- Smith, B. (1990). Toward a history of speech act theory. Armin Burkhardt in, *Speech Acts, Meaning and Interactions* (29-61), Berlin and New York: De Gruyter.
- Spivak, G. C. (1988). can the subaltern speak?. C. Nelson & L. Grossberg in, *Marxism and The Interpretation of Culture* (p. 271-313), Basingstoke: Macmillian Education.
- Spivak, G. C. (2003). *A critique of post-colonial reason*. London: Harward University.
- Tekvin (t.y.). *Dünyanın yaratılışı*. 22 Şubat 2022 tarihinde <https://incil.info/kitap/gen/1> adresinden ulaşıldı.
- Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social Research*, 52(1985), 749-787.
- van Dijk, J. (1997). The reality of virtual community, *Trends in Communication*, 1(1), 39-63.
- Vendler, Z. (1980). Telling the facts. J. R. Searle, F. Kiefer & M. Bierswisch in, *Speech Act Theory and Pragmatics* (273-290), New York: Springer.
- Vosoughi, S. & Roy, D. (2016). Tweet acts: a speech act classifier for Twitter. *Proceedings of the ICWSM 2016*, May 17-20, Cologne, Germany.
- Yanık, A. & Batu, M. (2019). Yeni medyada aktivizm hareketleri üzerine zengin medya kısır aktivizm tartışmaları. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 56(2019), 179-208.
- Yegen, C. (2014). Dijital aktivizmin bir türü olarak hacktivism ve “Redhack”. *E Journal of Intermedia*, 1(1), 118-132.
- Yuhanna (t.y.). *Tanrısal söz*. 25 Şubat 2022 tarihinde <https://incil.info/kitap/Yuhanna/1> adresinden ulaşıldı.
- Žižek, S. (2012a). Somut evrensel olarak komünizm fikri. Alan Badiu & Slavoj Žižek İçinde, *Komünizm Fiki: Berlin Konferansı* (s. 247-274), İstanbul: Metis.
- Žižek, S. (2009). Sınıf mücadelesi mi, post-modernizm mi? Evet, lütfen!. J. Butler, E. Laclau & S. Žižek İçinde, *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik* (s.104-153), İstanbul: Hil
- Žižek, S. (2012b). *Antroposene hoşgeldiniz*. Mehmet Budak (Çev.). İstanbul: Encore.
- Žižek, S. (2015). Hiçten az: Hegel ve diyalektik materyalizm gölgesi. Erkan Ünal (Çev.). İstanbul: Encore.

YENİ MEDYA OLANAKLARIYLA YENİ BİR KAMUSALLIK DENEMESİ: AÇIK RADYO 95.0 ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bermal BEKALP¹, Emre KOPARAN²

Giriş

Kamusal alan kavramı oldukça geniş bir çalışma alanını kapsayan ve birçok alan için farklı görüş ve bakış açıları sağlayan bir çatı kavramdır. Kavrama yüklenen anlamlar uzun bir tarihsel perspektifte Antik Yunan'dan günümüze kadar çeşitlenerek gelmiştir. Yüzyıllar içerisinde değişen sosyo-ekonomik ve politik yapılanmalar kamusal alan kavramsallaştırmasına yeni boyutlar kazandırmış, farklı alanlar üzerinden tartışılmasına zemin oluşturmuştur.

Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişmesi kamusal alan kavramının teknolojiyle ilintili ve ilişkili bir şekilde değerlendirilmesinde de etkili olmuştur. 18. yy. dan itibaren farklılaşan devlet yapılanmasının medya ayağı olan kamusal yayıncılık faaliyetleri her ne kadar kamusal alanla ilişkilendirilip onun üzerinden temellendirilse de kamu yayıncılığı bir kamusal alan oluşturma noktasında yetersiz kalmıştır. Yeni medya teknolojilerinin gelişimiyle birlikte ise katılımcı kültür oluşmaya başlamış ve aktif hale gelen izlerkitle, yeni medya aracılı kamusal alan tartışmalarının temeline oturtulmuştur.

Bu çalışma geleneksel yayıncılık anlayışıyla ortaya çıkan ve yeni medyanın getirdiği dönüşümleri klasik yayıncılık pratiğiyle bütünleştiren, sürdürülebilir yatay örgütlenmiş bir iş modeli ile varlığını sürdüren Açık Radyo'nun kamusallık potansiyelini tartışmaktadır. Açık Radyo, gerek ekonomik ve örgütsel yapılanması, gerek içerik üretimi ve dinleyiciyle kurduğu ilişki açısından kamusal alan bağlamında değerlendirilmeye uygun görülmüştür.

Yeni medya çalışmalarında kamusallık ve kamusal alan kavramları kullanılmaya başlandığından bu yana tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle bu çalışma yeni medya olanaklarını kullanan ve geleneksel medya aracı olma özelliklerinden

1 Doktorant, Kocaeli Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-0868-2184, bekalpbermal@gmail.com

2 Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5292-6732, emre.koparan@istanbul.edu.tr

vazgeçmemiş bir aracın ‘kamusallık denemesini’ tartışması açısından önemlidir. Yeni medya çalışmaları literatüründe radyo ile ilgili incelemelerin çok yoğun olmadığı saptanmıştır. Sedat Özel’in (2014) “Yeni Medya Çağında Radyoların Dönüşümü” adlı çalışması tarihsel süreç içerisinde bu dönüşümü sunması açısından önemlidir. Yine Özel’in (2020) daha yeni tarihli “Radyoda Dijitalleşme: Sektör İçin Yarını Anlamak” adlı çalışması da yakınsama kavramının, araç olarak radyoyu ve dinleyicisini dönüştürmesine odaklanmaktadır. Mihalis Kuyucu’nun (2017) “Yeni Medya ve Radyonun Yakınsaması: Mobil Radyo Uygulamaları Akustik Fm Örneği” adlı çalışması ise bir radyo özelinde dijitalleşme sürecini irdelemiştir.

Radyo üzerine yapılan çalışmalar onu bir fenomen olarak ele almaktan çok radyonun teknolojik gelişimine ve uyum sürecine odaklanmaktadır. Açık Radyo özelinde yapılan çalışmalar ise oldukça nadir görülmektedir. Özgür Birsen’in (2011) “Türkiye Radyoculuğunda Alternatif Yayıncılık Arayışları: Açık Radyo Örneği” adlı çalışması ve Nilce Bıçakçioğlu’nun (2018) “Bir İş Modeli Olarak Topluluk Radyosu: Açık Radyo Vaka Çalışması” adlı yüksek lisans tezi, çalışma konusu olarak Açık Radyo’yu ele almış ve farklı açılardan analiz etmişlerdir. Bu çalışma ise Açık Radyo’yu hem yeni medyanın olanakları üzerinden hem de yayıncılık faaliyetleri açısından kamusal bağlamında analiz etmesi nedeniyle önem taşımaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde kavram olarak kamusal alanın sınırlılıkları çizilmiştir. Sonrasında kamusal alanın tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümler kuramcılar aracılığıyla değerlendirilmiş ve yeni medya aracılığıyla dönüşümü ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Çalışmanın sonraki aşamasında araştırmanın amacı bildirilerek bu amaç doğrultusunda durum analizi yapılmış, inceleme yapılırken nasıl bir yöntem kullanıldığı ve çalışmanın alanyazına katkısı kısaca belirtilmiştir. Durum analizi ile elde edilen veriler ışığında düzenlenen bulgular ve sonuç aşamasında ise Açık Radyo’nun alternatif yayıncılık koşulları üzerinden detaylı bir tanımlaması yapılmış ve belirli alt başlıklar dâhilinde kamusal potansiyeli ile sınırlılıkları irdelenmiştir.

1. Kamusal Alan Kavramına Bir Dönüş: Sınırları ve Kapsamı

Kamusal Alan terimi ortaya atıldığı günden bu yana çok farklı tanımlamalara, sınırlara ve çeşitli anlamlara sahip olmuş ve dâhil edildiği her disiplin tarafından farklı kavramlarla bakışlımlı gelişmiştir. Kavramın sınırlarını belirlemek güç olsa da çalışmanın çatı kavramı olarak kullanılan kamusal alan kavramının işaret ettiği noktalar belirginleştirilmek için farklı dönemler ve koşullar üzerinden özetlenmiştir.

1.1. Kamusal Alan Kavramının Sınırlılıkları

Kamusal alan kavramı çerçevesinde yürütülen çalışmalar ve tartışmalar oldukça geniş ve sınırları muğlak bir alana denk düşmektedir. Kavrama yüklenen anlamlar her dönemde farklılaşmaktadır. Uzun bir serüvenin parçası olan kamusal alan kavramı özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yeni medya araçlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla başka boyutlar kazanmıştır.

Kamusal alan kavramı farklı bilim dallarında farklı çağrışımlar yapabilmekte ve farklı bilim insanları tarafından anlam kaymalarına uğrayarak açıklanabilmektedir. Eric Dacheux, kavramın farklı kabullere gönderme yaptığını belirtmektedir. Bu kabuller “evsel olmayan mekânların bütünü, halkın toplandığı fiziksel yerler, politik tartışmaların gerçekleştirildiği medyatik alanlar, aleniyet ilkesine tabi olan demokratik talepler” olarak sınıflandırılır (Dacheux, 2012, s. 10). Fakat Meral Özbek, Türkiye’de kamu denildiğinde zihinlerde canlanan ilk ögenin devlet olduğunu belirtmekte ve kamusal alanın devlete ilişkin olgulara tekabül ettiği yanılığısından bahsetmektedir (Özbek, 2004, s. 31). Habermas da bu bulanıklığa vurgu yaparak kamusal ve kamu kavramlarının gündelik dildeki kullanımlarının karışıklığa sebebiyet verdiğini ve kamusal olarak adlandırılan yerlerin herkese açık bir alanı ifade etmekten öte devletin kurumlarını barındırdıklarını da öne çıkarmaktadır (Habermas, 2017, s. 57–58). Fakat Özbek, Habermas’ın kavramsallaştırmasından hareketle modern demokratik toplumlarda kamusal denildiğinde devlet işlerinin, halkın bilgi ve denetimine açık olması durumunun kast edildiğine işaret eder. Bu karışıklığın giderilmesi için devlet ve yapılarından bahsedilirken “kamusal erkin alanı” teriminin kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır (Özbek, 2004, s. 31–33). Nitekim Habermas da bu aşamada devleti “kamu erki” olarak tanımlamaktadır (Habermas, 2017, s. 54).

Habermas’a göre kamu, umumun iyiliğini hep birlikte tartışan, kendi aralarında eşit ve özel kişilerdir. Kamusal alan ise özel kişilerin kamusal konuları müzakere ettiği bir alandır (Dacheux, 2012, s. 16). Habermas kamusal alan kavramını ilk olarak burjuva kamusalılığı temelleri üzerine inşa eder. Daha geniş anlamda burjuva kamusalılığı; toplumun genel yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik düşünce, söylem ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği ortak toplumsal etkinlik alanıdır. Her türlü özel çıkardan arınmış, devlet otoritesinin baskısı ve buyrukları ile sermaye egemenliğinden bağımsız bir alan burjuva kamusalılığını tanımlar (Habermas, 2018, s. 75–77). Kamusal alanın bir ifade alanı anlamı taşıması Özbek’in tanımlamasında da karşımıza çıkar. Özbek’e göre “Kamusal alan; yurttaşların ortak meselelerini eşit ve özgür katılımı (söz, irade ve eylemle) halletmeye çalıştığı yerdir (2004a, s. 32).”

Dacheux ise kamusal alanı birkaç farklı tanımla açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre kamusal alanın ilk önemli özelliği politikanın meşrulaştırılma yeri olmasıdır. Yurttaşlar tartışabilmek, fikir sahibi olabilmek ve politik iktidarı uygulayacak olan kişileri seçmek için, politik enformasyona kamusal alan aracılığıyla erişir. Yine kamusal alan aracılığıyla ki kendilerini, sadece yasaya maruz kalan kişiler olarak değil, aynı zamanda bu yasanın yapıcıları olarak da hissetmeye başlarlar. Kamusal alanın bir diğer önemli özelliği politik cemaatin temelini teşkil etmesidir. Kamusal alan, farklı etnik ya da dinsel cemaatlere ait olan bireylerin ortak bir politik topluluk oluşturmak amacıyla kendi aralarında ilişki kurmalarına olanak sağlayan simgesel

bir alan işlevi görmektedir. Politikanın görünürlük kazandığı bir sahne olarak ise kamusal alan, politik aktörlerin sahne aldıkları ve kamusal sorunların görünür ve algılanabilir hale geldiği yer olma özelliği taşır (Dacheux, 2012, s. 16).

Kamusal alan genel olarak kuramcılar tarafından ifade alanı olarak tanımlansa da tarihsel süreç içerisinde bu tanımlamanın geçerliliği ve yeterliliği sorgulanmaya başlamıştır. Kamusal alanın tarihsel süreçte ne şekilde eleştirildiğini ve nasıl dönüşüme uğradığını kısa bir tarihselleştirmeye ortaya koymak, kavramın bugün ifade ettiği genel çerçeveyi anlamak açısından faydalı olacaktır. Bu noktada çalışmanın sonraki bölümünde kamusal alan kavramının tarihsel gelişimi özetlenmiştir.

1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Kamusal Alan

Kamusal alan bir kavram olarak karşımıza çok geç çıksa da temelleri Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Antik Yunan uygarlığında kamusal alanın çıkış noktasını ise şehir devletleri (polis) şeklindeki siyasi oluşum teşkil eder. Bu noktada iki önemli tanımlama mümkündür: 'koine' ve 'oikos'. İlki, Yunan şehir devletlerinde özgür yurttaşların ortak alanına işaret ederken buna koşut olarak bireylere ait olan, tek tek şahısların alanını tanımlamak için oikos kullanılır. Bu alanlar birbirinden kesin sınırlarla ayrılmıştır. Antik Yunan'da, koine'de yani kamusal alanda yer alabilmenin ön koşulu özel alanda özerk olabilmeye bağlanmıştır (Habermas, 2003, s. 60).

Hannah Arendt, polis devlet sisteminde –ya da daha geniş anlamda bir kamusal alanın sınırları içinde- özgürce var olabilmenin şartını, özel alanda ve hanede zorunlulukları yönetebilen bir efendi olmak şeklinde tanımlar (1994, s. 50). İnsanın diğer insanlarla birlikte olabilmemesinin fırsatını ise kamusal alan sunmaktadır. Arendt'in ifadesini yeniden vurgulayan Olgun'a göre kamusal alan ve özel alan ayrımı kent devletiyle ortaya çıkmıştır. Artık insanlar iki var oluş düzenine aittir (Olgun, 2017, s. 49). Arendt o dönemde özel alanın zorunlu bir alan olduğunu belirtmiştir. Bu zorunlu alan erkeğin yiyecek sağlayıcı emeği ile kadının doğurucu emeğini içermektedir. Bu yaşamsal zorunlulukların karşılanabilmesi için oluşan alan kamusal alan olarak tanımlanmaktadır. "Birey, kendini gerçekleştirebileceği, kimliğini ortaya koyabileceği ilişkilerden yoksundur. Kaldı ki nesnel ilişkilerle sınırlanmayan tekillik, yanlılığı da beraberinde getirir ve karar mekanizması meşruiyet kazanamaz. Tek müzakere alanı olan kamusal alan bireyi özgür kılan alandır." (Odabaş, 2018, s. 2052).

Antik Yunan'da görülen kamusal ve özel alan ayrımının Antik Roma'da da devam ettiği söylenebilir. Antik Roma'da bu ayrım res publica (kamuya ait) ve res private kavramları üzerinden tanımlanmaktadır. Roma'da kamusal mekânlar, forumlara dönüşmüştür ve sorunlar halka açık/halkın katılımıyla bu kamusal forumlarda tartışılmaktadır. Böylece kamusal mekânlar açık alandan kapalı alana taşınmış ve kamusal kullanım için özel mekânlar inşa edilmeye başlanmıştır (Odabaş, 2018, s.

2053). Bu dönüşümü; kamusal alanın soyut kullanımının ötesine geçerek fiziksel yaşama, şehir planlamaya, kent mimarisine ve gündelik yaşama katılımı şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır. Feodal dönemde ise bir kamusal alan ve kamusalıktan bahsetmenin giderek zorlaştığı tespit edilmiştir. Bu dönemde yükselen Hristiyanlık öğretisi ve kilisenin dogmatik etkisiyle birlikte mutlak monarşi de siyasal alanda kamuoyunun etkinliğini minimize etmiştir (Dağtaş, 2014, s. 37).

Aydınlanma dönemine gelindiğinde ise burjuva sınıfının ortaya çıkışı, Reform ve Rönesans hareketleri gibi, toplumsal yapıda köklü değişiklikler yaratan gelişmeler yaşanmıştır. Art arda yaşanan bu radikal dönüşümler sonucunda şehir yaşamı hızla gelişmiş, kilisenin sosyal hayatta etkinliği azalmış, kamu ve kamuoyu kavramları ise siyasal ve toplumsal çevrelerce deneyimlenir hale gelmiştir. Bu noktada kamusal alan kavramsallaştırmasını aydınlanma dönemine tarihlendirmek yanlış olmayacaktır. Richard Sennett, 17. yy. sonlarına gelindiğinde kamusal alan ve özel alan kavramlarının bugünkü kullanım şekline en yakın hallerini almaya başladığını belirtmektedir. Kamusal sözcüğü “tüm yurttaşların denetimine açık” anlamını taşıırken özel sözcüğü ise “aile, akraba ve arkadaşlarla sınırlı alanı muhafaza etmek” tanımını almaya başlamıştır. 18. yy. başlarında kent yaşamının gelişmesi ve burjuva sınıfının toplumsal kökenlerini saklama çabasından sıyrılması, bir kavram ve mekân olarak kenti çok çeşitli grupların etkileşime geçtiği bir alan haline getirmiştir. Böylelikle kamu sözcüğü modern anlamını kazanmış ve görece çeşitli insan topluluklarını barındıran bir kamusal alan kavramı doğmuştur (Sennett, 2013, s. 33–34). Sennett’in kamusal alan kavramsallaştırmasında kilit nokta kentliliktir ve tam da bu dönemde kentlilik –kentli olma/kent sakini olabilme- hali, kentin nimetlerini elinde bulunduran ayrıcalıklı bir zümreden toplumun –ve kentin- geneline açılmıştır.

Burjuva sınıfının kamusal alanı oluşturma ve dönüştürmedeki rolü üzerine en kapsamlı değerlendirme Habermas tarafından yapılmıştır. Kamusal alanın 18. yy’daki yükselişi ve 19. yy. sonlarındaki çöküşü üzerine tarihsel bir perspektif sunan Habermas, kavramsallaştırmasında burjuva toplumunda kamunun, kendisini ilkin kamusal topluluk olarak bir araya gelmiş özel şahıslar suretinde ortaya koyduğuna vurgu yapar (Habermas, 2017, s. 93). Özel şahısların toplanma alanı olan kentler 18. yy’da yalnızca iktisadi yaşamın bir mekânı olmamıştır. Aynı zamanda kentler yöneten sınıf –saray- dışında bir kültürel – siyasal karşıt olarak kahvehaneler ve salonlarda kurumlaşan bir edebi kamuyu da içermektedir (Habermas, 2003, s. 97). Edebi kamu, pratik olarak siyasal kamunun oluşmasına zemin hazırlamıştır çünkü 18. yy’da sadece Londra’da bile 3 binden fazla kahvehane genç yazarların tartışma alanı haline gelmiş ve geniş kamu katılımlarına olanak sağlamıştır. Sanat ve edebi ürünler üzerine yapılan tartışma ve akıl yürütmeler çok geçmeden siyasal ve ekonomik tartışmalara evrilmiştir. Artık felsefi ve edebi eserlere meta olarak ulaşabilen şahıslar eserler üzerine tartışmaya, bunların içerisinde örtük olanları

ortaya çıkarmaya ve entelektüel bir kamu oluşturarak özgür düşünce aracılığıyla otoritenin hâkim kutsallığını sarsmaya başlamışlardır (Habermas, 2017, s. 100 – 107). Matbu eser yayıncılığı ve dağıtımının gelişmesi gazetelerin yaygınlaşması için gereken koşulları hızlandırmıştır. Bu dönemde gazeteler sadece haberlerin iletildiği bir mecra olmaktan çıkmıştır ancak tüketim kültürünün bir aracı haline de tam olarak gelmemiştir. Gazete bu dönemde kamusal tartışmalara aracılık etmiş ve onu güçlendirme görevini de üstlenmiştir (Habermas, 2004, s. 99).

Habermas kamusal alan kavramını toplumsal yaşam içinde herkesin, tüm yurttaşların erişebildiği bir alan olarak tarif etmektedir. Kamusal alan, yurttaşların özgürlüklerini kullanması için gereken araçları sağlama rolünü üstlenmiştir. Bu bağlamda Habermas kamusal alanın varlığını, tüm demokrasilerde olduğu gibi temel haklar olan basın özgürlüğü ve kamusal olarak düşüncelerin bildirilme haklarının kullanılması gerekliliğine bağlamaktadır (Stevenson, 2015, s. 87 – 89); (Habermas, 2018, s. 49- 50).

19. yy'da endüstriyel kurumların artan bir ivmeyle büyümesi ve devletin aktif müdahaleci yapıya bürünmesi, kamusal alanı daraltmıştır. 18. yy'ın şehirlerindeki kahvehane ve salonları dolduran kalabalık kitle iletişim araçlarına yönelmiştir. Kitle iletişim araçlarının ekonomi – politik yönleri ve bağımlılıkları da onları kamusal alanın bir aracı olma niteliğinden alıkoymuştur. Böylelikle akıl yürütme, devleti ve kamuyu tartışma, hak talep etme gibi eleştirel icraat imkânları sağlayan kamusal alan, kültür ürünlerinin dolayısıyla endüstrinin baskın olduğu bir alana dönüşmüştür (Thompson, 1995, s. 70-71). Bu bağlamda Habermas, kültürel ve teknolojik gelişmelerle kamusal alanın yeniden feodalleştiğini ve kamusal ilgi ve sorunların yüzeyselleştirildiğini iddia etmektedir (Stevenson, 2015, s. 90). Ona göre bu dönüşüm klasik demokratik kamusal alanın toplumsal zeminini ortadan kaldırırken onu güçsüzleştirmekte ve depolitize etmektedir (Özbek, 2004, s. 59).

Nancy Fraser Habermasçı kamusal alanı, müzakereye açık olması ve umuma konuşma fırsatı sağlayan bir sahneyi temsil etmesi bakımından önemli görmektedir. Ayrıca devletten ayrı bir alan olması da onu demokratik bir pratik olarak vazgeçilmez kılar. Tüm bunlara rağmen geç kapitalist toplumlara uyarlanamayacak taraflarının olduğuna da dikkat çeker (Fraser, 2004, s. 103 – 131). Dacheux da bunu destekleyici bir vurgu yapar ve ekler; kamusal alan zaman ve tarih dışı bir olgu değildir. Kamusal alan tüm etkileşimlere açık ve gelişme içerisindeki bir toplumsal süreçtir (2012, s. 21). Bu tespitten hareketle söylemek mümkündür ki klasik anlamda modernitenin emarelerinden biri olan mekâna dayalı bir kamusal alandan, teknolojik gelişmeler aracılığıyla çıkmıştır. Hansen elektronik medya aracılığıyla farklılaşan ve çoğalan yeni kamusal alan biçimlerinin, bizleri kavram üzerine yeniden düşünmek konusunda bir kez daha zorladığını belirtmektedir. Böylece kamusal alanın uzamsal, toprağa bağlı ve jeopolitik değişkenlerinin yeniden tanımlanması bir zorunluluk olmuştur (Hansen, 2004, s. 145 – 146).

Tüm bu dönüşüm ve tartışmaların doğal bir sonucu olarak mekândan bağımsız ve tekniğiyle öne çıkan yeni medyanın kamusalılığı da tartışmaya açılmıştır: bir kamusal alan olma potansiyeli ve bu durumun muhtemel sınırları. Erişim ve katılım için asgari koşulları sağlamanın yeterli olduğu, fiziksel zamanı ve mekânı aşmayı başarabilen yeni medya teknolojilerinin bu denli kapsayıcı özellikleri onun çok daha yetkin ve çoğulcu bir kamusal alan olma potansiyelini de beraberinde getirmiştir. Öte yandan yeniliklerin yayılmasında yaşanan eşitsizlik, katılımının demokratik olmasına karşın ekonomik ve teknolojik ön koşullara da bağlı olması ve bütüncül bir kamunun imkânsızlığı gibi engeller de yeni medyanın potansiyeli karşısındaki sınırlar olarak göz önüne alınmalıdır.

1.3. Bir Politik Tartışma Alanı Olarak Yeni Medyanın Kamusal Potansiyeli

Son yıllarda yeni medyanın –özellikle internetin- kamusal alan kavramsallaştırmasının neresinde durduğuna dair tartışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Aydınlanma ile son halini alan bu modern kavram esas olarak özgür bir kamusal iletişim temeline dayanmaktadır. Yeni medya ortamlarının teknik ve teknolojik farklılıkları kamusal alan tartışmalarına dâhil edilen ilk önemli özellikleridir. Bu bağlamda hızlı, kolay ve evrensel erişilebilirliğe imkân tanınması, zamansız ve mekânsız bir şekilde kolayca oluşan iletişim düzeyleri sunması özellikle bir araştırma alanına dönüşmüştür. Çalışmanın bu bölümünde bir yandan yeni medyanın maddi engelleri ve kontrol yapıları ile ilişkisi incelenirken öte yandan kamusal tecrübe ve bilginin paylaşımı ve üretimi konusunda nasıl konumlandırıldığı tartışılmıştır.

Özbek'e göre medya tartışmaları yazınında kamusal alana özel bir yer ayrılmasının sebebi kamusal bilgi, iletişim ve kamuoyu oluşturmada etkisinin her geçen gün artmasıdır (Özbek, 2004a, s. 444). Köseleli de Castells'ten yaptığı alıntıyla bu tespiti ileriye taşır. Castells iletişim ağlarını düşüncelerin dolaşımına girmesine imkân tanıdığı için kamusal alan olarak tanımladığını belirtir:

“İletişimsel etkinlik günümüzde ağ formunda ve küresel ölçekte dir. Küresel iletişim ağları kamusal alanda yürütülen tartışma etkinliğini ulusal ölçekten küresel ölçeğe taşımakta, yeni kamusal alanı biçimlendiren bir rol üstlenmektedir. Hükümet ve sivil toplum arasındaki ilişki ve etkileşim ağ formundaki kamusal alan aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Castells'e göre iletişim ağları kamusal alanın bir tamamlayıcısıdır” (Köseleli, 2017, s. 55 – 56).

İletişim teknolojileri, internet ve yeni medya ile şekillenen teknoloji aracılı kamusal alana olumlu bir bakış içeren bu yaklaşımların teknolojik belirlenimcilik üzerinden eleştirildiğini belirtmek gerekir. Alanın diyalektik işleyişi ve hala güncelliğini korumasında bu ikilik ve tartışmaların sürekli karşı karşıya gelmesinin etkisi de büyüktür.

Peter Dahlgren kamusal alan kavramsallaştırmasını yapısal, temsili ve etkileşimsel olarak üç boyut üzerinden incelemektedir. Bu incelemeyi yaparken değerlendirmesini internet üzerinden ayrıca şekillendirir: Yapısal boyut; siber alanların teknik, hukuki, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutta nasıl organize olduğuna değinir ve bu faktörlerin, vatandaşların internete erişimi üzerinde doğrudan etkisi olduğunu belirtir. Temsili boyut internetin yükselen kitleselleşmesi dikkate alındığında kamusal alanının çevrimiçi boyutu ve temsil kavramını ilişkilendirir. Temsil boyutunda adalet, doğruluk, gündem belirleme, ideolojik eğilimler gibi siyasal iletişim için medya çıktısı olarak kabul edilen her türlü ölçüt gündeme gelebilir. Etkileşim boyutu ise, ilk olarak yurttaşın iletişimsel süreci anlamlandırması, yorumlaması ve çıktıyı kullanmasına daha sonra aynı yurttaşların kendi aralarındaki diyaloglarına göndermede bulunur. Bu diyaloglar iki kişi arasında olabildiği gibi geniş kitleleri de kapsayabilir. Bu aşamada yurttaş sadece bir medya izleyicisi olarak tanımlanmamaktadır (Dahlgren, 2017, s. 175 – 176).

Dahlgren bize bu aşamada diyalektik bir kamusal alan tasviri sunar. İnternetin gelişiminin vatandaş etkileşimini artırdığı ve kamusal alanı genişlettiğini inkâr etmez ancak internetin global kapitalist sisteme entegre olduğunu ve sivil amaçların temsili kısıtlandığını da sıkça dile getirir. İnternetin kamusal alana en önemli katkılarından biri yerel, ulusal ve küresel seviyede çok fazla politik oluşuma görünürlük imkânı tanımasıdır. Bu çoklu oluşumların ortak bir kültür çevresinde toplanan daha büyük bir kamusal alanın birleştirici toplumsal yapısını tehdit edebileceğini vurgulayan Dahlgren: “Kamusal alan tek başına demokrasi için hiçbir garanti vermez” der ve ekler “bu sebeple iletişim süreçleri ile yapısal bağlantıları şekillendiren kuramsal süreçlerin olması gereklidir” (2017, s. 178-181).

Yeni medya ve kamusal alan arasında bakışımı bir ilişki kurulurken değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta da kamusal alanın herkese açık olmasıdır. Kamusal alanın bu herkese açıklık durumu yeni medyanın doğuşu ve bu süreci inşa eden teknolojik gelişmelerle mümkün hale gelmiştir. Modernitenin klasik kamusal alanında kısıtlı ve kimlik üzerinden tanımlanan bir katılım olduğu bilinmektedir. Yeni medya dolayımı kamusal alanda ise başta önceki durumda dışlanmış olan kadınlar ve yaşlı bireyler olmak üzere çok farklı sınıfların katılımı mümkün olmakta ve yeni medya kullanımının her geçen gün artmasıyla modern kamusal alanda dışlananlar kamusal katılımcılar haline gelebilmektedir (Budak, 2016, s. 516). Fakat bu aşamada dikkat edilmesi gereken nokta “herkes” kavramının göreceli bir herkes olduğudur. Yeni medyaya erişebilen bireylerin sosyo-ekonomik durumlarının, ülkelerinin gelişmişliğiyle doğru orantılı olduğu ve teknolojinin kullanımı bağlamında asgari yeterlilikte olması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Herkesin eşit katılım ve erişim sağlayabildiği bir kamusal alan tahayyülü problemlili bir sav olacaktır. Dacheux da yeni medyanın kullanımında alternatif kamusal alan hareketlerine büyük önem verilmesinin bir yanlılık olacağını belirtmektedir.

Devletlerin ve çok uluslu şirketlerin yeni medya kullanımında bu alternatif kamusal hareketlerden çok daha önde olduğuna işaret eder (Dacheux, 2012, s. 50).

Modern kamusal alan devlet ile özel alan arasında kalan soyut bir mefhumu karşılamaktadır. Kösellerli ise yeni medya ortamlarının yöneten ile yönetilen arasındaki söylemsel bir aralığa denk düştüğünü belirtir. Fakat bu söylemsel aralığa denk düşen ve yönetilen sınıfa görünürlük imkânı tanıyan kamusal alan sorgulanabilir bir serbestlik taşır. Çünkü yurttaşlar her ne kadar yeni medya aracılığıyla yönetici sınıfa sesini duyurabilme avantajından faydalanabilse de görüşlerini ve taleplerini iletmelerine ilişkin temsil pratiği sınırlandırılmaktadır (Kösellerli, 2017, s. 60). Bu nedenle teknoloji dolayimli kamusal alan hala üzerine tartışılmakta olan bir kavramdır. Siyasal karar alma süreçlerinde yurttaşın katılımını artırıp artırmayacağı ve kamusal potansiyelini karşılama noktasında ne kadar uygulanabilir olacağı sorgulanmaya devam etmektedir. Fakat Özbek'e göre: "Kamusal alan sadece eleştirel akıl yürütme, bilgi, norm, kural ve prosedür içeren toplumsal düzenlemelerin ürünü değildir. Aynı zamanda ortak duysal algılama, ifade, duygu, beğeni, boyun eğiş, itiraz, isyan, çatışma, anlaşma, yenilgi, tanıma, dayanışma, hatırlama, öğrenme süreçlerini içeren iletişim biçimlerine dayanır" (Özbek, 2004a, s. 445).

Bu tartışma ve kavramsallaştırmadan hareketle teknoloji aracılı yeni medya ortamlarının politik bir kamusal alan yaratma ve yurttaş katılımına imkân sağlamak yerine kültürel bir kamusal alan inşa ettiğini ve yurttaş katılımını daha erişilir kılmaya zemin hazırladığını söylemek yerinde olacaktır. Teknik ve teknolojik imkânlarla zamanı ve mekânı aşabilen bu yeni kamusal alan tasviri değerlendirilirken, katılımın görece arttığı kabul edilmelidir. Ancak bu katılımın her an sınırlandırılabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Bütüncül ve ortak bir kamusal alandan çok topluluk temelli, çoklu kamusal alanların oluşmasına ortam sağladığı ve bu ortamın da politik süreçlerden çok kültürel üretim – tüketim ağı üzerinden deneyimlendiği de görülmektedir.

2. Amaç ve Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın alanyazına katkısından başlayarak, amacı ve problematiği bildirilmiş, sınırları ile varsayımları açıkça işaret edilmiştir. İncelemeye tabi tutulacak verilerin elde edilmesinde kullanılan yöntem ve çalışmanın kavramsal çerçevesi de bu bölümde net biçimde sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Amaç Soru Cümleleri

Çalışma Açık Radyo'nun topluluk radyosu olması sebebiyle bir tür kamusal alan ve kamusal alanı sağlayıp sağlamadığını saptamayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu kamusal alana dair yeni medyanın ne gibi avantajlar veya dezavantajlar oluşturduğunu tartışmak bir diğer amaç olarak öne çıkmaktadır. Bu amaçlara yönelik olarak oluşturulan araştırma soruları ise şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Açık Radyo bir tür kamusal alan oluşturabilmiş midir?
- 2) Yeni medya ve kamusal alan tartışmaları içerisinde Açık Radyo nasıl konumlanmaktadır?
- 3) Açık Radyo'nun kamusal alanın potansiyeli ve sınırları nelerdir?

2.2. Araştırmanın Örnekleme, Sınırlılıkları ve Varsayımları

Araştırma Açık Radyo üzerine bir inceleme olması sebebiyle çalışmanın evreni ve örnekleme Açık Radyo ile sınırlandırılmıştır. Açık Radyo'nun kamusal alan ve kamusal alanla olan bağını tanımlayabilmek için radyonun yayın amacı, sermaye kaynakları, örgütsel yapısı, denetlenme biçimi, mesaj içeriği, içeriklerin üretim ve dağıtım biçimi incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda elde edilen veriler kamusal alan ve kamusal alan sınırlılıkları dâhilinde tartışılmıştır.

Açık Radyo'nun temsil gücü bulunduğu, topluluk radyoları bağlamında güçlü bir örnek teşkil ettiği ve kamusal katılıma olanak sağlayarak kamunun sorunlarının tartışılmasına saha açtığı araştırmanın varsayımları olarak sıralanabilir.

2.3. Araştırmanın Deseni ve Yöntemi

Araştırma durum çalışması yaklaşımına göre tasarlanmıştır. Durum çalışmasında araştırma nesnesi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilir. Durum bir kurum, bir ortam, bir olgu veya bir birey olabilir. Bu çalışma deseninde amaç duruma ilişkin sonuçlar ortaya koyabilmektir. Bunun için duruma ilişkin etmenler bütüncül bir şekilde incelenir ve durumu nasıl etkiledikleri ya da durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Şimşek & Yıldırım, 2016, s. 73). Bu çalışmada da durum çalışması deseni bağlamında Açık Radyo'nun kamusal alan denemesine ilişkin sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yeni medyanın getirdiği imkânların, Açık Radyo'nun kamusal alan denemesi üzerinde etkilerine odaklanılmıştır.

Durum çalışması deseninde verileri elde etmek için bir veya birden fazla yöntemden faydalanılmaktadır. Bu çalışmada da yöntem olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizinde araştırma metası olarak olgu, olay veya kurumla ilgili çoğunlukla yazılı kaynaklar kabul edilmektedir. Araştırmacı herhangi bir kurumu çalışıyorsa kurumun misyon ve vizyon tanımı, iş tanımları, stratejik planları, doküman ve basın açıklamaları, periyodik yazılı kaynaklar dergi, kitap ve bültenler de veri olarak kullanılabilir. Bunun yanı sıra görsel ve işitsel materyaller de doküman analizinde veri elde etmek için kullanılmaktadır (Wach & Ward, 2013, s. 1-3). Bu çalışmada da Açık Radyo ile ilgili veriler program akışları, yayınlanan programları, program içerikleri, programların üretilme biçimi, bültenler, web adreslerinde dahil olan veriler ve daha önce Açık Radyo ile ilgili yapılan araştırmalar dahilinde elde edilmiştir ve kamusal alan bağlamında analiz edilerek yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Çalışmada bu noktaya kadar alanyazın ışığında kamusal alan, yeni medya teknolojileri ve bu teknolojiler doğrultusunda değişen kamusal alan kavrayışları ele alınmış ve tarihsel gelişimi içerisinde sınıflandırılmıştır. Bu noktada Açık Radyo'nun bir kamusal temsiline olanak sağlayıp sağlamadığının tespit edilmesi için öncelikle alternatif yayıncılık ile kamusal alan arasındaki ilişkisellik kurulacak ve ardından kurumun yeni medya aracılı bir kamusal alan oluşturma noktasında potansiyelleri ve sınırlılıkları belirli ölçütler etrafında değerlendirilecektir.

3.1. Açık Radyo

Açık Radyo, yayın hayatına 13 Kasım 1995'te başlayan ve halen aktif bir biçimde varlığını sürdüren İstanbul merkezli bölgesel bir radyodur. Açık Radyo bir radyo istasyonu olarak kurulmuş ve frekans modülasyon tekniği aracılığıyla (FM Bant) geleneksel radyo yayıncılığı yapmak üzere yayın hayatına başlamıştır. Yaşanan teknolojik dönüşümlere ayak uyduran Açık Radyo, hala sürdürmekte olduğu yayıncılık faaliyetlerini yeni medya imkânlarını da kullanarak ve dijital uygulamalarla bütünleştirerek genişletmiştir.

Açık Radyo kâr amacı gütmeyen, çok ortaklı yapıya sahip bir anonim şirket formunda bulunmasının yanı sıra 92 paydaşının neredeyse eşit hisseye sahip olduğu kolektif bir görünüme de sahiptir. Açık Radyo'nun ortaklık nişanı olarak kabul edilen, Abidin Dino'nun Tuğralar serisinin litografileri her paydaşında bulunmaktadır.

Kamu yayıncılığı ve bağımsız yayıncılık ilkelerini doğrudan içeren bir yayıncılık anlayışını benimsediğini resmî sitesinde açıkça belirten Açık Radyo'nun resmi sloganı ise "Kâinatın tüm seslerine, renklerine ve titreşimlerine Açık Radyo!" olarak belirlenmiştir. Kurumsal kimliği ve yayınladığı manifesto ile kendisini alternatif bir mecra olarak konumlandıran kuruluş, popüler olmayan, sanatsal kaygısını ön planda tutan, farklı görüşlere yer veren bir platform olarak tanımlanmaktadır.

Açık Radyo kendisini özel radyo değil özgür bir radyo olarak tanımlarken farklı çıkar gruplarından bağımsız olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Kuruluşu, işleyiş yapısı ve yayınladığı içerikleri bağlamında eşitlikçi ve demokratik olduğu ifade edilen kurum, temel insan özgürlük ve haklarının savunucusu olduğuna işaret etmektedir. Günlük yaşamı doğrudan yansıtmayı amaçlayan Açık Radyo, görüntüye değil görünenin ardındaki görüntüye odaklanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları için merkezi bir iletişim kanalı olma hedefi de bulunan kurum kültür odaklı, çok sesliliği ve çeşitliliği ele almakta ve özgün bir içerik havuzu oluşturmayı hedeflemektedir. Kurum müzik, kişilik ve haber bağlamında uluslararası bir kültür mecrasının etkili bir bileşeni olma güdüsüyle hareket etmektedir. Bu noktada, çalışmada farklı kamusal alanlar inşa etme potansiyeli ve sınırlılıkları üzerinde durulan Açık Radyo'nun, alternatif yayıncılığın özellikleri bakımından yeniden tanımlanması ve bu koşulları nasıl sağladığının tespit edilmesi gerekmektedir. Açık Radyo'nun alternatif yayıncılık koşulları üzerinden tanımlanması bağlamında Birsen'in 2011

tarihli “Türkiye Radyoculuğunda Alternatif Yayıncılık Arayışları: Açık Radyo Örneği” çalışması önemlidir. Söz konusu analizde Açık Radyo’yu ekonomik örgütlenmesi, yayın formatı, hedef kitle ve kullanıcı profilleri, yayın amacı ve içerik özellikleri gibi ölçütler üzerinden irdeleyen yazar Açık Radyo’nun alternatif yayıncılık örneği olarak kabul edilebileceğini saptamıştır (Birsen, 2011, s. 28).

Tüm bu koşulların oluşturduğu yayıncılık anlayışının bağımsız, alternatif ve kamu yararını hedefleyen bir yayıncılık olduğu açıkça görülmektedir. Yayın amaçları, örgüt yapısı, içerik oluşturma pratiği, sermaye yapılanması ve gönüllü çalışma prensibine dayanması gibi farklı özellikleri nedeniyle Açık Radyo, ana akım medyadan ayrılmakta ve alternatif radyoculuk açısından önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

3.2. Yeni Medya Teknolojileri Üzerinden Açık Radyonun Kamusalılık Potansiyel ve Sınırlılıkları

Bu bölümde Açık Radyo’nun işletme yapısından dinleyiciyle arasındaki ilişkiye kadar kamusalılık potansiyeli tartışılmıştır. Çalışmanın daha anlaşılır olması açısından Açık Radyo’nun yapısı derinlemesine incelenmiş ve her bölüm özelinde kamusalılık değerlendirmesi yapılmıştır.

Açık Radyo’nun yukarıda da belirtildiği üzere karşımıza çıkacak ilk özelliği yayıncılık anlayışının kamu yayıncılığı olarak belirtilmesi olacaktır. Kamu yayıncılığı ilkeleri doğrultusunda Açık Radyo kâr elde etmeyi reddetmektedir. Ana akım popüler yayıncılık ekolüne koşut olacak biçimde toplumsal olaylara duyarlı bir yayıncılık örneği göstermektedir. Bu doğrultuda da insani, kültürel, eğitici ve etnik alanlara dönük ve sanat kaygısı taşıyan yayınlar yapmayı amaçladıklarını belirtmişlerdir. Açık radyonun oldukça geniş ve çeşitli bir program ağıyla yayın amacını gerçekleştirdiğini söylemek bu aşamada yanlış olmayacaktır (Tufan, 2014, s. 115).

Açık Radyo’nun çalışmaya konu edilen yayın döneminde (52. yayın dönemi: Kasım 2020 - Mayıs 2021) 40’tan fazla program kategorisi tespit edilmiştir. Bu kategorilerin tamamında aynı yayın dönemi içerisinde yayın bulunmasa da açık radyonun yayın dönemleri arşivi kullanıcılara açıktır. 52. dönem yayın akışında Ekoloji, Çevre, İklim, Hayvan Hakları, Emek ve Emekçi Hakları gibi kategorilerde aktif yayınlar bulunmaktadır. Bu yayınların içeriği değerlendirildiğinde bahsi geçen konu başlıklarını sorunsallaştırmış insanların tartışma ve kamu yararına, bilgilendirme amacıyla Açık Radyo üzerinden dinleyici kamularına seslendiği anlaşılmaktadır. Bu özelliğiyle Açık Radyo, kamuyu ilgilendiren konularda bireysel görüş ve düşüncelerde yer edinebilecek bilgiyi dolaşıma sokmaktadır. Böylelikle devlet dışındakilere, umuma seslenme hakkı tanımaktadır. Hem kamuyu ilgilendiren konularda bilgi, fikir ve düşünceleri dolaşıma sokma potansiyeli hem de umuma seslenebilme potansiyeli açısından değerlendirildiğinde Açık Radyo’nun, Kejanlıoğlu’nun ‘hem özel hem ekonomik çıkarlardan uzak hem de

kamu otoritesinden özerk, konuşma ve tartışma etkinliği alanı' (Kejanlıoğlu, 2004, s. 691) olan kamusal alan betimlemesine denk düştüğünü söylemek mümkündür.

Açık Radyo, gelir ve giderlerini kurumsal sitesinde detaylı açıklayarak mali konuları toplumsal ve kurumsal destekçilere çağrıda bulunmak suretiyle sürdürmektedir. Dinleyici desteğinden kurumsal sponsorluklara kadar genişleyen bu maddi destekler ile yıllık sabit giderlerini karşıladığını açıkça bildirmektedir. Dinleyiciler yayın akışından seçtikleri programları maddi olarak destekleyebilmektedir. Seçilen program yayınlandığında destekçilerin tümünün adı programın başında ve sonunda anons edilerek programın yayınlanmasını sağladıkları da duyurulur. Bu durum programların dinleyici kamularını oluşturduğunu göstermektedir ve bu kamusal alanın ögesi olan bireyler kamunun devamı için katkıda bulunmaktadır. Fakat oluşan dinleyici kamularına dâhil bireyler, programlara destek vermek için web sitesinde yer alan "program destekçisi olun" bölümüne tıkladığında üye girişi istenmektedir. Eğer dinleyici üye değilse de üyelik formu'na yönlendirilmektedir. Kurumun bu davranışı şeffaflık ve açıklık olarak yorumlanabilecek olsa dahi; dinleyicilerin beğendikleri ve devam etmesini istedikleri programa maddi destek sağlama potansiyelleri ve dolayısıyla katılım pratikleri bu durum aracılığıyla sınırlanmaktadır.

Aynı zamanda, Akbank, Garanti Bankası, İş Sanat, Avrupa Birliği, Bosch gibi firmalar ve organizasyonlar da belirli programların sponsoru olarak Açık Radyo'yu desteklemektedir. Bu durum da ana akıma hem yayın organizasyonu hem de söylem olarak muhalif ve karşıt kamuların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Öte yandan Dahlgren'in kamusal alanın yapısal boyutuyla ilgili değerlendirmesini bir kez daha karşımıza çıkarmaktadır: Yapısal boyut, medya kuruluşlarının iktisadi ve ekonomipolitik olarak karşılaşılabileceği sorunları da ortaya koymaktadır. Bu sebeple bilginin üretimi ve dolaşıma sokulmasında medya kuruluşundan bağımsız bir yapılanmaya işaret edebilmektedir ve bu durum ifade biçimlerine sınırlar koymaktadır (Dahlgren, 2017, s. 175). Açık Radyo'nun bazı programlarının büyük kurumsal ve endüstriyel şirketler tarafından finanse edilmesi fikirlerin ve tartışmaların dolaşıma sokulmasında sınırlanma ihtimalini ortaya çıkarmakla birlikte programların sürdürülebilirliğine katkı yaparak kamusal oluşumun devamlılığını da sağlamaktadır. Teknoloji aracılı kamusal alanın diyalektik yapısı Açık Radyo örneğinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kâr amacı gütmeyeceği maddesi, 92 paydaşlı anonim şirketin sözleşmesine de yer alan Açık Radyo, hiçbir sermaye grubuna bağlı olmayan, mülkiyet açısından çok ortaklı, ideolojik yanlılıktan kaçınan ve yatay iç örgütlenme biçimine sahip bir organizasyondur. Tam katılıma izin veren ve yatay bir örgütlenme anlayışı ile yayın yapan Açık Radyo örgütsel yapısı açısından iletişimin demokratikleşmesine de olanak sağlamaktadır (Birsen, 2011, s. 26).

Açık Radyo'da, dönemsel olarak değiştiği vurgulansa da program üretimi dışında ortalama 19 sabit çalışan olduğu belirtilmiştir. İçerik üretiminde ise

toplumun çeşitli kesimlerinden ve farklı meslek gruplarından, yaşları 10 ile 75 arasında değişen, tamamen gönüllü program üreticileri görev almaktadır. Kurum tarafından 52. yayın döneminde her hafta 219 programcının, 147 ayrı program yaptığı belirtilmiştir. Pek çok farklı alandan gelen kişiler içeriğini üretme konusunda özgür bırakılmıştır. Açık Radyo’da program yapmanın ön koşulu resmi sitedeki formu doldurmaktır. İçeriğe dair tüm detayları içeren formlar ve program önerileri Açık Radyo Yayın Kurulu tarafından değerlendirilmektedir. Bu da yayın anlayışındaki demokratikleştirmeyi öne çıkarmaktadır: program yapmak isteyen herkesin program önerisi değerlendirilmektedir. Açık Radyo programcıları asıl mesleği radyoculuk olmayan kişilerdir. Gönüllülük esasına dayanan Açık Radyo programcıları ürettikleri programlar için herhangi bir ücret talep etmeden kamu yararı ve bilgilendirme motivasyonu ile yayın yapmaktadır.

Açık Radyo’ya isteyen herkesin amatör yayıncı olarak başvurabiliyor olması herkesin yayın hakkı elde edebildiği yanılsamasını yaratmamalıdır. Program yapmak isteyenlerin önerileri, başvurularının kabulü ve bunu takiben farklı aşamalardan geçmektedir. Yayın Kurulu’nca onaylanan önerilerin 6 ay boyunca yayınlanmaya hak kazandığı kabul edilmektedir. İzleyen yayın dönemleri için bir kesinlik taşımamakla birlikte Açık Radyo Yayın Kurulu’nun değerlendirmesine tabidir. Süreç içerisindeki değişikliklerin dahi aynı kurulun onayına sunulması beklenmektedir.

Yeni medya aracılı kamusalılık pratiği bağlamında değerlendirildiğinde Açık Radyo’nun internet sitesi, doğrudan katılımı sınırlayıcı bir deneyim sunmaktadır. Sitenin Web 2.0 tabanlı yapısı kullanıcının üye olmadan herhangi bir etkileşimde bulunmasına izin vermemektedir. Klasik “blog” tarzı ve tek taraflı bilgi/içerik üretimine, kullanıcının ise üretilen içeriği yalnızca tüketmesine izin veren bu kullanımın yeni medyanın katılımcı özelliğine, Prosumer pratiğine, kullanıcının hem üretici hem de tüketici olduğu medya deneyimine ve ayrıca kamusal katılıma izin vermediğini söylemek mümkündür. Kurumun internet sitesinde radyoyu eşzamanlı dinleme bağlantısı bulunsa da yayında olan içeriğe doğrudan etki etmek, yorumda bulunmak, fikir/görüş bildirmek mümkün değildir. Öte yandan sitenin daha çok haber içeriklerine, duyurulara, gündem gelişmelerine ve radyonun içerik kategorilerine yer verdiği göz önüne alındığında yeni medya araçlarını ya da kamusal katılıma olumlu etki edecek herhangi bir alan sunmamaktadır. Kullanıcının katılımı bu aşamada yalnızca radyo programı üretmekle mümkün ve sınırlıdır. Daha önce belirtildiği gibi katılımcılık potansiyeli amatör yayıncılık yapma şansı verse de bunun da bazı sınırları mevcuttur. Kurumun “kainatın tüm renklerine, seslerine ve titreşimlerine açık radyo” sloganı yalnızca program önerisi kabul edildiğinde ve yayınlandığında geçerli olmaktadır. Öte yandan içeriklere dair yorum, eleştiri ve programa katılım açısından bu sloganın geçerliliği sorgulanabilir bir hal almakta ve kurum anlık geri bildirim imkân tanımamaktadır.

Bu durum kamusal alan bağlamında değerlendirildiğinde bazı sınırlılıkları karşımıza çıkarmaktadır. Kejanlıoğlu’nun aktarımıyla Fraser, modern kamusalığın

merkezine açık erişimi koymaktadır ama bu açık erişim toplumsal eşitsizliklerin sistematikleştiği toplumlarda anlamını kaybetmektedir ve informel kültürel farklılıklar devreye girmektedir. En basit düzeyde bu farklılıklar bir söylemsel etkileşimde bile kendini hitap tarzı ve şive olarak gösterebilmektedir. Açık erişim için tam eşitlik sağlanmadıkça kapsayıcı bir kamusal alan oluşumundan bahsetmek yanıltıcı olacaktır (Kejanlıoğlu, 2004, s. 703). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Açık Radyo’da aktif bir değerlendirme mekanizmasının bulunması, değişiklikler ve katılımın kabulü için onaya gerek duyulması tam eşitliğin önüne geçmektedir. İçerik üretiminde bu şekilde bir filtrelemenin varlığı Açık Radyo’yu, herkesin eşit bir şekilde kabulüne imkân tanınması, kamusal katılım ve açık erişim bağlamında sınırlandırmaktadır. Her ne kadar Açık Radyo’nun web sitesi anlık katılım, yorum ve tartışma potansiyeli barındırmasa da sitede “Dinleyicilerimizden” başlıklı bir bölüme de yer vermektedir. Seyirci dönütlerini içeren ve dinleyicisini katılımçılığın ötesinde değerlendirme aşamasında da sürece dâhil eden Açık Radyo, katılım konusunda kamusunun özgürlüklerini desteklemektedir.

Açık Radyo kamu yayıncılığı esasına dayanan toplumsal sorumluluğa sahip bir yayın prensibi uygulamaktadır. Açık Radyo, yayın içeriğinin çeşitliliği ve toplumsal olaylara karşı sorumlu tavrı ile muhalif ve alternatif bir duruş sergilemektedir (Birsen, 2011, s. 27). Açık radyonun sergilediği bu muhalif ve alternatif duruş Keane’e göre kamusal alan olarak kabul edilebilir çünkü Keane, iktidar ile mücadele içeren ve şiddet içeriği olmayan her türlü etkinliği (bunlara müzik ve dans da dâhil olmak üzere) meşru bir kamusal alan olarak kabul etmektedir (Kejanlıoğlu, 2004, s. 700). Keane’nin geniş anlamda kamusal alan tanımı ise şöyledir:

“Genellikle belirli bir iletişim aracıyla (televizyon, radyo, uydu, faks, telefon, vb.) bağlantı kuran iki ya da daha fazla insan arasında, kısa ya da biraz uzun bir süre için, verili etkileşim ortamında ve/veya tartışmacıların konumlandığı daha geniş toplumsal ve siyasal yapılar içinde işleyen iktidar ilişkileriyle ilgili olarak, şiddet içermeyen çekişmelerin patladığı (erupt) özgül tipte bir uzamsal ilişki...” (aktaran (Kejanlıoğlu, 2004, s. 700).

Tufan’ın (2014) işaret ettiği biçimde, devlet ve ticari girişimlerin dışında konumlanan ve kamusal bir yayıncılık faaliyeti olarak tanımlanan alternatif yayıncılığa; demokratik bil dil ve söylem ön plana çıkmaktadır. Açık Radyo örneğinde de görülebileceği gibi bu tür kurum ve kuruluşlar bölgesel ve yerel yayıncılık platformları şeklinde yapılanmıştır ve ticari kaygı gütmemektedir. Dijitalleşme ve beraberinde gelen katılım imkânı aracılığıyla bu tür yayıncı kuruluşlar ulusal ve uluslararası alanda daha bilinir ve görünür hale gelebilmektedir (s. 116).

Kurumun web sitesinden sosyal medya profillerine doğrudan yönlendirmeye yarayan bağlantılar yeni medya ve kamusal alan üzerinden irdelendiğinde yeni sınırlılıklar karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki sitede yer alan sırasıyla ele alındığında

Açık Radyo'nun Twitter profili 172.8 bin, Facebook profili 32.7 bin, Instagram profili 32.4 bin ve YouTube hesabı ise 2.88 bin takipçiye sahiptir. Bu hesapların etkileşim (yorum, beğeni, paylaşım) oranları göz önüne alındığında takipçi sayılarına göre katılımın oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Takipçi sayıları binlerle ifade edilmesine karşın etkileşim sayılarının onlar ya da yirmilerle ölçüldüğü saptanmıştır. Katılımın ve etkileşimin düşük olmasının yanı sıra kurumun, sosyal medya platformlarının çoğu için özel içerikler üretmediği de belirlenmiştir. Bu mecraları yalnızca kendi içeriklerinin duyurularını, haberlerini, güncel ve toplumsal olayları paylaşmak ve duyurmak için kullanan kurumun sosyal medya profilleri de, internet sitesi gibi web 2.0 görünümünde kalmıştır. Yeni medya aracılı katılımı desteklemeyen ya da özendirilmeyen bu kullanımın önemli bir sınırlılık teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Etkileşimin en önemli katılım göstergesi olduğu sosyal medya mecraları, Açık Radyo örneğinde etkileşim potansiyelini düşürmekte ve yalnızca Açık Radyo'nun paylaşım alanına dönüşmektedir.

Radyo yayıncılığının yeni medya araçlarıyla olan bağına ilişkin en önemli örneklerden biri de podcast pratiğidir. Podcast üretimi, yayımlanması ve duyurulması noktasında Açık Radyo'nun kullanım şeklinin potansiyel ve sınırlılıkları üzerinden incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada kurumun yeni medya araçlarından podcast'i yeni bir alan olarak görmediği, bu alana özgü içerikler üretmediği ve podcast kanallarını yalnızca -sosyal medya platformları ve web sitesi kullanımına benzer biçimde- üretilen programların kaydının paylaşıldığı bir alan olarak kullandığı tespit edilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de Açık Radyo'nun Spotify'daki varlığının; kurumun kendi onayından geçmiş programların yayınlaması üzerinden devam ettiğidir. Fakat Spotify, kullanıcılarına onay zorunluluğu olmadan podcast yapabilmeye imkân tanımaktadır. Bu durum da net bir şekilde göstermektedir ki geleneksel yayıncılık geleneğinden gelen Açık Radyo, yeni medya aracı olarak tanımlanan Spotify karşısında katılımcılık noktasında geride kalmakta ve kamusal potansiyeli daralmaktadır. Bu durumda kullanıcıların yayıncılığı deneyimlemek için Açık Radyo ya da herhangi bir geleneksel yayıncılık kuruluşunun aracılığına ihtiyacı kalmamaktadır. Herkesin katılımına açık olduğu iddia edilen Açık Radyo'nun "form, başvuru, onay, yayın kurulu" süreçlerinin aksine Spotify ve yeni medya aracılı yayıncılık teknolojileri herhangi bir onay ya da başvuru koşulu olmadan bu pratiği sunmaktadır. Dolayısıyla bu platformların yeni medya ve katılımcı kültür üzerinden demokratikleştirici özelliği Açık Radyo'nun kamusal potansiyelinin önüne geçmektedir. Öte yandan Açık Radyo'nun podcast platformlarında yer alan programları, bir bütünlük teşkil etmekten uzaktır. Her programın ayrı ayrı, kendi adına açılmış listeler halinde bölümlerinin podcastleri bulunmaktadır. Bu programların Açık Radyo'ya ait olduğu yalnızca bölüm görselleri ve kapaklarından anlaşılmaktadır. Açık Radyo çatısı altında bütüncül bir yapıda yayınlanmak yerine bu şekilde tekil yayınlanan kayıtların dinleyicinin dikkatinden kaçması olasıdır.

Yalnızca görselden Açık Radyo yayını olduğu anlaşılan bu içeriklerin yeni medya yayıncılığı noktasında bir sınırlılık oluşturduğu söylenebilir.

Açık Radyo'nun dinleyici profili en son 2019 tarihli bir anket aracılığıyla tasvir edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre Açık Radyo en çok üniversite mezunu, 33- 48 yaş aralığında bulunan ve özel sektör çalışanı/müdür/beyaz yakalı şeklinde tanımlanan bir çoğunluk tarafından dinlenmektedir. Dinleyicilerin tamamına yakını Türkiye sınırları içinden erişim sağlarken katılımcıların %74'ü İstanbul'dan takip ettiğini belirtmiştir. Açık şekilde yoğunluk içeren İstanbul'un ardından %7,6 ile yurtdışı dinleyiciler ve %3,6 ile de Ankara dinleyicileri sıralanmıştır. Sık dinlenen müzik türünün "klasik müzik ve caz" olarak öne çıktığı anketin 'açık radyoya erişim' sorusunda ise dinleyicilerin net bir şekilde kurumla ilk kez internette karşılaştığı anlaşılmıştır. Katılımcıların yarısından çoğu Açık Radyo'yu her gün düzenli olarak dinlediğini belirtmiş, çoğunlukla ev içinde dinlendiği tespit edilen Açık Radyo'nun en yoğun kullanıcıya ulaştığı saatler ise 08.00- 10.00 olarak belirlenmiştir. Anket sonuçlarına göre, müzik ve tartışma programları izlerkitle tarafından en beğenilen programlar arasında yer almaktadır. Ayrıca katılımcıların yarısından çoğu düzenli takip ettiği en az bir program olduğunu belirtmiştir. Ankete göre Açık Radyo'nun dinleyici kitlesi çoğunlukla kültürel aktivitelere aktif katılan, alım gücü görece yüksek, nitelikli eğitim ve uzmanlığa dayalı mesleklerden, sosyo-ekonomik statüsü yüksek kişilerden oluşmaktadır. Açık Radyo'nun dinleyici yapısı bağlamında ana akım medyanın aksine genel beğeni ve eğitim düzeyine seslenmediği söylenebilir. İzlerkitle açısından bakıldığında çeşitlilik ve çoğul farklılıklardan bahsetmek güçtür. Aynı zamanda metropol dışı ya da taşrada bulunan bireylere ulaşmak anlamında da Açık Radyo'nun yetersiz olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda Açık Radyo elitist bir duruş sergilemekle de eleştirilebilir (Birsen, 2011, s. 27).

Açık Radyo bahsi geçen anket çalışmasının sonuçlarından da net bir şekilde görüldüğü gibi, Habermas'ın kamusal alanının en önemli gereklerinden olan herkesin, tüm vatandaşların özgürce erişebildiği bir alan olması fikriyle örtüşmemektedir. Çünkü kamusal alan her şeyden önce gündelik hayat içerisinde kamuoyuna benzer bir durumun oluşturulabileceği bir alanı kastetmektedir. Bunun sağlanabilmesi için tüm vatandaşların alana erişimi garanti altında olmalıdır (Habermas, 2004, s. 95). Fakat Açık Radyo'nun erişim herkesi kapsamamaktadır. Konularının hem katılımcı hem dinleyici olarak kamuyu ilgilendiren meseleler dahi olsa herkesi kapsayacak genişlikte olmaması ve dinleyici kitlesinin sosyo-kültürel ve ekonomik olarak görece yüksek statülü kişilerden oluşuyor olması Açık Radyo'nun kamusallığını sınırlandırmaktadır.

Ayrıca teknoloji dolayimli bir kamusalılık söz konusu olduğu için aracın kendisinden kaynaklanan sınırlılıklar da söz konusudur. Her şeyden önce Açık Radyo yerel bir radyo istasyonudur ve yayınları yalnızca İstanbul ile sınırlıdır. Bunun yanı sıra yeni medyanın imkânlarıyla daha geniş bir alanı kapsamaması, program kayıtlarının

yayımdan sonra web sitesinden dinlenebiliyor olması ve podcast olarak yayınlarına erişim sağlanabilmesi dinleyici kamusunu da genişletmektedir. Bu bağlamda yeni medya aracılı kamusal alan belli bir bölgenin sınırlarını aşma ve küresel olma potansiyelini de taşımaktadır. Ama bu durum Açık Radyo'nun dinleme verileri göz önünde bulundurulduğunda optimist bir tavır olmaktan öteye gitmemektedir. Budak'a göre yeni medyada etkin rol alan kitle hala, eğitim ve gelir seviyesi orta - üst sınıfa dahil ve genç sayılabilecek erkeklerdir. Teknolojik ve araçsal yeterlilik yeni medya dolayimli kamusal alana katılımın ön koşuludur. Bu asgari yeterliği sağlayamayan birçok coğrafi bölge, siber kamusal alan bağlamında dezavantajlı konumdadır (Budak, 2016, s. 515-516).

Açık Radyo internet üzerinden de yayın yapmasına rağmen yaşanan teknik aksaklıklar ve yayının stabil olmaması gibi nedenlerle izlerkitle geleneksel yayıncılık ve mobil uygulamaları tercih etmektedir. Bu nedenle yayınlar çoğunlukla İstanbul'da dinlenmektedir. Dolayısıyla bölgesel ya da ulusal bir yayından söz etmek oldukça güçtür. Açık Radyo'nun İstanbul'la sınırlı bir yerellik taşıdığı açıkça belirtilmeli ve bunun, geniş kamusal potansiyelin önünde büyük bir sınırlılık olduğu net bir biçimde ifade edilmelidir.

Açık Radyo, erişilebilirlik noktasında da geleneksel yayıncılıktan farklılaşmaktadır. Alternatif radyoda iletişimin demokratikleştirilmesi için dinleyiciler tarafından ifade edilen ihtiyaçlara ve amaçlara öncelik verilir. Açık Radyo'da da dinleyici katılımı ve feedback -dönüt- önemlidir. Dileyen herkes istek, görüş, öneri ve şikâyetlerini Açık Radyo'ya internet üzerinden ve kurumun açıkça işaret ettiği iletişim kanallarından ulaştırabilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada alternatif yayıncılığın önemli örneklerinden biri olan Açık Radyo, alternatif radyo yayıncılığı, yeni medya aracılı kamusal alan potansiyeli ve yine bu teknolojiler üzerinden tanımlanması mümkün olan sınırlılıkları üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirme sonucunda Açık Radyo'nun kamusal alan oluşturma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Fakat bir önceki bölümde yürütülen tartışmalarda Fraser'ın ve Budak'ın belirttiği gibi teknoloji aracılı kamusal alan demokratikleştirme potansiyeline sahip olmakla birlikte kimi sınırlılıklarda içermektedir (Kejanlıoğlu, 2004, s. 703); (Budak, 2016, s. 515). Açık Radyo'nun ürettiği yeni medya dolayimli kamusal alan seçkin ve elit bakış açısına sahiptir. Ayrıca bu sınırlı kamusal alanın yeni medya aracılığıyla ortaya çıkan çoklu kamusal alanlardan biri olduğu söylenebilir. Açık Radyo'nun kısıtlı temsil gücünün yanında teknolojik potansiyel bağlamında da kimi sınırlılıkları olduğu gözlemlenmiştir. Bu teknolojik sınırlılıkların başında Açık Radyo'nun geleneksel yayın tarafında bulunan İstanbul merkezli bir yayıncılık anlayışı bulunmaktadır. Frekans modülasyon üzerinden yürüttüğü geleneksel radyo yayınlarının ulusal olmayan hatta bölgesel demek için

bile yeterli genişliğe sahip olmayan yayın menzili, Açık Radyo'yu yerel bir radyo olarak konumlandırmaktadır. Bu nedenle kurumun kamusal potansiyeli doğrudan fiziki alan üzerinden sınırlanmaktadır. Öte yandan geleneksel yayınlarına entegre ettiği yeni medya teknolojileri aracılığıyla da dinleyicisine ulaşan Açık Radyo, bu teknolojilerin dezavantajları nedeniyle de kimi sınırlar içerisinde kalmaktadır. İlk olarak kurumun internet sitesi olan <https://acikradyo.com.tr/> adresi üzerinden yapılan yayınların istikrarlı bulunmaması bir sınırlılık teşkil etmektedir. Bu bağlamda radyonun bağlantı sorunu ya da kesintileri nedeniyle kamusuyla arasına geleneksel yayıncılıkta olduğu gibi dijitalde de bir mesafe girmektedir.

Açık Radyo, dijital platformlardan çoğunlukla TuneIn ve Spotify uygulamaları üzerinden erişilebilmektedir. Bu uygulamaların premium üyelikleri ücretli olmakla birlikte Açık Radyo'ya ait tüm içerikleri barındırmaması da ayrı bir sınırlılık teşkil etmektedir. Eriştiği kamunun asgari teknolojik yeterlik, bilgi birikim gerekliliği ve eğitim düzeyi gibi farklı ölçütler üzerinden sınırlandığı tespit edilen Açık Radyo'nun bu bağlamda da bir kamusal potansiyelinden çok sınırlılığıyla tanımlanması mümkündür. Ayrıca yeni medya teknolojileri üzerinden yayıncılık faaliyetlerini mümkün kılan platformların katılım ve kamusal potansiyeli yukarıda belirtildiği gibi Açık Radyo'ya nazaran daha geniş ve demokratik görünmektedir. Bu noktada Açık Radyo'nun yeni medya olanaklarıyla katılımcılık ve kamusal potansiyeli bağlamında daha dinamik ve etkileşime açık bir yapı sergilemesi gerektiği saptanmıştır. Kurumun sosyal medya hesap ve profilleri mevcut olmasına ve takipçi sayılarının görece yüksek olmasına rağmen, bu potansiyeli doğru yönlendiremediği de belirtilmelidir. Radyonun bu mecralara özel içerikler üretmemesi, yalnızca kendi içeriklerini - güncel gelişmeleri ve duyuruları paylaşması, dinleyici etkileşimini ve katılımını artırmamış ve kurumun kamusal potansiyelini daraltmıştır.

Özetle Açık Radyo'nun tüm bu teknolojik yenilikler ve bunlara bağlı sınırlılıklar üzerinden kamusal alan olmak yerine Dahlgren'in işaret ettiği şekliyle, çoklu kamusalıkların bir aracı olarak öne çıktığını söylemek mümkündür (2017, s. 178 – 181). Bu durumda göz ardı edilmemesi gereken nokta ise yeni medya aracılığıyla deneyimlenen çoklu kamular ve yeni medya araçlarının kendine ait küçük kamusalıklar oluşturma potansiyelidir. Alternatif yayıncılık anlayışı güden Açık Radyo, büyük bir kamusal alan yaratma potansiyeli taşımaktan ziyade geniş bir kamusal alanın bir aygıtına dönüşmüş durumdadır.

Sonuç olarak bu çalışmada alternatif yayıncılık mecralarının ve aygıtlarının iyimser potansiyeller taşımakla birlikte teknik ve çeşitli sınırlılıklara da sahip olabileceği saptanmıştır. Tüm alternatif yayın mecralarının ütopyik, demokratik ya da olumlu birer kamusalığa zemin oluşturduğu tartışması Açık Radyo üzerinden de devam etmektedir. Bu bağlamda ve çalışmada yapılan incelemeler ışığında ana akım ya da egemen medya anlayışından farklılaşmış her girişimin tamamıyla özgür ve sınırsız bir kamusal potansiyeli taşıdığı kabulünün de sorgulamasına katkı sunulmuştur.

Bu çalışmada Açık Radyo'nun kurumsal yapısı, organizasyonu, teknik ve içerik koşullarının düzenlenmesi kamusal potansiyeli ve sınırlılıkları çerçevesinde analiz edilmiştir. Kamusal ve temsil gücü bağlamında yapılması muhtemel çalışmaların Açık Radyo'nun dinleyici kitlesi ile ulaşmayı hedeflediği ve ulaştığı temsil niteliklerine odaklanması alana daha farklı katkılar sunacaktır. Ayrıca izlerkitle üzerinden yürütülecek saha araştırmaları ve derinlemesine veriler üzerinden Açık Radyo ile hedef kitle arasındaki bağlantılar daha yoğun incelenmesi mümkün alanlar olarak önerilmektedir.

Kaynakça

- Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu. İletişim Yayınları.
- Bıçakcıoğlu, N. (2018). Bir İş Modeli Olarak Topluluk Radyosu: Açık Radyo Vaka Çalışması. İstanbul Bilgi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, Türkiye. 9 10, 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=C2HAK2j-marYBltxSp5egg&no=EpDWq8DuJ98-QFW7fNWITA> adresinden alındı
- Birsen, Ö. (2011). Türkiye radyoculuğunda alternatif yayıncılık arayışları: açık radyo örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(1), 20 - 30.
- Budak, H. (2016). Kamusal alanda dönüşen yapılar: agoradan sanal uzama. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (36), 507 - 530.
- Dacheux, E. (2012). Kamusal Alan. Hüseyin Köse (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dağtaş, E. (2014). Kamusal Alan ve Medya. Ankara: Ütopya.
- Dahlgren, P. (2017). Dijital demokrasiyi yapılandırmak: dört pozisyona dair bir taslak. (Editör: Filiz Aydoğan). *Yeni Medya Kuramları*. İstanbul: Der Yayınları, 174 - 192.
- Fraser, N. (2004). Kamusal alanı yeniden düşünmek: gerçekte varolan demokrasinin eleştirisine bir katkı. (Editör: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 103 - 139.
- Habermas, J. (2003). Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü. Tanıl Bora ve Mithat Sancar (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. (Editör: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 95 - 102.
- Habermas, J. (2017). Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü. Tanıl Bora ve Mithat Sancar (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2018). Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü. Tanıl Bora ve Mithat Sancar (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hansen, M. (2004). Yirmi yılın ardından negt ve kluge'nin kamusal alan ve tecrübe'si: değişken karışım ve genişlemiş alanlar. (Editör: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 141 - 177.
- Kejanlıoğlu, B. (2004). Medya çalışmalarında kamusal alan kavramı. (Editör: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 689 - 713.
- Köselerli, B. B. (2017). Yeni medya ortamının yeni kamusal alan olarak kullanımı üzerine bir değerlendirme. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 12 (1), 51 - 64.
- Kuyucu, M. (2017). Yeni medya ve radyonun yakınsaması: mobil radyo uygulamaları akustik fm örneği. *Proceedings of INTCESS 2017 - 4th International Conference on Education and Social Sciences*, (s. 266 - 284). İstanbul.
- Odabaş, U. K. (2018). Tarihsel süreçte kamusal alanın yapısal dönüşümü ve Habermas. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 2051 - 2066.
- Olgun, H. B. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennet'in kamusal alan yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2 (1), 45 - 54.
- Özbek, M. (2004). Giriş: kamusal alanın sınırları. (Editör: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 19 - 89.
- Özbek, M. (2004a). Giriş: kamusal - özel alan, kültür ve tecrübe. (Editör: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 443 - 499.
- Özel, S. (2014). Yeni medya çağında radyoların dönüşümü. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22), 168 - 189.
- Özel, S. (2020). Radyoda dijitalleşme: sektör için yarını anlamak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 1153 - 1172.
- Sennet, R. (2013). Kamusal İnsanın Çöküşü. Abdullah Yılmaz ve Serpil Durak (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Stevenson, N. (2015). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy (Çev.), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tufan, F. (2014) Tamamlayıcı öğretim işlevinin açık radyo üzerinden incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 46, 107 - 119.
- Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity A Social Theory of The Media*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *Sustainable Services at Scale (Triple-S)*, (1ds practice paper in brief 13 August 2013).

İnternet Kaynakları

- https://acikradyo.com.tr/programlar?yayin_donemi=4757&field_kategori_tid=All&program=&programci= - Erişim Tarihi: 19.08.2021 - 11.49
- <https://acikradyo.com.tr/destekcilerimiz/kurumsal> - Erişim Tarihi - 19.08.2021 - 12.00
- <https://acikradyo.com.tr/merak-ettikleriniz> - Erişim Tarihi: 19.08.2021 - 12.0
- <https://acikradyo.com.tr/dinleyicilerimizden>
- <https://acikradyo.com.tr/acik-gazete/bekir-agirdir-anlatti-kondanin-acik-radyo-dinleyici-arastirmasi> - Erişim Tarihi: 19.08.2021 - 12.20
- <https://acikradyo.com.tr/iletisim-contact> - Erişim Tarihi: 19.08.2021 - 12:30
- <https://acikradyo.com.tr/acik-gazete/bekir-agirdir-anlatti-kondanin-acik-radyo-dinleyici-arastirmasi> - Erişim Tarihi: 19.08.2021 - 12.20
- <https://acikradyo.com.tr/acik-gazete/bekir-agirdir-anlatti-kondanin-acik-radyo-dinleyici-arastirmasi> - Erişim Tarihi: 19.08.2021 - 13.00

YENİ NESİL BİR TEMSİL ALANI METAVERSE

Ümit SARI¹

Giriş

İlk çağlarda insanlar tarafından mağara duvarlarına yapılan resimlerin bir amacı vardı. Bu çabanın ardındaki motivasyon, o dönem yaşayan insanların içinde buldukları kültürü tanıtmak, kendinden sonra gelecek nesillere, yaşadıkları dönemle ilgili bilgi aktarımını sağlamak ve onlarla iletişim kurmaktı. Bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde yaptıkları bu resimler, kendilerinden sonra gelecek nesiller için önemli bir kaynak niteliğindediydi. Sonuç olarak mağara duvarlarına yapılan bu resimler, iletişim sürecinin ilk örnekleri olarak literatürdeki yerini almıştı. İnsanlık tarihi boyunca yaşam biçimlerimizi değiştiren, dönüştüren ve geliştiren birçok gelişme yaşandı. Bu tarihsel süreçte iletişim süreçlerinin de değişimine ve gelişimine tanıklık ettik. Mağara duvarlarındaki resimlerden geldiğimiz noktada, dijitalleşmenin iletişim süreci üzerindeki etkisi, insanlığın dijitalleşme sürecini içselleştirme sorunsalı gündemi hep meşgul etmiştir.

Aslında çok değil, bundan 15-20 yıl önce insanlar araştırma yapmak için kütüphanelere giderken, haber almak, bilgi sahibi olmak için gazete ve televizyon yayınlarına, iletişim çalışmaları için ise halka açık olarak yapılan forumlara güveniyorlardı. Günümüzde ise basit bir Google aramasıyla tüm bu bilgi birikimine erişmek hızlı bir biçimde mümkün hale geldi. Dijital iletişim araçları her ne kadar geleneksel iletişim araçlarının bir alternatifi olarak ortaya çıkmış olsalar da, başta internetin yarattığı bu pratik ve hızlı erişim için tam bir bağımsızlıktan söz etmek mümkün değildir.

Teknolojide yaşanan son gelişmelerle birlikte, yeniden tanımlanan internet ve iletişim arasındaki ilişkide şüphesiz Web 3.0¹'in etkisi büyüktür. Tüm bu gelişmelerle eş zamanlı olarak ortaya atılan metaverse kavramı, içinde yaşadığımız dünyayı dijital ortamda yeniden dizayn etme vaadiyle; medya ve insan ilişkisine de yeni bir boyut kazandırmaktadır. Sosyal medya uygulamaları üzerinden inşa ettiğimiz

---

¹ Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, , ORCID: 0000-0003-1761-3041, umitsari@istanbul.edu.tr

sanal kimliklerimiz, avatarlarımız, bu kurulmakta olan yeni dijital evrende çok daha kapsamlı bir biçimde yeniden tanımlanarak, etkin bir temsil edilme biçimi ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde; tekrar tartışılmaya başlanan metaverse kavramı özelinde, dijital evrenler yeni düzeninde, dijital iletişim sürecinde insanın yeri, önemi ve işlevleri üzerinde durularak, “Web 3.0, Metaverse, ve Blockchain” kavramları ile birlikte, yakın gelecekte daha yoğun bir tartışmanın yaşanacağı bu alanda merkeziyetsizlik yaklaşımı üzerinden, temsil biçimleri ve demokratik süreçlerin nasıl işleyebileceği üzerinde durulacaktır.

Web 1.0’dan Web 4.0’a İnternetin Gelişimi

Web ile ifade edilmek istenen kavram, bir web tarayıcısı tarafından erişilebilen sayfalardan oluşan internetin bir alt kümesi olan World Wide Web’in ortak adıdır. Birçok kişi web kavramının internet ile aynı olduğunu varsayarak, bu terimleri birbirinin yerine kullanmaktadır. Ancak, internet terimi aslında web üzerinden gerçekleşen bilgi paylaşımını mümkün kılan küresel sunucu ağını ifade etmektedir. Web her ne kadar internetin büyük bir bölümünü oluştursa da internet ile aynı değildir. Web sayfaları “Köprü Metni Biçimlendirme Dili” olarak da ifade edilen (HTML-Hypertext Markup Language) adlı bir dilde biçimlendirilmiştir. Bu dil, kullanıcıların bağlantılar yoluyla web üzerindeki sayfaları tıklamasına izin vermektedir. Bir web sayfası ise; yaygın olarak HTML’de yazılmış olan, internet tarayıcı kullanan ve diğer ağlardan erişilebilen bir belgedir (Techopedia, 2022).

Son dönemde yaşanan gelişmelere bağlı olarak metaverse kavramının bu kadar popüler olmasıyla birlikte gündemimize giren sanal dünyalar, aslında çok da yeni bir kavram değildir. The Sims ya da Second Life gibi çevrimiçi, çok oyunculu sanal dünyalar yaklaşık yirmi yıldır kullanıcılar tarafından bilinmektedir. Bu platformlarda yer alan oyuncular haftada ortalama yirmi saatlerini bu oyunlarda harcarken, hem kullanıcılar hem de oyun üreticileri için, bu alanlar aynı zamanda önemli bir ekonomik gelir modeli de sunmaktadırlar.

Bugün gelinen noktada ise, Web 2.0’dan, insanların sanal ve artırılmış gerçeklik setleri aracılığıyla bilgisayar tarafından oluşturulan bir ortamda birbirleriyle etkileşime girdiği sanal bir gerçeklik alanı olan metaverse’e doğru hızla ilerlediğini gözlemlemekteyiz.

Aslında kişisel bilgisayarların hayatımıza girdiği 1980’lerden, internetin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı 1990’lı yıllara ve günümüze kadar internet ve ilgili teknolojilerde pek çok gelişme ve değişim gerçekleşmiştir. Son 20 yılda ise internet bağlantılarında meydana gelen gelişmeler ile birlikte, sosyal hayattan eğitime, ticaretten iletişime kadar hemen hemen hayatımızın her alanında web teknolojileri oldukça hızlı ilerlemiştir.

Ülkemizde ve dünyada internet kullanıcılarının sayısı her geçen gün artarken, web ve internet yıllar içinde farklı kullanıcıları ve farklı cihazları barındıracak şekilde yeniden tasarlanmış ve değiştirilmiştir. Kaydedilen teknolojik gelişmelere

bağlı olarak günümüze kadar Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 ve Web 4.0 olmak üzere farklı internet dönemleri ortaya çıkmıştır (Badgers, 2021).

İnternetin ilk kez toplu olarak kullanılmaya başlandığı ve aynı zamanda en ilkel dönemi olarak da tarif edebileceğimiz 1990 ile 2000’li yılları kapsayan Web 1.0 dönemi belirli web sitelerini olduğu, kullanıcının sadece sunulan bilgiyi gözlemlediği ve kendi içeriklerini henüz oluşturamadığı dönem olarak bilinir. Uzmanların ‘salt okunur web’ olarak tanımladığı bu dönemde internet tek yönlü bilgi akışının gerçekleştiği çevrimiçi bir kütüphane gibi kullanılmaktaydı.

İnterneti sadece bilgi alma amaçlı kullanan insanlar ilgilendikleri siteye girer statik bir biçimde bilgiyi okur, öğrenebildiği kadarını öğrenerek ortamdaki çıkarlardı. Bu dönem içinde pasif bir bilgi edinme süreci gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

İkinci nesil internet hizmetlerini, toplumsal iletişim sitelerini, vikileri, iletişim araçları ve internet kullanıcılarının ortaklaşa ve paylaşarak yarattığı sistemleri kapsayan Web 2.0’ın tanımı ise Tim O’Reilly’e göre şöyledir: “Web 2.0 bilgisayar endüstrisinde internetin bir düzlem olarak ilerlemesiyle bir işletme devrimi ve bu düzlemin kurallarını başarı için anlamaya çalışmaktır. Bu kurallar arasında başlıcası şudur: Ağ etkilerini daha çok insanın kullanabilmesi için programlar kurmak.” (O’Reilly, 2005).

2000 ve 2010 yılları arasını kapsayan Web 2.0, sunduğu kullanıcı merkezli ve işbirlikçi ortam ile web’in popüler hale geldiği ikinci dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde kullanıcıların içerik üretimine katılımı ve paylaşımları ile birlikte çift yönlü ve aktif bir bağlantı platformu haline dönüşmüştür. Kullanıcılar sadece web sitelerini okumakla kalmayıp aynı zamanda diğer kullanıcılarla karşılıklı bir biçimde sosyal bir etkileşime girebilmekteydiler. Dolayısıyla bu dönem bu özelliklerinden dolayı bir nevi “sosyal web” olarak ta tanımlanmaktadır (Badgers, 2021).

Sosyal medyanın ağırlıklı olarak ön plana çıktığı, bilgiye erişimin, bilgiyi düzenlemenin ve yine bilgiyi paylaşabilmenin ön planda tutulduğu özellik ve işlevlere sahip web log (blog) siteleri, Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, Wikipedia gibi sosyal medya uygulamaları bu dönemde ortaya çıkmıştır (Badgers, 2021). Gerek içerik üreten gerekse de tüketici kesim, her türlü içeriği; video, görsel ve enformasyon paylaşımlarını, sosyal medya uygulamaları aracılığıyla çok daha geniş kitlelere rahatlıkla ulaştırabilmişlerdir.

Sosyalleşme kavramı bu dönemde belki de en çok tartışılan konuların başında gelmiştir. Sosyal medya uygulamalarının insanları yalnızlaştırdığının düşünen belirli bir kesimin aksine, özellikle kolay erişilebilir ve kolay üretilen içeriğin de hızlıca paylaşılabilmesine olanak sağlayan teknik alt yapısı sayesinde insanlar arasındaki bilgi alışveriş sürecine olumlu katkılar yaptığı gözlemlenmektedir. Geleneksel iletişim araçlarından yayınlanan içeriklerin aksine, sosyal medya ortamında üretilen içeriğin paylaşıldıktan sonra da düzenlenebilir rahatlığı, iletişim sürecinde insanların bu uygulamalara yönelmesini hızlandırmıştır.

Aslında internet teknolojisi, Web 2.0 çağında insanlara vadettiği iddialarının sadece belirli bir kısmını yerine getirebilmiştir de diyebiliriz. İnsanları birbirine bağlama noktasında başarılı olsa da, aynı zamanda filtrelenmemiş çok büyük miktarda bilgiye anında erişim sağlanabilmesi nedeniyle yanlış bilgilerin hızlı bir biçimde yayılarak kamuoyu oluşturmaya engel olamamıştır. Bunun yanında kullanıcıların da kitlesel linçlere varacak bir biçimde sosyal medya ortamında kendinden olmayanlara karşı hoşgörüsüzlük düzeylerinin çoğalmasına sebep olmuştur. Google, Apple, Facebook ve Amazon gibi belli başlı şirketlerin internet ortamında gerçekleştirdiğimiz tüm faaliyetleri kontrol ederek adeta bu alanda bir tekele dönüştüğünü düşünecek olursak, metaverse'in daha açık ve demokratik olmasını sağlamak için; bilgiyi, erişimi, ve bağlantılılığı demokratikleşmeyi vaat eden, yazılı medya, internet ve Web 2.0 teknolojilerinin eksikliklerinden de önemli dersler çıkarmamız gerektiğini unutmamalıyız (Karwa, 2022).

Web 2.0 teknolojisiyle sanal dünyaya aktarılan içeriklerin anlamlandırılması olarak tanımlanan Web 3.0; internetin kontrolünün insan elinden çıktığı, verilerin doğrudan doğruya bilgisayarlar tarafından okunabilecek şekilde yapılandırıldığı, yapay zekâ kavramı ile birlikte görece "akıllı" bir hale dönüşen bu yeni web ortamını ifade etmektedir. Makine öğrenmesinin geliştiği bu dönem, semantik web dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Semantik web teknolojisinde elde edilen veriler, hem kullanıcı tarafından değerlendirilirken hem de bilgisayarların anlamlandırabileceği bir yapıya dönüşmektedir (Badgers, 2021).

Mevcut tüm ortamların bilgisayarların erişebileceği dijital verilere dönüştürülmesi sonucunda yeni medya ortaya çıkmıştır. Yeni medyada grafikler, hareketli görüntüler, sesler ve şekiller hesaplanabilir hale gelmektedir. Yeni medya, iletişim alanında köklü değişiklikler getirerek analog medyayı dijital temsile dönüştürmüştür. İnternet, istenilen her veriye eşit hızda ulaşmayı mümkün kılarak, dijital olarak kodlanmış veriler sayısız kez yeniden üretilebilmekte ve bilgisayarda farklı ortam türleri görüntülenebilmektedir. (Korkut, 2022, s.483)

Kullanıcılar tarafından elde edilen veriler ışığında yapılan değerlendirmeler sonucu interaktif iletişimin öne çıkmıştır. Yeni medya süreci ve sosyal medya uygulamalarının etkisini de göz önünde bulundurduğumuzda, medya alanında yaşanan tüm bu gelişmeler ile birlikte geleneksel medyanın artık yerini dijital medyaya bıraktığını söyleyebiliriz. Elbette geleneksel anlamda kullanılan medya araçlarının tamamen ortadan kalkması gibi bir durumdan bahsetmiyoruz. Ancak geleneksel noktada etkisinin azaldığı gözlemlenen geleneksel medya araçlarının, dijital süreçlere entegrasyon sürecinin hızla devam etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

2010 ve 2020 yılları arasındaki dönemi kapsayan Web 3.0 ile birlikte belki de hayatımızı etkileyen en önemli gelişmenin, özellikle reklam ve pazarlama dünyasının da yakından ilgilendiği bir konu; kişiye özel hazırlanan içeriklerin ortaya çıkması olduğunu söyleyebiliriz. Gelişmiş algoritmalar ve birbiriyle iletişim halinde olan veri

tabanı sistemleri sayesinde, kullanıcılara tercihlerine ve ilgi alanlarına göre önceden ziyaret ettiği yer, alışveriş yaptığı mekan, beğendiği sayfa vb. kriterler ile alakalı öneriler, reklamlar ve benzer sonuçlar kişiselleştirilmiş olarak gösterilebilmektedir (Badgers, 2021).

İnternet alanında yaşanan bu gelişmeler sürecin ekonomik boyutunun yanında iletişim sürecini de doğrudan etkilemektedir. Ortaya çıkan bu gelişmelerle birlikte, işletmeler iletişim stratejilerini yeniden güncelleyerek kullanıcılar üzerindeki satın alma etkisini artırmayı hedeflemişlerdir. Kullanıcıların ilgi alanlarına göre önlerine gelen reklamlar sayesinde bir nevi tüketim çılgınlığı da körüklenmektedir.

Web 4.0 için ise 2020 ile 2030 yıllarını kapsayacak şekilde, kişisel dosyalarımızın, verilerin ve içeriklerin depolanmasında internet tabanlı bulut diye tabir ettiğimiz, bilişim uygulamalarının öne çıktığı, işletim sisteminden tüm uygulamalara kadar her şeyin fiziksel disklerden uzaklaşarak tamamıyla sanal networkler üzerinde kurulduğu, adeta gerçek ve sanalın iç içe geçtiği bir web teknolojisi tanımlamasını yapabiliriz.

Web 4.0 teknolojisi ile birlikte yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik teknolojisi daha da ön plana çıkmaktadır. Kişisel asistanlar olan bilgisayarlardan sanal gerçekliklere, hologramlara, tüm ev aletlerinin internete bağlanabildiği nesnelerin internetine kadar makineler ve insanlar arasında son derece akıllı ve etkileşimli bir iletişimin olacağı, makinelerin internette yer alan her hangi bir içeriği yorumlayıp anlamlandırabilecek zekâ düzeyine ulaşarak, en yüksek performansla en kaliteli sonuçlara ulaştıracığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu sebeplerden ötürü bu dönem simbiyotik web olarak da adlandırılmaktadır. İnsan gibi düşünebilen yapay zekâ algoritmaları sayesinde web ve kullanıcılar arasındaki ilişkinin daha da kişiselleştirilmiş bir biçimde karşımıza çıkabileceğini ön görebilmekteyiz (Badgers, 2021).

Elbette bu süreçte metaverse kavramıyla birlikte anılan dijital evrenler meselesinin arkasında yatan belki de en önemli motivasyonların başında kullanılan teknolojileri gösterebiliriz. Web 3.0 altyapısıyla birlikte entegre gelişen bu teknolojiler, Web 4.0 altyapısıyla birlikte kullanıcının yaşayacağı deneyimi daha da iyileştirecektir. Giyilebilir yeni teknolojilerin devreye girmesi ile birlikte, artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) başlıklarına erişimin daha da kolaylaşması, bunun yanı sıra işin ekonomik tarafında ortaya çıkan yeni çözümler; Blockchain, dijital para birimleri ve NFT'ler, kullanıcılar ve bu alandaki yatırımcılar tarafından sistemin daha etkin bir biçimde benimsenmesine yol açtı.

Metaverse; çalışabileceğimiz, oynayabileceğimiz, rahatlayabileceğimiz, işlem yapabileceğimiz ve sosyalleşebileceğimiz, sanal bir topluluk yaratabildiğimiz fiziksel ve dijital yaşamlarımızın kusursuz bir birleşimidir. Kilit nokta şudur ki, burada tek bir sanal dünyadan bahsetmiyoruz. İnsanların sosyal etkileşimleri dijital olarak derinleştirmesini ve genişletmesini sağlamak için şekillenen birçok dünya bu platformda yer almaktadır. Metaverse, ev rahatlığında erişilebilirliği

kolaylaştırma, sınırları yıkma ve önemli ürünlere, hizmetlere ve deneyimlere erişimi demokratikleştirme vaadine sahip bir dijital evren topluluğudur.

Web 2.0'dan, Web 3.0'a evrilen internet altyapısının özelliklerini karşılaştırdığımız aşağıdaki tabloda, metaverse için geleneksel sanal dünyalardan, blockchain tabanlı dünyalara geçişte birçok alanda farklı teknoloji ve kavramların ortaya çıktığını görebiliyoruz (J.P. Morgan, 2022).

		WEB 2.0	WEB 3.0
	Örnek Sanal Dünyalar	Second Life Roblox Fortnite World of Warcraft	Decentraland The Sandbox Somnium Space Cryptovoxels
PLATFORM ÖZELLİKLERİ	Organizasyon Yapısı	Merkezi olarak sahip olunan Kararlar, hissedar değeri eklemeye dayalıdır.	Topluluk, genellikle bir vakıf merkezi olmayan özerk kuruluş (DAO) aracılığıyla yönetilir Yerel belirteçler verilir ve yönetime katılım sağlar Kararlar, kullanıcı fikir birliğine dayalıdır
	Veri Depolama	Merkezileştirilmiş	Merkezi olmayan (oyun varlıkları)
	Platform Biçimi	Bilgisayar/Konsol Sanal Gerçeklik (VR)/ Artırılmış Gerçeklik (AR) Donanımı Mobil Uygulama	Bilgisayar Sanal Gerçeklik (VR)/Artırılmış Gerçeklik (AR) Donanımı Mobil/Uygulama çok yakında
	Ödeme Altyapısı	Geleneksel Ödeme Yöntemleri (ör. kredi/banka kartı)	Kripto Cüzdanlar

KULLANICI ETKİLEŞİMİ	Dijital Varlık Sahipliği	Satın alınan platformda kiralanır	NFT aracılığıyla sahip olunan Dijital varlık taşınabilirliği Platform içinde kilitli Aktarılabilir
	İçerik Oluşturucular	Oyun stüdyoları ve/veya geliştiriciler	Toplum Oyun stüdyoları ve/veya geliştiriciler
	Faaliyetler	Sosyalleşme Çok oyunculu oyunlar Oyun Akışı Rekabetçi oyunlar (ör. espor)	Oynamak için kazanılan oyunlar Deneyimler (Web 2.0 ile aynı etkinlikler, soldaki kutuya bakın)
	Kimlik	Platform içi avatar	Kendi kendine egemen ve birlikte çalışabilir kimlik Anonim özel anahtar tabanlı kimlikler
REKLAMLAR	Ödemeler	Platform içi sanal para birimi (ör. Roblox için Robux)	Kripto para birimleri ve jetonlar
	İçerik Gelirleri	Platform veya uygulama mağazası, satın alınan her oyunun %30'unu kazanır; %70 geliştiriciye gider (örnek model)	Eşler arası; geliştiriciler (içerik yaratıcıları) doğrudan satışlardan gelir elde eder Kullanıcılar/oyuncular, oyun oynayarak veya platform yönetimine katılarak kazanabilir NFT'lerin içerik oluşturuculara ikincil ticaretinde telif hakları

Tablo 1. Metaverse yaklaşımında WEB 2.0 - WEB 3.0

Blockchain Teknolojisi ve Temel Özellikleri

Blockchain (blok zinciri), bilgisayar terminolojisinde birbirine zincir halinde bağlı bloklarda tutulan ve sürekli büyüyen bir işlem kayıt defteri anlamına gelmektedir. Teknolojinin temeli 1990'larda atılsa da modern anlamıyla blockchain teknolojisi, Satoshi Nakamoto tarafından, Bitcoin elektronik ödeme sistemi için özel olarak tasarlanarak, 2008 yılında açık kaynaklı olarak halka sunulmuştur (BCTR, 2022). Blockchain'in çıkış noktası para transferi olsa da finans dünyasının dışında birçok alanda da kullanılmaktadır. Dış ticaret, uluslararası transfer işlemleri, sigortacılık, nesnelerin interneti, para transferleri, siber güvenlik, değerli belgelerin oluşturulması ve saklanması, e-ticaret ve dijital ödemeler, telif hakları, dijital kimlik, müşteri tanıma, küresel ödeme sistemleri, girişimler için sermaye ihtiyacı karşılama, bağış toplama ve yönetimi, mal ve kaza sigortası tazmin süreci, sendikasyon kredisi,

otomatikleştirilmiş uyum mekanizması, vekâleten oy kullanma, tedarik zinciri yönetimi, telif kayıt sistemleri, tapu kayıt sistemleri, kamu ve sağlık kayıtları ile ihaleler, askeri emir komuta zincirleri, kopya ürün koruması, noterlik uygulaması gibi birçok alanda kullanım imkânı sağlayabilmektedir (Avunduk&Aşan, 2018, s. 371).

Blockchain teknolojisinin şu prensiplere dayandığını söyleyebiliriz: Anonim, dağıtık, merkeziyetsiz ve hacklenemez olmak. Açık kaynak kodlu olarak çalışan bu teknoloji, bloklar üzerindeki tüm işlemleri herkesin görebilmesini ama aynı zamanda kullanıcıların anonim kalabilmesini sağlamaktadır. Tüm veriler özel olarak şifrelenirken; silinmesi, değiştirilmesi ve çalınması neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Blockchain teknolojisinde merkeziyetsizlik kavramı, kontrol ve karar verme yetkisinin merkezi bir varlıktan (bir birey, kuruluş veya grup) alınıp bir ağa dağıtılması anlamına gelmektedir (Üren, 2022).

Teknik açıdan bakıldığında blockchain için bir tanımlama yapmak gerekirse; dağıtık bir veri tabanı, merkezi olmayan mutabakat mekanizması ve kriptografik algoritmaların birleşimi olarak tanımlanması doğru olacaktır. Blockchain üzerinde yapılan işlem verileri kriptografik olarak birbirine bağlı ve potansiyel olarak sonsuz olan veri blokları dizisinde saklanmaktadır. Bu blokların oluşması, yapılan işlemlerin doğruluğunun ve geçerliliğinin merkezi olmayan zaman damgalı algoritmalar aracılığıyla katılımcı düğümler tarafından oylanması sonucu sağlanmaktadır (Hawlıtschek, 2018, s.55).

Blockchain’de kullanıcılar gerçek kimliklerini kullanmadan kendilerine ait genel ve özel anahtarlar ile işlem yapabilmekte ve kullanıcı mahremiyeti önemli oranda korunabilmektedir. Aynı zamanda blokzincirinde yapılan bir işlemin şeffaflığı esas olduğu için gönderen, alıcı, zaman ve transfer edilen değer gibi veriler herkesin görebileceği şekilde yayınlanmaktadır. Bu da kullanıcıların yaptıkları tüm işlem kayıtlarının, kimlerle alışveriş yaptıklarının ve bakiye bilgilerinin elde edilmesine olanak vermektedir. Paylaşılan bu verilerin üçüncü taraflar tarafından analiz edilmesi sonucu kullanıcıların gerçek kimliklerine erişim de mümkün olabilmektedir (Meiklejohn, 2013, s. 136).

Nesnelerin interneti kavramı ile elektronik cihazlar ve insanlar arasında bir bağlantı kurmak mümkün olmuştur. Nesnelerin interneti ve blockchain teknolojilerinin uygulama alanlarından biri de tedarik zinciri sistemleridir. Blockchain ile gıda işleme, ulaşım ve lojistik gibi alanlarda üçüncü taraflar olmadan sistemlerin otomatikleşmesi, şeffaflığı ve güvenliği sağlanabilecektir (Mohanta, 2018, s. 2).

Blockchain teknolojisinin üç temel özelliği vardır. Bunlar merkezi olmayan, doğrulanmışlık ve değişmezlik özellikleridir (Hackius&Petersen, 2017, s. 5-6).

Merkezi olmayan özelliği ile herhangi bir merkez veya kuruma bağlı olmadan kendi kendine işleyen, güvene dayalı bir alt yapı içerisinde ve sadece üyelik sistemi ile yürütülen bir ağ yapısına sahip olmak kastedilmektedir. Bu durum ağ üzerindeki

merkezi otoriteyi ortadan kaldırarak katılımcıları doğrudan birbirine bağlar. Böylelikle ağdaki katılımcılar ağ üzerinde gerçekleşen işlemleri doğrudan görebilir ve onaylayabilir.

Doğrulanmışlık özelliği ise ağdaki tüm üyeler kendilerine ait özel şifrelere sahiptir ve ağ üzerinde herhangi bir işlemi gerçekleştirebilmek için bu özel şifreleri (dijital imza) kullanırlar. Bu nedenle sadece şifreye sahip olan üyeler ağa giriş yapabilmektedirler. Dijital imzalar kullanıcıların özel anahtarlarıyla (Private Key) oluşturulmakta ve kullanıcılara ait genel anahtarlar (Public Key) kullanarak bu imzaları kontrol edilebilmektedir. Ancak üyeler isterse kimliklerini gizli tutabilmektedirler. Çünkü bu şifreler kişilerin gerçek dünyadaki kimlikleriyle ilişkilendirilmemektedir.

Değişmezlik özelliği ise, yazılımın uzlaşma tabanlı algoritmasından kaynaklanmaktadır. Bir veya daha fazla yapılan işlem yeni bir blok oluşturacak şekilde gruplandırılır. Ağın tüm üyeleri bloktaki işlemleri doğrulayabilmektedir. Eğer bir bloğun geçerliliği üzerinde fikir birliği sağlanamazsa o blok reddedilir. Benzer olarak eğer ki bir bloğun geçerliliği üzerinde fikir birliği sağlanırsa o blok zincire eklenir. Her blok için bir şifreleme karması oluşturulur. Her blok sadece kendi işlem kayıtlarını değil, aynı zamanda bir önceki bloğun karmasını da tutar. Bu bir zincire bağlanan bir blok bağımlılığı oluşturur (Hackius&Petersen, 2017, s. 5-6).

Metaverse Kavramı ve Etkileri Üzerine

Colosseum'un ortasında sanal bir beyaz tahta üzerinde yüzlerce kilometre uzaktaki meslektaşlarınızla bir toplantı gerçekleştirdiğinizi düşünün. Ya da bir web sitesinde gezinirken, bir mağazanın koridorlarında, sizin için en uygun olanı ürünü bulmak için rafların arasında dolaştığınızı hayal edin. Veya istediğiniz bir ürünün farklı varyasyonlarını ayarlayabildiğiniz, tüm üretim hattını simüle edebildiğiniz bir ortamı da deneyimleyebileceğiniz bir yer hayal edebilirsiniz. İlgi alanınıza uygun bir takım yenilikçi tasarımları sanal ortamda gerçekleştirebildiğiniz ve ortaya çıkan bu ürünleri test edebileceğiniz bir evrenden bahsediyor metaverse. Tüm bunlar, metaverse ile yeteneklerimizi nasıl artırabileceğimize, bağlantılarımızı güçlendirip yaşayacağımız deneyim ve etkileşimlerimizi zenginleştirebileceğine dair sadece birkaç örnek (Bianzino, 2022).

Piksel piksel tamamen yeni bir toplum inşa edilirken, bir zamanlar bağlı olduğumuz normlar da temelde yeniden tanımlanıyor. Mark Zuckerberg'in Facebook'un bir metaverse şirketine geçişini duyurmasıyla birlikte gündeme gelene metaverse kavramı aslında yeni bir kavram değil.

Son dönemde adını sıkça duymaya başladığımız Metaverse kelimesinin meta (ötesinde) ve universe (evren) kelimelerinden türetilmektedir. Metaverse, kullanıcıların avaturları aracılığı ile etkileşime geçebildiği, ticaret ve eğlencenin ötesinde sanal topluluklar yaratmaya olanak tanıyan bir konsept olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra, üç boyutlu sanal alanı kapsayan yeni nesil

bir internet olduğu ve siber uzaydaki “dijital büyük patlama” olarak betimlendiği gözlemlenmektedir. (Kuş, 2021, s. 247) .

Metaverse, çalışabileceğimiz, oyun oynayabileceğimiz, rahatlayabileceğimiz, işlem yapabileceğimiz ve sosyalleşebileceğimiz birleşik, sanal bir topluluk yaratan fiziksel ve dijital yaşamlarımızın kusursuz bir birleşimidir.

Bunun yanı sıra Metaverse için, birden fazla sanal dünyayı bir araya getiren kalıcı, çevrimiçi, 3D bir dünya konsepti olduğundan da söz edebiliriz. Metaverse’i internetin yakın gelecekteki hali olarak düşünebiliriz. Metaverse aynı zamanda, bu 3D dünyalarda kullanıcıların çalışmasına, buluşmasına, oyun oynamasına ve sosyalleşmesine imkân tanıyacak, sanal bir ortam olarak planlanmaktadır (Binance, 2022).

Metaverse aslında yeni bir kavram değildir. Bu kavram ilk olarak Türkçe ’ye Parazit adıyla çevrilen 1992 tarihli bilimkurgu romanı Snow Crash’de karşımıza çıkmaktadır. Kitabın yazarı yazarı Neal Stephenson’ın çoklu evren olarak kullandığı metaverse sisteminde, internetin sanal gerçeklik temelli bir biçime evrileceği öngörülmektedir. Romanda yer alan insanlar ise fiziksel ortamlarından soyutlanarak girdikleri çevrimiçi dünyayı keşfetmek için dijital avaturlarını kullanmaktadırlar. Bunu yaparken de hayatlarının distopik gerçekliğinden kaçmış olurlar. 21. yüzyılın başlarında geçen hikâye, karamsar bir gelecek tasvirine dayalı, küresel anlamda ekonominin çöktüğü, federal hükümetlerin ise birkaç devasa şirket karşısında neredeyse tamamen güçsüz ve çaresiz durumda kaldığı bir dünyada geçmektedir. Bu koşullar altında metaverse, insanlara bir kaçış imkânı sunmaktadır. Bu evrende kullandıkları avaturlar, on binlerce kilometre uzunluğunda geniş bir caddede takılırken; burada yer alan eğlence merkezleri, dükkânlar, ofisler ve parklarda gündelik hayatın sıkıntılarından adeta uzaklaşmaktadırlar. Bu süreçte imkânları kısıtlı olan kişiler metaverse’e umumi terminallerden bağlanırken, daha üstün teknolojiye sahip olan kullanıcılar ise onları genelde küçümsemektedirler. Metaverse de yer alan eylemlerin ciddi sonuçları da olabilmektedir. Keza roman büyük ölçüde, Prodragonist’in, çoklu evren kullanıcılarının gerçek yaşamlarında da beyin hasarına yol açan bir bilgisayar virüsüne karşı mücadelesini anlatmaktadır (Huddleston Jr, 2021).

Metaverse kavramı; bilimkurgu kitapları, Microsoft, Roblox ve Epic Games gibi oyun platformlarının yanı sıra sinema filmlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Wachowski Kardeşlerin yazıp yönettiği bilimkurgu-aksiyon filmi Matrix, sinematografik anlamda sinema dünyasını güçlü bir şekilde etkilerken, ele aldığı konu bakımından da metaverse göndermesiyle büyük ses getirmiştir. Filmin başrol karakteri olan Neo yaşadığı hayatın ve dünyanın aslında beyinde gerçekleşmekte olan bir simülasyondan ibaret olduğunu öğrendikten sonra, Morpheus’un önderliğindeki bir ekibe katılarak, gelişmiş makinelerle karşı, hem kendini bu durumdan çıkarmak adına hem de tüm insanlığı bu simülasyondan kurtarma savaşına girişmektedir.

Ernest Cline'in sonradan Steven Spielberg tarafından filmi de çekilen "Ready Player One" adlı romanında ise metaverse "Vaha" olarak yeniden tanımlanmıştır. Aslında kavramın günümüzdeki kullanıma karşılık gelecek biçimde en yalın ve çarpıcı biçimde bu filmde temsil edildiğini söyleyebiliriz. Filmin konusuna kısaca değinecek olursak, bir nevi çevrimiçi paralel evren olarak adlandırılan bu dünyada, basitçe fiziksel olarak sınırların ortadan kalkması ile birlikte, sanal olarak yaratılmış yerlerdeymiş gibi bir deneyim yaşamamıza olanak sağlayan yeni bir evren tasvir edilmektedir. Üstelik yaşanan bu deneyim her ne kadar sanal bir ortamda gerçekleşse de fiziksel dünyada kullanmış olduğumuz, giyilebilir teknolojiler sayesinde, yaşanan hazları gerçek dünyada da tecrübe etmemiz olanaklı hale gelmektedir. Girilen evrende yaşanacak bir can kaybı sizin gerçek dünyada da ölmeniz olanak tanımaktadır (Muradoğlu, 2021).

Elbette bu kavramın hızlı bir biçimde popülerleşmesini sağlayan kişi ise, şirketinin ismini Meta olarak değiştiren Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'tir. Yeni sanal dünya Metaverse'i "yalnızca içeriği görüntülemek yerine içinde bulunduğunuz, somutlaştırılmış bir internet olarak da düşünebilirsiniz." diyerek tanımlamaktadır. Metaverse'ün mevcudiyet/yan yana olma hissini sunacağını, arkadaşlarla/aileyle bir araya gelmek, alışveriş yapmak, çalışmak, eğlenmek gibi deneyimlerin yanı sıra bugünkü bilgisayarlar ve telefonlar hakkında nasıl düşündüğümüzün ötesinde bambaşka deneyimler yaşanabileceğini, bir hologram şeklinde ofise, işe veya ailenizin evine adeta ışınlanabileceğinizi ifade etmektedir (Kuş, 202 s. 248).

Zuckerberg'e göre, Facebook'un Meta olarak isim değişikliği, şirketin yörüngesini yalnızca banliyö anneleri için bir sosyal ağ olarak değil, aynı zamanda bulut bilişim, kişisel girişimcilik ve sanal gerçeklik için bir multimedya girişimi olarak daha doğru bir şekilde yakalamayı hedeflemektedir. Elbette, bu duyuru ile Zuckerberg, halkın hem Facebook hem de kişisel markası hakkındaki algısını değiştirme arzusunun ortaya koymaktaydı. New York Times'tan Kevin Roose'a göre Meta, Zuckerberg'e demokrasinin yıkıcısı değil, ileri görüşlü bir teknoloji uzmanı olarak hatırlanması için yeni bir şans verecekti. Esasında Meta'nın misyonunun kendisi kutuplaşma üzerine inşa edilmiştir diyebiliriz. Yalnızca sanal bir gerçekliği değil, aynı zamanda karma bir gerçekliği de önererek: fiziksel ve sanal dünyaları bir araya getirmeyi vaat etmektedir (Mercado, 2021).

Cambridge Analytica'nın 2014 yılında yaklaşık 50 milyon Facebook kullanıcısının kişisel olarak tanımlanabilir bilgilerinin toplandığı veri skandalıyla Zuckerberg üzerinde oluşan olumsuz kanaatleri düşünecek olursak, Meta şirketi adı altında oluşturulacak bu yeni platform sayesinde daha ne tür verilerimizin sızdırılabileceği konusu, gerçekten büyük bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır.

Tüm bu olumsuz yaklaşımların yanında Meta'nın dijital sağlık hizmetleri için de güçlü etkileri olabileceği, Forbes için yazdığı bir makalede "Tıpta nesilleri tanımlayan bir devrim olabilir." iddiasıyla Dr. Sai Balasubramanian tarafından

gündeme gelmiştir. Metaverse'in farklı alanlarda da katkıları da olabilecektir. Örneğin sanatçılar ve tasarımcılar kendi dünyalarını ve kişisel avatarlarını inşa edebilirler, bu da yeni fırsatlara kapı açabilir. Yeni siber suçluluk biçimlerine, veri ihlallerine ve kurumsal gücün kötüye kullanılmasına kapı açmanın yanı sıra, Meta'nın hedefi - eğer tamamlanırsa - yaşama şeklimizi ve ne için yaşadığımızı temelden değiştirebilir. Meta'nın felsefesi, kelimenin tam anlamıyla, içinde yaşamamız için tamamen sanal bir evren yaratabilir (Mercado, 2021).

Oculus teknolojisini aktif bir sosyal medya kullanıcı tabanıyla birleştiren Facebook, yeni nesil bir sosyal medya platformunu kurmayı planlayarak iki gerçek arasındaki çizgileri daha da bulanıklaştırıyor diyebiliriz. Metaverse dünyasına giriş yaparken kullanılacak VR gözlüklerin yanı sıra kullanıcıların deneyimlerini daha derinden ve gerçekçi bir biçimde hissetmelerini sağlayacak giyilebilir teknolojiler ise hem yeni bir ekonomik pazarı oluşturmakta hem de ortaya çıkacak olası sorunların da fitilini ateşlemektedir.

Elbette, Metaverse her ne kadar sanal bir dünya olarak pazarlansa da aslında insan merkezli bir tasarım olduğunu unutmamak da fayda var. Yaratılan bu dijital evrenlerin sosyal ve fiziksel olarak gerçek dünyaya etkilerinden de bahsetmekte fayda var. Gerçek dünyaya etkilerini ulaşılabilirlik, çeşitlilik, eşitlik ve insanlık özellikleri bağlamında değerlendirebiliriz.

Küresel iletişim ve işbirliği küreselleşmenin yükselişi ile önemli bir konu haline gelmişken, coğrafi uzaklıklar, COVID-19 pandemisi gibi ortaya çıkan dönemsel zorluklar da bu süreci etkilemektedir. İşte tam da bu ortamda, Metaverse yeni bir veri deposu sağlamıştır. Farklı sosyal gereksinimlere hizmet etmek için mükemmel bir **ulaşılabilirlik** sunmuş, birçok olay sanal forma dönüştürülmüş ve metaverse tarafından desteklenmiştir. 2020 yılında Minecraft3'te UC Berkeley mezuniyet törenini gerçekleştirmiştir. Ayrıca Fortnite4'te Travis Scott konseri gibi birçok sanal etkinlik düzenlenmiştir.

Fiziksel sınırlamalarla sınırlı (coğrafya, dil vb.) gerçek dünya, insanları tatmin etmek için çeşitli unsurları tek bir yerde birleştiremez. Bununla birlikte, metaverse'de sınırsız genişleme alanı ve kesintisiz sahne dönüşümüne sahip bir biçimde çeşitlilik elde edebilir. Farklı senaryoları bünyesinde uygulama imkanına sahip metaverse'de eğitim, alışveriş, sanat eserleri, evcil hayvanlar, siyasi kampanya gibi birçok farklı opsiyon ve senaryoyu deneyimlemek mümkün olmaktadır.

Eşitlik, insanlar için ruhsal bir arayıştır ancak gerçekte, ırk, cinsiyet gibi eşitliği etkileyen birçok faktör vardır. Metaverse'de herkes kendi oluşturdukları avatarla adil ve sürdürülebilir bir toplumu kontrol edebilmektedir. Örneğin, özerk bir ekosistem olarak metaverse, katılımcıların düzeni ve normal çalışmayı sürdürmelerine olanak tanıyan bir demokrasi niteliği içerir. Decentraland'de, kullanıcılarının yer aldığı bir "Merkezi Olmayan Otonom Kuruluş" tur (DAO). Burada ne tür giyilebilir öğelere izin verileceğini, nasıl olacağını belirlemek için oluşturulan politikaları önerebilir

ve oylayabilirsiniz. Yönetim sürecine doğrudan katılabilir, oluşturulan bu yeni düzendeki, ortak uyulması gereken kuralları oylayabilir ve karar alma sürecinde etkin bir rol alabilirsiniz. Bu yeni ekosistem buna hizmet verecek ölçüde planlanmış ve işin özü zaten buna dayanmaktadır. Metaverse, katılımcının da söz sahibi olduğu, kurallarını birlikte belirleyebildiği yeni bir dijital evrendir.

Toplum, önceki nesillerin geride bıraktığı çeşitli manevi ve kültürel olgulara insanlık için bir miras olarak değer verir. Metaverse kültürel iletişim ve koruma yaklaşımında mükemmel bir taşıyıcı olabilir. İnsanlar ya da doğal afetler tarafından zarar gören bir takım kültürel değerlerimizin, korunmasını da içererek bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlayabilir. Örneğin, 2019 yılında çıkan yangında Notre Dame katedralinin ahşap bölümü yanarak ciddi anlamda zarar görmüştür. Ubisoft Notre Dame de Paris'i dijital bir 3D model olarak yeniden inşa etmiştir. Yeniden inşasını desteklemek için ise Assassin's Creed Unity oyunundaki modellerden faydalanılmıştır. Yine Çin'de ki "Yasak Şehir" Minecraft'ta modellenmiştir (Duan, 2021).

Roblox, Fortnite ve Animal Crossing gibi popüler oyunların hepsi için ise özünde bireysel metaverseler olduğunu söyleyebiliriz. Bu oyunları oynayan kişiler, sanal âlemlerde kullanıcı tarafından oluşturulan içerikle etkileşime girerek farklı bir deneyimi tecrübe etmektedirler. Kullanılan oyun içi para birimi ve karakter özelleştirmesinden, oyuncu ifade ve iletişim protokollerine kadar her şey, doğrusal olmayan, gerçeğe yakın oyun ilkelerine göre düzenlenmektedir. Bununla birlikte, bu topluluklar hala sanal fanteziyi temsil etmekte, gerçek dünyamızı metafizik bir varoluşa bağlamanın son adımı, mülkiyeti zorunlu kılmaktır. Tam bu noktada ise blockchain (blok zinciri) devreye girmektedir. Blockchain (blok zinciri) ve merkezi olmayan finansal sistemler, birçok ilk nesil meta veri tabanının bel kemiğini oluşturmaktadır (Tengtrakool, 2021).

Ethereum tabanlı bir meta veri deposu olan Sandbox, kullanıcıların insanlar, hayvanlar ve araçlar gibi oyun içi varlıkları oluşturmaya ve bunlardan para kazanmasına olanak tanımaktadır. Hatta giderek daha da popüler hale gelen bir başka dijital dünya olan Decentraland'da kullanıcılar, gelişen, oynanabilir bir ortamda sanal arazi ve gayrimenkul alıp satabilmektedir.

Dijital bir varlık olarak blockchain (blok zinciri), benzersiz bir demokratik güç yapısı olan mülkiyet ve yönetim kurmaktadır. Medya, eğlence, ticaret ve yönetişimin tüm yönlerinin dijital olarak birleştiği bir toplumda, yasaları koymak ve düzeni sağlamak ise, merkezi olmayan özerk kuruluşlara (DAO'lar) bağlıdır. Metaverse'ler birleşik bir küresel yönetim yapısı sağlarlar. Bu durum için, federe fiziksel dünyamızın kısıtlamalarını serbest bırakarak yapay sınırları ortadan kaldırmaya yönelik ilk adımdır, diyebiliriz (Tengtrakool, 2021).

Küresel internet çağında dijital izolasyon, stratejik uluslararası işbirliği öngörülü milletler ve liderler için bir öncelik olduğundan, siber uzayda ulusal çıkarları

korumak için yeni ulusal ve bölgesel çizgiler çizilmekte ve çeşitli ittifaklar yapılmaktadır. ABD’de Biden yönetimi, Çin’in 2015 yılındaki internet donanımı ve yazılımı egemenliğine yönelik “ Dijital İpek Yolu ” planlarını ve bu planlarda yer alan örtük ve açık ideolojiyi geri püskürtmek için bir “teknokratik demokrasiler ittifakı” geliştirmeye çalışmaktadır. Dijital İpek Yolu projesi, Çin’in gerçek dünyayı ve uluslararası arenada dijital, ekonomik ve politik gücünü ve etkisini artırmaya yönelik geniş bir stratejiyi kapsayan Pekin’in daha büyük Kuşak ve Yol Girişimi’nin (BRI) bir parçasını oluşturmaktadır.

Biden’in, Çin’in geliştirmekte olduğu teknolojik altyapı ve inovasyon üzerindeki egemenliğine direnmek adına, bir teknokratik demokrasiler ittifakı geliştirmeye yönelik yeni çabalar içerisine girmeye başladığını söyleyebiliriz. Bu ve benzeri teknolojik meseleleri çözmek adına, uluslararası stratejik bir takım faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğin İngiltere de, daha önce uluslararası bir “Demokrasi 10” kurulmasını önermiştir. 5G ve diğer güçlü gelişmekte olan teknolojilerin küresel demokrasi ve liberal değerler için oluşturduğu jeopolitik, ekonomik ve askeri tehditlerle mücadele etmek için dünyanın en büyük 10 demokrasisinin temsilcilerinden oluşan bir ittifak. Benzer şekilde, AB’nin 2021’de WEF’in Davos Gündemi için ulusların ortak bir internet standartları ve değerleri seti benimsemesi önerisi, dijital alanda daha fazla sınır ötesi işbirliğine ilişkin işbirliklerinin kurulmasını kaçınılmaz kılmaktadır (Williams, 2019).

Yeni Nesil Bir Temsil Alanı

Covid-19 pandemisinin belki de en önemli kazanımlarının başında, uzaktan bir şeyler yapabilme, üretebilme, paylaşabilme ve sosyal hayatımızı devam ettirebilme pratiklerimizi test edebilme imkânı bularak, yeni bir normal fikrini zihinlerimize yerleştirmiş olmasını söyleyebiliriz. Bu süreçte popüler bir şekilde yeniden gündeme gelen Metaverse, uzaktan çalışanların daha fazla iletişim kurabilecekleri ve daha üretken olabilecekleri bir dünya fikrinin kabul edilmesinde önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Web 2.0 teknolojisiyle birlikte hayatımıza giren sosyal medya platformlarının insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini göz önünde bulundurduğumuzda, pandemi süreciyle birlikte başlayan sosyal izolasyon süreciyle de tamamen dijitalle kaydığımız bu dönemi, adeta pasifize olmuş insanların, Metaverse ile yeniden daha etkileşimli bir biçimde yorumlayabileceğini söylemekte fayda var. Her ne kadar fiziksel bir ortamda bir araya gelinemesi de dijital avatarlarımız aracılığıyla, dilediğimiz bir biçimde, oluşturulan bu dijital evrenlerde dolaşmak, eğlenmek hatta iş yapabilmek mümkün hala gelmektedir. Üstelik kullanılan VR gözlük, akıllı elbiseler gibi dijital ekipmanlar ile bu deneyimi gerçek fiziksel hayatta hissedebilmek mümkün olmaktadır.

Özellikle bireyin temsil edilebilme sürecinde, sosyal ağların önemli bir işlevi olduğunu söylemekte fayda var. Kullanıcı odaklı olmasına karşın Web 2.0’in belki de en büyük handikabı, içerik oluşturan kullanıcıların bu sayede bu platformları

kontrol eden firmalara kişisel bilgi ve içerik sağlamasıydı. Web 3.0 ile birlikte ortaya çıkan merkeziyetsizlik kavramı sosyal medya ağlarındakinin aksine, araçları denklemden çıkardığı için kullanıcıların verileri araçlar tarafından kontrol edilemez. Bu da devletlerin ya da şirketlerin uygulayabilme ihtimali olan sansür riskini ve Hizmet Reddi (DoS) saldırılarının etkisini azaltmaktadır (Polat, 2021). Özetlemek gerekirse; Web 2.0 teknolojisi, temelde veriyi kendi bünyesinde tutan, merkezi, sansüre ve devlet müdahalesine açık bir yapıyı desteklemektedir.

Web 3.0 teknolojisiyle hayatımıza giren, yapay zeka, blockchain teknolojisi, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti, makine öğrenimi gibi kavramlar ile bireysellik, sahiplik hakkı ve kullanıcı gizliliğinin esas kabul edildiği merkeziyetsizliğin ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

Blockchain teknolojisinin verilerin güvenli bir biçimde saklanması ve herkes tarafından şüpheye yer vermeyecek şekilde doğrulanabilmesi için merkezi bir otoriteye bağlı olmadan çalışabilen yapısı, dünya çapında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Blockchain teknolojisinin açık kaynaklı olması, hiçbir merkezi otorite tarafından düzenlenip denetlenemez olması, varlık transferinin yanı sıra veri transferi ve depolanması için de kullanılabilmesini sağlamıştır (Arvas, 2022, s.63).

Web 3.0 ile birlikte sanal bir evi kişiselleştirmek istediğinizde, dijital varlık olarak belirtilmiş orijinal bir sanat eseri satın alabilirsiniz. Evin üzerine inşa edildiği araziye bile sahip olabilirsiniz. Örneğin, Decentraland gibi Ethereum tabanlı platformlar, insanların geliştirebileceği sanal arsalar satmaktadır. Sanal gayrimenkul pazarı büyüyen önemli bir pazar haline dönüşmüştür. Haziran ayında 6.000 dolar olan bir parselin ortalama fiyatı Aralık 2021’de iki katına çıkarak 12.000 dolara kadar yükselmiştir (Republic Realm, 2021). Bu büyüme kısmen markaların alan satın almasından kaynaklanmaktadır. Haziran 2021’de Decentraland’daki bir arazi paketi 913.000 dolara satıldı ve geliştirici Everyrealm burayı komple bir alışveriş bölgesi olan Metajuku’ya (Japonya’nın Harajuku alışveriş bölgesinden esinlenerek) dönüştürmüştür (The Block, 2021).

Güney Kore’nin başkenti Seul ise kamu hizmetlerini ve kültürel etkinlikleri metaverse’de kullanılabilir hale getirme planını duyurarak, metaverse de yer alan öncü şehir olmuştur. Seul belediye başkanının şehrin küresel rekabet gücünü artırmayı amaçlayan 10 yıllık planına 3,3 milyon dolar yatırım yaparak platformda, sanal avatarların (vatandaşların) bir taraftan sanal gerçeklik gözlüğü takarak müze turları gerçekleştirebileceklerini, bir taraftan da yalnızca fiziksel olarak belediye binasına giderek giderilebilecek endişelerinin ele alınacağı “Metaverse 120 Center”i açmayı planladıklarını açıklamıştır (Euronews, 2022).

Zamanla sanal emlak piyasası, kredi, ipotek ve kiralama sözleşmeleri dahil olmak üzere fiziksel dünyadaki gibi hizmetleri görmeye başlayabilir. Bununla birlikte, merkezi olmayan finansın (DeFi), teminatlı borç verme ilkelerinin ve blockchain token tabanlı dijital varlıkların birleştirilebilirliğinin ortaya çıkmasıyla, yeni nesil

bir finansman şirketi, sanal arazi ve mülk ipoteklerini garanti altına almak için dijital giyimden potansiyel olarak yararlanabilir. Aslında bu bir finansman şirketi bile olmayabilir, bunun yerine kendi kendini organize eden, misyona dayalı bir insan topluluğu (şahsen hiç tanışmamış olabilir), aynı zamanda merkezi olmayan bir özerk kuruluş (DAO) da olabilir (J.P. Morgan, 2022).

Metaverse'in önemli bir ekonomik potansiyeli olduğunu da söylemekte yarar vardır. Hemen hemen her pazar alanında birçok fırsatın bizleri beklediğini görebiliriz. Çevrimiçi bir avatarınız olduğunu ve ne giymek istediğinizi, üstelik istediğiniz zaman giysilerinizi değiştirmek istediğinizi hayal edin. Sanal bir showroom'a göz attıktan sonra seçtiğiniz sınırlı sayıda, dijital markalı giysiler satın alabileceksiniz. Veya en yeni ve en büyük koleksiyonlarınızı sergileyeceğiniz bir sanat galerisi veya sanal bir özel kulüp gibi kendi küçük işletmenizi bu evrenlerde kurarak yine ekonomik geri dönüşleri başlatabilirsiniz (J.P. Morgan, 2022).

Arz ve talep meselesi ile birlikte para kazanmak için yeni fırsatlar ortaya koyması beklenen bu metaverselerde, insanlar sanal dünyada tüketilen ürünleri geliştirmek ve inşa etmek zorunda kalacaklardır. Bu durum yaratıcı ekonomiler için büyük fırsatlar yaratacaktır. Örneğin NFT sahipleri, NFT'lerine uygun biçimde fiziksel spor ayakkabılar almaktadırlar. RTFKT, yakın zamanda Nike tarafından satın alınan sanal bir ayakkabı tasarımcısıdır (BoF, 2021). Tasarımcılar giyilebilir cihazlara ek olarak dijital ve fiziksel ürünler arasında ilginç bir köprü oluşturarak, avatarlar, alanlar ve dijital ürünlerden oluşan bir ekosistem inşa etmektedirler. Üstelik bu öyle bir Pazar oluşturmuştur ki, yakın bir tarihte, RTFKT spor ayakkabılarının çiftinin 10.000 dolara satıldığını söylemekte fayda var (BoF, 2021).

Bunun yanında metaverse'de sanal bir parti planlamak istediğinizde, performans göstermesi için bir şarkıcı veya DJ kiralayabilirsiniz. Sanal konserler, kapasite ve park yeri gibi fiziksel olarak birçok engeli ortadan kaldırarak daha karlı olma potansiyeline sahiptir. Geçtiğimiz yıllarda, Fortnite'ta düzenlenen bir konserin 45 milyon kişi tarafından ziyaret edilerek, ürün satışlarını dahil ettiğinizde yaklaşık 20 milyon dolarlık bir ekonomi yarattığını söyleyebiliriz (ESPN, 2020).

Günümüzdeki internet deneyimi ile yakın gelecekteki Metaverse'ü karşılaştıracak olursak; mevcut internet için bilginin ve verilerin kullanıcılar tarafından karşılıklı olarak paylaşıldığı bir ortam olduğunu söyleyebiliriz. Metaverse ise salt bilginin çok ötesinde tam anlamıyla kapsayıcı 3 boyutlu içeriklerin ve de deneyimin paylaşıldığı bir yer olacaktır. Artık web siteleri ve sosyal ağlara bilgisayarların ya da mobil cihazların iki boyutlu ve sınırları olan ekranları üzerinden ulaşmak yerine, Sanal Gerçeklik (VR) veya Artırılmış Gerçeklik (AR) gözlükleri ile bağlanıyoruz. Kullanıcılar dijital avatarlar ile dünyanın herhangi bir yerindeki sanal gerçeklik etkinliğine katılabilecek, etkinlikte sırasında satın aldıkları NFT tabanlı hediyelik eşyaları buldukları gerçek ortam üzerinde Artırılmış Gerçeklik (AR) modunda görebilecek ve hatta bu sanal eşyaları diğer arkadaşları ile anlık olarak paylaşabileceklerdir (Çelikkaya, 2021).

Bilgi ve gerçekliğin sayısallaştığı bu dönemde, metaverse bize yeni dijital dünyalar sunarak farklı bir perspektiften yaşamımızı sorgulamamıza yardımcı olabilir. Üstelik, Web 3.0 ve Blockchain teknolojisi, merkezden bağımsız bir biçimde yeni bir iletişim sürecinin kapısını aralamışken. Teknoloji gelişmeye devam edecektir, yeter ki insanlık da gelişen teknolojiyi toplumsal kalkınmaya yardımcı olacak bir biçimde kullanmaya devam edebilsin.

Metaverse ve Demokrasi İlişkisi

Makine ve insanlar arasındaki rekabet son zamanların en popüler tartışma konuları arasında yer almaktadır. Tartışmaya konu olan en önemli argüman ise yakın bir gelecekte makinelerin insanların yaptıkları işleri çok daha hızlı ve verimli bir biçimde yapacakları ve dolayısıyla insan gücüne gerekliliğin ortadan kalkarak, insanların işsiz kalacağı ile ilgilidir. Bu alanda yapılan araştırmalar da aslından bu konuyu bir komplo teorisi olmaktan çıkarıp yakın zamanda yüzleşmek zorunda kalacağımız bir gerçek olduğunu bizlere göstermektedir.

McKinsey Global Institute tarafından küresel ekonominin yaklaşık yüzde 90'ına denk gelen 46 ülke ve 800'den fazla meslek dalı ele alarak yapılan bir araştırmada, Robot teknolojisinin ve otomasyona geçiş ile birlikte otomasyon sistemlerindeki değişimin hızına bağlı olarak 2030 yılına kadar dünyada 400 milyon ila 800 milyon insanın işini kaybedeceği ifade edilmiştir. Yine aynı araştırmada 75 milyon insanın gelecek 12 yıl içerisinde edindikleri mesleklerini bırakarak, yeni beceriler edinmek suretiyle farklı mesleklerde çalışmak zorunda kalabilecekleri ifade edilmektedir (Kurt&Bozoklu, 2019, s. 28).

IE Üniversitesi Değişim Yönetişim Merkezi'ndeki araştırmacılar, dünya çapında 11 ülkeden 2.769 kişiye ülkelerindeki ulusal parlamenterlerin sayısını azaltmak ve bu koltukları verilerine erişebilecek bir yapay zekâya vermek konusunda ne hissettiklerini sordu. Sonuçlar Avrupalıların %51'inin böyle bir hareketten yana olduklarını göstermektedir. Araştırmacılarından biri olan Oscar Jonsson CNBC'ye verdiği demeçte, artan siyasi kutuplaşmalar, filtre balonları ve bilgi parçalanmasıyla bağlantılı olarak, bir yönetim biçimi olarak demokrasiye olan inancın onlarca yıldır azaldığını söylemektedir. Çalışmada, fikrin özellikle İspanya'da popüler olduğunu ve ankete katılanların %66'sının bunu desteklediğini göstermektedir (CNBC, 2021).

Dünyada son yıllarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda, bireylerin kendilerini temsil eden kişileri yetersiz bularak memnuniyetsizliklerini dile getirdikleri bir dönemden geçiyoruz. Özellikle demokratik söylemin zayıflayarak mevcut siyasal sistemin tıkandığı söyleyebiliriz. Peki, ama birçok kavramın yeniden tanımlandığı bu yeni dönemde, demokrasinin işleyişi ile ilgili yenilikler gerçekleşebilir mi? Temsili demokrasinin yerini yeni bir sistem alabilir mi? Halkın herhangi bir aracı veya temsilci olmadan politikalara karar verdiği bir demokrasi biçimi olan 'Doğrudan Demokrasi' metaverse ile mümkün olabilir mi? Belki de bu yeni dönemde, doğrudan demokrasinin önde gelen biçimlerinden olan katılımcı demokrasi konusunu metaverse üzerinden yeniden değerlendirmekte fayda var.

İletişimin tarihi kadar eskiye dayanan siyasal iletişimin, Antik Yunan'da halk bilgilendirmek ve haberdar etmek için kullanılan tellallardan, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışına ve yeni iletişim ortamlarının hâkim olduğu günümüze kadar önemi her geçen gün artmaktadır. Siyasetçiler ve vatandaş arasında bir köprü görerek fikirlerin tartışıldığı bir alan haline gelen bu alan, yeni iletişim teknolojilerinin ve ortamlarının ortaya çıkmasıyla beraber, siyasetçilerin de kitle iletişim araçlarını kendi amaçları doğrultusunda daha da etkin kullanmasına yol açmıştır. (Enser ve Korkut, 2022, s.19)

İnternetin hayatımıza girdiği yıllardan itibaren, sosyal hayatta siyasal süreçlere doğrudan katılım yönünde de önemli bir potansiyeller taşıdığını söyleyebiliriz. Özellikle çevrimiçi ağların yeni bir kamusal alan oluşturarak, siyasal katılımı artırdığı da yapılan birçok araştırmada ortaya konmuştur. Elbette demokrasinin en temel amaçlarından biri, karar alma süreçlerinde mümkün olduğu kadar vatandaşın söz sahibi olmasıdır. Ancak temsili demokraside vatandaş katılımı oldukça sınırlı bir çerçevede kalmaktadır. Belki de bu durumun en önemli nedeni fiziksel imkânsızlıklardır. Yani aynı anda insanların belirli bir alana toplanıp belirli konular üzerindeki düşüncelerini dile getirebilmeleri neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla bu durum, insanların yönetme haklarını, yetki verdikleri temsilciler aracılığıyla kullanmaları sonucunu doğurmaktadır (Beriş, 2022). Peki ya metaverse ortamında düzenlenen birtakım etkinliklere avatarlarımız aracılığıyla katılabiliyorken, temsil edilme sürecini oluşturulacak çeşitli platformlar aracılığıyla yapabilir miyiz?

Modern demokrasilerin şu anda çok sayıda vatandaş adına kararlar almak için seçilmiş birkaç kişiye güvendiği, demokratik vaatlerinin yerine getirilmemesi sebebiyle de siyasi parti liderliğine ve temsili demokrasiye karşı yaygın bir güvensizliğe yol açtığını savunan Bimal Pratap Shah'a göre; bu cesur yenedünyalar inşa edilirken güvenlik, mahremiyet ve etik kaygıların proaktif olarak tartışılması gerekiyor. Metaverse'in parlamentonun yerini alarak, doğrudan demokrasi için kullanılabilmesiyle toplumun bir bütün olarak bu yeni evrenden faydalanabileceğini düşünmektedir (Shah, 2021).

Örneğin, internet ve sosyal medyanın Arap coğrafyasında hızlı bir şekilde yayılması halk hareketlerinin birçok kesim tarafından destek görmesini sağlamıştır. Sosyal medya sadece Arap halkının çekmiş olduğu toplumsal sıkıntılar ve sorunların aktarımını sağlamamış, aynı zamanda siyaset ve toplum ilişkisinin yeniden şekillendiği bir ortam olarak akıllara kazınmıştır. Bununla birlikte sosyal medya aracılığıyla tüm dünyanın Arap Baharı'ndan haberdar olması, siyasi eşitsizlik ve ekonomik durgunluğun gündemin merkezine oturması, Arap ülkelerindeki değişim ve dönüşüm hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur (Kırık, 201 s.94).

Günlük hayatta insanların yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelen yazılı basından internete tüm kitle iletişim araçları, özellikle siyasal anlamda bir propaganda aracı olarak ilk yıllarına göre daha farklı, özellikli ve geniş biçimde

günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. (Enser ve Korkut, 2022, s.24)

Bu süreçte yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmelerin temelinde sosyal medya üzerinden yapılan çeşitli örgütlenmeler önemli bir rol oynamıştır. Çeşitli gruplar mevcut otorite hakkındaki düşüncelerini sosyal medya aracılığıyla dile getirerek, yöneticiler üzerinde çeşitli baskılar kurabilmişlerdir. Sosyal medya aracılığıyla, sosyal ağların dinamikleri kullanılarak, aynı konuda hakkında farklı coğrafyalardan insanların düşünce ve eylemleri dünya kamuoyuna duyurulabilmiştir.

Washington Üniversitesi'nde yapılan "Arap Baharı'nda Sosyal Medyanın Rolü" isimli araştırmada, Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya yayılan özgürlük ve demokrasi hareketini sosyal medyanın hızlandırdığı sonucu ortaya çıkmış ve sosyal medyanın özgürlük elde etmede çok etkin bir silah olduğu gerçeğinin altı çizilmiştir (Kırık, 2014, s. 95).

İşte bu ve benzeri durumlarda, sosyal platformların belki de en önemli eksikliği, her ne kadar sanal olarak bir arada olsalar da, tüm bu olup bitenin insanların fiziksel varlığının uzağında gerçekleşmesidir. Yine sosyal paylaşım platformlarında açılan hesapların gerçekliğinin oldukça tartışmalı olduğu ya da kişilerin kendileriyle ilgili gerçek bilgiler verip vermediğini anlamak sıradan kullanıcı açısından da güç bir durum teşkil etmektedir. Bu nedenle, internet üzerinden gerçekleşen bu gibi siyasal veya toplumsal kampanyalarda bot hesapların kullanılabilme ihtimali, aynı zamanda da kişilerin birden çok hesapla platforma girebilme ihtimalleri gerçekleri gölgeleyebilmektedir. İşte tam da burada devreye girebilecek Metaverse, avatarlar aracılığıyla da olsa aynı zamanda bireylerin fiziksel görünümüyle de orada bulunmalarını gerektireceğinden, sahte hesapların en aza indirgenmesi yönünde olumlu bir etki doğuracaktır (Beriş, 2022).

Metaverse ortamında yer alan bu avatarlar esasen kişinin kendi tarafından kontrol edilmektedirler. Kullanmış oldukları gözlük, dijital giysiler vasıtasıyla, nasıl ki dijital evrende yaşadıkları deneyimi fiziksel hayatta hissedebiliyorlarsa, aynı şekilde eş zamanlı olarak fiziksel hayatta gerçekleştireceği eylemleri de metaverse ortamına taşıyabilmektedir. Bu durum insanların tıpkı gerçek hayatlarında oldukları gibi dijital evrende de kendi kimlikleriyle temsil edilebilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Üstelik yaşayacakları bu deneyim, sosyal medyadakinin aksine daha gerçekçi ve daha ölçülebilir olacaktır.

Francis Fukuyama, küresel demokratik durgunluğun küresel bir depresyona dönüşebileceğinden korkmaktadır. Bu nedenle, demokrasinin ciddi bir güncellemeye ihtiyacı olduğunu düşünürken, bu çok ihtiyaç duyulan değişikliğin anahtarının ise değişmez, izlenebilir ve doğrulanabilir dağıtılmış bir defter teknolojisi olan blockchain teknolojisinde yattığını düşünmektedir (Fukuyama, 2017).

Shah'a göre ise, metaverse ile doğrudan demokrasi, herhangi bir konu veya kişiye oy vermek için sonsuz esneklik sağlayacak ve oyları sıralamak için merkezi bir seçim otoritesinin gerekmediği, hacklenemez ve şeffaf bir blockchain sisteminde her hafta

referandum tarzı seçimler yapılabilecektir. Blockchain teknolojisi ve metaverse, insanların demokrasi hakkında düşünme biçiminde devrim yapma potansiyeline sahip olup, onu ağırlıklı olarak araçlara (seçilmiş politikacılar) dayanan pasif bir süreçten, vatandaşların metaverse parlamento tabanındaki milletvekilleriyle birlikte her hafta karar alma süreçlerine katıldıkları bir sürece dönüştürme potansiyeline sahiptir (Shah, 2021).

Metaverse'ün bu potansiyelini göz önünde bulundurduğumuzda, ülkemizdeki siyasal süreçte yapılan yeniliklere göz atacak olursak, şimdilik karşımıza iki örnek çıkmaktadır. Ülkemizde yapılan ilk çalışma; TBMM Grup Başkanvekilleri Mahir Ünal ve Mustafa Elitaş ile AK Parti Bilgi ve İletişim Teknolojilerinden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Ömer İleri'nin katılımıyla AK Parti tarafından 17 Ocak 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Metaverse ortamında gerçekleştirilen ilk siyasi toplantı olma özelliğini taşıyan bu toplantının konusu da kripto varlıklarla ilgili yapılan yasal düzenlemeler olmuştur. Metaverse ile sanal gerçeklik teknolojilerinden ürün yönetimine, ekonomisinin oluşturulmasına ve inovatif iş modellerine kadar birçok alanda çalışmalar yapılabileceğini vurgulayan İleri, "Özellikle blokzincir teknolojileri ile bu dijital varlıklar veya dijital mülkiyet kavramının mümkün olduğu anlaşılmıştır ve bu bağlamda metaverse çalışmaları hız kazanmıştır" diyerek siyasi partilerin de bu alandaki çalışmalarına vurgu yapmaktadır (Sabah, 2022).

Metaverse ekosisteminde bir arazi satın aldığını duyuran ve lokasyon olarak da genel merkez binasının yerini tercih eden DEVA Partisi ise, bu hamleyle Türkiye'de bir başka ilki gerçekleştirmiş oldu. Genel merkez binasının sanal bir versiyonu hazırlanarak, DEVA Partisi kurucusu Ali Babacan'ın avatarını paylaşan yetkililer, yakın bir zamanda sanal evrende (oluşturulan bu merkez üzerinde) siyasal toplantılar gerçekleştirmeyi planladıklarını da açıkladılar (Webtekno, 2022).

Metaverse siyasal süreçte, doğrudan demokrasi modelini çalıştırarak, sanal ortamda da olsa, insanların, hem genel hem de yerel meclislerde diledikleri toplantılara katılarak, burada fikirlerini ifade edip, oy kullanmalarını sağlayabilir. Elbette siyasal figürler de gerek seçim kampanyalarında gerekse siyasal süreçlerin tüm aşamalarında, seçmenleriyle daha etkileşimli bir ortamda bir araya gelebileceklerdir. Sosyal medya platformlarındaki iletişimin aksine, etkileşim derinleşerek daha çok vatandaşın katılımıyla yapılan toplantıların ve alınan kararların meşruluğu güçlenecektir. Bu sayede siyaset organizasyonu, yalnızca seçim dönemleriyle sınırlı pasif bir süreç olmaktan çıkıp vatandaşların aktif katılımını sağlayacak yeni bir sürece evrilecektir (Beriş, 2022).

Kaynakça

- Arvas, İ. S. (2022). Gutenberg Galaxisinden Meta Evrenine: Üçüncü Kuşak İnternet, Web 3.0 . AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi , 13 (48) , 53-71 . DOI: 10.5824/ajite.2022.01.003.x
- Avunduk, H. & Aşan, H. (2018). Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi ve İşletme Uygulamaları: Genel Bir Değerlendirme . Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 33 (1) , 369-384 . DOI: 10.24988/deuiibf.2018331746
- Badgers, H., WEB 1.0'dan WEB 4.0'a İnternetin Evrimi, 16.06.2021, <https://nttdata-solutions.com/tr/local-blog/web-bir-sifirdan-web-dort-sifira-internetin-evrimi/>
- Beriş, H. E., Metaverse, Blokzincir Teknolojisi Ve Dijital Demokrasi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 25.02.2022, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/metaverse-blokzincir-teknolojisi-ve-dijital-demokrasi-haber-1693413/>
- Bianzino, N. M., https://www.ey.com/en_cn/digital/metaverse-5-questions-shaping-the-next-frontier-of-human-experience , Erişim Tarihi: 08.02.2022
- BoF, December 2021. 'Nike Acquires Virtual Fashion Start-Up RTFKT.' Available at: <https://www.businessoffashion.com/articles/technology/nike-acquires-virtual-fashion-start-up-rtfkt/>
- Çelikkaya, G., Metaverse nedir? Neden gelecekte internetin yerini alacak?, 2021,<https://webrazzi.com/2021/11/07/metaverse-nedir-ve-neden-gelecekte-internetin-yerini-alacak/>
- Duan, H. Li, J., Fan, S. Lin, Z., Wu, X., Cai. W., 2021. Metaverse for Social Good: A University Campus Prototype. In Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia (MM '21), October 20–24, 2021, Virtual Event, China. ACM, New York, NY, USA, 9 pages. <https://doi.org/10.1145/3474085.3479238>
- Enser, V., Korkut, C. (2022) Kitle İletişim Araçları ve Siyaset, Siyasal İletişimde Dijitalleşme içinde, ed. Korkut, Y. (ed.), Eğitim Yayınevi, Konya
- ESPN, July 2020. 'Billboard: Travis Scott's Astronomical drew more than 45 million viewers.' Available at: https://www.espn.co.uk/esports/story/_/id/29532117/billboard-travis-scott-astronomical-drew-more-45-million-viewers
- Fukuyama, F., (2017). <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2017/05/25/the-forces-driving-democratic-recession/?sh=6b6213914db2> , Erişim Tarihi: 26.02.2022
- Hackius, N. ve Petersen, M. (2017). Blockchain in Logistics and Supply Chain: Trick or Treat. Hamburg International Conference of Logistics (HICL), 23, October, Hamburg, 1-18.
- Hawlitckek, F., Notheisen, B., Teubner, T. "The Limits Of Trust-Free Systems: A Literature Review On Blockchain Technology And Trust İn The Sharing Economy", Electronic Commerce Research Application, 29, 50–63, 2018.
- Huddleston Jr, T., This 29-Year-Old Book Predicted The 'Metaverse' — And Some Of Facebook's Plans Are Eerily Similar, 2021 <https://www.cnbc.com/2021/11/03/how-the-1992-sci-fi-novel-snow-crash-predicted-facebooks-metaverse.html>
- Karwa, O.,Deo, S., Metaverse: Making It A Universe For All, 2022, <https://www.orfonline.org/expert-speak/metaverse-making-it-a-universe-for-all/>
- Kırık, A. M. (2014). Arap Baharı Bağlamı'nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (3) , 87-98. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/5130/69848>
- Korkut, C. (2022). Television Technique İn New Media . Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi , 10 (1) , 469-493 . DOI: 10.19145/e-gifder.1060711
- Kurt, D. & Bozoklu, Ü. (2019). Robot Ekonomisinin Yükselişi. Sosyal Bilimler Metinleri , 2019 (1) , 25-47 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbm/issue/45091/543540>
- Kuş, O. (2021). Metaverse: 'Dijital Büyük Patlamada' Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar. Intermedia International e-Journal, 8(15) 245-266. doi: 10.21645/intermedia.2021.109
- Meiklejohn S. ve diğerleri, "A Fistful Of Bitcoins", Proceedings Of The 2013 Conference On Internet Measurement Conference - IMC '13, 127–140, 2013.

- Mercado, M., Byte Of Life: Meta: Digital Paradise Or Virtual İnsanity?, 2021 <https://dailytrojan.com/2021/11/09/byte-of-life-meta-digital-paradise-or-virtual-insanity/>
- Mohanta, B. K., Panda, S. S. Jena, D., “An Overview of Smart Contract and Use Cases in Blockchain Technology”, 2018 9th International Conference on Computing, Communication and Networking Technologies (ICCCNT), 1-4, 2018
- Muradoğlu, C., Metaverse Kavramının İlk Çıktığı Alan Olan Bilim Kurgu Filmlerine Göz Attık, 2021, <https://webrazzi.com/2021/11/05/metaverse-kavraminin-belki-de-bugunlere-gelmesini-saglayan-bilim-kurgu-filmleri/> , Erişim Tarihi: 10.02.2022
- O'Reilly, T., What Is Web 2.0, 2005, <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>
- Polat E. ,Öz, C., Web 3.0 Nedir?, 2021, https://www.emo.org.tr/ekler/67cb7171dfb6e0e_ek.pdf?dergi=1258 , Erişim Tarihi: 20.02.2022
- Republic Realm, ‘The 2021 Metaverse Real Estate Report.’ Available at: <https://www.republicrealm.com/post/the-2021-metaverse-real-estate-report> , Erişim Tarihi: 15.02.2022
- Shah, B. P., (2021). (<https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/direct-democracy-metaverse>) , Erişim Tarihi: 12.02.2022
- Tengtrakool, M., Owning the Metaverse: Blockchain Democracy in a Virtual World Posted on August 22, 2021 <https://harvardtechnologyreview.com/2021/08/22/owning-the-metaverse-blockchain-democracy-in-a-virtual-world/> , Erişim Tarihi: 24.02.2022
- The Block, June 2021. ‘Decentraland estate that sold for \$913,000 will become a virtual shopping district.’ Available at: <https://www.theblockcrypto.com/post/109960/decentraland-estate-that-sold-for-913000-will-become-a-virtual-shopping-district> , Erişim Tarihi: 20.02.2022
- Üren, Ç., Blok Zinciri Ve Web3’le Hayatımıza Giren Kavram: Merkeziyetsizlik, 2022, <https://www.indyturk.com/node/465726> , Erişim Tarihi: 14.02.2022
- Williams, B., Cyberspace Balkanisation And The Future Of Metaverse Geopolitics, 2019, <https://www.fluxtrends.com/cyberspace-balkanisation-and-the-future-of-metaverse-geopolitics/> , Erişim Tarihi: 18.02.2022
- <https://academy.binance.com/tr/articles/what-is-the-metaverse> , Erişim Tarihi: 21.02.2022
- https://bctr.org/dokumanlar/Blokzinciri_Teknoloji_Terminoloji.pdf , Erişim Tarihi: 20.02.2022
- <https://www.cnn.com/2021/05/27/europeans-want-to-replace-lawmakers-with-ai.html> , Erişim Tarihi: 14.01.2022
- <https://www.euronews.com/next/2021/11/10/seoul-to-become-the-first-city-to-enter-the-metaverse-what-will-it-look-like> , Erişim Tarihi: 19.02.2022
- <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2017/05/25/the-forces-driving-democratic-recession/?sh=6b6213914db2> , Erişim Tarihi: 26.02.2022
- <https://www.jpmorgan.com/content/dam/jpm/treasury-services/documents/opportunities-in-the-metaverse.pdf> , Erişim Tarihi: 11.02.2022
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/01/17/ak-partide-ilk-metaverse-toplantisi-gercekleştirildi> , Erişim Tarihi: 19.02.2022
- <https://www.webtekno.com/turkiye-ilk-kez-siyasi-parti-metaverse-arsa-aldi-h119328.html> , Erişim Tarihi: 05.02.2022
- <https://www.techopedia.com/definition/5613/web> , Erişim Tarihi: 17.02.2022

YENİ MEDYA ALANLARININ SİYASAL KATILIMA ETKİSİ: TÜRKİYE FEMİNİST HAREKETİNDE DİJİTAL AKTİVİZM TARTIŞMASI

Aysun EYREK¹

Giriş

İnternet ve sosyal medyanın toplumda yaygın kullanımının bir sonucu olarak dijital medya, bireylerin bir araya geldiği, toplumsal bir olay karşısında kolektif eylem ürettikleri alanlara dönüşmüştür. Özellikle 2000'li yılların ilk yarısından itibaren dünyada ve Türkiye'de meydana gelen toplumsal hareketlerde sosyal medya, önemli bir rol oynamıştır. Ağlar etrafında bir araya gelen bireylerin oluşturduğu toplumsal hareketler, ülke sınırlarını da aşarak, uluslararası alanda etkili olmuştur. Ekolojik, ekonomik, sosyal, gelir adaletsizliği ve ideolojik gibi nedenlerle başlayan, Arap Baharı (Tunus'ta başlayan sonrasında Libya, Mısır, Yemen, Suriye ve Bahreyn'e yayılan), Gezi protestosu (Türkiye), Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et, ABD), Me Too Movement (Sen de Anlat- ABD), Indignados Hareketi (15M İspanya) gibi çok sayıda toplumsal hareketler yeni medya alanlarının siyasi katılıma etkisini tartışmaya açmıştır. Bu toplumsal hareketlerin tamamında, yeni medya alanlarından sosyal medya, hareketlerin oluşmasında itici güç olarak bireyler arası iletişimi sağlamıştır (Castells, 2010; Gerbaudo, 2012; Bennett & Segerberg & Walker, 2014). Ağlar etrafında bir araya gelen bireyler, ayrımcılığa, eşitsizliğe, ırkçılığa, kadın hakları konusuna toplumsal tepkilerini dile getirerek, kolektif eylem üretmeye başlamıştır (Gerbaudo, 2012, s.4; Bennett & Segerberg, 2012).

Yeni medya alanlarının yeni bir politik alana dönüşmesi beraberinde dijital aktivizm tartışmalarını başlatmıştır. 2010'lu yıllarda etkin olmaya başlayan sosyal medyanın toplumsal hareketleri örgütleyici ve oluşumundaki itici gücü, feminist hareketlerde de etkisini göstermiştir. Feminist hareket sokak hareketini örgütlerken aynı zamanda kadına yönelik şiddet, ayrımcılık, eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet konularında, hashtag'ler ile sosyal medya protestoları düzenlemeye başlamıştır. Yeni bir söz söyleme alanı olarak sosyal medyada kadına yönelik şiddete karşı

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, ORCID: 0000-0002-9898-6271, aysun.eyrek@fbu.edu.tr

farkındalık yaratarak, kamuoyu oluşturma alanı olarak, feminist hareket içinde de dijital aktivizm konusu gündeme taşınmıştır.

Sosyal medya platformlarından Twitter’da açılan hashtag’lerin altına yorum yapılması, paylaşılması, hashtag’lerin gündemde kalması feminist söylemin de görünür olmasına katkıda bulunmuştur. 2012 yılında ABD’deki #GirlsLikeUs (bizimgibikızlar), 2013 yılında ABD’deki #SolidarityIsForWhiteWomen (Beyazkadınlariçindayanişma), 2013 yılında Kenya’daki #MyDressMyChoice (benimelbisembenimkararım), 2015 yılında Arjantin’deki #NiUnaMenos (birkişidahaeksilmeyeceğiz) ile dünya genelinde etkili olan #MeToo Movement (Bende Hareketi) hashtag’leri milyonlarca kişi tarafından yorumlanmış ve paylaşılmıştır (Çatlak Zemin, 2019). Bu hashtag’ler buldukları ülke ve bölgenin de sınırlarını aşarak, dünya çapında etkili olmuştur. Farklı geçmişlere, kültürlerle sahip ve dünyanın farklı yerlerinde yaşayan kadınlar, ayrımcılık, cinsiyetçilik, cinsel taciz ve şiddete karşı olma gibi konularda hashtag’ler altında bir araya gelerek tepkilerini dile getirmişlerdir.

Türkiye feminist hareketinde ilk sosyal medya protestolarının ne zaman başladığını söylemek zordur. Bilinen ve etkisi bakımından öne çıkan sosyal medya protestosu, 2012 yılında bağımsız medya kuruluşu ve internet haberciliği yapan BiaNet’in hükümet yetkililerin kürtaja ilişkin sözleri üzerine başlattığı sosyal medya kampanyasıdır (TUSEV, 2013, s.3). Kampanyada, kadınların “Benim Bedenim Benim Kararım” sloganını bedenlerine ya da kâğıda yazarak, fotoğraf çekip hashtag ile sosyal medyada paylaşmaları istenmiştir (BiaNet, 2012). Sosyal medya kampanyası ilk başlarda yazar, sanatçı, gazeteciler tarafından destek görmüş sonraları ise birçok kadının sloganı bedenine yazarak elinde tuttuğu dövizin fotoğrafını sosyal medya paylaşmasıyla toplumsal bir harekete dönüşmüştür. #benimbedenimbenimkararım hashtag’i büyük bir kamuoyu desteği alarak Twitter’ın gündeminde ilk sıralarda yerini almıştır.

Daha önceden siyasi katılım göstermemiş bireylerin de söz söylemelerine izin veren sosyal medyanın siyasi katılımı sağlayan bu yönü, kamusal alan kavramının yeniden düşünülmesine neden olmuştur. Sosyal medya alanları, toplumsal tepkinin dile getirilmesine olanak tanıyan, bireylerin siyasi katılımını sağlayan bir alana dönüşebilir mi? Feminist hareketin dijital aktivizme olan bakışı nedir? gibi sorular yanıt aranması gereken sorulardır. Bu çalışmanın amacı da bu sorulara yanıt bulunarak, Türkiye feminist hareketinde yer alan feministlerin, bu yeni medya alanının siyasi katılıma etkisi ile dijital aktivizme olan bakışlarının ne olduğunu ortaya koymaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Dijital Aktivizm

İnternetin bireysel kullanımına açılması ve neredeyse her evde bir internet bağlantısının bulunması ve mobil internet kullanımının yaygınlaşmasına paralel olarak

sosyal medya platformlarının kullanım oranları da her geçen gün artmıştır (Arkan & Doğan Erdiñ, 2021, s.267). Sosyal medyanın toplumda yaygın kullanılması, bireylerin ağlar etrafında bir araya gelerek toplumsal bir olay karşısında tepkilerini dile getirmesini (Castells, 2020, s.195), farklı kültür ve kimlikte insanların bir araya gelerek kolektif eylem üretmelerini sağlamıştır (Bennett&Segeberg&Walker, 2014). 2010’lu yıllar dünya genelinde artan gelir adaletsizliği, ayrımcılık ve ırkçılığa karşı harekete geçen toplumsal hareketlerin, özellikle internet etrafında bir araya geldiği yıllar olarak değerlendirilmektedir.

1999 yılında ABD’nin Seattle kentinde Dünya Ticaret Örgütü’nün toplantısı sırasında düzenlenen protestolarda blogların etkili kullanılması “internet aktivizmi” tartışmasını açmıştır. Neo-liberal politikalara karşı dünya çapında lidersiz ve örgütsüz olarak bir araya gelen bireyler, demokrasi, sosyal adalet, daha iyi bir yaşamı savunurken, küreselleşme politikalarına karşı da uluslararası bir protesto hareketi ortaya çıkmıştır (Kahn & Kellner, 2004, s. 87). Seattle protestosuna toplamda 40 bin ila 50 bin kişinin katıldığı tahmin edilmektedir (Oldham & Wilma, 2009). Seattle protestolarını diğer toplumsal hareketlerden ayıran, protestoların organize edilmesi ve örgütlenmesinde internetin geniş bir şekilde kullanılmasıdır (Eagleton-Pierce, 2001, s.333). “2008 yılındaki finansal mali kriz de birçok insanın işsiz kalmasına, batık kredilerin ve vergi oranların artmasına, kamusal harcamaların azalmasına ve ekonomik eşitsizliğin toplumsal yapıyı olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.” (Güler, 2015, s.346). Kriz sonrasında Yunanistan, Arjantin, İspanya’da neo-liberal politikalara karşı toplu gösteriler düzenlenmiştir. 2011 yılında Occupy Wall Street (Wall Street’i İşgal Et) protestoları neo-liberal politikalara tepki olarak, Kanada merkezli bağımsız bir medya kuruluşu olan Adbuster’ın internet üzerinden yürüttüğü faaliyet ile başlamıştır (Güler, 2015, s. 350). Protestolar, New York’ta bulunan finans piyasasının merkezi Wall Street’ten tüm dünyaya yayılmıştır.

2010 yılında Tunuslu bir gencin yolsuzluk ve kötü muameleye tepki olarak kendini yakmasının ardından önce Tunus’ta başlayan sonrasında Libya, Mısır, Yemen, Suriye ve Bahreyn’e yayılan gösteriler düzenlenmiştir (Terrill, 2011). Arap Baharı olarak adlandırılan bu protestolar sırasında sosyal medya göstericilerin haberleşmelerini, bilgi edinmelerini sağlamıştır (Tufekci & Wilson, 2012, s.12). 2020 yılında da siyahi bir ABD vatandaşının (George Floyd), gözaltına alınırken polis tarafından boğazına bastırıldığı için nefesiz kalarak yaşamını kaybetmesi üzerine ülke genelinde hem sokak gösterileri hem de sosyal medya protestoları düzenlenmiş ve sonrasında bu protestolar ülke sınırlarını aşan toplumsal harekete dönüşmüştür (McLaughlin, 2020; Richmond, 2020). Tutuklama sırasında yaşananları cep telefonu kamerasına alan bir görgü tanığının, videoyu sosyal medyada dolaşıma sokması sonrasında video, siyahi ayrımcılığına karşı çıkan milyonlarca kişi tarafından #blacklivesmatter (siyahilerin hayatı önemlidir) hashtag’i altında paylaşılmıştır (Anderson & Barthel & Perrin & Vogels, 2020).

Castells'in "*İsyan ve Umut Ağları – İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*" adlı eseri, 2011 yılında başlayan bu toplumsal hareketlere odaklanmaktadır. Castells, internet ve toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi "ağ bağlantılı toplumsal hareketler" olarak tanımlamaktadır (2013, s. 222). Ona göre bireylerin öfke ve isyanlarını aktaracakları bir kurum, bir merci kalmadığında ya da yeteri kadar temsil edildiklerini düşünmediklerinde, sosyal medya alanları karşı bir güce dönüşerek, karşıt kamusal alan haline gelir (2013, s.223). Occupy Wall Street, Gezi Protestosu ile Arap Baharı'nda görüleceği gibi sosyal medya bireyler arası iletişimde olmak, toplumsal bir olay karşısında kamuoyu yaratarak baskı oluşturmak, kolektif eylemi mümkün kılan öfke ve umut duygularını ortaya çıkarmak için bir toplumsal araca dönüşmüştür (Castells, 2013, s. 243; Fuchs, 2014, s.122).

Yeni medya alanlarının siyasi katılımı sağlayan, bireylerin umut ve öfkelerini dile getirmesinde bir araç olarak yeni aktivizm "dijital aktivizm", "internet aktivizmi", "hashtag aktivizmi" olarak değişik tanımlarla adlandırılmaktadır. "Slacktivizm" ve "klicktivizm" ise bireylerin gerçek bir aktivist olarak değil, sadece iletileri beğenerek, paylaşım yaptıklarını, politik bir argümanlarının olmadığına işaret etmektedir (McCafferty, 2011, s.18)

1.2. Türkiye Feminist Hareketinde Aktivizmin Kısa Tarihi

Türkiye feminist hareketinin tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır (18. yy. sonu – 19. yy. başı). Bu dönemde kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda kitaplar yazmış, makaleler yayınlamış ve bir araya gelerek çeşitli konuları tartıştıkları bir dernek kurmuşlardır (Çakır, 1996, s.25). 1923 Cumhuriyet kuruluşu ve ilanından sonra, yeni hükümetin modern bir yapıda kurulması, kadınlara siyasi katılım hakkı verilmesi yeni bir dönemi aralamıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlara oy hakkı verilmesinin Osmanlı dönemindeki kadın hareketinin bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Tekeli, 2010, s.120). 1940'lar ve 1980 askeri darbesine kadar olan süreçte kadın hareketinin ana sorunu kadının toplum ve aile içindeki rolünü belirleyen bir kadın hareketi bulunmamasıydı (Bayur, 2020).

1985 yılında, Çankırı'da boşanmak isteyen ve kocasından şiddet gören hamile bir kadına, hâkim "kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" diyerek boşanma davasını reddetmiştir. Feministler bu kararı Yargıtay Dergisi'nden öğrenmiş, bu konuda bir kampanya örgütlenmesini sağlayarak, yargının verdiği bu kararın erkek egemen bakışın bir yansıması olduğunu belirtmişlerdir (Baytok, 2021). Mahkemeye toplu telgraf çekerek, karara itiraz etmişlerdir (Baytok, 2021). Kampanya sonucunda, feminist tarihte ilk defa kadınlar kitlesel olarak, 1987 yılında İstanbul'un Kadıköy ilçesinde yer alan Yoğurtçu Parkı'nda bir araya gelerek, kadına yönelik şiddeti, ev içi şiddeti protesto etmişlerdir (Sirman, 1989, s.1). Bu kitlesel yürüyüş, sonrasında feminist hareketin de büyümesini sağlamış, bağımsız feminist örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 1987 yılına kadar kitlesel bir sokak protestosu düzenlenmemiştir. Yürüyüş sonrasında,

feministler bağımsız olarak dergi ve dernekler etrafında kadına yönelik şiddet ve cinsiyetçiliğe karşı bir araya gelmeye başlamışlardır.

1990 yılları ise İslamist, Kürt, LGBT ve Kemalist gibi kadın konusuna farklı çözümler öneren ve konuyu farklı bir bakıştan değerlendiren kadın örgütlenmelerinin olduğu dönem olmuştur (Diner&Toktaş, 2010, s.42). 2000’li yıllarda kadınlar ve feministler çeşitli kampanya ve platformlarda bir araya gelmeye başlamıştır. Bu dönemde feminist hareketle ilgili Türk Medeni Kanunu (2001) ve Türk Ceza Kanunu’nda (2004) önemli değişikliklere tanık olunmuştur (Berber, 2017).

1990 yıllarının sonu 2000’li yılların başında kesişimsellik, kimlikler, LGBT hakları ve trans aktivizmi gibi yeni feminist konular tartışılmıştır. 2010’lu yıllar feminist hareketin dijital aktivizm ile tanışmaya başladığı yıllar olmuştur. Sosyal medyanın toplumda yaygın kullanılması, toplumsal hareketlerde sosyal medyanın birleştirici, kamuoyu yaratıcı rolü feminist harekette sosyal medyanın kullanılmasını sağlamıştır. 2010’lu yıllardan sonra feministler söylemlerini sokak hareketi ile genişletmeye çalışırken aynı zamanda sosyal medyayı da bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Özellikle genç kadınların feminist harekete dahil olması, yeni örgütlenme biçimlerinin de tartışılmasını sağlamıştır.

Açılan hashtag’ler, sosyal medya protestoları kadınların sözünün milyonlara ulaşmasını sağlamıştır. Birbirini tanımayan, farklı kültür ve kimlikteki kadınlar aynı anda, hashtag’lerin altında bir araya gelerek, kendi deneyim ve düşüncelerini, kadına yönelik şiddete ve ayrımcılığa karşı tepkilerini dile getirmişlerdir. 2012 yılında #benimbedenimbenimkararım, 2014 yılında #bacaklarinitopla#yerimiisgaletme, 2014 yılında #direnkahkaha, #sendeanlat, #ozgecanaslan, 2016 yılında #tecavüzmesrulaştırılmaz, 2018 yılında #ŞuleÇetİçinAdalet, 2019 yılında #Ölmekİstemiyorum, 2020 yılında #erkekleryerinibilsin, #uykularınızkaçsın hashtag’leri milyonlarca kişi tarafından paylaşılarak, kamuoyu gündemine taşınmıştır (Çatlak Zemin, 2019; Cumhuriyet, 2020)

Sosyal medyanın feminist hareket ve aktivizm ilişkisini araştırmacılar, siberfeminizm (Hall, 1996), “dördüncü feminist dalga” (Baumgardner, 2011; Munro, 2013), “hashtag feminizm” (Dixon, 2014; Chen & Pain &Barner, 2018) olarak tanımlamışlardır.

2. Yöntem

Bu çalışmanın amacı, yeni medya alanlarının siyasi katılıma etkisini, Türkiye feminist hareketinde dijital aktivizm tartışmaları üzerinden ortaya koymaktır. Bunun için araştırmada, kendisini feminist olarak tanımlayan 20 kadın katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşme, belirli bir fikir, olgu, durum hakkında bakış açılarını keşfetmek için az sayıda katılımcıyla bireysel görüşmeyi içeren nitel bir araştırma yöntemidir (Boyce & Neale, 2006, s.3). Derinlemesine görüşme tekniklerinden bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği seçilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, katılımcılara açık uçlu sorular

sorularak, görüşmenin akışına göre soruların çeşitlenmesine imkân vermektedir (Adams, 2015, s. 493). Tablo. 1.'de yer alan sorular katılımcılara sorulmuş, görüşmenin akışına göre sorular tema dahilinde çeşitlendirilmiştir. Görüşmeler, Covid-19 pandemisinin devam etmesi nedeniyle Zoom üzerinden çevrimiçi gerçekleştirilmiştir.

Yüz yüze görüşmeye geçmeden önce her bir katılımcıya, görüşmenin amacına, sonuçların nerede kullanılacağına ve açık kimliklerinin belli olmayacağına dair bilgilendirme yapılmıştır. Her bir katılımcının görüşmesi yaklaşık olarak 35-40 dk. sürmüştür. Görüşme sonrasında, konuşmalar deşifre yapılmış ve katılımcılarla paylaşılmıştır. Katılımcılardan onay aldıktan sonra araştırma raporuna dahil edilmiştir.

Derinlemesine görüşmelerde katılımcı sayısı araştırmanın amacı, yöntemi, ulaşılmak istenen sonuca bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Araştırmada örneklem büyüklüğü, katılımcılardan aynı yanıtlar alınmaya, birbirini tekrar etmeye başladığında araştırmacı tarafından sınırlandırılabilir (Lofland & Lofland, 1984, s.62). Bu araştırmada veri doygunluğuna ulaşıldığı için görüşmeler 20 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

Tema	Soru	Amacı
Sosyal medya protestolarının siyasi katılım etkisi	Sosyal medya eylemleri ile ilgili genel düşünceniz nedir? Sosyal medya protestolarının, farklı kimlik ve görüşte kadınları bir araya getirdiğini düşünüyor musunuz? Sosyal medya protestolarının, kamuoyu oluşturmada bakımından değerlendirir misiniz?	Katılımcıların sokak ve sosyal medya protestoları hakkında genel düşüncelerini ortaya koymak.
Dijital aktivizm	Dijital aktivizm konusunda genel düşünceleriniz nedir?	Katılımcıların aktivizmin dijitalleşmesi ve siyasi katılım etkisi hakkında düşüncelerinin ne olduğunu saptamak.

Tablo 1. Görüşme Soruları

Tablo 1.'de yer alan sorular ışığında bu çalışmada Türkiye feminist hareketinde, -sosyal medya ve sokak protestoları arasında fark, - dijital aktivizm tartışmaları, -sosyal medya protestolarının kamuoyu oluşturma ve etkisi konuları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Derinlemesine görüşme ile elde edilen verilerin analizinde, tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. 20 feminist ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler “Sosyal Medya Protestolarının Siyasi Katılım Etkisi” ve “Dijital Aktivizm” başlıkları altında aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

3.1. Sosyal Medya Protestolarının Siyasi Katılıma Etkisi

Derinlemesine görüşmede 20 feminist katılımcıyla Zoom üzerinden görüşme yapılmıştır. Katılımcıların tamamı hem sokak hem de sosyal medya protestosuna aktif olarak katılmıştır. 20 feministten 12'si feminist kampanyalarda aktif olarak yer almakta, eylemlerin organize edilmesi, örgütlenmesine destek vermektedir.

Görüşmeye, ilk olarak sosyal medya protestoları ile sokak protestoları arasında farkın ne olduğu sorusu sorularak başlanmıştır. 20 katılımcının 11'i sosyal medya protestolarının, sokak protestolarına göre kamuoyu oluşturma, feminist söylemin görünür kılınması bakımından daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. 9 feminist ise sosyal medya protestolarının popülizm ile ilişkili olduğunu, bir olayın ya da bir konunun bugün gündemdeyken, yarın unutulduğunu ve etki bakımından güçlü gibi görünse de kırılğan bir yanı olduğuna dikkat çekmişlerdir.

20 yaşındaki katılımcı, sosyal medya protestolarını genel olarak etkileyici bulduğunu, daha fazla insana ulaşılabilirdiğini, sokak protestolarının ise kısıtlayıcı ve bölgesel olduğunu belirtmiştir. 38 yaşındaki katılımcı ise sokak protestolarının artık eskisi kadar etkili olmadığını, sosyal medya ile daha fazla insana ulaşılabilirdiğini ve kadına yönelik şiddet konularının gündemde kalmasını sağladığını belirtmiştir. 43 yaşında katılımcı ise, sosyal medya protestolarının içeriği bakımından bazen örgütleyici olduğunu belirtmiş, etkisi bakımından ise zamana, bölgeye, o günün gündemine göre değişiklik gösterdiğinin altını çizmiştir. "Milliyetçilik söylemlerinin yoğun olduğu bir dönemde feminist söylem aradan kaçabiliyor. Sosyal medyada etkili olmak için görsel kullanmak, daha kısa cümleler kurmak ve biraz da şaşkınlık yaratmak gerekiyor." sözleri ile sosyal medya ve popüler kültür arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir. 1990'lı yıllarda feminist bir dergide aktif olarak çalıştığını söyleyen 68 yaşında katılımcı, sosyal medyanın sokak protestosuna nazaran "görünmez kalabalık" yarattığını, kendisi için halen önemli olanın sokak protestosu olduğunu söylemiştir. Sokak protestolarında kadınların yan yana gelerek, birbirlerinin yaşamlarına dokunduğunu, yüz yüze iletişim kurduklarını, sosyal medyada ise kadınların bu şanslarının olmadığını sözlerine eklemiştir.

35 yaşındaki katılımcı sosyal medya protestoları ile sokak protestolarının birbirinden kopamaz biçimde bağlı olduğunu, sosyal medyayı feminist sözü söylemek, söylemi yaygınlaştırmak için ve genç kadınlara ulaşmak için kullanılan bir araç olarak değerlendirdi.

Sosyal medyanın farklı kimlik, kültürdeki kadınların bir arada olmasını sağladığı, bir araya gelerek tartışmalarına olanak verdiği yönündeki genel görüş hakkında katılımcılara bu konuda ne düşündükleri sorulmuştur. 27 yaşında katılımcı, internet ve sosyal medyayı özgürlük alanı olarak gördüğünü, mekânının sınırlarını ortadan kaldırdığını ve feminist harekette bir söylemin artık sadece ülke sınırlarında kalmadığını, farklı ülkedeki kadınlar ile sosyal medya aracılığıyla iletişim kurduğunu belirtmiştir. 43 yaşında katılımcı da dijital eşitsizliğe dikkat çekerek şu

sözler ile siyasi katılım hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir: “Anadolu’nun pek çok bölgesinde kadınların internete erişimleri de yok. Bu kadınların sosyal medya hesapları olmadığı için sözlerini duyamıyoruz. Yine göçmen kadınların da sosyal medyaya erişimleri sınırlı. Bu da sosyal medyanın sınırlılığının büyük kentte yaşayan ve eğitilmiş kadınlarla olduğunu görüyoruz.” 68 yaşındaki katılımcı da 43 yaşındaki katılımcı gibi ekonomik nedenlerle kadınların internete erişimlerinin olmamasının, onların sosyal medyada temsilini sınırlandırdığını ve ayrıca kendi yaş grubundakilerin dijital araçları kullanımda zorluk yaşadığını bu nedenle sosyal medyanın kapsayıcı olmadığını ifade etmiştir.

24 yaşındaki katılımcı ise sosyal meydanın pek çok kadının söz söylemesine imkân tanıdığını, sosyal medyanın söylem alanının ve kadınların siyasi katılım alanlarını genişlettiğini belirtmiştir. 38 yaşındaki katılımcı da sosyal medyanın artık yeni bir kamusal alan olduğunu, kamusal alanın sınırlandırıldığı yerlerde kadınların seslerini sosyal medya ile duyurabildiklerini, ülkelerarası dayanışmaya imkân tanıdığını belirtmiştir.

Katılımcılara “Sosyal medya protestoları, kamuoyu oluşturma ve toplumsal bir baskı aracı olarak ele alınabilir mi?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 17’si sosyal medyayı kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet gibi konularda farkındalık yaratacak bir baskı aracı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. 29 yaşındaki katılımcı: “Şule Çet olayında sosyal medyanın gücünü gördük. Şule Çet ilk başlarında intihar etti diye verilmişti. Twitter’da başlatılan hashtag çalışmaları, insanların da buna tepki vermeleri ile kamuoyunda bir farkındalık yaratıldı. Bunu hakimler de görüyor sonuçta. Sonuç olarak Şule Çet’in intihar etmediği, erkek tarafından balkondan atıldığı ortaya çıktı. Sosyal medya olmasaydı belki de intihar olarak kayıtlara geçecekti.” sözleri ile sosyal medyanın bir toplumsal baskı aracı olarak kullanıldığını ifade etmiştir.

Genel olarak katılımcıların yarısından fazlasının sosyal medyayı kadına yönelik şiddet, ayrımcılık, eşitsizlik, toplumsal cinsiyet konularında farkındalık yaratma, kamuoyu oluşturma ve toplumsal bir baskı aracı olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Katılımcılar ayrıca sosyal medya protestolarının, bir anda çok sayıda kişiye ulaşması, hızlı olması, gündemi belirlemesi gibi konularda sokak protestosuna göre daha etkili olduğunu düşünmektedir. Sokak protestolarında kadınların yan yana gelmesinin, birbirlerine deneyimlerini aktarmasının kadınları güçlendirdiğini ancak sosyal medya protestolarında bu şansın olmamasını sosyal medyanın olumsuz yanı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca herkesin eşit derecede internete erişiminin olmaması, dijital araçların kullanımı gibi konuların sosyal medyanın kapsayıcılığı konusuna şerh düşmek gerektiğinin altını çizmişlerdir.

3.2. Dijital Aktivizm

Türkiye feminist hareketinde 2012 yılında “Benim Bedenim Benim Kararım” ile başlayan sosyal medya protestoları, sosyal medyanın aktivizm üzerindeki etkisini

de tartışmaya açmıştır. Özellikle sosyal medya protestolarının da bu kampanyadan sonra daha aktif kullanılmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle katılımcılara ilk olarak bu kampanya hakkında görüşleri ve kampanyaya katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

33 yaşındaki katılımcı, kampanyayı hatırladığını, o zaman 23 yaşında üniversite öğrencisi olduğunu ve arkadaşları ile üniversite kantininde çektiirdikleri fotoğrafı Facebook'ta paylaştığını hatırladığını söylemiştir. Kampanyanın çok ses getirdiğini, kendisinin de o zamanlar yeni yeni feminist okumalar yaptığını ve bu kampanyanın onu feminist olmak için cesaretlendirdiğini sözlerine eklemiştir. 43 yaşındaki katılımcı da o zaman sosyal medya kullanmadığını ancak gazete ve televizyondan haberi öğrendiğini belirtmiştir. 2012 yılında lise öğrencisi olan katılımcılar ise kampanyayı hatırlamadığını söylemiştir. Şu an 24 yaşında olan katılımcı o zaman 14 yaşında olduğunu ve kampanyayı hatırlamadığını ancak sloganı bildiğini söylemiştir. Yine şu an 20 yaşında olan katılımcı da o zaman 10 yaşında olduğunu kampanyayı bilmese de sloganın halen sosyal medyada kullanıldığını ifade etmiştir.

Dijital aktivizm ile ilgili ne düşündükleri sorulduğunda ise genel olarak 20 – 40 yaş aralığındaki katılımcıların 40 ve üzeri yaş katılımcılara göre dijital aktivizmi daha olumlu değerlendirdikleri görülmüştür. Sokak hareketinde yer alan katılımcıların, dijital aktivizm konusuna temkinli yaklaştıkları, gündemin hızlı değişiyor olmasının ve feminist söylemin yaygınlaşması bakımından olumlu olduğunu ancak gündemlerde popüler kültür etkisinde kalındığını belirtmişlerdir.

33 yaşında katılımcı, ABD'de sinema sektöründe yaşanan taciz ve tecavüzleri ifşa eden kadınların başlattığı Me Too Hareketi'nden bahsederek, sosyal medya ile hareketin Türkiye'de de karşılık bulduğunu, yayıncılık sektöründe taciz yaşayan kadınların erkek yazarları ifşa ettiğini söylemiştir. Başka ülkede yaşanan aynı kadınlık durumunun bilinmesi, başka kadınların da olduğunu görüldüğünü kadınlara güç verdiğini sözlerine eklemiştir.

“Bundan 20 sene önce başka bir ülkede yaşanan, aynı kadınlık durumundan kaynaklı şiddet deneyimi hakkında az çok bilgi sahibiydik. Bilgi sahibi olsak da tepki, dayanışma göstermiyorduk. Şimdi ise doğrudan okuyor, deneyimlerimizin aynı olduğunu keşfediyoruz.” 33 yaşındaki katılımcı.

37 yaşında katılımcı da dijital aktivizmin, sosyal medyanın kadın dayanışmasını genişlettiğine işaret ederek, dijital aktivizmi “Birbirini tanımayan insanlara ulaşmanın, iletişim kurmanın, ülkeleri aşmanın en kolay yolu.” olarak yorumlamıştır. Diğer ülkelerde feminist hareketin ne yaptığını sosyal medya aracılığıyla baktığını ifade eden katılımcı, feminist harekette artık dijital alanı olmazsa olmaz olarak gördüğünü sözlerine eklemiştir.

Dijital aktivizm etkisinin ne olduğu sorusu üzerine katılımcıların bazıları kamusal alanı genişlettiğini, daha önce siyasi katılım göstermemiş kimselerin söz söyleyebildiğini, kadına karşı şiddetin sözünün daha görünür olduğunu

belirtmişlerdir. Feministlerin bazıları ise dijital aktivizm ile feminizmin daha görünür olmasının ve toplumda yaygın bir karşılık bulmasının sadece dijital aktivizme bağlanamayacağına, bunun feminist tarihe haksızlık olacağına dikkat çekmişlerdir. Kamusal alanın sınırlandırıldığı ya da kısıtlandığı yerlerde dijital aktivizm hareketleri üzerine düşünceleri katılımcılara sorulmuştur. 38 yaşındaki katılımcı: “Sosyal medyanın kamusal alanın sınırlandırıldığı alanlarda kurtarıcı olduğunu gördük. Özellikle muhafazakâr ve baskıcı rejimler altında yaşayan kadınlar için. Afganistan, Pakistan, Arap Baharı bunlara en iyi örnek” sözleriyle, kamusal alanın kısıtlandığı alanlarda, dijital alanların kamusal alana dönüştüğünü belirtmiştir. 27 yaşındaki katılımcı da dijital alanın kamusal alanın sınırlarını genişlettiğini, bu alanı alternatif bir karşı kamusal alan olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Feminist kampanya ve protestolar organize edilirken hem sokak hem de sosyal medya protestosu düzenlediklerini belirten 27 yaşındaki katılımcı, sosyal medya eylemlerini belirlerken hashtag’lerin ilgi çekici olmasına, akılda kalmasına dikkat ettiklerini, söz yerine daha çok görselle konuya dikkat çekmek istediklerini belirtmiştir. 68 yaşında katılımcı da eskiden el broşürü dağıtırken, şu an da el broşürlerinin anlamının kalmadığını, herkesin sosyal medyada gündemi takip ettiğini ifade etmiştir. Feminist söylemin toplumda yaygınlaşması ve farkındalık yaratmak için sosyal medyanın kaçınılmaz olduğunu sözlerine eklemiştir.

Sosyal medya protestolarının bir diğer önemli etkisinin daha önce sokak protestosuna katılmamış kişileri de içerisine kattığını belirten 35 yaşındaki katılımcı, sosyal medyanın rahat ve konforlu bir alan olduğunu ve bu nedenle dijital aktivizmin son zamanlarda daha yaygın olduğunu belirtmiştir.

Genel olarak feministlerin dijital aktivizm konusunda görüşlerinin ikiye ayrıldığı görülmüştür. Sokak hareketinden gelen katılımcıların halen sokak protestolarını, kadın dayanışması ve feminist söz üretme bakımından önemli gördükleri gözlemlenmiştir. Dijital aktivizme olumlu bakan katılımcılar ise sosyal medyanın gücü olduğunu, daha önce siyasi katılım göstermemiş kişileri de içinde barındırmasını bir artı olarak değerlendirmişlerdir.

Sonuç

Yeni medya alanlarının siyasi katılıma etkisini Türkiye feminist hareketinde dijital aktivizm tartışmaları bağlamında ele alan bu çalışmada, toplamda 20 feminist ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu çalışmada, 2010’lu yıllardan sonra Türkiye feminist hareketinde etkili olmaya başlayan sosyal medya protestolarını feministlerin nasıl değerlendirdiği, sokak protestoları ile aralarında farkın ne olduğu, siyasi katılıma etkisi görüşmelerden elde edilen veriler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; Türkiye feminist hareketinde sosyal medyanın kadına yönelik şiddet, ayrımcılık, eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet konularında kamuoyu oluşturma ve toplumsal bir baskı aracı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılar, sosyal medya protestolarını sokak protestolarına göre çok daha fazla sayıda insana ulaşması, söz söyleyebilmesi, sözün yaygınlaşması, farkındalık yaratması bakımından daha etkili olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar, sosyal medya protestoları ile sokak protestoları arasında en temel farkın kapsayıcılık konusunda olduğu, internete erişimi bulunmayan ya da dijital araçları kullanmayı bilmeyen kadınların, sosyal medyada temsil edilememesinin kapsayıcılığı engellediğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca sokak protestolarında kadınların yan yana gelmesinin kadın dayanışmasını güçlendirdiği, sosyal medya protestolarında kadınların birbirilerini tanımadıkları için deneyim aktarımında bulunmaması da sosyal medyanın bir diğer olumsuz yanı olarak değerlendirilmiştir.

Dijital aktivizm konusunda feministlerin görüşlerinin ikiye ayrıldığı görülmüştür. Sokak hareketinden gelen feministlerin halen sokağı önemsedikleri, sokak hareketinin kadın dayanışmasını güçlendirdiğini ve genişlettiğini düşündükleri tespit edilmiştir. 20 – 40 yaş arasındaki feministlerin ise dijital aktivizm ve sosyal medya konusuna daha olumlu yaklaştıkları, farklı kültür ve farklı kimlikteki kadınların aynı anda sosyal medya üzerinde de yan yana geliyor olmasını feminizmi güçlendiren bir araç olarak değerlendikleri gözlemlenmiştir. Dijital aktivizme olumlu bakan katılımcıların, daha önce siyasi katılım göstermemiş bireyleri de içinde barındırması ve söz söylemesini ise sosyal medyanın artı bir gücü olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Bu çalışma ile Türkiye feminist hareketinde, yeni medya alanlarının, özellikle sosyal medyanın farklı kültür ve kimlikten kadınları bir araya getirmek, kadın hakları konusunda toplumsal baskı oluşturmak, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda farkındalık yaratarak, kadına yönelik şiddete karşı kamuoyu oluşturmak ve feminist söylemi yaygınlaştırmak için bir araç olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca feministlerin yeni medya alanlarının siyasi katılımı arttırdığı, farklı ülkelerdeki kadınları bir araya getirerek ülkelerarası kadın dayanışmasını güçlendirici bir rolü olduğu yönünde görüşlerinin olduğu gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Adams, C. W. (2015). Conducting Semi-Structured Interviews. K. E. Newcomer & H.P. Hatry ve J.S. Wholey (Ed.), *Handbook of Practical Program Evaluation içinde* (s.492 – 505). California: Jossey-Bass Co..
- Anderson M. & Barthel, M. & Perrin, A. & Vogels, A. E (2020, 10 Haziran). #Blacklivesmatter Surges on Twitter After George Floyd’s Death. PEW Research Center: <https://www.pewresearch.org/Fact-Tank/2020/06/10/Blacklivesmatter-Surges-On-Twitter-After-George-Floyds-Death/>
- Arkan, G.N. & Doğan Erdinç, E. (2021). Mizansen Anlatı Bağlamında Viral Reklamlar: İzler Kitle Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir İnceleme. İ. Krom (Ed.), *Viral Reklamcılık içinde* (s.267 – 296). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Baumgardner, J. (2011). Is There a fourth wave? Does it matter?. *Feminist*: <https://www.feminist.com/resources/artspcech/genwom/baumgardner2011.html>
- Baytok, C. (2021, 10 Eylül). 10 Eylül 1985: Çankırı’da bir hakim: “Karının sırtını sopsuz, karnını sıpasız bırakmamak gerekir.” <https://catlakzemin.com/10-eylul-1985-cankirida-bir-hakim-karinin-sirtini-sopasiz-karnini-sipasiz-birakmamak-gerekir/>
- Bayur, E. (2020). Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Kadın Hareketleri – III. *Gergedan Journal Online edition*: <https://gergedan.press/turkiyede-kadin-hareketleri-iii-8421/>
- Bennett, L.W & Segerberg, A. & Walker, S. (2014). Organization in the crowd: peer production in large-scale networked protests. *Information, Communication & Society*, 17 (2), s.232-60.
- Bennett, L.W & Segerberg, A. (2012). The Logic of Connective Action Digital Media and The Personalization of Contentious Politics. *Information, Communication & Society*, 15 (5), s.739–68.
- Berber, N. (2017, 18 Eylül). Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Kadın Hareketi. Heinrich Böll Stiftung Association: <https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/osmanlidan-turkiye-cumhuriyetine-kadin-hareketi>
- Bianet (2012, 31 Mayıs). Right to Abortion Campaign Launched. *Bianet*: <https://m.bianet.org/bianet/health/138770-right-to-abortion-campaign-launched>
- Boyce, C. & Neale, P. (2006). Conducting In-Depth Interview: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input. *Pathfinder International Tool Series, Monitoring and Evaluation-2*. http://www.pathfind.org/site/DocServer/m_e_tool_series_indepth_interviews.pdf?docID=6301
- Castells, M. (2010). *The Rise of Network Society*. ABD: Wiley-Blackwell.
- Castells, M. (2013). *İsyan ve Umut Ağları – İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Koç Yayınları.
- Castells, Manuel, (2020). *İnternet Galaksisi*. T. Asrak Hasdemir (Çev./Ed.), İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Chen G. M. & Pain P. ve Barner B. (2018). “Hashtag Feminism”: Activism or Slacktivism?, D. Harp, J. Loke & I. Bachmann I. (Ed.), *Feminist Approaches to Media Theory and Research içinde* (s.197-218). London: Palgrave Macmillan, Cham.
- Cumhuriyet (2020, 5 Haziran). ‘Erkek yerini bilsin’: Twitter’da cinsiyetçi söylemlere karşı çıkan kadınlardan sosyal medya kampanyası. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erkek-yerini-bilsin-twitterda-cinsiyetci-soylemlere-karsi-cikan-kadınlardan-sosyal-medya-kampanyasi-1743436>
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınevi.
- Çatlak Zemin (2019, 30 Aralık). 2010-2020: Hashtag’lerle feminist aktivizm. <https://www.catlakzemin.com/2010-2020-feminist-hashtaglerle-dijital-aktivizm/>
- Diner, C. & Toktaş, Ş. (2010). Waves of feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish women’s movements in an era of globalization. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), s.41-57.
- Dixon, K. (2014). Feminist Online Identity: Analyzing the Presence of Hashtag Feminism. *Journal of Arts and Humanities*, 3 (7), s.34-40.
- Eagleton-Pierce, M. (2001) The Internet and the Seattle WTO Protests. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 13 (3), s. 331-337.

- Fuchs, C. (2014). Book Review: Manuel Castells, *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet age*. *Media Culture & Society*, 36 (1), s.122-27.
- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets*. Londra: Pluto Press.
- Güler, M.A. (2015). Kriz ve Yeni Toplumsal Hareketler: "İşgal Et" Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), s. 330-362.
- Hall, K. (1996). Cyberfeminism. C. Herring (Ed.), *Computer-mediated Communication: linguistic, social and cross-cultural perspectives içinde* (s.147-170). Amsterdam: John Benjamins.
- Kahn, R. & Kellner, D. (2004). New media and internet activism: from the Battle of Seattle to blogging. *New Media & Society*, 6 (1), s.87-95.
- Lofland, J. & Lofland, L. H. (1984). *Analyzing Social Settings –A Guide to Qualitative Observation and Analysis*. California: Wadsworth Publishing Co.
- McCafferty, D. (2011). Activism vs. slacktivism. *Communications of the ACM*, 54 (12), s.17- 19.
- McLaughlin, E.C. (2020, 23 Haziran). Three videos piece together the final moments of George Floyd's life. CNN: <https://edition.cnn.com/2020/06/01/us/george-floyd-three-videos-minneapolis/index.html>
- Munro, E. (2013). Feminisim: A Fourth Wave?. *Political Insight* 4(2), s.22-25.
- Oldham, K. & Wilma, D. (2009). After protestors fill the streets and shut down the WTO opening session, Mayor Paul Schell declares a state of emergency and police use tear gas and rubber bullets to clear downtown Seattle on November 30, 1999. History Link: <https://www.historylink.org/file/2142>
- Richmond, T. (2020, 28 Mayıs). Who was George Floyd? Unemployed due to coronavirus, he'd moved to Minneapolis for a fresh start. *Chicago Tribune*: <https://www.chicagotribune.com/nation-world/ct-nw-george-floyd-biography-20200528-y3l67rrmf3dh4x3i5iipneq4-story.html>
- Sirman, N. (1989). Feminism in Turkey: A Short History. *New Perspectives on Turkey*, 3, s.1- 34.
- Tekeli, Ş. (2010). The Turkish Women's Movement: A Brief History of Success. *Quaderns de la Mediterrània*, 14, s.119-123.
- Terrill, D. W. (2011). *The Arab Spring and the Future of U.S. Interests and Cooperative Security in the Arab World*. Washington: Strategic Studies Institute.
- Tufekci, Z. & Wilson, C. (2012). Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, 62(2). s. 1-17.
- TUSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı) (2013). *Benim Bedenim Benim Kararım – Case Analysis Raporu*. <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/BenimBedenimVakaAnaliziENG.06.11.13.pdf>

YAZARLAR HAKKINDA

Dr. Öğr. Üyesi Aysun Eyrek

Aysun Eyrek, yüksek lisansını Marmara Üniversitesi İletişim Bilimlerinde doktorasını ise İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Eyrek, 2019 yılından beri Fenerbahçe Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanlarını iletişim sosyolojisi, toplumsal cinsiyet, medya ve bellek çalışmaları ve dijital aktivizm çalışmaları oluşturmaktadır. Ayrıca, Doruk Yayınları'ndan çıkan "Ekran Bellek" adlı bir kitabı bulunmaktadır.

Bermal Bekalp

1990 yılında Diyarbakır'da doğmuş, ilk ve orta öğretimini Diyarbakır'da tamamlamıştır. 2015 yılında Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2016 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Bölümüne devam etmiştir ve 2019 yılında "Postmodern Televizyonu Kadınların Okuma Biçimleri: Müge Anlı ile Tatlı Sert Programı Üzerine Bir Alımlama Çalışması (Diyarbakır Örneği) adlı tez çalışması ile mezun olmuştur. 2020 yılında başladığı Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema ABD'n da eğitimine devam etmektedir. Yeni Medya, Toplumsal Cinsiyet, Postmodernizm, Televizyon Yayıncılığı ve İzleyiciliği temel ilgi alanlarıdır.

Dr. Bülent Ulutürk

Emniyet Genel Müdürlüğü'nde görev yapan Dr. Ulutürk, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi'nden Lisans ve Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nden Yüksek Lisans derecelerini almıştır. 2012 yılında ABD'de Baltimore Üniversitesi'nde "An Assessment of Law Enforcement Officers' Attitudes toward Compstat Model of Police Management" adlı teziyle Kamu Yönetimi alanında doktorasını tamamlamıştır. Ulusal ve Uluslararası dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunan Ulutürk'ün çalışma alanları arasında örgütsel davranış, liderlik, stratejik yönetim ve güvenlik yönetimi yer almaktadır.

Öğr. Gör. Ebru Yılmaz

Ebru YILMAZ, 12.10.1992 tarihinde Sakarya'da doğmuştur. İlköğretim ve ortaöğrenimini Sakarya Adapazarı'nda tamamlamıştır. Lise eğitimini Sakarya Mehmet Akif Ersoy İ.M.K.B. Anadolu Teknik Lisesi Bilişim Teknolojileri bölümünde tamamlamıştır. Lisans eğitimine ise 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Reklamcılık bölümünde başlamış ve 2016 yılında eğitimini tamamlamıştır. 2016 yılında biten lisans eğitimin ardından yine aynı yıl içerisinde Yüksek Lisans öğrenimi için Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı'na başlamıştır. 2019 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Gölpazarı Meslek Yüksekokulu Reklamcılık bölümünde Öğr.Gör. olarak göreve başlamıştır ve hala burada göreve devam etmektedir. 2021 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlamıştır ve hala eğitimine devam etmektedir.

Arş. Gör. Emre Koparan

1994 yılında İstanbul'da doğmuş, ilk ve orta öğretimini de İstanbul'da tamamlamıştır. 2016 yılında Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlamış ve aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Radyo, Televizyon ve Sinema Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. 2019 yılında "Onur Ünlü Sinemasında Erkeklik Krizi" adlı tezini tamamlayarak mezun olmuştur. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo - Televizyon Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak başlayan akademik kariyerini aynı kurumda Uygulama Birim Yürütücüsü olarak

devam ettirmektedir. Toplumsal Cinsiyet, Yeni Medya, Dijital Medya ve Kısa Film gibi alanlarda çalışmalar yürüten yazar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Radyo Televizyon ve Sinema bölümünde Doktora eğitimine devam etmektedir.

Öğr. Gör. Dr. Hakan Yüksel

1986 Erzurum doğumlu Hakan Yüksel, lisans eğitimini (Radyo TV ve Sinema), yüksek lisans eğitimini (Radyo TV ve Sinema) ve doktora eğitimini (Temel İletişim Bilimleri) Atatürk Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı bölümünde dokuz yıldır öğretim görevlisi olarak çalışan Yüksel; yeni medya, dijital medya, iletişim araştırmaları ve geleneksel medya alanı üzerinde araştırmalar yürütmektedir. Ayrıca belgesel film faaliyetleriyle ilgilenen Yüksel, diğer taraftan ise gazetecilik alanına ilişkin kendi kitap çalışmasını tamamlamaya çalışmaktadır.

Mehmet Önel

Mehmet ÖNEL, 15.03.1995 tarihinde Aydın'da doğmuştur. İlköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimini Söke'de tamamlamıştır. Lisans eğitimine 2013 yılında Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde başlamıştır. 2015 yılında çift anadal programı ile Reklamcılık bölümüne başlamıştır. 2017 yılında 28.Aydın Doğan Genç İletişimciler yarışmasında Kurumsal Sosyal Sorumluluk dalında 3.lük ödülünü kazanmış yine aynı yıl 5. Halkla İlişkiler Çalışmaları yarışması'nda Pazarlama ve Kurumsal İletişim dalında 1.lik ödülünü kazanmıştır. 2017 yılında her iki bölümden de mezun olmuştur. 2017 yılında biten lisans eğitiminin ardından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Reklamcılık ve Tanıtım Bilim Dalı eğitimine başlamıştır ve 2020 yılında mezun olmuştur. 2021 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlamıştır ve hala devam etmektedir.

Prof. Dr. Metin Işık

1972 Düzce doğumlu olan Prof. Dr. Metin Işık, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunudur. Selçuk ve Erciyes Üniversitelerinde akademisyen olarak görev yapan Işık; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Kurucu Dekanlığı ile İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanlığı görevlerinde bulunmuştur. "Etkili İletişim ve Beden Dili" alanlarında kurumlara kişisel gelişim seminerleri vermektedir. "Şehir Markalaşması ve Marka Şehirler" alanında yaptığı çalışmalarla da tanınmaktadır. "Sizinle İletişebilir miyiz?", "Nasıl Marka Şehir Olunur" ve "Marka Şehir Sakarya" kitapları başta olmak üzere 20'nin üzerinde yayımlanmış kitabı bulunmaktadır. Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölüm Başkanı olarak görevine devam etmektedir.

Doç. Dr. Mesut AYTEKİN

İÜ İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü'nü 2003 yılında birincilikle bitirdi. Aynı yıl İÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü Radyo TV Sinema Ana Bilim Dalı'nda lisansüstü eğitimine başlayan AYTEKİN, "Korku Sinemasında Vampir Filmleri ve Korku Sinemasının Tarihsel Sürecinde Değişen Vampir İmgesi" başlık teziyle 2006 yılında yüksek lisansını, "Türk Milliyetçiliğinin 2000 Sonrası Türk Sineması'na Yansıması (2005-2011)" başlıklı tezi ile 2012 yılında doktorasını tamamladı.

İstanbul Üniversitesi Web Televizyonu olan İÜWEBTV'nin kurucuları arasında yer aldı ve içerik koordinatörü olarak farklı türlerde birçok programın çekilmesini sağladı. Kısa film ve belgesel

çalışmaları olan Aytekin'in, Türk Sineması, korku sineması, senaryo, sinema-reklam ilişkisi, sinemada türler, yeni medya ve sinemanın farklı konularında makale, bildiri ve kitap çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Aytekin, 6 kitabın editörlüğünü üstlenmiş, 27 kitapta bölüm yazarlığı yapmıştır.

Rengâhenk, Düşünce, Lacivert, Nihayet gibi farklı dergilerde sinema, medya ve iletişim ile ilgili olarak yazılar kaleme almıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Aytekin, halen İÜ İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü Radyo Televizyon Ana Bilim Dalı'nda doçent olarak akademik hayatına devam etmektedir.

Prof.Dr. Neşe Kars Tayanç

1983-1987 yılları arasında Marmara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, Radyo-Televizyon Bölümü'nde lisans öğrenimini tamamladı. 1987-1990 yılları arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Anabilim Dalı'nda, "Televizyon Çocuk Programları Bir Örnek: Susam Sokağı" başlıklı tez ile Yüksek Lisansını tamamladı. 1990-1996 yılları arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Anabilim Dalı'nda, doktora yaptı. "Yazılı Basından Televizyona Geçişte Tekelleşme Eğilimleri Açısından Televizyon Haberciliği" başlıklı tez ile Doktor ünvanı aldı. 1986-1989 çeşitli gazete, dergi ve ajanslarda gazetecilik yaptı. 1989-2000 yılları arasında, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesinde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 2000-2004 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Yardımcı Doçent ünvanı ile öğretim üyesi olarak akademik yaşamını sürdürdü. 2004-2009 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Doçent ünvanı ile öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarına devam etti. 2009 yılında Profesör oldu. Radyo ve Televizyonda Program Yapımcılığı, Radyo-Televizyon Haberciliği, Medya ve Kadın, Radyo-Televizyon Yayın Politikaları, Televizyon Program Çözümlemeleri, Radyo ve Televizyonda Biçim ve İçerik İlişkisi, Televizyonda Yapım-Yönetim, Reklam ve Tanıtım Filmi Yapımı derslerini vermektedir. Çok sayıda bilimsel dergide, hakem, editör ve yayın kurulu üyesi olarak bilimsel çalışmalara katkısını sürdürmektedir. Yayınlanmış, ulusal ve uluslararası makalelerinin yanı sıra, "Televizyon Programı Yapalım Herkes İzlesin", "Haberin Tarihi, Kuramları, Söylemi ve Radyo-Televizyon Haberciliği" adlı iki özgün kitabı ile "Markaların Evrimi", "Türkiye'nin Avrupa'daki Geleceği" ve "Çin Tarihi" adlı çeviri kitapları bulunmaktadır.

Öğr. Gör. Dr. Savaş Keskin

Savaş Keskin, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünde lisans derecesi aldı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalındaki yüksek lisansını 'Dini Ötekilik ve İletişimsel Pratikler: Din Değiştirenler Üzerine Bir Araştırma' adlı teziyle tamamladı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalından 'Sosyal Medyada Ateist Kimliğin Öz-Temsili ve Karşı-Hegemonyanın İnşası: Karikateist Öz-Örgütlenmesi Örneği' adlı teziyle doktor ünvanı aldı. Yeni medya, kimlik, ötekilik, film çözümlemeleri ve haber söylemi alanlarında çalışan Savaş Keskin, akademik sermayesini edebiyat alanında yeniden kurgulamayı hedefler.

Öğr. Gör. Dr. Serdar Çil

Serdar Çil lisans derecesini 2004 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema bölümünde tamamladı. Sonrasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV Sinema Ana Bilim Dalında "Televizyon Haberlerinde Etik: Karşılaştırmalı Haber İçerik Analizleri" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2016 yılında yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV Sinema Ana Bilim Dalında "Sosyal Paylaşım Siteleri ve Demokratikleşme İlişkisi: Facebook Örneği" başlıklı tezi ile doktora derecesini aldı. 2000-2006 yılları arasında medya ve televizyon sektöründe farklı pozisyonlarda çalıştı. 2010 yılından bu yana Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Muğla Meslek Yüksekokulu Radyo TV Teknolojisi programında görev yapmaktadır. Programda Haber Toplama Yazma, Radyo TV Haberciliği, Televizyon Programcılığı, Radyo Programcılığı, İletişim ve Yeni İletişim Teknolojileri derslerini yürütmektedir. Yeni medya, yeni iletişim teknolojileri, dijitalleşme, sosyal medya kavramları ve bu kavramların siyasal ve sosyal alanda yansımaları üzerine akademik çalışmalar yapmaktadır.

Doç. Dr. Ümit SARI

Bursa’da 1981 yılında dünyaya geldi. İlköğrenimini Gemlik 11 Eylül İlköğretim Okulu’nda, ortaöğrenimini de Gemlik Celal Bayar Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü’nü bitirdi. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisansa başlayan Sarı, “Kitle Kültürü ve Popüler Kültür Bağlamında, Kitle İletişim Araçlarının Kitle Kültürüne Etkileri: Örnek Olarak Popstar Türkiye Yarışması” başlık teziyle 2006 yılında mezun oldu. 2014 yılında ise “Yeni Nesil Yarışma Program Formatlarının Türk Televizyon Yayıncılığına Etkileri; ‘Var Mısın Yok Musun Yarışma Programı’ Örneği” başlıklı tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı.

2005 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü’nde Araştırma Görevlisi kadrosuna atanarak göreve başlayan Sarı, 2013 yılında Doktorasını tamamlayarak aynı bölümde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. 2020 yılında İletişim Çalışmaları alanında Doçent Doktor ünvanını alan Sarı, halen İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde görev yapmaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Yelda KORKUT

Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümünde tamamladı. “Siyasal İletişimde İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: Erzurum İli Örneği” başlıklı teziyle Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İletişim Bilimleri Anabilim Dalı’nda doktora derecesi aldı. Şu an Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. Korkut, Fonetik ve Diksiyon, Spikerlik ve Sunuculuk, Siyasal İletişim lisans derslerini, Siyasal İletişim ve Teknolojileri yüksek lisans dersi ve Yeni Medyada Siyasal İletişim doktora derslerini vermektedir.